

Jog

történeti szemle

XXI. évf.
3. szám
2023

BUDAPEST · DEBRECEN · GYŐR · MISKOLC · PÉCS · SZEGED

A TARTALOMBÓL

A Nagy Száhedrin

A fiatalkorúak büntetethezőségének
történeti szempontú vizsgálata

A legiszláció folyamata
az ókori Izraelben

A semlegesség
nemzetközi jogi fogalma

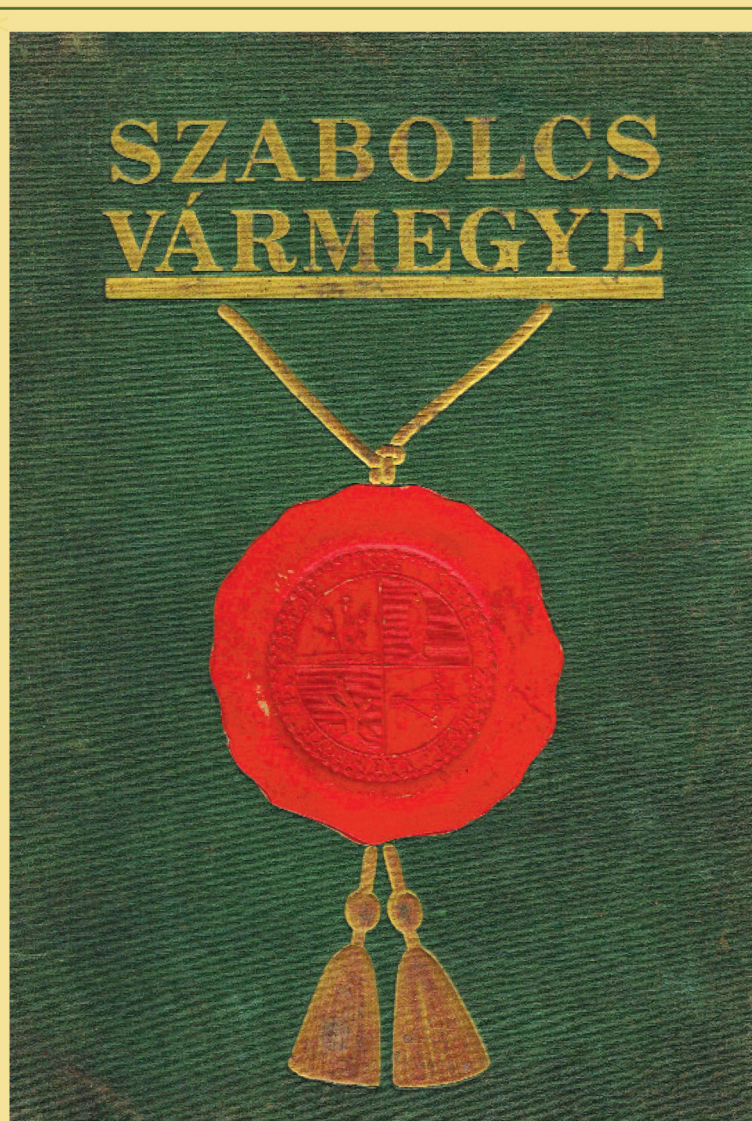
A középkori Svéd Királyság
egy törvénykönyvéről

Bepillantás a gyermekeket érintő
legjellemzőbb polgári perekbe
Szabolcs vármegyében

A törvénytelen gyermek jogállása:
szabályozások a 20. század elején

A vármegyei önkormányzat
felügyeletének gyakorlati tapasztalatai
1886–1887-ben

Az emberkereskedelem szabályozásnak
hazai történetéről röviden

Szabolcs vármegye (Szabolcs és Ung k. e. e. vármegyék) című kötet borítója

TARTALOM

TANULMÁNY

HEKA László – A Nagy Szánhedrin	1
HERKE-FÁBOS Barbara Katalin – A fiatalok büntetőségének történeti szempontú vizsgálata	12
KARASSZON István – A legiszláció folyamata az ókori Izraelben	23
KUI Gábor – A semlegesség nemzetközi jogi fogalma és Magyarország második világháborús külpolitikai törekvéseinek jogtörténeti megközelítése a semlegesség tükrében I. – A semlegesség nemzetközi jogi fogalma	30
NAGY Gábor – A középkori Svéd Királyság egy törvénykönyvéről (Magnus Erikssons Landslag)	40
ZSÍROSNÉ LÁSZLÓ Livia – Bepillantás a gyermekeket érintő legjellemzőbb polgári perekbe Szabolcs vármegyében (1806–1848)	48
MŰHELY	
KASUBA Róbert István – A törvénytelen gyermek jogállása: szabályozások a 20. század elején	56
PAPP Csaba István – A vármegyei önkormányzat felügyeletének gyakorlati tapasztalatai az 1886–1887-es években	66
RIPSZÁM Dóra – Az emberkereskedelem szabályozásának hazai történetéről röviden	75
SZEMLE	
ERDEI Evelin – MIKUS Dóra – „1723 – A magyar alkotmánytörténet nagy esztendeje” – konferenciabeszámoló	81
KÖNYVEKRŐL	
Korsós né Delacasse Krisztina monográfiája a stellationusról – LÁSZLÓ Balázs	86
A párizsi rendőrség átalakulásai – Vincent Denis: Policiers de Paris. Les commissaires de police en Révolution (1789–1799) – PÁLVÖLGYI Balázs	89
HÍREK	91
E SZÁMUNK SZERZŐI	94

A címlapon:

Az 1939-ben, Dienes István szerkesztésében megjelent *Szabolcs vármegye (Szabolcs és Ung k. e. e. vármegyék)* című kötet borítója. A kötés Csasznik Zsigmond műve.

Jog

történeti szemle

Nemzetközi szerkesztőbizottság:

Dr. Wilhelm Brauner (Bécs), Dr. Izsák Lajos (a szerkesztőbizottság elnöke), Dr. Peeter Järvelaid (Tallinn), Dr. Günter Jerouschek (Jéna), Dr. Srđan Šarkić (Újvidék), Dr. Kurt Seelmann (Bázel), Dr. Erik Štenpien (Kassa), Dr. Martin Löhnig (Regensburg)

Szerkesztőség: Dr. Barna Attila, Dr. Béli Gábor, Dr. Homoki-Nagy Mária, Dr. Koncz Ibolya, Dr. Máthé Gábor, Dr. Mezey Barna, Dr. Révész T. Mihály, Dr. Stipta István, Dr. Szabó Béla, Dr. Szabó István

Főszerkesztő: Dr. Mezey Barna
Szerkesztő: Dr. Megyeri-Pálfi Zoltán

E számunk megjelenését a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság támogatta.

A szerkesztőség címe: 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3., II. em. 211., Tel./Fax: + 36 1 411 6518

ISSN 3004-118X (Online)
ISSN 0237-7284 (Nyomtatott)

Kiadja a Debreceni Egyetem Jogtörténeti Tanszéke, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszéke, a Károli Gáspár Református Egyetem Jogtörténeti–Jogelméleti Intézete, a Miskolci Egyetem Jogtörténeti Tanszéke, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Állam- és Közigazgatás-történeti Tanszéke, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jogtörténeti Tanszéke, a Pécsi Tudományegyetem Jogtörténeti Tanszéke, a Széchenyi István Egyetem Jogtörténeti Tanszéke, a Szegedi Tudományegyetem Magyar Jogtörténeti Tanszéke

Kiadói munkálatok: Gondolat Kiadó

1. A háláchá

A zsidó jogrendszer, a *háláchá* (etimológiailag a szó jelentése: „járt út”) magában foglalja az élet minden körülményére vonatkozó jogi normákat és az ítélkezési gyakorlatot. Részei a zsidó hittudomány, a vallási törvények gyűjteményei, a vallás- és jogelmélet, valamint a vallásgyakorlás. Kitér az élet és az emberi magatartás minden területére, beleértve az erkölcsi kérdéskört, és útmutatást ad arra, hogyan kell a mindennapokban megvalósítani az elméletet, az elveket és a hitet.² Jogforrásai a Mózesnek a Sínai-hegyen kinyilatkoztatott (*Háláchá le-Móse mi-Szináj*) 613 parancsolatból (*mitcvá*) álló *Tóra* (*Tóra seb-ketav*) és a szóbeli tan (*Tóra seb'ál-pé*), amelyet szintén kinyilatkoztatott jognak fogadnak el. Ezt írásba foglalták (*Misna, Toszeftá, Talmud*³). További jogforrásai a rabbinikus *responsumok* (döntvények), a bíróságok döntéseinek kommentárjai, a törvénykezésben alkalmazott precedensjog és a szokásjog. Josif Karo (Káro József) összeállításában 1564-ben Velencében megjelent a *Sulchán Áruch* nevű szokásjogi kompiláció. A *háláchá* ismeri a rabbinikus hagyományból átvett erkölcsi tanítások (*ággáda*) kategóriáját is, amely azonban nem ütközhet a *háláchá* normáival.

A két kinyilatkoztatott alapjogforrás közül a *Tóra* az elsődleges, a *Talmud* pedig kiegészíti, értelmezi az új társadalmi viszonyok összefüggésében. Párhuzam vonható a *sári'a* joggal (jelentése: „út a víz felé”), amely szintén két kinyilatkoztatott jogforrást különböztet meg: a *Kur'ant* (*Korán*) és a szunnát. Közülük a *Kur'an* az elsődleges, amíg a szunna Mohamed próféta hagyományát foglalja össze. Jellegetes mindkét jogrendszerre, hogy nem szekularizált jog, hanem kitér az élet minden területére, továbbá túlvilági szankciót (*káret* a zsidóknál) is kilátásba helyez. Emellett a vallástudósok egyben jogtudósok is (rabbi, muftik), akik a legfontosabb szellemi vezetők, amíg a jogtudomány a legfontosabb tudomány.

A valláson (judaizmuson) alapuló tradicionális zsidó jogrendszer jellemzői az Isten általi kinyilatkoztatás mellett annak vallási alapja, továbbá szakralitás, a szokásjog (főként a családjog) megóvása, illetve az emberiségre és igazságosságra való törekedés (például az árvák, özvegyek és jövevények megsegítése, a vendégszeretet stb.).

A rabbinikus jogtudomány arról tanúskodik, hogy az egyéni és a közösségi létet szabályozó vallási jog képes volt igazgatni a zsidó közösséget nemcsak a saját államán belül, hanem a szétszórt-ságban is, mindenekelőtt a belügyeket

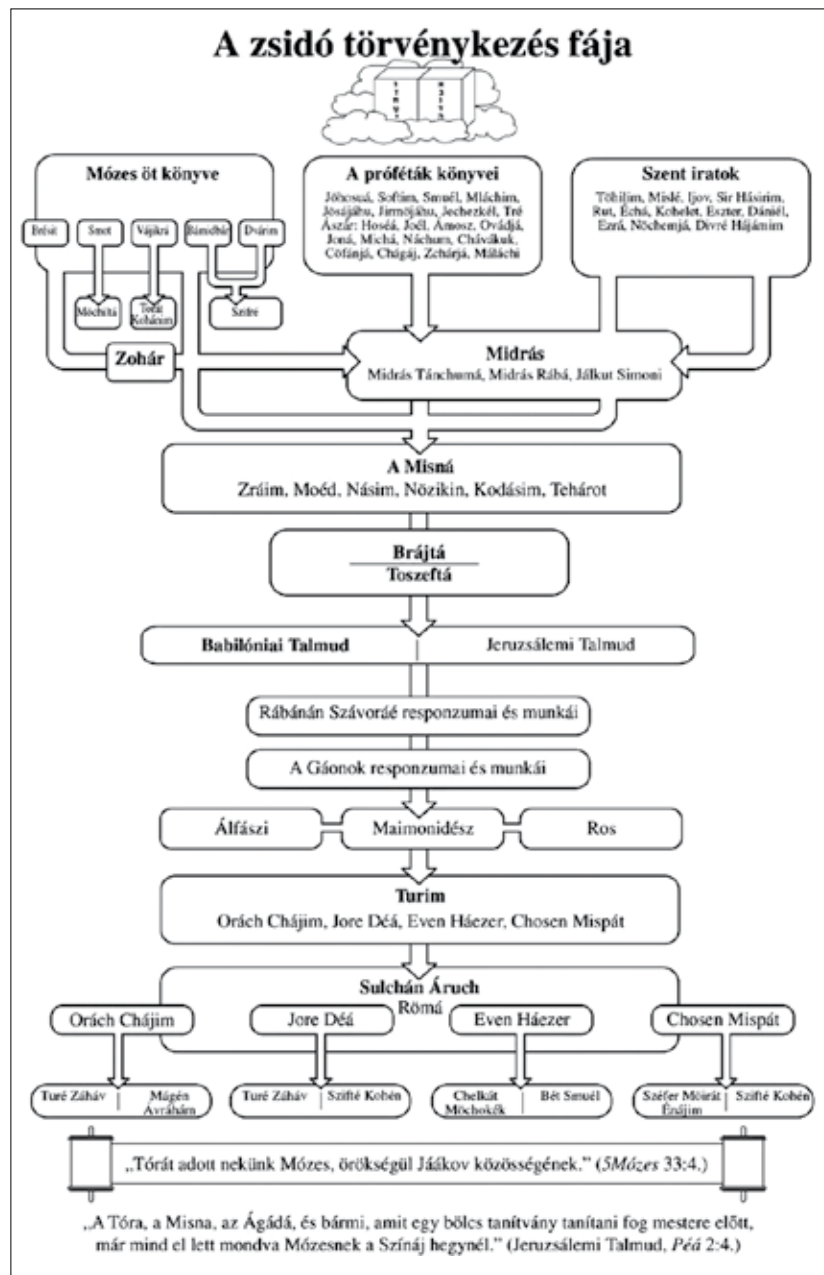
Heka László

A Nagy Szánhedrin

„Két dolog tölti el lelkemet

annál újabb és annál növekvőbb tisztelettel és csodálattal, minél többször és tartósabban foglalkozik vele gondolkodásom: a csillagos ég felettem és az erkölcsi törvény bennem.”

(Immanuel Kant)

A zsidó törvénykezés fája⁴

illetően (személyes státus, családjog, egymás közti jogviták). A 19. századi emancipáció eredményezte a zsidó egyének kivonását a rabbik közösségi jogszolgáltatása alól, akként, hogy közvetlenül az állam törvényei alá helyezte őket. Ettől kezdve a *háláchá* megtartása az egyén szabad választásán múlt, azzal, hogy az állampolgárok kötelesek voltak betartani az adott ország törvényeit (*dina de-malkuta' dina*), kivéve, ha azok kifejezetten ütköztek a zsidó törvényekkel.⁵

2. A zsidó jog hatása a világ jogrendszerére

Azon kívül, hogy a zsidó–keresztény civilizáció kétségtelenül Isten tíz parancsolatán alapul, a *háláchá* más módon is hatást gyakorolt a világ jogrendszerére. Egyebek közt lefektetett némely eljárási alapelvet, jóllehet ezt nem fogalmazta meg a törvényeiben, hanem azok a joggyakorlatból és a jogalkalmazásból tűnnek fel. A törvény előtti egyenlőség és a pártatlan bírás követelménye többször is előfordul az *Ószövetség*ben. Előírja, hogy a jövevényel úgy kell bánni, mint a bennszülöttel, hogy a szegénynek ne kedvezzenek a perében, hogy az ítélet igazságos legyen. Nem volt szabad odafigyelni a perben álló felek külsejére, nehogy a gazdaggal előnyösebb bánásmódot gyakoroljanak, vagy a szegényt megsajnálják, és így ne tudjanak igazságosan ítélni (2Móz 23,2–3, 3Móz 19,15). Ezért mellékesnek tartották azt is, hogy az illető honpolgár volt-e vagy sem (3Móz 24,22). A jog tiltja a részrehajlást és követeli az igazság megállapítását. Az egyenlő bánásmód és a pártatlan bírás alá sorolhatók azok a rendelkezések is, melyek rögzítették, hogy nem engedhető meg az, hogy az egyik fél hosszú előadást tartson, míg a másik féltől csupán a rövid beszámolót kérték, illetve, hogy az egyik közülük üljön, a másik pedig álljon stb.⁶

A méltányos eljárás elve megvalósult a „szeresd felebarátodat, mint saját magadat”, illetve „ne tarts haragot néped fiai között” (3Móz 19,18) parancsolatban, valamint az igazságos ítélet meghozatalának alapkötelességben.

Ennek nyomán érvényesült az ártatlanság véelme is, főként annak tudatában, hogy a bíróság álláspontja szerint ártatlan embert nem szabad elítélni, s ha nincs egyértelmű bizonyíték, akkor a gyanúsítottat fel kell menteni. A zsidó jogban úgyszintén érvényesül a *nulla poena sine lege* alapelve, tehát ha valamelyik magatartást a *Tóra* nem tiltja, akkor azért nem jár büntetés. Egy tanú, nem tanú (*unus testis, nullus testis*) alapelv az *Ószövetség* általános elve volt, amelyről *Mózes Második Törvénykönyve* 19,15 rögzíti: „Egy tanú ne lépjen föl senki ellen, bármi bűne vagy vétsége van is. Akármilyen bűnről van szó, csak két vagy három tanú vallomása alapján szabad ítélni.”

A szóbeliség elve megszokott volt, mivel a legfőbb bizonyítási eszköz a tanúk szóbeli vallomása volt (így a beszélni nem tudó ember nem tehetett vallomást). További jellemzői voltak az eljárásnak a nyilvánosság, a kötelező részvétel és a társas bírás elve. Habár elvileg egy bíró is ítéletet hozhatott, a valóságban csakis a társas

bíróságok ítéleteit hajtották végre, vagyis a háromfős *bét dinét*. A *Héber Biblia (Tánách)* több helyen rögzíti, hogy a *bét dinek* a város kapujánál ítéleztek, a Nagy Szánhedrin pedig a Templomban, ahol a tárgyalások nyilvánosak voltak.⁷ A kötelező részvétel vonatkozott a perben álló felekre és a tanúkra, akik a bűntügyekben egyben a szankció végrehajtói is lettek.

3. Az igazságszolgáltatás

Mózes idejétől a zsidó nép tagjai közötti vitás kérdésekben igazságot kellett szolgáltatni az Isten által kinyilatkoztatott törvény szerint. *Mózes Második Törvénykönyve* 18,8–13. a levitákra (Lévi törzsből való papokra) bizza a bíraskodást. A *Tóra* felhatalmazta őket arra, hogy utasításokat adjanak ki a *micvák* megfelelő végrehajtására, a Főtanács (Nagytanács) tagjainak értelmezésével összhangban (5Móz 21,5). Az egész *háláchát* magában foglaló 14 kötetes *Misné Torá* (szerzője Moses Maimonides, 1135–1204) utolsó kötete *Széfer Szoferim*, vagyis a *Bírák könyve*: a királyok és háborúi törvényei 9. fejezet 1–3. pontjaiban felsorolja, hogy Isten hat dolgot parancsolt az első embernek, Ádámnak: a bálványimádás, az istenkáromlás, a vérontás, továbbá a vérfertőzés, szodómia és a homoszexualitás tilalmát, valamint bíraskodást a fenti tilalmak megszegése esetén.⁸ Hetedikként bíróságok létrehozásának kötelezettségét írta elő, amelyek ezekben a bűncselekményekben ítéleznek.⁹

A bírák korában (Kr. e. 1220–Kr. e. 1025) a „bírák”, vagyis törzsfők, vezetők látták el a törvénykezés feladatát egészen a királyság létrehozásáig. Saul Izraelben kb. Kr. e. 1025 és 1010 között uralkodott királyként, majd Dávid Izraelben és Júdeában kb. Kr. e. 1010 és 970 között. Ebben az időszakban jött létre a bírósági szervezet is. A bírák korában még nem épült ki, így a „bírák” személyesen vettek részt az ítékezésben, de a királyság korában a városok és a falvak kapuiban működtek a laikusokból („vének”) álló törvényszékek. Ekkor a király volt az igazságszolgáltatás feje, aki nemcsak fellebbezési fórumként bíraskodott (a panaszok esetében), hanem első fokon is dönthetett bonyolultabb perekben. Az uralkodó által kinevezett bírák szintén szolgáltattak igazságot bizonyos kérdésekben. Jóllehet a törvények Istentől származtak, mégis az állam működésével kapcsolatos kérdésekben vélhetően az ország feje is alkotott jogszabályokat, amelyek alkalmazása az udvari bírák feladata lehetett.

A vallási ügyekben viszont a *Tórában* jártas személyek (papok, vének) ítéleztek. Ugyanis a *Biblia* előírása értelmében Izrael minden városban és tartományban fel kellett állítani a bíróságokat, mégpedig a városok kapuiban (a diaszpórában ez a kötelesség nem állt fenn). Az ítélező „bírák” mellett és azok ellenőrzése alatt minden városkapuban működtek a szolgálati jelvényvel és korbáccsal felruházott „felügyelők” is, akik ellenőrizték a vásárokat, piacokat, utcákat, boltokat, valamint a megállapított árakat és mértékeket. A szabálysértőket testi fenyítéssel büntették.

A minden településen ülésező háromfős *bét din* mellett a városokban ülésezett a 23 fős *kis szánhedrin*, Jeru-

zsálemben pedig a 71 fős legfelsőbb bíróság (Főtanács, *Nagy Szánhedrin*). A *Misna* elmagyarázza, hogy a kis szánhedrinek azért 23 tagúak, mert a zsidóknál a gyűlekezet (*minján*) tíz személyből áll, tehát ennyien hozhatk ítéletet a bűnösség megállapításáról, ahogy szintén tíz személy (ellentanú) adhatott felmentést (Misné Torá, Hilchot Szánhedrin 5,3). Az így kialakult páros számú (vagyis húsz fős) testület esetén azonban előfordulhatna a szavazategyenlőség, ezért páratlan számban kellett meghatározni a bíróság összetételét (Szám. 11,16 és 35,24). A *Tóra* szerint halálbüntetéssel szankcionálható büntett esetében nem elegendő a mindössze egy szavazatból álló többség (az csak felmentő ítéletet eredményezhet), hanem legalább két szavazatból álló többség szükséges, ezért lett végül is 23 tagú ez a kollégium (Szánhedrin 5,5). A szánhedrinek csak akkor mondhatták ki a halálbüntetést, ha legalább hárommal több bíró döntött a vádlott bűnössége mellett.

A fent említett bíróságokon kívül létezett egy – *háláchában* tanult – hét bíróból álló *beth din* is, amely a szökővet hirdette, és öt főből álló *beth din*, amely döntött azokban az esetekben, amikor holttestet találtak a város falain kívül, és a halál oka ismeretlen volt.¹⁰

3.1. A bírák

A jeruzsálemi Főtanács (Nagy Szánhedrin) tudós és megbízható férfiakat küldött az ország különböző részeire, hogy bírákat keressenek és jelöljenek kinevezésre (Szánhedrin 88b). Ha találtak istenfő, igazságszerető, bölcs, alázatos, szerény (aki megveti a pénzt), jó hírű, felebarátokat szerető és a nép körében közszeretnek és megbecsülésnek örvendő embert (5Móz 1,13), akkor azt bírává tették a saját városában.¹¹ Noha kívánatosnak tartották, hogy a bíró vagyonos ember legyen, mert ez esetben nem kívánja meg más pénzét, mégsem lett ez előírva követelményként. Megjegyzendő, hogy a kinevezési jog megillette a Nagy Szánhedrint, a királyt és az exilarchát (Rés Gáluta).¹² Ezzel a Maimonidestől származó elfogadottá vált leírással szemben Jitchák (Isaac) ben Juda Abarbanel rabbi úgy tartja, hogy az egyes törzsek és városok bírái maguk közül választották meg az alsóbb bíróságok tagjait (ideértve a 23 fős kis szánhedrineket is). A Főtanács tagjait a zsidó királyok idején az uralkodó nevezte ki, később pedig a *nászi* (a fejedelem, vagyis a testület elnöke) a bíróság többi tagjával konzultálva tölthette be a megüresedett helyeket. Amikor egy nászi meghalt, a bíróság tagjai maguk közül választottak valakit a helyébe. Érdekes Abarbanel rabbi magyarázata arra is, hogy a Templom területén miért volt két kis szánhedrin. Úgy gondolja, hogy ez azért történt, mert a Szent Várost megosztották a Júda és a Benjámin törzsek között, így mindkét törzsnek saját bírósága volt.¹³

A fent felsorolt alapkövetelmények mellett a bíró édesanyjának született zsidó nőnek kellett lennie, tehát nem betértnek (*gér*). Ezzel az általánosan elfogadott állásponttal¹⁴ szemben a Szánhedrin 36b akként rendelkezik, hogy a betért is lehet bíró, amiről tanúskodik a két tudós *gér*,

Semájá és Ávtálion tagsága a Nagytanácsban. Ezt úgy értelmezték, hogy a bírói tisztség a született zsidót illeti meg, de ha ilyen nincs, akkor a betért éppúgy megfelelő jelölt, mint a született zsidó.¹⁵ A zsidó nőtől született, de törvénytelen házasságból származó *mámzer* tagja lehetett a háromfős bíróságnak, sőt a *bét dinen* akár mind a három bíró is *mámzer* lehetett, de a felsőbb bíróságokon ők nem szolgálhattak igazságot. Törvénykezésre alkalmatlan volt a mindkét szemére vak személy. Ami a társas bírászkodást illeti, az *Írott Tóra* előírja annak lehetőségét, hogy akár egy személy is ítélezhetett, de a rabbinikus törvényértelmezés szerint az ítélet csak akkor számított kötelező erejűnek, ha azt legalább három bíró hozta.¹⁶ Úgy tartották, hogy minél több bíró ítélezik egy perben, annál jobb a döntés.

A bíró a következő kvalitásokkal rendelkezett: bölcs és értelmes, igazságos, kivételes tudású *Tóra* ismerő, aki más tudományokban (orvoslás, csillagászat, asztrológia, matematika) jártas, illetve jeleskedik a nyelvek ismeretében (hogy a Nagy Szánhedrinnek ne kelljen tolmácsokat alkalmazni), emellett türelmes és mélyen vallásos (5Móz 17,9). Mindemellett a bírónak „nyílt esze”, helyes ítélőképessége és hite van ahhoz, hogy a törvény Istentől ered, s ebből kifolyólag az ítéletét az Úr nevében hozza meg.¹⁷ A Főtanácsnak a bizonyítási eljárás során minden tanúvallomást közvetlenül kellett meghallgatnia, és nem tolmács útján, ezért a bíróság tagjainak ismernie kellett a világ minden részén élő zsidók által beszélt nyelvet. Idegen nyelven tett vallomástételnél a legfelsőbb bíróságnak legalább két olyan tagjának kellett lenni, akik képesek voltak kikérdezni a tanúkat az általuk beszélt nyelven, egy harmadik tagnak pedig legalább érteni kellett ezt a nyelvet. Ez a három tag ezután alkotta a *bét dint*, amely a tanúvallomást közölte az egész testülettel. Miután a tanúvallomást egy hármás bíróság elfogadta, így az már nem volt tekinthető másodlagosan szerzett bizonyítéknak.¹⁸ A bírónak a tiltott tudományokban is jártasnak kellett lenni, hogy ítélezhessenek minden ügyben. Ebből a megfontolásból más vallásokról és tanításokról is rendelkeztek ismeretekkel. Rabbi Ayreh Kaplan hozzát teszi, hogy a bírák esetében kívánatos volt a megfelelő kor elérése (legalább 40 év), a testület vezetőjét illetően pedig előnyösebbnek tartották, ha legalább 50 éves.¹⁹ Ahogy kiskorú (18 év alatti) tagja nem lehetett a Nagy Szánhedrinnek, úgy egy nagyon idős, gyermektelen vagy nemzőképtelen ember sem ülhetett e testületben. Azokról, akiknek nem volt gyermekük, úgy tartották, hogy nincs kellő rokonszenvük és emberszeretetük (mert „a bírónak könyörületeseznek kell lenniük”).²⁰ Ha valaki elérte az aggastyán kort, vagy testi fogyatékoság miatt már nem lehetett bíró, akkor őt le kellett cserélni.

Vagyis a *szánhedrinek* bíráira nagyobb elvárások vonatkoztak, mint a *bét din*ben ítélezőkre. A *Misna Szánhedrin* című traktátusa kimondja, hogy a Főtanács tagjai lehettek a papok (Kohánim), leviták (Leviim) és olyan feddhetetlen származású izraeliták, akik papi családdal házasodhattak. Tehát, akiknek a leszármazása négy generációra vezethető vissza. Ha nem voltak megfelelő számban papok és leviták, akkor bármely izraelita lehetett bíró,

ha megfelelt a feltételeknek. Izrael királya nem lehetett tagja a Nagytanácsnak, de nem is volt idézhető a bíróság elé. Viszont a Dávid házából (vagyis Júdeából) született királyok ítélezhetek a nép fölött, és idézhetőek voltak a törvény elé. Később a bíró külsejére nézve is voltak előírások, mint például méltóságteljes megjelenés, testi tökéletesség, lehetőleg ősz haj, legalább középnövésű magasság, kimért hangon való szólás stb. A törvénykezés során Isten jelen volt („Isten ott áll isteni gyülekezetben, bírák közepette ítélt.”), ezért a bírák kellő tisztelettel viselkedtek, *tálit* imakendővel takarták el a fejüket, és bölcsen szóllaltak meg. (Talmud, Szánhedrin 7a).

Az üléseket a kis szánhedrinek és a háromtagú bíróságok a reggeli istentisztelet (vagyis a napkelte) után a nap hatodik órájáig (dél)ig tartották, a Nagy Szánhedrin pedig a reggeli áldozat levágásától (szintén napkeltekor) a délutáni áldozat bemutatásáig (fél négyig). A legfőbb törvényszék minden nap ülésezett, kivéve a szombatot és az ünnepnapokat, amikor tagjai a Bét Midrásban (Tanházban) tanulmányozták a *Tórát*. Éjszaka csak a kereskedelmi ügyekben lehetett hozni ítéletet, „ha a bírák napközben tárgyaltak”, egyébként éjjel nem lehetett kihallgatni a tanukat, sem megvizsgálni a hivatalos iratokat, vagy elosztani az örökséget. A 3. század végétől a Nagy Szánhedrin határozatait *Bét HáMidrás* néven közzölték. Az utolsó kötelező erejű döntése II. Hillál nászi idején (358-ban) keletkezett, és a zsidó naptár bevezetésére vonatkozott.

Jézus korában három bírói fórum létezett, amelynek bírái a főpapi családok leszármazottai, a laikusokat képviselő vének és az írástudók voltak. Ez utóbbiak a farizeus irányzathoz tartoztak az előbbi kettőtől eltérve, akik a száduceusok köréből kerültek ki.²¹

A *Misna* idejétől (2. század vége) a *bét din* nevű háromfős bíróságok minden 120 felnőtt férfinél kisebb lélekszámú városok kapuiban üléseztek. Ez *ad hoc* bíróságként is működhetett egy adott vita elbírálása erejéig. Ez esetben mindkét perben álló fél kiválasztott egy-egy megbízható rabbit, azok pedig egy harmadikat, és összeállt a *bét din* mint választott bíróság. Az eljárás megkezdése előtt mindkét fél vállalta, hogy betartja a választott bíróság határozatát, amely mindkét fél számára teljes mértékben kötelező.²²

A 120 főnél nagyobb lélekszámú városokban a 23 fős kis szánhedrinek ítéleztek. Jeruzsálemben kettő volt, kik közül az egyik a Templom-hegyre vezető kapunál, a másik pedig a Szentély udvarának bejáratánál tartotta üléseit. A kis szánhedrin felállítására meghatározott lakosságszámot (120 felnőtt férfi) indokolta az a tény, hogy a *Misna* idején ennyien vettek részt az ítélezésben. A kis szánhedrin 23 bírāja mellett három sorban ültek a Törvény tudósai: 23 Tóra-tanulmányozó minden sorban tudása, bölcsessége szerint besorolva. Továbbá tízen (minjában) a zsinagógában foglaltak helyet, két törvényszéki írnok, két törvényszéki szolgáló, a peres felek és hat tanú. A két tanú mellett két olyan tanú is jelen kellett legyen, akik az előbbi kettő vallomásának ellentmondanak, valamint további két tanú, akik a második két tanú vallomását cáfolják meg (ellentanúk), és megvédik az első tanúk vallomásának hitelét. Ezeken kívül két adománygyűjtő és egy adományel-

osztó személy volt jelen, végül egy orvos, aki köpölyöz, egy írnok és a kisgyermek tanítója. Az ellentanúkra azért volt szükség, hogy a tanúságtevők óvakodjanak a hamis tanúzástól. Ha a bírák között véleménykülönbség mutatkozott, és szükség volt számuk kiegészítésére, akkor az első sorban ülő Tóra-tudósok közül a legnagyobb tudásút avatták fel. Az ő addigi helyére a második sorból a legbölcsebb lépett előre, annak kiüresedett helyébe pedig a harmadik sor legbölcsebb Törvény-tudósa került. Végül ez utóbbi helyébe (a harmadik sorba) a hallgatóságból választottak ki valakit.²³

A legfelsőbb bíróság a Szentélyben ítélező és 71 bíróból álló Nagy Szánhedrin (Főtanács) volt. A testület bibliai eredete Mózeshez vezethető vissza. Ugyanis írva van: „Gyűjts össze nekem hetven férfit Izrael vénei közül” (Kiv. 24,1–9, Szám. 11,16). Mivel Mózes elnökölt körükben, így lett a testület 71 fős. Mózes mindenkori utódja, a törvényszék feje a legbölcsebb volt közülük.

A bírák előléptetése a *bét din*ből (három bíróság) a jeruzsálemi Templom-hegy bejáratánál ülésező kis szánhedrinbe, majd a Templom udvarának bejáratánál ülésezőbe és legvégül a Főtanácsba vezetett. A bíróságok Isten nevében szolgáltattak igazságot, ezért a részrehajlást vagy megvesztegetést nagy bűnnek tartották, mert az „megvakítja a bölcsék szemét és elferdíti az igaz szavait”. A bíró és a bírósági ítélet tekintélye megkérdőjelezhetetlen volt, az engedetlen férfira halálbüntetést szabtak ki.²⁴

3.1.1. A bírák felavatása

A bírák legitimációjukat felkenéssel, felszenteléssel (*szemicha, ordinatio*) kapták meg. Mózes Józsué Nun fiának fejére helyezve a kezét, ráruházta a tekintélyt és a felhatalmazást a feladat folytatásához, jelezve, hogy méltónak találja az utódlásra. Tehát csak az kaphatta meg a bírói kinevezést, aki rendelkezett a szükséges képzettséggel, egyéb erényekkel, és emellett külön felavatási szertartás során kapta meg a bírói hatalom gyakorlására való jogot.²⁵ Ezzel a szertartással a zsidók átadták az utódnemzedék számára a *háláchá* továbbvitelének ősi jogát.

Az ítélezésre való felszentelés szóban történt, és az új tag megkapta a rabbi címet. Egy háromfős bírói testület működhetett akkor is, ha csak az egyik bíró volt felszentelt, de a szánhedrinek esetében követelmény volt, hogy minden bíró *szmichá* útján kapja meg a felhatalmazást. Erre utal Rámbám *Misna*-kommentárja (Szánhedrin 1,3) és más szövegek is.²⁶

Kezdetben bármelyik felavatott személy átruházhatta a felszentelést tanítványaira, azonban az idősebb Hillél iránti tiszteletből a vének úgy döntöttek, hogy a felkenést csak a nászi előzetes jóváhagyása alapján és két másik bíró jelenlétében lehet adni (mivel három bíró jelenléte kötelező). Arról is határoztak, hogy a *nászi* és a bíróság alelnöke *áv bét din* csak egymás jelenlétében adhattak *szmichát*. Habár az *ordinatio* csak Palesztinában volt véghezvihető, annak hatálya kihatott külföldre is. A Jávneben és Usaban, valamint Tiberiásban működő Szánhedrin hatásköre érvényes volt máshol is, mivel a testület tagjai

még megkapták a felszentelést. Azonban a római törvények 358-ban betöltötték a rabbik avatását, és mivel erre kollektív büntetést írtak elő, így elérték, hogy megszakadt a *szemichá* történelmi folyamata.²⁷ II. Hillel pátriárka idején (330–365) megszűnt a büntetőjogi igazságszolgáltatás is, de a rabbik ekkor elrendelték, hogy a fel nem avatott bírák is ítélezhetnek polgári perekben, ha megfelelő képességgel rendelkeztek és „felhatalmazást” kaptak. Ezt a felhatalmazást Palesztinában az „iskola” főnöke adta, aki maga is „felhatalmazott volt”, Babilonban pedig ez az exilarcha jogosítványa volt.²⁸ Az exilarcha engedélyével felruházott bíró ítélezhetett az egész világon, akár Izraelben, akár a diaszpórában, tehát a joghatósága felülmúlta a náziét (Szánhedrin 5a). Habár a felavatott bíró szélesebb jogkörrel rendelkezett, mégsem kényszeríthette a peres feleket a bíróság elé. Az exilarchátus megszűnése után bármelyik „iskola” főnöke adhatott felhatalmazást a polgári perekben való bírászkodásra, így a rabbik továbbra is ítélezhettek magánjogi ügyekben.²⁹ Mivel a Szánhedrin csak *szemicha* alapján működik, ezért nem hozható létre (habár voltak ez irányú kísérletek) mindaddig, amíg az ordinációt nem állítják vissza. A mostani felavatásoknál a tanulmányok elvégzését követően a jelölt megkapja a „rabbi címet, amely feljogosítja a bírói és tanítói tisztség viselésére”.³⁰ Azonban, mivel a mai napig nem állították vissza a *szemichát*, így az azóta történt felkenések csupán igazolások arról, hogy a rabbi szakértője a *Tóra* egyes területeinek, de semmiképpen nem jelenti a kompetenciát a Szánhedrin szolgálatára.

4. A Nagy Szánhedrin (Synedrin)

A *háláchá* szerint a Tóra-rendszerben a törvényhozó, törvényértelmező és a bírósági hatalom letéteményese a Főtanács (arámiul Szánhedrin, görögül Synedrin), a politikai hatalom hordozói a király és a nemzetgyűlés (amely a királyt választja), míg az államigazgatási hatalom megtestesítői a király és a hadsereg.³¹

A Nagy Szánhedrin szerepe, jogköre, tagsága máig vitatott. Elfogadott vélemény szerint olyan testület volt, amely ötvözi a politikai, vallási és törvénykezési funkciókat, tekintettel arra, hogy ezek egymástól elválaszthatatlanok. Az evangéliumok és Josephus Flavius zsidó történetíró a főpap vezetése alatt álló politikai és igazságügyi tanácsként írják le, a Talmudban viszont elsősorban a bölcsek által irányított vallási törvényhozó testületként mutatják be, amely bizonyos politikai és igazságügyi funkciókkal rendelkezett. Van azonban egy további nézet is, mely szerint két Szánhedrin volt, melyek közül az egyik tisztán politikai tanácsként, a másik pedig vallási bíróságként és törvényhozó testületként működött. Bloch Mózes megkülönbözteti a mózesi jog alapján ítélező Főtanácsot a Krisztus után megalakult Nagy Szánhedrintől, melynek tagjai a zsidó bölcsek.³²

Az eltérő értelmezés egyik oka kétségtávol az a tény, hogy az ószövetségi források vegyítik a „tanácsok” és „bíróságok” elnevezéseket, ebből kifolyólag különbözően értelmezhetők azok vezetői és összetétele is. A görög nyelvű

források elsősorban politikai intézményként ábrázolják, élén a főpappal, ezzel szemben a rabbinikus szövegek inkább bíróságnak tüntetik fel, melynek élén a farizeusok vezetői álltak. Ez csak a Kr. e. 2. évszázadtól igaz, amikor az utolsó szaduceus főpap, III. Oniás (Kr. e. 185, majd Kr. e. 175–170) után a Főtanács farizeusokkal bővült.³³ Jézus idejében a főpapok (Kajafás és visszavonult elődei, Ap. Csel. 4,5), a vének (a laikus zsidó társadalom előkelő családjainak kiválóbb tagjai) és az írástudók (a farizeusok soraiból) alkották ezt az arisztokratikus testületet. (Mt 5:22, 26:59; Mk 14:55, 15:1; Lk 22:66; Ján 11:47; Ap. Csel. 4:15; 5: 21–41; 6: 12–15, 22:30, 23:1–28, 24:20).

Üléseit a király vagy inkább a főpap hívta össze. Az *Apostolok Cselekedetei* 5,17-18. tanúsága szerint a szaduceusok a Templom lerombolásáig – a farizeusokkal versenyezve – vezető pozíciókat töltöttek be. A felső papságot tömörítő és csak az *Írott Tórát* betartó szaduceusok és a farizeusok közötti vitapontok egyike az volt, hogy az előbbieket csak az *Írott Tórát* tisztelték, az utóbbiak pedig Ezdrás írástudó és bírósága utódainak tartották magukat és terjesztették a szóbeli tant. A szóbeli törvény az *Ószövetség* rendelkezéseinek egy neves farizeus rabbi által kifejtett és a jogi iskolától elfogadott értelmezése, amely megjelenhetett a bíróságon történő alkalmazás formájában is.³⁴ A farizeusok a keresztényekhez hasonlóan hisznek a feltámadásban, amit a rendszerint kiráypárti szaduceusok nem vallottak. Ez utóbbiak letartóztatták és megvesszőztették Szent Pétert és az apostolokat: „A főpap és akik vele tartottak, vagyis a szaduceusok pártja, féltékenységükben fölléptek ellenük. Elfogatták az apostolokat, és nyilvános börtönbe vetették őket.”

A Synedrin név I. (Nagy) Heródes idején (Kr. e. 37–Kr. e. 4) honosodott meg a törvényhozó, jogértelmező és igazságszolgáltatási funkciójú testületre. Csak ez a bíróság ítélezhetett a királyt érintő ügyekben, a főpap által elkövetett főbűncselekmények esetében, illetve egy egész törzs vagy város által elkövetett bűncselekményekkel kapcsolatban. Emellett kizárólagos hatáskörrel rendelkezett a király koronázásáról, az „önkéntes” háborúk (*milchemet haresut*, az ország határainak kiterjesztése érdekében) engedélyezéséről, továbbá a háborúról és békéről, a kormányzati kérdésekről, a szökőév és a hónapok megállapításáról, a rituális kérdésekről, az imádságokról és imákról, a büntető és polgári bűncselekményekről, a papok jogképességéről, a kis szánhedrinek bíráinak kinevezéséről, továbbá ellenőrizte a kohaniták és leviták származását és családfáját, illetve határozott a panaszokról. Habár illetékessége elvileg kiterjedt az uralkodó személyére, mégis elfogadottá vált a nézet, mely szerint a király nem ítélezett, és neki sem szabható ki ítélet. Törvényszéki minősítésben minden ügyben tárgyalhatott, de illetékessége főként a blaszfémia (istenkáromlás), a bálványimádás, a hamis próféták elítélése, a főpap lányának paráználkodása, a szombat megszegése stb. ügyekre vonatkozott, melyekben halálbüntetést szabhatott ki. Azonban a Kr. e. 28-ban a rómaiak megvonták a zsidóktól a *ius gladii* (pallosjogot). Mivel a zsidó bíróságok Isten nevében hozták meg ítéleteiket, ezért nem ismerték a fellebbezést, így a „legfelsőbb bíróság” nem volt fellebbezési fórum, azon-

ban hatáskörébe tartozott a jogegység megteremtése. Erre akkor került sor, ha egy vagy több alsóbb szintű bíróság nem volt biztos abban, hogyan kellene dönteni, és a Nagy Szánhedrintől kérte ki a véleményt. Az így megadott válasz kötelező volt a megkereső ítélszék számára.

Jeruzsálem lerombolása után a Szánhedrin már nem a legfelsőbb bíróság volt, hanem jogi akadémia, jogértelmezést kibocsátó testület, de megtartotta a bírósági jogkörét is. Mivel valóban a vallás és a vallási jog értelmezője volt, ezért a hatásköre kiterjedt minden zsidó lakta területre, így például Damaszkuszra is (lásd Ap. Csel. 9:1. és tovább).

4.1. Az igazságszolgáltatási jogkör

A zsidó állam legfőbb politikai és ítélkező szervének első elnevezése *Gerousia* (vének tanácsa, szenátus) a perzsa időkből származik, tehát sokkal korábbi, mint a Szánhedrin név. Idősebb, tekintélyes papok alkották, akik nem teljes körűen meghatározott tanácskozási, döntési és ítélkezési jogkörökkel rendelkeztek. Eredetileg valószínűleg nem egy rendszeresen felállított hatalmi szerv volt, hanem csak alkalmi szinódus, amelyet különleges alkalmakkor hívtak össze fontos kérdések megvitatása vagy a vallási életre vonatkozó rendeletek kiadása céljából. A rabbinikus írások a *Neh. 8–10* alapján a Főtanács (*Kneszet há-Gedolá*) intézményes működését Ezdrás korába (Kr. e. 400–350) helyezik, de ez vitatott.³⁵ Viszont a Kr. e. 3. században már fennállt, holott a görögök uralkodása (Kr. e. 332-től 164-ig) alatti időszakból kevés információ van róla. A *Talmud* részletesen rendelkezik róla egy külön traktátusban is, így ezt követően egyértelműen megállapítható működésének folyamata.

Feltételezhető, hogy a főpap és időnként a zsidó király hívta össze szükség esetén. Tagjai a törzs vezetői (vének) és a legbefolyásosabb papi családok sarjai voltak, vagyis az uralkodóhoz közelálló szadduceusok, és vélhetően világi személyek is. Josephus Flavius véneknek vagy tanácsosoknak nevezi őket. Komoróczy Géza úgy tartja, hogy „talán a hellénisztikus Egyiptomból ismert papi tanácsok / tanácskozások / gyűlések mintájára alakult meg a 3. században, az első Ptolemaioszok alatt”.³⁶ Megemlíti, hogy ez a „tanács” fogadta III. Antiokhoszt Jeruzsálemben, valamint, hogy a Szeleukida királyok többször közvetlenül hozzá fordultak a főpap helyett.

A makkabeusok korábban V. Antiochos Eupator a zsidóknak címzett levélben üdvözölte a *gerúziát* mint a legfőbb ügyekről döntő szervet. Helyébe a Szánhedrin (*Synedrion*, *Synhedrion*) név lépett, vélhetően a Krisztus előtti 2. században.

A második templom korszakában (Kr. e. 516–Kr. u. 70) a Főtanács lett a legfontosabb igazságszolgáltatási fórum, melynek a Ptolemaioszok idején (Kr. e. 323–Kr. e. 30) Júdea és Egyiptomban a jeruzsálemi főpap volt a világi vezetője.³⁷ A Makkabi-féle felkelést követő függetlenség kivívása után Johannes Hürkánosz (Kr. e. 134–104) főpap és népvezető reformjai keretében létrehozta a Nagy Állami Tanácsot (Nagy Bíróság, Szánhedrin, *Bét-Din-Hagádol*) intézményét. Az tárgyalt minden törvényről, amelyet a *Tóra*

rendelkezései szerint kellett meghozni, tehát egyszerre volt a törvényhozó testület és a legfelsőbb bíróság is.

Az igazságszolgáltatás terén is előjötték a szadduceusok és a farizeusok közötti súrlódások. A Hasmoneusok szadduceus-pártiak voltak, és amikor Hürkánosz az egyik ünnep alkalmából megkérdezte a két párt vezetőit, hűségeseznek tartják-e őt a *Tóra*hoz és a törvényekhez, az egyik farizeus, Eleázár visszakérdezett: „Nem elég neked, hogy nasi vagy? Miért akarsz még főpap is lenni?” Ebből Hürkánosz arra következtetett, hogy a farizeusok nem találják méltónak a főpapi székre, és még jobban eltávolodott tőlük.³⁸ Fiai, Aristobul (eredeti néven Yehuda) és Alexander Jannai szintén a szadduceusok oldalán álltak. A két tábor közötti vita polgárháborúvá alakult át. Ugyanis a Sátrak ünnepén (szukkót) Jannai, aki főpapi hivatalt is viselt, tartotta a szertartást. Ennek során azt a serleg vizet, amelyet a farizeusok hagyománya szerint az oltárra kellett volna hintenie, egyszerűen a földre öntötte, jelezve, hogy nem fogadja el ezt a szokást. A felháborodott hívek megdobálták esztroggal (citrusalmával, amely szukkótkor a pálma-, mirtusz- és fűzfaág mellett az ünnep nélkülözhetetlen kelléke), mire zavargások törtek ki, amelyek hat évig tartó konfliktusba torkolltak. Halála előtt Hürkánosz király megkérte feleségét, hogy kössön békét a farizeusokkal, akik mellé állt a nép. Szalóme királynő a Szánhedrin élére testvérét, Simon ben Szetahot, a farizeusok vezetőjét állította, elsőszülött fia, Hürkánosz (farizeus) a főpap lett, másodszülött fia Aristobul (szadduceus) pedig a hadvezető. A Főtanács visszaállította a szadduceusok által hatályon kívül helyezett törvényeket. Később a törvénytudó, a vallási és jogi kérdésekben jártas farizeusok lassan kiszorították a Főtanácsból az egyes szadduceus papokat. Idővel a bíraskodás kiemelkedő szerepet kapott, így a Nagy Szánhedrin lett a legfontosabb bírósági fórum, amely vallási, rituális és büntetőügyekben ítélkezett. Tanácskozásait a Templom Márványtermében (*Vágott Kövek Kamrájában*, *Lishkat Ha-Gazit*) tartották, amely mellett volt a főpap hivatalos magánhelyisége.³⁹ Funkciója a legfőbb bíróságnak felelt meg, csak ő hozhatott halálos ítéletet minden bűnügyben, emellett pedig dönthetett egyes speciális vallási-jogi kérdésekben.

A Makkabeusok⁴⁰ uralmát végül a rómaiak döntötték meg, amikor Pompeius római hadvezér bevette Jeruzsálemet, az edomita származású Heródes pedig Júdea királya lett (Kr. e. 37–Kr. e. 4). Ettől kezdve Júdea a Római Birodalom klienskirálysága volt az állam megszűnéséig. A farizeusok nem nézték jó szemmel, hogy Heródes a római császárnak engedelmessé válik, ezt a Hasmoneusok sem támogatták. Azzal próbálta elfogadtatni magát, hogy elbocsátotta feleségét, Doriszt, és az utolsó Hasmoneus király, II. Hyrcanus unokáját, Mirjamot vette el, emellett Kr. e. 37-ben elfoglalta Jeruzsálemet is.⁴¹ Ezután meggyilkoltatta a Hasmoneus család utolsó tagjait (Mirjamot édesapjával és bátyjával, Arisztobulosz főpappal együtt), valamint az ellene fellázadt Ezekiaást. Ez utóbbi tettét önkényességnek minősítették, mivel halálos ítéletet csak a Nagy Szánhedrin szabhatott ki. Ezért a legfőbb bíróság elé idézték. A király elfogadta az idézést, de a törvénytörés megfélemlítése céljából katonákkal körülvéve jelent meg, uralkodói

ruhában (bíbor színű palástban és katonai jelvényekkel), vagyis nem az elvárt fekete színű öltözékben és lehajtott fejjel. A fellépése hatásos volt, a bírák közül sokan féltek felszólalni. A megoszlott bíróságban csak az ismert farizeus tudós Sámáj, Semáj és Avtaljon tanítványa tartott ki a mellett, hogy halálbüntetést szabjanak ki vele szemben. Látva bírótársainak gyengeségét felállt és elmondta: „Most féltek ítéletet hozni Heródeszel szemben, de eljön majd a nap, amikor mindannyiótokat megölet.”⁴² Hürkánosz elnapolta másnapra az ítélethozatalt, mire Heródes még az éjjel Damaszkuszba menekült.⁴³ Azonban Kr. e. 37-ben bosszút állt, feloszlatta a legfelsőbb bíróságot, meggyilkoltatta, illetve elűzte annak tagjait, kivéve Semáját és Avtaljont. A Nagy Szánhedrin helyébe Királyi Tanácsot állított fel, amelybe rokonokat és hozzá hűséges embereket nevezett ki. Jézus születéséről („zsidók újszülött királya”) a napkeleti bölcsektől értesült, és hatalmát féltve Betlehemben és környékén megöletett minden kétévesnél fiatalabb fiúgyermeket (Mt 2,16–18, Lk 1,5). Miután Semájá és Avtaljon megtagadták a királyi hűségesküt, maguk köré gyűjtötték a farizeusokat és az írástudókat, majd az általuk alkotott testületet kikiáltották az egyetlen legitim Nagy Szánhedrinnek. A rabbinikus iratok szerint ez időben Jeruzsálemben két Szánhedrin működött: egy szadduceusok alkotta és a főpap által irányított papi, és egy farizeusokból és írástudókból álló vallási szánhedrin. Az előbbi polgári és büntetőjogi kérdésekben bíraskodott, az utóbbi pedig a vallási kérdésekben. Semájá és Avtaljon halála után a Nagy Szánhedrin válságba került, hatalma teljesen háttérbe szorult, aminek a nagynevű Hillél nászi vetett véget. Ekkor a Főtanács tartotta ismét a kezében az ország belső igazgatását, közvetített a zsidó nép és a római hatóságok között, ítélkezett büntetőügyekben, ápolta, értelmezte és alkalmazta a szóbeli tant, valamint oktatta a népet, igyekezve megvédeni a zsidó vallást a görög kultúrával és a római politikai hatalommal szemben (Kr. e. 63-tól). Mivel az ókorban nem tettek lényeges különbséget a bírósági értelmezés és a jogalkotás között, ezt a feladatot a Szánhedrin magára vállalta. A rabbinikus judaizmus áthagyományozás útján terjesztette a tanokat mint a társadalmi élet bizonyos kérdéseit szabályozó bírósági vagy rabbinikus határozatokat (*tákanot*, a rabbik törvényes jellegű rendelkezései), vagy jogszabályi tilalmakat (*gezérot* – rendeletek, dekrétumok).⁴⁴ Tehát a rabbinikus-talmudikus jog valójában a hagyományozás útján értelmezett *Ószövetség*. A Szánhedrin jogalkotással és jogalkalmazással fejlesztette a *háláchát*.⁴⁵ Ítéleteinek végrehajtását biztosítani tudta karhatalmi szervekkel, mivel őrsége és rendőrsége is volt (Mt 26,47; Mk 14,43; Lk 22,4; Ján 18,3). Jogában állt elfogni és lecsukni a bűnözőket, kiszabni és végrehajtani a megostorozás büntetését és a kis vagy nagy kiközösítést (2Kor 11, 24–25).

Hillel idején születtek meg az *Írott Tóra* (*Torá sebihtáv*) fontos jogértelmezései, amelyekből új szóbeli tan (*Tóra sebalpé*) került napvilágra. Hillel iskolájával (Bét Hillél) szemben helyezkedett a másik neves jogtudós Sámáj iskolája (Bét Sámáj).

A zsidó állam utolsó éveiben (Heródes Antipász Kr. e. 4–Kr. u. 39. és I. Heródes Agrippa Kr. u. 41–44, II. He-

ródes Agrippa Kr. u. 52–93) a farizeusok alkotta Nagy Szánhedrin vélhetően elhagyta eredeti székhelyét, de nem tudni, hogy ez miért történt. Talán a világi ügyeket nem engedték a Szentélyben tárgyalni, de ez csak az egyik feltetelezés. A Főtanács hatalmának mértéke változott időről időre, főként a római prokonzulok idején, akik különféle módon korlátozták jogkörét. Ezzel jelentősen csökkent a Nagy Szánhedrin tekintélye és funkciói, így például halálos ítéletet csupán a prokurátor megerősítésével hozhatott. Josephus Flavius és az Újszövetség leírásában a Szánhedrin egy állami bíróság, a rabbinikus irodalom pedig Szánhedrin Ha-gadolát említi, amely 71 fős vallási bíróság volt. Erre utalhat az a feljegyzés, mely szerint 57-ben Szíria római helytartója Aulus Gabinius Palesztinát öt régióra osztotta akként, hogy mindegyiknek külön-külön szánhedrinje volt. Azok politikai, büntetőjogi és polgári kérdésekben rendelkeztek illetékességgel.

Az utolsó római prokurátorok korszakát (Kr. u. 44–66) követően 70-ben lerombolták a Templomot, felszámolták a Nagy Szánhedrint és elűldözték a zsidókat. Tíz évvel később Johanán ben Zákáj a rómaiaktól engedélyt kapott, hogy létrehozza az imahelyet és iskolát (*Bét há-Midrás* – Tanház) Jávnében (*Javne*, latinul *Jamnia*). Raban Gamliél ben Simon etnarcha vezetésével ugyanott visszaállt a Szánhedrin. Azonban megkérdőjelezték a törvényszék legalitását, mert az csak azon a helyen működhetett, melyet „Isten választott ki”, vagyis a jeruzsálemi Templom Márványtermében (Hechál). A két helyszínen működő Szánhedrinek közötti distinkciót az elnevezésben is kifejezték: a jeruzsálemi elnevezése Legfőbb Bíróság (*Bét Din há-Gádól*), a javnei pedig csak Nagy Bíróság (*Bét Din Gádól*) volt.⁴⁶ Ez utóbbi nem szabhatott ki halálbüntetést.

A Főtanács 118-tól Galileában tevékenykedett mint törvényhozó és igazságszolgáltató fórum, de politikai és polgári hatásköre már nem volt. A Szánhedrin elnöke a neves Hillél nászi dédunokája, Gámaliél lett. A rómaiak elismerték őt a zsidó nép vezetőjének, és pátriárka címmel adományozták. Ekkorra a szadduceusok szinte már teljesen eltűntek a testületből, amelyben zömében a Bét-Hillél és a Bét-Sámáj iskola bölcsei vettek részt. Jóllehet közöttük a viták folytatódtak, Gámaliél rábírt a kisebbséget, hogy fogadja el a többség véleményét (rendszerint a Bét-Hillél iskola álláspontját). Rendezték az istentisztelet imarendjét, valamint a családi és a közösségi életet. A 132–135-ben kirobbant Simon Bar Kochba és Rabbi Akiva vezette felkelés további zsidóüldözést eredményezett. Hadrianus császár megtiltotta nekik a vallás gyakorlását, kiűzte őket Jeruzsálemből, és Júdeát szinte teljesen elpusztította. A lakosság Galileába kényszerült költözni. A rómaiak 148-ban mégis megengedték a Szánhedrin működését, módosított formában. A Főtanács eleinte a galileai Usa városában működött, később áthelyezték a Tiberias melletti Szeforiszba. Az autonóm tanintézetként is ténykedő testület sikeresen magára vállalta a szétszórtságban élő emberek összetartását és a judaizmus fenntartását. Az iskolában élő rabbik bírakként szolgáltak, tanították a hallgatókat a szóbeli hagyományokra és a Szentírás értelmezésére, továbbá óvták a vallást bármilyen támadástól, a zsidó közösségeken belül pedig

intézték a tizedadó beszédését, rendezték a naptárt, gondoskodtak a Tóra lemásolásáról stb.

A jogfejlődés terén a tannák (szó szerint tanítók) kora (Kr. e. 10–200) alatt állították össze a *Misnát* (*Második Tóra*) Rabbi Júda há-nászi irányításával a szóbeli tan és szokások jogértelmezésével és új szabályok alkotásával. Mellette megalkották a *Misna* rendelkezéseit kiegészítő és kommentárokkal ellátó *Toszeftát* is. Az iskolák kodifikációs munkájának gyümölcse a 4. században keletkezett jeruzsálemi *Talmud* (tanítás), amelyet a *Misna* kommentárjának tartanak. A később, a 6. században keletkezett babiloni *Talmud* jóval terjedelmesebb, ezért egyfajta enciklopédiának is tekinthető. A *Talmud Szánhedrin* című traktátusa rögzíti a bírák és a bíróságok működésének addig nem egyértelmű szabályait. Ettől kezdve a bírák mindegyikének tudós, erényes, bátor, mérsékletes és népszerű férfinak kellett lenni, aki kellő bírói és közigazgatási tapasztalatokkal rendelkezett. A 3. századtól a bírák kinevezésének követelményei között már a külső megjelenés is szerepelt (például magas termet vagy érett kor).

A jogfejlődés további szakaszairól röviden elmondható, hogy a *Misna* létrehozását követően kezdődött az amórait (amórák – „mondók”, kb. 230–500) korszak. Az akkori bölcsek tisztában voltak azzal, hogy tekintélyük meg sem közelíti a jeruzsálemi Szánhedrinét, sőt még a javneieit sem, ezért nem is bátorították módosítani az általuk hozott jogszabályokat. Egyébként például a gezérot módosításához szükséges lett volna, hogy az erre vállalkozó Szánhedrin népesebb és bölcsebb legyen attól, amely megalkotta a jogszabályt. Azonban az amórák is jogalkotók voltak olyan kérdésekben, amelyekről nem létezett semmilyen szabályozás.⁴⁷ A szavoraim (kb. 550–650) korszaknak végét jelentette az iszlám megjelenése és térhódítása, majd a geonim korszakban a rabbik már véglegesnek és módosíthatatlannak tartották a Talmudot, így más vallási művek írásával jelentkeztek. Mose ben Maimon rabbi, rövid nevén Rambam, a *Misné Torá* megalkotásával létrehozta a kodifikált jogot. Azért vállalkozott erre a feladatra, mert a Szánhedrin 425-ben történt megszűnése után már nem volt egységes a jogértelmezés, így egymással szemben foglaltak állást a jogtudósok. Ez pedig a zsidók közötti megosztottsághoz vezetett.

4. 2. A főpap (kohen gadol)

Az ószövetségi időkben (Kr. e. 520-tól) a főpap volt a zsidó nép és Júdea lakosságának vezetője. Pozíciója az egyiptomi uralom alatt erősödött meg mint dinasztikus jellegű tisztség, amely Áron (Cádok) főpap ágán öröklődött. A babiloni fogság után a főpapi méltóságot betöltött személyek ügyeltek arra, hogy igazolni tudják a leszármazásukat.⁴⁸ Jésuá (Kr. e. 520) nevével kezdődik a névsor, majd Jojákim, Eljásib, Jojáda, Johánán, Jonátán, Johánán, Jaddua, I. Oniasz, I. Simeon, II. Oniasz, II. Simeon, III. Oniasz, Iaszón, Menelaosz (ő nem volt sem az Áron nemzetségéből, sem levita), IV. Oniasz és Alkimosz (ez utóbbi Kr. e. 162–160) töltötték be ezt a tisztséget, amely ezután elveszítette a vezető helyet, és a nép vezére a nászi (fe-

jedelem) lett.⁴⁹ III. Oniasz volt az utolsó főpap, akinek leszármazása (családfája) visszanyúlt Áronig, Eleázárig illetve Cádokig. Utána a királyok annak adták a főpapságot, aki a legtöbbet fizetett érte.⁵⁰ I. (Nagy) Heródes megszerezte a jogot, hogy maga nevezze ki a főpapot, majd ezt a jogot maguknak vindikálták a rómaiak is. A főpapi tisztség megmaradt egészen a Templom lerombolásig (70-ig). Utolsóként Pinchász látta el ezt a tisztséget.

4.3. Nassi (nászi)

Mózes helyét a Nagy Szánhedrin élén eleinte a főpap foglalta el, későbbi elnevezése „az ülés vezetője” (*Rós Há-Jesivá*) volt. Ezt a nászi, vagyis a fejedelem név váltotta fel, mivel pozíciója a kormányzat vezetőjének felelt meg. Kétségtelenül nagy erőfeszítéseket kellett tennie a nép összetartása érdekében, tekintettel arra, hogy a megszállók (görögök, rómaiak) mellett maga a zsidóság is megoszlott a szaduceusok és farizeusok között, továbbá erős volt a hellenista kultúra iránti vonzalom. Ez főleg a templom lerombolása és a száműzetés idejére volt érvényes. Magát a tisztséget Kr. e. 191-ben hozták létre, amikor a Nagy Szánhedrin elvesztette bizalmát a főpapok iránt.⁵¹ Ez részben utal arra, hogy a farizeusok szerepe megerősödött, és a szóbeli törvényt nem támogató főpapok helyett a nászi mellett álltak ki. Josephus Flavius megjegyzi, hogy a nászi hívta össze a testületet és nélküle nem lehetett semmilyen döntést hozni (Jn. 11,47; Ap. csel. 5,21). A Nagy Szánhedrin elnöki posztját ellátó nászi mellett létrejött az alelnök tisztsége (*Av Bét Din*, szó szerint a bíróság atyja). Az általános felfogás szerint ő volt a nászi helyettese, illetve asszisztense, de akad, aki úgy véli, hogy mindketten irányították a testületet. Valójában a zugot (párok) idején (kb. Kr. e. 170 és Kr. u. 10) a nászi és az *av beth din* közösen vezették a Főtanácsot, de annak feje mégis a nászi volt. Az *av bét din* felügyelt a Bét Din-há-gádól működésére. Általában a nászi elnökölt az üléseken, de ha nem volt jelen, akkor a kellő tudással rendelkező *av beth din* irányította a törvényszéket. Ha a Nagy Szánhedrin büntetőbírósként működött, akkor gyakran az *av bét din* elnökölt.

A közel két évszázados zugot korszakban öt ilyen zugot (pár) volt: Josze ben Joézer és Josze ben Johánán (a makabeusok vezette függetlenségi háborúk idején), Józsué ben Perachja és Nittai Arbela (Johannesz Hürkánosz idején), Júda ben Tabbai és Simeon ben Setach (Alexander Jannai és Salome királyné idején), Semaja és Avtalion (II. Hürkánosz idején), Hillél (idősebb) és Sámraj (Heródes király idején).⁵² Az egyik feltételezés szerint nasi elnökölt az új törvények elfogadásáról, a mozgósítási kérdésekről, a háborúról szóló tárgyalásokon, amíg a bíraskodási kérdésekben és a vallási jellegű perekben az *av bét dimmel* osztozott az elnöki feladatok ellátásában. Előfordul olyan vélemény is, hogy a tanácsadó (*Cháchám*) is részt vett a testület irányításában, de erre semmilyen bizonyíték nincs.

Nagy Heródes idejében Hillél (Kr. e. 30–Kr. u. 9) nászi megalapította az iskoláját, a *Bét Hillélt* (Hillél háza), amely az 5. századig működött.⁵³ Leszármazottai évszá-

zadokon át (460 évig) töltötték be ezt a tisztséget, amíg a Szánhedrin nem tette át székhelyét Babilonba.⁵⁴

A nászi a palesztin zsidó közösség vezetőjeként római császári tisztviselő is volt. Az általa kinevezett rabbi a *bét din* bírái voltak, és mint a helyi közösségek jogi tisztviselői felügyelték és ellenőrizték a közösség és tagjai életét. Az 5. században a római birodalom két részre szakadt, és Palesztina a Keleti Birodalom része lett. II. Theodosziosz császár VI. Gamáliei nászi 425-ben bekövetkezett halála után, 429-ben kibocsátott dekrétumával megszüntette a pátriárka címet és jogosítványait. A nászi (pátriárka) tisztség és a Szánhedrin megszűnését követően a diaszpórában lévő zsidó közösségek vezető nélkül

maradtak, és a vallási-jogi autonómiájuk is csökkent. Ezután Babilon lett a szétszórtságban élő zsidók központja. Ott létrehozták a jogi iskolákat (*jesivá*), amelyekben a Szánhedrin korábbi bírái tanítottak és igazságot szolgáltatottak a diaszpórában élő zsidóknak.⁵⁵ A Szánhedrin megszűnésével vége lett a zsidók közötti rabszolgaságnak is, mert az kötve volt a jubileumi törvénnyel. Ez utóbbit csak akkor lehetett alkalmazni, ha egész Izrael „összegyűlik Erec Jiszráel földjén”.⁵⁶ Ezután a judaizmus átalakult akként, hogy a korábban a Szentélyre összpontosuló vallás középpontjában a *háláchá* (zsidó törvény), a *Bét Midrás* (tanulmányi ház) és a *Bét háKneszet* (zsinagóga) került.

HEKA, LÁSZLÓ

Der Große Sanhedrin

(Zusammenfassung)

Das religiöse Rechtssystem ist ein normatives System, das auf dem von Gott offenbarten Gesetz (jüdisch, christlich, islamisch) basiert. Die Heilige Schrift (*Bibel*, *Koran*) ist die wichtigste Rechtsquelle, sie ist unveränderlich und ewig, und jeder Gläubige ist verpflichtet, sie zu beachten und danach zu leben. Daher erkennen auf religiösem Recht basierende Gesellschaften den herausragenden Wert des Rechts an, nehmen ihn jedoch anders wahr als im Fall westlicher Rechtssysteme. Religiöse Regeln regeln als Gesetzgebung nicht nur das spirituelle Leben der Gläubigen, sondern auch ihren Alltag (Essen, Anziehen, Waschen usw.). Im Gegensatz zu den säkula-

risierten Ländern des christlichen Europas, in denen Kirche und Staat getrennt sind, gilt in einigen Ländern der islamischen Welt noch immer das Scharia-Recht, während in jüdischen Gemeinden das Religionsrecht im Bereich des Familienrechts weiterhin maßgeblich ist. Noch immer gibt es auf der ganzen Welt Rabbinengerichte, vor denen Gläubige ihre Familienangelegenheiten vorbringen. In dieser Studie untersuchen wir das jüdische Justizsystem, insbesondere den Obersten Gerichtshof, die Große Synode, die jahrhundertlang die Funktionen der Strafverfolgung, Rechtsauslegung und Rechtsanalyse wahrnahm.

HEKA, LÁSZLÓ

The Great Sanhedrin

(Abstract)

The religious legal system is a normative system based on the law revealed by God (Jewish, Christian, Islamic). The Holy Scriptures (*Holy Bible*, *Koran*) are the most important source of law, they are unchangeable and eternal, and every believer is obliged to observe them and live according to them. Therefore, societies based on religious law recognize the outstanding value of law, but perceive it differently than in the case of Western legal systems. Religious rules, as legislation, regulate not only the spiritual life of believers, but also their everyday life (eating, dressing, washing, etc.). In

contrast to the secularized countries of Christian Europe, where church and state are separated, in several countries of the Islamic world Shari'a law is still applied, while religious law remains authoritative in the field of family law in Jewish communities. There are still rabbinic courts all over the world, to which believers bring their family matters. In this study, we examine the Jewish justice system, especially the Supreme Court, the Great Sanhedrin (Synod, Gerousia) which for centuries performed the functions of law enforcement, legal interpretation, and legal analysis.

- ¹ Köszönöm Dr. Thorday Attila újszegedi plébános, esperes, főiskolai tanár, valamint Kendrusz Attila szegedi rabbijelölt szakmai segítségét.
- ² DONIN, Hayim Halevy: *Zsidónak lenni*. Budapest, 1998. Göncöl Kiadó, 36–40. p.
- ³ A *Talmud* a szóbeli törvény vagy esetjog kodifikációja. Részei a *Misna* és a *Gemára*. A Rabbi Jehuda hanászi és követői által összeállított és szerkesztett *Misna* a jogi és vallási szabályok értelmezése és kiegészítése, a *Gemára* pedig a *Misna* magyarázata és kommentárja.
- ⁴ Vagyon jog terén ismeri az ingóságokon való magántulajdont, ugyanakkor védelmezi a föld kollektív, törzsi tulajdonját, hiszen a földművelők csak a föld birtokosai, akik a *jóbel* (ötvenedik, innen a latin jubileum kifejezés) évben visszaszolgáltatják a megszerzett vagyont. A föld korlátlan idejű értékesítését nem engedélyezték, az ingatlan értéke pedig a *jóbel* évtől számított időtartam függvénye volt. Ez alapján nem a föld került értékesítésre, hanem az aratási évek száma. Az öröklési jogban nem alkalmazták a végrendeletet, a törvényes örökösök a fiúgyermekek voltak (az elsőszülött a dupláját örökölte), a leánygyermek pedig csak szubszidiárius örökösök lehettek.
- ⁵ Az Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség honlapja. <http://tinyurl.com/bdzytmc>.
- ⁶ SZATHMÁRY Béla: *Magyar egyházjog*. Budapest, 2004. Századvég Kiadó, 427. p.
- ⁷ A *Tánách* szó a *Tóra*, a *Neviim* (Próféták) és a *Ketuvim* (Írások) első betűi alapján jött létre. Mivel a K (kaf) betű a szó végén H (haf betűvé) válik, így a két a magánhangzó hozzáadásával a szó kiejtése 'tánách' lett. Lásd PAPO, Eliezer: *Predgovor*. In PAPO, Eliezer (ed.): *Tora i ljudska prava*. Beograd, 2000. Univerzitet u Sarajevu, Pravni centar, 13. p.
- ⁸ DA-DON, Kotel: *Židovstvo: Život, teologija i filozofija*. Zagreb, 2009. Profil International, 351–357. p.
- ⁹ PAPO, Eliezer: *Tora i ljudska prava*. In PAPO, Eliezer (ed.): *Tora i ljudska prava*. Beograd, 2000. Univerzitet u Sarajevu, Pravni centar, 55. p.
- ¹⁰ DA-DON 2009. 544–546. p.
- ¹¹ BLOCH Mózes: *A mózesi-talmudikus bűnvádi eljárás*. (Országos Rabbiképző-Intézet Értesítője az 1900–1901. iskolaévről.) Budapest, 1901. Országos Rabbiképző-Intézet, 18. p.
- ¹² A Rész Gáluta (a száműzetés feje) volt a zsidóság vezetője Babilonban a fogság után időkbén. A perzsák elismerték ennek a jogtudósának a fejedelmi rangját és címét. A zsidó állam megsemmisítése után ő volt a nép vezetője, gondoskodott az adó beszédéről, kinevezte a bírakat és a büntető ügyekben legfelső fórumként szolgáltatót igazságot. Az idő múlásával a pátriárka és az exilarhátus eltűnt, de megmaradt a rabbinátus mint akadémia.
- ¹³ SHURPIN, Yehuda: *The Sanhedrin: The Jewish Court System*. www.chabad.org/library/article_cdo/aid/4100306/jewish/The-Sanhedrin-The-Jewish-Court-System.htm.
- ¹⁴ MAIMONIDÉSZ, Mose ben Máimon, a Rámbám: *Széfer Sofetim: A bírák könyve*. Hilchot Szánhedrin: A Szánhedrin és a büntetőjog szabályai. Zsido.com. Zsidó Ismeretek Tára. XVIII. Politika, demokrácia és közjog. <https://zsido.com/fejzetek/7786811/>.
- ¹⁵ Uo.
- ¹⁶ Uo.
- ¹⁷ HEKA László: *A zsidó jogrendszer alapjai*. (A Pólay Elemér Alapítvány tansegédletei) Szeged, 2009. Pólay Elemér Alapítvány–JATEPress, 83–84. p.
- ¹⁸ Talmud, Sanhedrin 17b, és kommentárok, ad loc. Ford. EVEN-ISRAEL (Steinsaltz) Adin. Chabad.org. <https://www.chabad.org/torah-texts/5457936/The-Talmud/Sanhedrin/Chapter-1/17b>.
- ¹⁹ Uo.
- ²⁰ Szánhedrin IV:2. A Talmud egyik legfontosabb traktátusa a Szánhedrin nevét viseli. Rendelkezik jogi, vallási és államjogi problémákról és fontos adaléka a zsidó jog és állam kutatásához.
- ²¹ TUKARA, Drago: *Sud u Svetom pismu i u promišljaju crkvenih otaca*. In ŠALKOVIĆ, Josip (ur.): *Strukturalne pretpostavke sudske vlasti u Crkvi. Zbornik radova V. međunarodnog znanstvenog simpozija crkvenih pravnika u Zadru, 21.–22. listopada 2011*. Zagreb, 2012. Glas Koncila–Studia Canonica Croatica, 9–25. p.
- ²² Rabbi KAPLAN, Aryeh: *The Jewish Court System*. (Qualifications for a Jewish judge and the operation of the Sanhedrin. An excerpt from Rabbi Kaplan's Handbook of Jewish Thought.) Aish Ha Torah. <https://aish.com/48936377/>.
- ²³ BACHER, Wilhelm – LAUTERBACH, Jacob Zallel: *Sanhedrin*. Jewish Encyclopedia. <http://jewishencyclopedia.com/articles/13178-sanhedrin>.
- ²⁴ Bírák és rabbik a Bibliában. Bírák és az igazságszolgáltatás. Zsido.com. Zsidó Ismeretek Tára. XXVI. Rabbik, bírák, próféták. <https://zsido.com/fejzetek/birak-es-rabbik-a-bibliaban-birak-es-igazsagszolgaltatas/>.
- ²⁵ Szmicha (szó szerint támogatás) a rabbi oklevél, melyet mesterek adnak át tanítványaiknak. Az elnevezés a „veszámáchtá” szóból származik (4Móz 27:15). Már a talmudi korban jött létre az a szokás, hogy a mesterek – általában hárman – a kezüket rátették a jelölt fejére, felavatták őt, és a jelölt ezzel az aktuálisan szellemi vezető sorába lépett, a folyamatosság ezzel biztosítva volt. A mai rabbi szmicha felhatalmazást ad, hogy tanítson, háláchikus döntvényeket hozzon és ítélkezzen.
- ²⁶ MAIMONIDÉSZ, Mose ben Máimon, a Rámbám: *Széfer Sofetim: A Bírák könyve*. A Szánhedrin és a büntetőjog szabályai. Zsido.com. Zsidó Ismeretek Tára. XXVI. Rabbik, bírák, próféták. <https://zsido.com/fejzetek/7787084/>.
- ²⁷ „Halál fia legyen a felavatott és a felavató, a város, amelyben a szörnyű bűnt elkövették, romboltassék le, és a mezsgyekarót tépjék ki a földből” – szolt a rendelkezés. Lásd SZATHMÁRY 2004. 421. p.
- ²⁸ BLOCH Mózes: *A polgári perrendtartás a mozaiko-rabbinikus jog szerint*. (A budapesti Országos Rabbiképző Intézet értesítője az 1881–1882-i tanévről.) Budapest, 1882. Magyar Királyi Egyetemi Könyvnyomda, 6. p.
- ²⁹ SCHWEITZER József: „*Uram, nyisd meg ajkamat.*” *Válogatott tanulmányok és esszék*. Budapest, 2007. Universitas Kiadó–Judaica Alapítvány, 13–17. p. (Szolgák lettünk ma... alcím alatt közli az 1947. június 9-én megtartott rabbiavatáson az avatottak nevében elmondott beszédet.)
- ³⁰ BLOCH 1882. 1–2. p.
- ³¹ PAPO 2000. 57. p.
- ³² BLOCH 1901. 3. p.
- ³³ *Szentírás. Ó- és Újszövetségi Szentírás a Neovulgata alapján*. Budapest, 2008. Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, 764. p.
- ³⁴ JOHNSTON, Robert M.: *Rabonska subota. Biblijski pogledi*, Vol. 14. (2006) No. 1–2. 62. p.
- ³⁵ Főtanács (szócikk). Magyar Katolikus Lexikon. <http://lexikon.katolikus.hu/F/f%C5%91tan%C3%A1cs.html>.
- ³⁶ KOMORÓCZY Géza: *Judea története a hellénisztikus korban*. (kézirat) [é. n.] 7. p. www.assziologia.hu/attachments/00000136.pdf.
- ³⁷ Ptolemaiosz volt az utolsó egyiptomi dinasztia gyűjtőneve. Tagjai a Nagy Sándor halála után négy tartományra osztott birodalom déli részén uralkodtak.
- ³⁸ DUBNOV, Simon: *Kratka istorija jevrejskog naroda*. Beograd, 1982. Savez jevrejskih opština Jugoslavije, 15. p. www.makabijada.com/jg/Simon_Dubnov.pdf.
- ³⁹ HEKA László: *Starozavjetno pravo. Veliki sanhedrin kao vrhovno sudište. Obnovljeni život. Časopis za religioznu kulturu*, Vol. 77. (2022) No. 1. 84. p. DOI: <https://doi.org/10.31337/oz.77.1.6>
- ⁴⁰ A név Matatiás főpap harmadik fiának nevéből származik, a korabeli rabbinikus szerzők Hasmoneusoknak hívták őket a Hasmoneus nemzetség után.
- ⁴¹ Makkabeusok (szócikk). Keresztyén bibliai lexikon. (Arcanum Kézírónyvtár) <http://tinyurl.com/kf9jd5z3>.

- ⁴² DUBNOV 1982. 44. p.
- ⁴³ Heródes (szócikk). Magyar Katolikus Lexikon. <http://lexikon.katolikus.hu/H/Her%C3%B3des.html>.
- ⁴⁴ PAPO 2000. 58. p.
- ⁴⁵ KELLER, Werner: *Povijest Židova. Od biblijskih vremena do stvaranja Izraela*. Zagreb, 1992. Naprijed.
- ⁴⁶ PAPO 2000. 59. p.
- ⁴⁷ Uo. 62. p.
- ⁴⁸ KOMORÓCZY [é. n.] 6. p.
- ⁴⁹ Uo. 7. p.
- ⁵⁰ Főpap (szócikk). Magyar Katolikus Lexikon. <http://lexikon.katolikus.hu/F/f%C5%91pap.html>.
- ⁵¹ LANGBERT, Mitchell – FRIEDMAN, Hershey H.: Perspectives on transformational leadership in the Sanhedrin of ancient Judaism. *Management Decision*, Vol. 41. (2003) No. 2. 199–207. p. DOI: <https://doi.org/10.1108/00251740310457650>
- ⁵² JACOBS, Joseph – LAUTERBACH, Jacob Zallel: Zugot. Jewish Encyclopedia. www.jewishencyclopedia.com/articles/15293-zugot.
- ⁵³ Ő fektette le a *Talmud* törvényrendszereinek alapját. Közmondásai közül sok maradt fenn a *Pirké Ávót* (magyarul „Atyák fejezetei” vagy „Az atyák bölcs tanításai”) című gyűjteményben. Hillel a leggyakrabban idézett zsidó bölcs a *Talmud*ban. Legismertebb bölcsessége az arany szabály negatív megfogalmazása: „Ami számodra gyűlöletes, azt másnak ne tedd.” Lásd Hillel (szócikk). Magyar Katolikus Lexikon. <http://lexikon.katolikus.hu/H/Hillel.html>.
- ⁵⁴ SCHECHTER, Solomon – BACHER, Wilhelm: Hillel. Jewish Encyclopedia www.jewishencyclopedia.com/articles/7698-hillel.
- ⁵⁵ JOHNSTON 2006. 64. p.
- ⁵⁶ MAIMONIDÉSZ, Mose ben Máimon, a Rámbám: *Széfer Kinján*: A birtokbavétel könyve. *Hilchot Ávádím*: A rabszolgák szabályai. Zsido.com. Zsidó Ismeretek Tára. XXVII. Háború és béke – Zsidók és a katonaság. <https://zsido.com/fejezetek/a-birtokbavetel-konyve-a-rabszolgak-szabalyai/>.

Herke-Fábos Barbara Katalin

A fiataikorúak büntethetőségének történelmi szempontú vizsgálata

1. Bevezető

Az életkor és a büntethetőség szubjektív kategóriáinak (beszámítási és belátási képesség) vizsgálata jelöli ki a gyermek- illetve fiataikorúval szemben alkalmazott felelősségre vonási eljárás színterét és határozza meg a kezelési lehetőségeket. Tehát a téma teljességi feldolgozása nemcsak anyagi jogi megközelítést, hanem eljárásjogi szemléletet és büntetés-végrehajtási, valamint kriminológiai ismereteket is igényel. A kérdéskör kapcsolódik a büntető igazságszolgáltatás valamennyi területéhez. A tanulmány címét szem előtt tartva azonban terjedelmi okokból elsősorban a büntető anyagi jogi szempontok kibontására törekszünk. Az anyagi jogi vizsgálatot a bűnelkövető gyermek fogalmi lehatárolásából eredeztetjük. A tanulmányt átható történelmi szempontú megközelítéssel arra vállalkozunk, hogy bemutassuk a hatályos szabályozás mögött meghúzódó normatív és jogelméleti hátteret.

2. A bűnelkövető gyermek és az életkor kapcsolata

A gyermek minőség életkori és speciális garanciákat magában foglaló kategória. A gyermek terminológia átfogja a magánjogi, közigazgatási és büntető igazságszolgáltatás területén használt kifejezéseket. Nem mehetünk el szó nélkül a fogalmak szabatos használatának követelménye mellett, ebből következtethetünk ugyanis a gyermek anyagi és eljárásjogi szerepére. A bűnelkövető gyermek vonatkozásában a gyermekkorú és fiataikorú fogalmakat használjuk. A bűnelkövető gyermek saját maga vagy családja által előidézett körülményeknél fogva veszélyeztetett helyzetben van. A bűnmegelőzési szempontú veszélyhelyzet megszüntetése, a gyermek helyes irányú nevelése és reszocializációs nevelése elsősorban a családja feladata. Ha a család a veszélyeztetett körülményeket nem számolja fel, és a gyermek testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges ellátás a szülő beleegyezésével nem biztosítható, valamint ez a helyzet a gyermek fejlődését veszélyezteti, a gyámhatóság a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény (továbbiakban Gyvt.) 15. § (4) bekezdésében felsorolt intézkedések közül kiválasztja és elrendeli a veszélyez-

tettség mértékéhez igazodó gyermekvédelmi hatósági intézkedést. Ha a bűnelkövető gyermek büntethető, vele szemben büntetőeljárás is indul. A gyermek érdeke mint magánjogi és alapjogi minőség tehát összefonódik a közgazgatás és a büntető igazságszolgáltatás területével.¹

A büntető anyagi és eljárásjogi szabályok is a bűnelkövető gyermek megtorlás helyett alkalmazott nevelésnek elvét fektetik le család(jog)i, gyermekvédelmi szocializációs és reszocializációs eszközökkel. *A Büntető Törvénykönyvről* szóló 2012. évi C. törvény (Btk.) 106. § (1) bekezdése szerint a fiataikorúval szemben kiszabott büntetés vagy alkalmazott intézkedés célja elsősorban az, hogy a fiataikorú helyes irányba fejlődjön, és a társadalom hasznos tagjává váljon. Erre tekintettel az intézkedés vagy büntetés megválasztásakor a fiataikorú nevelését és védelmét kell szem előtt tartani. Míg a *büntetőeljárásról* szóló 2017. évi XC. törvény (Be.) 677. §-a következőképpen fogalmaz: „A fiataikorú elleni büntetőeljárást úgy kell lefolytatni, hogy az a fiataikorú nevelésének, illetve testi, értelmi, erkölcsi és érzelmi fejlődésének az előmozdításával biztosítsa a fiataikorú társadalmi beilleszkedését, és azt, hogy a fiataikorú ne kövessen el újabb bűncselekményt.”²

2.1. A gyermekkorú és fiataikorú

Témánk szempontjából fontos terminológiailag is meghatározni a bűnelkövető gyermek kategóriáját, egyúttal kijelölve a büntető anyagi jogi fogalmakkal (gyermekkorú és fiataikorú) való kapcsolatát. Ehhez az ENSZ Közgyűlése által 1989. november 20-án elfogadott, Magyarországon az 1991. évi LXIV. törvénnyel kihirdetett *Gyermek jogairól szóló New York-i Egyezmény* (továbbiakban *Gyermekjogi Egyezmény*)³ által lefektetett gyermekfogalomból kell kiindulnunk. A *Gyermekjogi Egyezmény* a gyermekek jogaival és védelmével foglalkozik.⁴ A dokumentum lefekteti, hogy a gyermek fizikai és szellemi érettségének hiányára tekintettel különleges jogi és szociális eszközök, garanciák szolgálják jogaik védelmét.⁵ A *Gyermekjogi Egyezmény* vonatkozásában gyermek az a személy, aki tizennyolcadik életévét nem töltötte be, kivéve, ha a reá alkalmazandó jogszabályok értelmében nagykorúságát már korábban eléri. A büntető igazságszolgáltatás a bűnelkövető gyermek vonatkozásában a gyermekkorú és fiataikorú kifejezéseket használja. A Btk. 16. §-a szerint nem büntethető, aki a büntetendő cselekmény elkövetésekor a tizennegyedik életévét nem töltötte be, kivéve az emberölés, az erős felindulásban elkövetett emberölés, az életveszélyt vagy halált okozó testi sértés, a hivatalos személy elleni erőszak, a közfeladatot ellátó személy elleni erőszak, a hivatalos személy vagy közfeladatot ellátó személy támogatója elleni erőszak, a terrorcselekmény, a rablás és a kifosztás (súlyosabban minősülő esetei) elkövetőjét, ha a bűncselekmény elkövetésekor rendelkezett a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással, mert ekkor tizenkét éves kortól büntethető. A jogalkotó a hivatkozott §-ban a tizenkettedik életévét betöltött, de a tizennegyedik életévét még el nem ért személy büntetőjogi felelőssége megállapításának fel-

tételeként a kiemelt bűncselekményekhez kapcsolódóan a belátási képesség fennállását szabja. A gyermekkorú bűnelkövető tehát nem büntethető, mert esetében a büntethetőség objektív (életkor) és szubjektív (belátási képesség) feltétele hiányzik. Az általa elkövetett cselekmény vonatkozásában csak a tényállásszerűség állapítható meg, bűncselekmény nem. Reszocializációs nevelésére gyermekvédelmi hatósági intézkedés elrendelésével családjá körében kerül sor.

A Btk. 105. § (1) bekezdése szerint fiatalkorú az, aki a bűncselekmény elkövetésekor a tizenkettedik életévét betöltötte, de a tizennyolcadikat nem. Tehát a fiatalkorú az általa elkövetett bűncselekmény miatt büntetőeljárás keretében felelősségre vonható, hiszen a büntethetőség objektív (életkor) és szubjektív (beszámítási képesség) feltételei fennállnak az anyagi jogi szabályok szerint.

A fentiek alapján kirajzolódik, hogy amennyiben gyermekkorú vagy fiatalkorú terminológiával találkozunk, szükségtelen a bűnelkövető jelző használata, mert ezek a kifejezések magukban foglalják a tényállásszerű cselekmény vagy bűncselekmény elkövetését.

2.2. A vétőképeség, a belátási képesség és a beszámítási képesség

Ahogy arra a tanulmány címéből is következtethetünk, témánk fókuszja a bűnelkövető gyermek témakörén belül a büntethető gyermekre, a kategórián belül pedig a fiatalkorúra irányul. A gyermek terminológia büntetőjogi szempontú elemzésénél megállapítottuk, hogy a gyermekkorú és a fiatalkorú kifejezések egyaránt elkövetői minőségre utalnak. A normasértő cselekmény nem maradhat következmények nélkül. Büntethetőség hiányában és feltételeinek fennállása esetén is a gyermek helyes irányú (reszocializációs) nevelésére kell törekedni. Erre a büntethetőség függvényében sor kerülhet gyermekvédelmi hatósági eljárás vagy büntetőeljárás keretében. A büntethetőség objektív feltételeivel az előző alpontban foglalkoztunk. Annak eldöntéséhez, hogy a bűnelkövető gyermek büntethető-e, további szubjektív feltételek vizsgálata szükséges. Ebben a körben el kell határolnunk egymástól a vétőképeség, a belátási képesség és a beszámítási képesség fogalmát. A következőkben arra keressük a választ, hogy ezek a fogalmak hogyan kapcsolódnak a gyermekkor és fiatalkor fogalmához és milyen esetekben szükséges azok vizsgálata.

A büntetőjogi értelemben vett vétőképeség függvénye, hogy a felelősség megállapítása és a jogkövetkezmény meghatározása a gyermekvédelem vagy a büntető igazságszolgáltatás hatáskörébe tartozik-e. Hatályos büntetőjogunk alapján – ahogyan azt korábban már megállapítottuk – a gyermekkorú személy nem büntethető. A gyermekkorra vonatkozó szabályozás legproblematikusabb pontja a belátási képesség fogalma. A témával foglalkozó szerzők a belátási képesség elemzése során a büntettekéről és vétségekről szóló 1878. évi V. tc.-ben (továbbiakban *Csemegi-kódex*) megjelenő belátási képesség és a *büntetőtörvénykönyvek és a bűnvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról* szóló 1908. évi XXXVI. tc., az első *Büntetőnovella* (továbbiakban I. Bn.) által a büntethetőség felételeül rendelt értelmi és erkölcsi fejlettség vizsgálatából indulnak ki a jogintézmény összehasonlító elemzése során. Kónya István a következőket írja: „A gyermekkorból vétőképesé elölépéshez feltétlenül megkívánt belátási képességnek inkább a jogtörténeti előzményként felhozott értelmi, erkölcsi fejlettség felel meg.”⁶ Nagy Ferenc megállapítja, hogy „a belátási képesség tartalmilag sem azonosítható a beszámítási képességgel, mivel a belátási képességhez a következmények felismeréséhez szükséges képesség⁷ kívánatik meg, de a felismerésnek megfelelő akarati képesség egyértelműen nem törvényi feltétel,⁸ nem kell ezt megállapítani, ami a beszámítási képességhez egyébként nélkülözhetetlen.”⁹ A Btk. a beszámítási képességet nem fogalmazza meg, csak annak hiányát értékeli. A jogtudomány a beszámíthatóságot úgy írja körül, hogy azon testi, pszichikai állapot, amelynek birtokában a cselekvő ember képes felismerni cselekménye társadalmi, erkölcsi megítélését és ennek megfelelően tud cselekedni. Tehát a beszámítási képességnek két oldala van: a felismerési képesség és az akarati képesség.¹⁰ Ez az agy fejlődés- és működésbeli értékadó képességének függvénye, amely gyermekkorban még nem teljes. Ezért büntetőjogunk a gyermekkorú büntethetőséget kizáró okoknál az alanyt válassz kizáró tényezőként említi.¹¹ A belátási képesség vizsgálatára csak abban az esetben kerül sor, ha a tizenkettedik életévét betöltött, de tizenegyedik életévét még be nem töltött személy a Btk. 16. §-ában felsorolt bűncselekmények valamelyikét követi el, és rendelkezik beszámítási képességgel. Amennyiben nem rendelkezik beszámítási képességgel, hiányzik az alanyvá válás feltétele. Az elméműködés kóros állapotának és így a felismerési képességnek is vannak fokozatai (az teljesen hiányozhat, vagy enyhe, közepes, súlyos fokú korlátozottság állhat fenn).¹² Így a beszámítási képesség korlátozottsága esetén is szükséges a belátási képesség vizsgálata. Ezt támasztja alá a büntetőjogi legfőbb ügyész helyettesnek a 2018. június 30. napjáig hatályban volt 5/2013. (VII. 31.) LÜ h. számú körlevele, valamint a hatályos 11/2018. (VI. 29.) LÜ utasítás is. Az 5/2013. (VII. 31.) számú LÜ helyettesi körlevél szerint a beszámítási képesség korlátozottsága önmagában a belátási képességet nem zárta ki, annak vizsgálatát nem tette mellőzhetővé. A körlevél kötelezővé tette, hogy a belátási képesség vizsgálatát az eljárás minden szakaszában kötelezően vizsgálják, e tárgyban egyesített igazságügyi elmeorvos szakértői és pszichológus szakértői¹³ véleményt kellett beszerezni. A 11/2018. (VI. 29.) LÜ utasítás a tizenegyedik életévét be nem töltött fiatalkorú terhelte vonatkozó különös szabályok között foglalkozik a belátási képesség vizsgálatával. A belátási képesség vizsgálatát az ügyészség az elmeállapotra vonatkozóan elvégzett igazságügyi elmeorvos szakértői vizsgálat eredményének ismeretében folytatja le. A 25. § (3) bekezdése szerint – a visszavont LÜ helyettesi körlevélhez hasonlóan – a beszámítási képesség korlátozottsága önmagában a belátási képességet nem zárja ki, és annak vizsgálatát nem teszi mellőzhetővé. Amennyiben a fiatalkorú beszámítási képessége kizárt, szükségtelen a belátási képességnek

vizsgálata. Az ügyészség nemcsak a szakértői vélemény, hanem a rendelkezésére álló valamennyi adat együttes körültekintő mérlegelésével foglal állást a cselekmény következményei felismeréséhez szükséges belátás meglétéről (25. § (4) bekezdés). A vádiratnak tartalmaznia kell azoknak a tényeknek a rövid leírását, amelyek igazolják, hogy a tizennegyedik életévét be nem töltött fiatalkorú az elkövetéskor a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással rendelkezett (26. § (3) bekezdés).

A Btk. 4. § (1) bekezdése szerint a bűncselekmény az a szándékosan vagy – ha e törvény a gondatlan elkövetést is büntetni rendeli – gondatlanságból elkövetett cselekmény, amely veszélyes a társadalomra, és amelyre e törvény büntetés kiszabását rendeli. Ezek szerint a bűncselekmény törvényben meghatározott fogalmi elemei a tényállásszerűség, a büntetendőség, a társadalomra veszélyesség és a bűnösség. A Btk. 15. § a) pontja alapján az elkövető büntetendőségét, illetve a cselekmény büntetendőségét kizárja vagy korlátozza a gyermekkor. Törvényi vélelem alapján a gyermekkorú személyek nem rendelkeznek beszámítási képességgel, így nem lehetnek alanyai sem bűncselekménynek, sem szabálysértésnek. Ahogyan arra korábban már rámutattunk, a Btk. 16. § szerint nem büntethető, aki a büntetendő cselekmény elkövetésekor a tizennegyedik életévét nem töltötte be, kivéve az emberölés, az erős felindulásban elkövetett emberölés, az életveszélyt vagy halált okozó testi sértés, a hivatalos személy elleni erőszak, a közfeladatot ellátó személy elleni erőszak, a hivatalos személy vagy közfeladatot ellátó személy támogatója elleni erőszak, a terrorcselekmény, a rablás és a kifosztás (súlyosabban minősülő esetei) elkövetőjét, ha a bűncselekmény elkövetésekor rendelkezett a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással, mert ekkor tizenkét éves kortól büntethető. A hivatkozott szakasz a tizenkettedik életévét betöltött, de a tizennegyedik életévét még el nem ért személy büntetőjogi felelősségének megállapításának feltételeként¹⁴ a kiemelt bűncselekményekhez kapcsolódóan a belátási képesség fennállását szabja.

3. A büntethetőség objektív és szubjektív kategóriájának jogtörténeli változásai a Csemegi-kódextól napjainkig

Rendhagyó logikai utat követtünk a tanulmány felépítésében. A bűnelkövető gyermek fogalmán keresztül mutattuk be a büntethetőség hatályos jogi feltételrendszerét. Nem hagyhatjuk azonban figyelmen kívül, hogy a téma milyen jogtörténeli gyökerekből táplálkozott, mely dogmatikai alapokra támaszkodik. Így a következőkben egy történeli fejlődési utat¹⁵ járunk be, amelynek lezárásaként visszakeresünk a hatályos jogi szabályozáshoz. Az időutazás és a fejezet végén található táblázat segítséget nyújt az olvasónak, hogy a vizsgálat alá vont korszak egyes állomásain a büntethetőség fogalmi ele-

meinek változását nyomon kövesse és kiértékelje, hogy hatályos szabályozásunk milyen jogtörténeli gyökerekből fejlődött ki.

3.1. A Csemegi-kódex

A magyar szuverenitás részleges helyreállítása után, az 1861. január 23-tól március 4-ig üléselő Országbírói Értekezleten újra megfogalmazódott az igény a magyar büntetőjog kodifikálására.¹⁶ Az európai természetjogi kodifikációs hullámba illeszkedő magyar büntetőjog-tervezet (1795)¹⁷ és az 1843. évi törvényjavaslat¹⁸ nem lépett törvényerőre, az 1848–1849. évi szabadságharc bukása után pedig a neoabszolutista jogexport eredményeként 1852-ben bevezették az osztrák büntetőjogkönyvet¹⁹ hazánkban, amelyet mintegy kilenc évvel később az Országbírói Értekezlet határozata (Ideiglenes Törvénykezési Szabályok) értelmében a tradicionális magyar büntetőjog helyreállítása követett. A kor követelményeihez igazodó és tudományos szempontból is érett magyar büntetőjogkönyv kidolgozásával az Igazságügyi Minisztérium Csemegi Károlyt bízta meg.²⁰ A tudományos felkészültségű ügyvéd és politikus a megbízásnak eleget téve elkészítette a büntetőjogkönyv tervezetét, amelyet az Országgyűlés 1878. évi V. tc. *a magyar büntetőjogkönyv a büntettekről és vétségekről* címmel elfogadott.

A megalkotójáról elnevezett *Csemegi-kódex* a hazai joganyagok sorában mérföldkőnek tekinthető a gyermek- és fiatalkorúak bűnmegelőzése szempontjából az életkori kategóriák megállapításával és az ahhoz kapcsolódó preventív intézkedések alkalmazásának lehetőségével. Megalkotására és bevezetésére az a körülmény adott okot, hogy a bűnméltés és a visszaesés jelentősen emelkedett. A háttérbe szoruló klasszikus tanok szerint kiépített büntetőjog már nem volt képes válaszokat adni a jelentkező bűnmegelőzési problémákra. Így többek között nem volt alkalmas arra, hogy a bűnözés okaival foglalkozzon, különösképpen nem az egyes bűnelkövetők motivációjával.²¹ Jellegzetes példája volt ennek a gyermekkorúakkal szembeni bánásmód. A gyermekkorút mint belátásra képtelen személyt kivonta a felelősségre vonhatók köréből²² és nem foglalkozott a reszocializációs szempontú nevelésükkel. Figyelmen kívül hagyva azt a körülményt, hogy a fiatalkorúak utánpótlását jelentő gyermekbűnözést kezelje.²³ A gyermekkor volt tehát az első korhatár, amelyet Csemegi Károly kijelölt a törvénykönyvben. A kódex 83. §-a alapján a gyermekkorú az a személy, „aki a büntett vagy vétség elkövetésekor életkorának tizenkettedik évét meg nem haladta”. A törvény értelmében a gyermekkorú személy „bűnvád” alá nem vonható, tehát büntethetősége kizárt.²⁴

A második életkori kategóriát a tizenkettő és tizenhat év közötti büntethető fiatalkorúak képezték. A törvény fiatalkorúnak tekintette azt a kriminális cselekményt elkövető személyt, aki az elkövetés idején a tizenkettedik évét már betöltötte, de a tizenhatodikát még nem, ha a cselekménye bűnösségének felismeréséhez szükséges belátással bírt. A fiatalkorúakra vonatkozó szabályok

„a beszámítást kizáró vagy enyhítő okok” című fejezetben kerültek elhelyezésre. A törvénykönyv a cselekményhez kapcsolódó belátási képességet rendelte a büntethetőséghez. Ugyan a fiatakorúaknál a belátási képességet rendelte a joganyag a büntethetőség feltételül, de a dogmatikai elhelyezésre tekintettel tisztázni kellett a beszámítási képesség fogalmát. Angyal Pál szerint a beszámítási képesség alatt a tizenkettedik évet meghaladott egyén azon képességét kell érteni, amelynél fogva öntudattal, akaratszabadsággal és cselekményei bűnösségének felismerésére szükséges belátással bír.²⁵ A *Csemegi-kódex* tehát a belátási képességet a beszámítási képesség egyik alkotó elemének tekintette.²⁶ Csemegi Károly a büntethetőségi feltétel bevezetéséhez fűzött indokolásul fogalmazta meg, hogy főleg az „elhanyagolt nevelés” miatt előfordulhat, hogy a fiatalnak a kellő szellemi fejlettsége hiányzik, és ezért helyes elgondolás a jogalkotótól a „pszichológiai szabály” felállítására.²⁷ A preventív bűnmegelőzési szemlélet az életkori kategóriához kapcsolódóan abban jelenik meg, hogy a belátással nem rendelkező fiatakorú mentesül a büntetőjogi felelősségre vonás alól, azonban a cselekmény elkövetése nem marad értékelés nélkül. A büntetőjogi felelősségre vonás alól mentesülő fiatakorú nem került be a büntető igazságszolgáltatás rendszerébe, hanem – lehetőséget kapva életének korrigálására – javítóintézetben történő elhelyezésére került sor.²⁸ E felfogás tehát a javítóintézet²⁹ nem tekintette büntetésnek, hanem olyan megelőző beavatkozásnak, amely alkalmas a fiatakorú életpályájának idejekorán történő kiigazítására, így nemcsak a bűncselekményt elkövető, hanem az elhagyott, csavargó vagy a szülők kérelmére beutalt fiatakorúak befogadását is ellátta.³⁰

A harmadik életkori kategóriát a 20 éven aluliak alkoták. A velük kapcsolatban megfogalmazott enyhítés, hogy sem halálra, sem életfogytiglani fegyházra nem voltak ítélhetőek.³²

3.2. A büntető törvénykönyvek és a bűnvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról szóló 1908. évi XXXVI. törvénycikk, az első Büntetőnovella

Az I. Bn. a *Csemegi-kódex*hez képest két nagy előrelépést mutatott a fiatakorúak ügyeiben. Megteremtette a felnőttektől különböző elbánás lehetőségét és a fiatakorúak teljes körű önálló büntetőjogi kezelését az esetükben alkalmazható intézkedések bővítésével. A fiatakorúakra vonatkozó szabályrendszert egészítette ki a fiatakorúak bíróságáról szóló 1913. évi VII. törvény (továbbiakban Fb.).

Az I. Bn. a gyermekkor életkori kategóriáját nem változtatta meg. Esetükben az egyéniesítés alkalmazása és a védelemre szorulás jogszabályi rögzítése adott alapot újabb intézkedések (megdorgálás és iskolai elzárás, vagy kriminogén szocializációs környezet esetén a gyermek állami menhelyre történő szállítása) bevezetésére. A fiatakorú felső határát – orvostudományi és lélektani kutatások eredményeinek és a fiatakorúak ügyeivel foglalkozó jogász konferenciák tapasztalatainak köszönhetően – ugyanakkor két évvel kitolta a büntethetőség szubjektív feltételrendszerének átalakításával. Az I. Bn. 16. §-a szerint az, „aki a büntett vagy vétség elkövetésekor életének tizenkettedik évét már meghaladta, de tizennyolczadik évét még nem töltötte be, ha a büntethetőséghez szüksé-

Könyvkötő műhely aszékesfehérvári javítóintézetben.³¹

ges értelmi és erkölcsi fejlettsége nem volt meg, büntetőjogi felelősségre nem vonható”. Az I. Bn.-hez kapcsolódó indokolás szerint:

„Helytelen az alapgondolatuk, hogy a fiatalkorú büntetőjogilag felelős, mihelyt elég belátással bír cselekménye bűnösségének felismerésére; mert a bűnösség feltétele s a felelősség alapja az erkölcsi szabadság; e szabadságot nem a felismerési képesség, hanem az értelmi és erkölcsi fejlettséggel együtt járó ellentálló erő biztosítja. A bűncselekmény akarati elhatározás folyománya. Az akarati elhatározásra a fiatalkorban különös befolyást gyakorol az észbeli tehetség mellett az érzéki ösztön, a külső inger, az egész környezet. E korban tehát nem lehet a büntetőjogi felelősséget kizárólag az ismeretek mennyiségétől, az értelmi erő nagyságától tenni függővé.”

Ezen indokok alapján elvetette az I. Bn. a belátási képesség fogalmát, helyette bevezette az erkölcsi és értelmi fejlettség vizsgálatát, utalva az individualizáció elvének követelményére.³³ Ennek megfelelően változtak a beszámítási képesség fogalmának alkotóelemei is. A testi, értelmi és erkölcsi fejlettség kiegészült a „társadalmi szokások és kötelességek felfogására való képességgel”. Az értelmi képesség pedig magában foglalta a megkülönböztetési (belátási) és elhatározási (akarati) képességet.³⁴ Ennek meglétéről előzetes eljárás keretében a bíró tájékozódott. A bírónak már nemcsak a fiatalkorú értelmi fejlettségét, hanem az erkölcs szabályainak ismeretét is vizsgálnia kellett, így azt is, hogy a gyermekes vágyak, ösztönök s mások csábításával szemben bírt-e némi ellenállási erővel.³⁵ A gyakorlatban a bíró „külön kérdés” feltevése útján döntött az értelmi és erkölcsi fejlettség létéről. Amennyiben a fiatalkorú ismerte a tízparancsolatot, úgy a büntethetőséghez szükséges értelmi és erkölcsi fejlettség fokát elérte, amennyiben nem, akkor büntetőjogilag sem felelt. Kivételes esetben a büntetőjogi felelősségre vonás alól is mentesülhetett a büntethetőséghez szükséges értelmi és erkölcsi fejlettség szintjén álló fiatalkorú, amennyiben a bíróság a fiatalkorú egyéniségének, életviszonyainak és az eset összes körülményeinek megismerése után úgy döntött, hogy a bírói megdorgálás a fiatalkorú jövőbeni magaviselete és erkölcsi fejlődése szempontjából nem mutatkozik kívánatosnak.³⁶

3.3. A büntető törvénykönyv általános részéről szóló 1950. évi II. törvény és a büntető törvénykönyv általános részének hatálybaléptetéséről szóló 1950. évi 39. törvényerejű rendelet

Az 1950-es évekre a fiatalkorúak vonatkozásában a termékeny jogalkotás volt jellemző. Az időszakot jellemző jogalkotási folyamat első állomása az 1950. évi II. törvény a büntető törvénykönyv általános részéről (továbbiakban Bt.), valamint az azt hatályba léptető 1950. évi 39. törvényerejű rendelet a büntető törvénykönyv általános ré-

szének hatálybaléptetéséről (továbbiakban Ér.) A Bt. a fiatalkorúakra vonatkozóan szűken fogalmaz, mindössze a büntethetőség alsó korhatárát állapítja meg. A 9. § szerint nem büntethető az, aki nem érte el a 12. életévét. A Bt. nem tett különbséget a büntetőjogi felelősségre vonás akadályai között, azokat a törvény II. fejezetében „a büntethetőség” címszó alatt szabályozta, arra hivatkozással, hogy a gyakorlatban csupán az a lényeges, hogy az említett körülmények bármelyikének fennállása esetén a bűncselekmény elkövetőjét nem lehet megbüntetni.³⁷ Eljárásjogi szempontból megjelenik a büntetőeljárás mellőzésének, megszüntetésének, vagy felmentő ítélet hozatalának a lehetősége, amennyiben a fiatalkorú értelmi fejletlensége okán nem ismerhette fel cselekménye társadalomra veszélyességét.³⁸ Az Ér. a fiatalkorúak vonatkozásában az I. Bn. rendelkezéseit hatályban tartotta, amennyiben az Ér. a fiatalkorúakra vonatkozóan nem tartalmazott eltérő szabályokat. Így továbbra is alkalmazhatóak voltak az I. Bn. szerinti nevelő és óvó intézkedések és az Fb. anyagi jogi és bűnvádi eljárásjogi rendelkezései.³⁹

3.4. A fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjogi és büntetőeljárás rendeltetésekről szóló 1951. évi 34. számú törvényerejű rendelet

A termékeny jogalkotás következő eleme az 1951. évi 34. számú törvényerejű rendelet a fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjogi és büntetőeljárás rendeltetésekről (továbbiakban Ftvr.). Az Ftvr. a fiatalkorúak büntetőjogi felelősségre vonásával kapcsolatban valamennyi szabályt egyetlen jogszabályban rögzített, és a 40. § (3) bekezdése hatályon kívül helyezte az I. Bn. rendelkezéseit a fiatalkorúak tekintetében és az Fb.-t. A törvényerejű rendelet törölte a korábban a büntethetőség feltételül szabott belátási képességet.⁴⁰ Így a fiatalkorúak büntetőjoga látványosan különvált a Bt.-től és az 1896. évi XXXIII. tc.-el megalkotott Büntető perrendtartástól. Ez azt jelentette, hogy az eljárás alapját a büntető anyagi és eljárásjogi szabályok adták, az Ftvr. csak az eltéréseket rögzítette. A fiatalkor életkori határán nem változtatott, az életkorhoz kapcsolódó szubjektív kategória kikerült a büntetőjogi felelősségre vonás feltételei közül. A büntetőeljárás mellőzésére, megszüntetésére, felmentő ítélet meghozatalára azonban lehetőséget biztosított az Ftvr. a 22. § alapján abban az esetben, ha a fiatalkorú nem ismerhette fel cselekménye társadalomra veszélyességét, továbbá, ha a csekélyebb súlyú cselekményt jobbra más személy befolysa alatt követte el, és nem volt szükség vele szemben nevelő intézkedésre sem. A joganyag céljának definiálása bűnmegelőzési központú. Leszövegi ugyanis, hogy a cél olyan intézkedések meghozatala, amelyek alkalmasak a fiatal megfélelő fejlődésének, illetve társadalmi beilleszkedésének előmozdítására.⁴¹

3.5. A fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjogi rendelkezések módosításáról szóló 1954. évi 23. számú törvényerejű rendelet

Újabb jogalkotási állomás az 1954. évi 23. számú törvényerejű rendelet a fiatalkorúakra vonatkozó büntetőjogi rendelkezések módosításáról, amely átalakította az Ftvr. életkori kategóriáit. A 12–14 évesekkel szemben bírói megrovás, próbára bocsátás, javító-nevelés és gyógypedagógiai nevelés elrendelésének volt helye. A 14–18 évesek vonatkozásában főszabály szerint büntetést kellett kiszabni, és csak a nevelés érdekében dönthetett a bíró a nevelőintézkedés elrendelése mellett. A büntetés kiszabásakor került értékelésre a fiatalkor azzal, hogy velük szemben kisebb mértékű büntetés kiszabásának volt helye.⁴²

3.6. A Magyar Népköztársaság Büntető Törvényéről szóló 1961. évi V. törvény

Az Ftvr. alig tíz évig volt hatályban, ugyanis a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény (a továbbiakban 1961. évi Btk.) és az azt életbe léptető 1962. évi 10. törvényerejű rendelet hatályon kívül helyezte. A joganyag a *büntethetőség akadályai* cím alatt büntethetőséget kizáró és büntethetőséget megszüntető okokat különböztetett meg. A miniszteri indoklás szerint a gyermekkor beszámítási képességet kizáró ok volt. A törvény felfogásában a beszámítási képesség nem más volt, mint a magatartás irányítására és értékelésére való általános képesség, amely az értelmi és erkölcsi fejlettségben jutott kifejezésre. Balogh Ágnes szerint ez azt jelentette, hogy az alannya váláshoz megkívánt életkor egy törvényes vélelem volt. Azt kellett vélelmezni, hogy aki még nem töltötte be a 14. életévét, az nem rendelkezik a büntetőjogban megkívánt beszámítási képességgel.⁴³ Békés Imre szerint önmagában valamely életkor betöltése nem eredményez speciális képességeket. Álláspontja szerint a beszámítási képesség az ember háromirányú képességének komplexuma. Ezek a felismerési képesség, az akarati képesség és az értékelő képesség. Véleménye szerint gyermekkor csak a korai gyermekévekben kapcsolódik össze szükségszerűen a beszámítási képesség hiányával, a továbbiakban a felismerési, akarati és értékelő képesség kifejlődése teljesen egyéni s a gyermek adott-ságainak és környezetének függvénye. Álláspontja alapján a gyermekkor nem a beszámítási képességet, hanem a beszámítást kizáró ok.⁴⁴ A fiatalkorú akkor rendelkezik beszámítási képességgel, ha felismeri magatartásának társadalomra veszélyes jellegét, és annak megfelelően cselekszik. Az új szabályozás a fiatalkorúaknál eltörölte az Ftvr. kettős szabályozását. Két évvel emelkedett a büntetőjogi felelősségre vonás alsó korhatára, így a törvény értelmében fiatalkorúnak számított a tizennegyedik életévét betöltött, de a tizennyolcadik életévét még nem betöltött személy.⁴⁵

3.7. A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény

A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (továbbiakban régi Btk.) a büntethetőségi akadályokat a korábbi szabályozásnak megfelelően két csoportra osztotta. Nem változtatott a törvény a gyermekkorúakhoz kapcsolódó életkori kategórián. A törvény a 14 év alatti személyeket nevezi gyermekkorúnak, esetükben nem volt helye büntethetőség hiányában a büntetőeljárás megindításának. A fiatalkor alsó határa a 14. életév, amelynek jogpolitikai indoka a beszámítási képesség kezdetéhez köthető. Az általános iskolai tanulmányok lezárása a 14. életévben várható. Ettől a kortól kezdődően feltételezhető, hogy a gyermek eljutott a testi és szellemi fejlettség olyan fokára, amely megalapozza a büntetőjogi felelősségre vonást.⁴⁶ A büntethetőséget kizáró okok között szereplő gyermekkor esetében a miniszteri indoklás már nem utal a beszámítási képességre, kizáró okként az alany hiányát jelölte meg.⁴⁷ A jogirodalomban a gyermekkor dogmatikai újragondolása vetődött fel Nagy Ferenc és Sántha Ferenc részéről. Nagy Ferenc a megfelelő életkort és a beszámítási képességet – az elvárhatóság mellett – a bűnösség elemének tekintette. Véleménye szerint a beszámítási képességhez szükséges felismerési és értékelési képesség a felnövekvő gyermeknél is kialakulhat. Azzal, hogy a régi Btk. a büntetőjogi felelősségre vonás alatti korhatárt – bármely cselekményre azonosan – az elkövetés időpontjában fennálló tizennegyedik életévhez köti, valójában nem a beszámítási képesség meglétét vagy hiányát vélelmezi, hanem meghatározza, hogy melyik az az életkor, amelytől kezdve a felelősség céljait a büntetőjogi elbírálás már megfelelően szolgálhatja, illetve a gyerek nevelése az államigazgatási útra terelődik.⁴⁸ Sántha Ferenc a gyermekkor dogmatikailag az alannya válást kizáró okok közé helyezi, mivel a tizennegyedik életévét be nem töltött személy a törvényi vélelem alapján nem lehet bűncselekmény alanya.⁴⁹ A régi Btk., a szocialista jogalkotáshoz hasonlóan, önálló fejezetben szabályozza a fiatalkorúakra vonatkozó külön rendelkezéseket. A törvény értelmében a felnőttek és fiatalkorúak felelnek a büntető törvénykönyvben meghatározott bűncselekmények elkövetéséért, amennyiben beszámítási képességgel rendelkeznek.

3.8. 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről

A gyermekkorú és fiatalkorú életkori kategóriájának megállapítása vonatkozásában változást hozott a 2012. évi C. törvény a *Büntető Törvénykönyvről* (új Btk.). A fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezések továbbra is a törvénykönyv *Általános Részében*, külön fejezetben (XI. fejezet) találhatóak.

A fiatalkor alsó határának leszállítása mögött politikai és közrendvédelmi megfontolások állnak.⁵⁰ A jogalkotó a szektorális leszállítás mellett döntött, azaz a gyermekkor – mint büntethetőséget kizáró vagy korlátozó ok – meghatározása során tételesen felsorolja azokat a bűncselek-

ményeket, amelyek megvalósulása esetén fiatalkorúként értékelik az elkövetőt. Ami maga után vonja az említett vagyon elleni erőszakos és személy elleni erőszakos cselekmények elkövetőinek büntetőjogi felelősségre vonásának lehetőségét. A törvény főszabálya szerint fiatalkorú az, aki a tizennegyedik életévét betöltötte, de a tizennyolcadikat még nem. Fiatalkorúnak minősül az a személy is, aki a Btk. 16. §-ában felsorolt bűncselekmény elkövetésekor a tizenkettedik életévét betöltötte, de a tizennyolcadikat nem, és rendelkezik a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással. Az a normasértő személy, aki a tizennegyedik életévét nem töltötte be, vagy a tizenkettedik életévét betöltötte és a Btk. 16. §-ában felsorolt valamely bűncselekmény tényállási elemeit megvalósítja, de nem rendelkezik a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással, nem büntethető, azaz a törvény értelmében gyermekkorúnak számít. A meghatározásból kitűnik, hogy a fiatalkor és gyermekkor életkori meghatározása átfedést mutat, amit azzal old fel a jogalkotó, hogy felsorolja azokat a bűncselekményeket, amelyek elkövetése esetén a tizenkettedik életévét betöltött, de tizennegyedik életévét még be nem töltött személy fiatalkorúnak minősül, és ebből adódóan fiatal kora ellenére nem áll fenn vele szemben büntethetőséget kizáró ok. A büntetőjogi felelősségre vonás szempontjából megjelenik egy újabb, az életkorhoz kapcsolódó (jogtörténeti gyökerekkel bíró) szubjektív kategória, a belátási képesség. Csak az a cselekmény elkövetésekor tizenkettedik életévét betöltött, tizennegyedik életévét még be nem töltött fiatalkorú büntethető, aki a cselekmény elkövetésekor rendelkezett a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással. Így ennek a korosztálynak a büntetőjogi felelőssége feltételes felelősség, mivel a bíróságnak minden egyes esetben vizsgálni kell, hogy az illető a bűncselekmény elkövetésekor rendelkezett-e a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással. A jogalkotó a fiatalkorúak két kategóriáját az alkalmazható jogkövetkezmények szerint osztotta fel. A tizenkettedik életévét betöltött, de tizennegyedik életévét még be nem töltött fiatalkorúval szemben nincs helye büntetés kiszabásának, csak intézkedések alkalmazhatóak. A tizennegyedik életévét betöltött, tizennyolcadik életévét még be nem töltött fiatalkorú vonatkozásában a törvénykönyv önálló fejezetében megállapított büntetések és intézkedések kiszabásának van helye.⁵¹

A fiatalkorúak életkorának szektorális leszállítása számos kritikát vont maga után.⁵² A törvényhez fűzött indokolás a módosítást egyrészt a gyermekek felgyorsult biológiai fejlődésével, másrészt pedig a tizenkettő és tizennégy év közötti gyerekek körében az erőszakos és agresszív viselkedés elterjedésével magyarázta. Az indoklás szerint:

„Az ilyen bűncselekményt megvalósító gyermekkorú magatartásából ugyanis arra lehet következtetni, hogy

megfelelő segítség hiányában nem lesz képes a későbbiekben a társadalomba való beilleszkedésre és a törvénytisztelő életmódra, ezért a speciális prevencióhoz mindenképpen szükséges a büntetőjog eszközeinek igénybevétele.”⁵³

Kőhalmi László szerint sem a normaszöveg, sem az indoklás nem megalapozott, valamint több esetben is elmentmondásos. Véleménye szerint a büntethetőségi korhatárnak a tizennegyedik életévről tizenkettedik életévre történő leszállítása téves jogalkotói reflex. A jogalkotói reakció a társadalmi problémákat büntetőjogi eszközökkel kívánta megoldani, de ez a kérdés számos ponton kapcsolódik a szociálpolitika és a neveléstudomány területéhez is. A gyermekek biológiai fejlődésének felgyorsulása és az információs forradalom mellett Kőhalmi László szerint figyelembe kellett volna venni az elhúzódozó kamaszkor (posztadoleszcencia) jelenségét is a büntethetőség dogmatikai rendszerének átdolgozása során. A serdülőkor, a felelősségvállalás korának kitolódása pedig nem a büntethetőségi korhatár leszállítását, hanem ellenkezőleg, annak felemelését kívánná meg.⁵⁴ A kritika részeként fogalmazta meg Csemáné Váradi Erika és Lévay Miklós, hogy a 14 évesnél fiatalabbak esetén a gyermekvédelmi rendszer továbbfejlesztésével lenne szükséges olyan változásokat megvalósítani, aminek keretében a normaszegő magatartásokra reagáló kezelést ki lehetne alakítani.⁵⁵ Aggályosnak találta az új szabályozást az alapvető jogok biztosa is, aki szerint „nehéz a büntethetőség alsó határának leszállítása mellett érvelni, amikor a gyermekkor felső határát a nemzetközi dokumentumok 18 évben határozták meg. S az, hogy valakit nemzetközi tapasztalatok alapján »gyermeknek« tekintenek, nem pusztán terminológiai kérdés.”⁵⁶ Preventív és bűnmegelőzési szempontból fontos rendelkezés, hogy velük szemben csak intézkedés alkalmazható. Ehhez képest érdekes, hogy a Be. lehetővé teszi ennél a korosztálynál is a letartóztatást, holott a letartóztatás általános feltétele a szabadságvesztéssel fenyegetettség.⁵⁷ Azonban figyelembe véve a korosztályt érintő testi és mentális változásokat, a választható intézkedések tára nem volt elég széles. A nem büntethető, de kriminalizálódott gyermekek vonatkozásában nem volt visszatartó hatása az elrendelt gyámhatósági intézkedéseknek, és a gyámhatósági szakemberek sem rendelkeztek bűnmegelőzési ismeretekkel. A bűnmegelőzési tapasztalatokkal rendelkező szakemberek büntethetőség hiányában nem kerültek kapcsolatba a normasértő gyermekkel. Ezt az úrt igyekezett pótolni a jogalkotó a megelőző pártfogás 2015. január 1-jével történő bevezetésével.

Az alábbi táblázat segítséget nyújt az olvasónak a tárgyalta korszakot lefedő, fiatalkorúakra vonatkozó normatívák tanulmányozásához a büntethetőség objektív és szubjektív kategóriájának változására és az elrendelhető szankciókra koncentrálva.

A büntethetőség objektív és szubjektív kategóriáinak jogtörténeti változásáról.

Jogforrás	A büntethetőség alsó korhatára	A büntethetőség szubjektív feltételének terminológiája (az általános szabályokhoz képest)	Szankció
<i>Csemegi-kódex</i>	12	A cselekmény bűnösségének felismeréséhez szükséges belátás	Belátás hiánya: javítóintézeti nevelés 20 éves korig
			Belátás megléte: 12–16: büntetés <20: sem halálra, sem életfogytiglani fegyházra nem ítéhető
I. Bn.	12	Értelmi és erkölcsi fejlettség	Értelmi és erkölcsi fejlettség hiánya: házi felügyelet/házi vagy iskolai fenytés (erkölcsi romlás vagy züllés esetén: javítóintézeti nevelés)
			Értelmi és erkölcsi fejlettség megléte: házi fenytő/gondozó vagy büntető intézkedések
Btá.	12	–	Büntetőeljárás mellőzése/megszüntetése vagy felmentő ítélet
Ftvr.	12	–	Büntetőeljárás mellőzése/megszüntetése vagy felmentő ítélet: fiatalkorú nem ismerhette fel cselekménye társadalomra veszélyességét vagy a csekélyebb súlyú cselekményt más személy befolyása alatt követte el
1954. évi tvr.	12	–	12–14: megrovás, próbára bocsátás, javítóintézeti nevelés és gyógypedagógiai nevelés 14–18: főszabály szerint (kisebb mértékű) büntetés helyette: nevelő intézkedés
1961. évi Btk.	14	–	Büntetések és nevelő intézkedések
régi Btk.	14	–	Büntetések és intézkedések
új Btk.	12	A bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátás	Csak intézkedés
	14	–	Büntetések és intézkedések

4. Összegzés

2023. május 3-án a Magyarországgal szomszédos Szerbia fővárosában, Belgrádban egy tizenhárom éves, hetedik osztályos tanuló lelőtte nyolc diáktársát és egy iskolai alkalmazottat. A bűncselekmény mögött meghúzódó kriminológiai és társadalmi-kulturális-történeti okokat nem vizsgálva objektíven, csak a bűncselekmény elkövetését említettük. A büntethetőségi kritériumok meghatározásánál azonban nemcsak objektív, hanem szubjektív szempontokat is figyelembe kell vennie a jogalkotónak.

A fiatalok, különösen a gyermekkorúak által elkövetett normasértő cselekmények elszaporodása – főként, ha élet vagy testi épség elleni kriminális esetekről van szó – rendre politikai megnyilvánulások özönét indítja el. Ilyenkor napirendre kerülnek azok a közéleti, politikai és szakmai viták, amelyek a büntethetőségi korhatár módosításában látják a fiatalok deviáns magatartásformáinak felszámolására irányuló megoldásokat.⁵⁹ Az aktuálpolitikai eseményt átültetve a magyar jogalkalmazói gyakorlatba elmondható, hogy a hatályos magyar szabályok szerint a hetedik osztályos, tizenhárom éves iskolai lövöldöző büntethető lenne, amennyiben bebizonyosodik, hogy a bűncselekmény elkövetésekor rendelkezett a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással. Szerbiában most sokan a büntetési korhatár leszállítása mellett érvelnek kormányzati szinten és az állampolgári

együttérzés részeként egyaránt. A büntetési korhatár szektorális leszállításának bevezetését részletesen elemeztük a III.8. alpontban, kitérve a kritikai észrevételekre is. A fiatalkorúak büntethetőségének jogtörténeti állomásain elidőzve azonban megállapíthatjuk, hogy a büntethetőség objektív feltételeként figyelembe vett életkor leszállítása nem előzmények nélküli. Ahogyan arra a tanulmányban rámutatunk, és azt az 1. számú táblázat is szemlélteti, a büntethetőség alsó korhatára a *Csemegi-kódex* hatálybalépésétől az 1961. évi Btk. bevezetéséig tizenkét év volt.

Az emberölés egy nevesített deliktum a büntethetőség szempontjából. A statisztikai adatok alapján egyértelműen megállapítható, hogy a gyermekkorúak által elkövetett tényállásszerű cselekmények egyre nagyobb társadalmi problémát jelentenek.⁶⁰ Az érintett körre egyre inkább jellemző az erőszak. A szerző egyetért azzal a véleménynyel, hogy téves reakció a jogalkotói oldalon egy egész korosztályt „büntetni” egyes valóban kirívó, brutális bűncselekmények miatt.⁶¹ Az ilyen brutális magatartások időről-időre borzolják a kedélyeket és a közhangulatot. A társadalom igényli és elvárja, hogy a törvények is segítséget nyújtsanak a probléma felszámolásában. Azonban ahogy arra a Vigh József – Gárdai Gyula szerzőpáros is rámutatott fél évszázaddal ezelőtt, a represszió fokozása semmiféle eredményt nem hoz a gyermek- és fiatalkorúak esetében, sőt inkább ront a kriminalitási mutatókon, a helyes út a pozitív szocializáció,⁶² a nevelés szerepének erősítése.⁶³

A normasértő cselekmények kriminológiai háttere nemcsak a családi, hanem a kortárs szocializációból is fakad.⁶⁴ Egyszerűsítve megfogalmazhatjuk, hogy a szocializáció a családok feladata, a reszocializációban azonban az államnak is ki kell vennie a részét jogalkotói és jogalkalmazói minőségben egyaránt, tekintettel a korábban megállapított és igazolt társadalmi problémákra és a bűnözés alakulására.

Ahogy az a bevezető gondolatokban megfogalmaztuk, a téma teljes körű feldolgozása nemcsak anyagi jogi

megközelítést, hanem eljárásjogi szemléletet és végrehajtási, valamint kriminológiai ismereteket is igényel. A tanulmányt átható történelmi szempontú megközelítés célja azonban a hatályos szabályozás mögött meghúzódó normatív és jogelméleti háttér bemutatása volt. Ezzel a szerző arra kívánt rámutatni, hogy a társadalmi kérdésekre reagáló jogalkotói döntések során érdemes egy történelmi visszatekintés eredményeként a korábbi jó gyakorlatra is koncentrálni, és a szükséges változtatásokkal azokat a jelen korba áttemelni.

HERKE-FÁBOS, BARBARA KATALIN

Eine historische Untersuchung der Kriminalisierung von Jugendlichen

(Zusammenfassung)

Die Studie stellt die Rechtsgeschichte der Kriminalisierung von Jugendlichen vom Csemegi-Kodex bis heute dar. Der Autor befasst sich zunächst mit den aktuellen terminologischen Fragen der Kriminalität der untersuchten Altersgruppe. Bei der Analyse der objektiven und subjektiven Bedingungen der Kriminalität rücken inhaltliche Rechtsfragen in den Vordergrund, doch um die Kausalzusammenhänge zu beleuchten, ist auch eine rechtszweig- und wissenschaftsfeldübergreifende Auseinandersetzung mit dem Thema unerlässlich. Nach

der Darstellung aktueller Konzepte gelangt der Autor die Untersuchung rechtsgeschichtlicher Wurzeln zur dogmatischen Systematik der Jugendkriminalität. Mit der Analyse aus historischer Sicht, die durch die Studie zieht, wollten wir darauf hinweisen, dass es sich im Zuge gesetzgeberischer Entscheidungen, die auf gesellschaftliche Fragen reagieren, lohnt, sich im Rahmen historischen Rückschau auf bisherige gute Praktiken zu fokussieren und diese einzubringen bis in die Gegenwart mit den notwendigen Veränderungen.

HERKE-FÁBOS, BARBARA KATALIN

A historical analysis of the criminalisation of juveniles

(Abstract)

The study presents the legal history of the criminalisation of juveniles from the Csemegi Code to the present day. The author begins by examining the current terminological issues surrounding the criminalisation of the age group under investigation. In the analysis of the objective and subjective conditions of criminality, substantive legal issues come to the fore, but in order to shed light on the causal relationships, it is also essential to deal with the topic across legal branches and scientific

fields. After presenting current concepts, the author examines the legal-historical roots of the dogmatic system of juvenile delinquency. With the analysis from a historical perspective that runs through the study, we wanted to point out that in the course of legislative decisions that respond to social issues, it is worth focussing on previous good practices in the context of historical retrospection and bringing these into the present with the necessary changes.

Jegyzetek

- ¹ Vö. HERKE-FÁBOS Barbara Katalin: A család szerepe a bűnelkövető gyermek nevelésében. In CSITAI Béla – DÚL János (szerk.): *Opuscula Civilia. Pályakezdő Civilisták II. Szimpóziuma. A családok és a családpolitika szinergái a jogban.* 2022/6. Budapest, 2022. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, Civilisztika Tanszék, 29. p.
- ² 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról. 677. §. Lásd még HERKE-FÁBOS 2022. 41. p.
- ³ Lásd United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights – OHCHR. Convention on the Rights of the Child. 20 November 1989. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>.
- ⁴ A *Gyermekjogi Egyezmény* ellentmondásaira hívja fel a figyelmet QUENNERSTEDT, Ann – ROBINSON, Carol – I'ANSON, John: The UNCRC. The Voice of Global Consensus on Childrens Rights? *Nordic Journal of Human Rights*, Vol. 36. (2018) Iss. 1. 38–54. p. DOI: <https://doi.org/10.1080/18918131.2018.1453589>.
- ⁵ SANDBERG, Kirsten: Children's Right to Protection Under the CRC. In FALCH-ERIKSEN, Asgeir – BACKE-HANSEN, Elisabeth (ed.): *Implications for professional practice and policy.* London, 2018. Palgrave Macmillan, 15–38. p.
- ⁶ KÓNYA István (szerk.): *Magyar Büntetőjog I–III. Kommentár a gyakorlat számára.* Budapest, 2013. HVG-Orac Kiadó, 96–97. p.
- ⁷ A német és osztrák büntetőjog szerint az érettség elemei a belátási és akarati képesség. Azaz az érettség lényege egy adott személy normákhoz való viszonyulási képessége, azaz a normák ismeretének, illetve a normák beépítésének a képessége. A szakemberek szerint megléte nem attól függ, hogy a fiatal el tudja-e mondani mi a megengedett vagy tilalmazott, hanem hogy képes-e ezt a tudást alkalmazni a mindennapi életben. Vö. NÁNÁSI Máté: A belátási képesség megközelítése a jogtörténet és az új Btk. tükrében. Magyar Bírói Egyesület. Cikkek, tanulmányok. <https://www.mabie.hu/index.php/cikkek-tanulmanyok/138-dr-nanasi-mate-a-belatasi-kepessseg-megkozelitese-a-jogtortenet-es-az-uj-btk-tukreben>.
- ⁸ A belátási képesség mint törvényi feltétel alaptörvény-ellenességére hivatkozott a Budapest Környéki Törvényszék egy előtte folyamatban levő büntetőügyben, amikor az Alkotmánybíróság eljárását kezdeményezte és az eljárását felfüggesztette. A törvényszéki bíró szerint a belátási képesség vizsgálata során azt is vizsgálni kellene, hogy a bűncselekményt elkövető személy magatartásában kimutatható-e más személy ráhatása.
- ⁹ NAGY Ferenc: Alkotmányosan megkérdőjelezhető szabályokról az új Btk. kapcsán. In HACK Péter – KOÓSNÉ MOHÁCSI Barbara (szerk.): *Emberek őrzője. Tanulmányok Lőrincz József tiszteletére.* Budapest, 2014. ELTE Eötvös Kiadó, 132. p.
- ¹⁰ NÁNÁSI 2017.
- ¹¹ KÁROLY Endre – MOLNÁR József – PINTÉR Jenő – SZÜK László (szerk.): *Büntetőjog. Általános Rész. I. kötet.* Budapest, 1973. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar–Tankönyvkiadó, 166. p.
- ¹² VASKUTI András: Az életkor és a fiatalokra vonatkozó rendelkezések az új Btk-ban. *Jogtudományi Közlemények*, 2015. 4. sz. 180–181. p.
- ¹³ Az igazságügyi pszichológus szakértők az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet módszertani levele alapján járnak el. Lásd Az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet 20. számú módszertani levele az igazságügyi pszichológus szakértők működési köréről és tevékenységéről. <http://tinyurl.com/yck3xwna>.
- ¹⁴ Európai összehasonlító kitekintésként megjegyzem, hogy mind a német, mind az osztrák büntetőjog a fiatalok büntethetőségének feltételül szabja, hogy a cselekménye jogellenességének felismeréséhez és az ezen felismerésének megfelelő magatartás tanúsításához szükséges erkölcsi és szellemi fejlettséggel (német büntetőjog), illetve érettséggel (osztrák büntetőjog, a megkövetelt érettség hiánya büntethetőségi akadály) rendelkezzen. Ezen túlmenően az osztrák fiatalok büntetőjoga feltételes büntethetőséget kizáró okként szabályozza azt az esetet, amikor a tizenhatodik évét el nem ért fia-
- talkorú csekély súlyú cselekménye nem igényel büntetőjogi beavatkozást további cselekmények megelőzése érdekében. Elhangzott a Magyar Kriminológiai Társaság 2007. január 26. napján „Életkor és belátási képesség a magyar büntetőjogban – Jogalkotási és jogalkalmazási kérdések” címmel megtartott tudományos ülésen Vaskuti András előadásában.
- ¹⁵ A szerző a fiatalok büntethetőségének történelmi megközelítéséhez az objektív és szubjektív szempontok komplex feldolgozását választotta. Kóhalmi László a témát a büntethetőségi korhatár kérdésére koncentrálni dolgozta fel szintén történelmi megközelítésben. Lásd KÓHALMI László: A büntethetőségi korhatár kérdése. *Jogelméleti Szemle*, 2013. 1. sz. 82–95. p.
- ¹⁶ A téma büntetőeljárásjogi megközelítésével foglalkozik FANTOLY Zsanett: A magyar büntetőeljárás jog kodifikációjának történelmi fejlődése. *Acta Universitatis Szegediensis. Forum. Acta juridica et politica*, 2013. 3. k. 1. sz. 5–25. p.
- ¹⁷ BALOGH Elemér: Büntetőjog-történelmi dogmatikai alapkérdések. Rendszertani kísérletek a korai magyar büntetőjogi kodifikációban. *Jogtörténelmi Szemle*, 2016. 3. sz. 6–7. p.
- ¹⁸ FINKEY Ferenc: *Az 1843-i büntetőjogi javaslatok száz év távlatából.* Budapest, 1942. Magyar Tudományos Akadémia, 16. p.
- ¹⁹ Strafesetz über Verbrechen, Vergehen und Uebertretungen. *Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich*, 1852. XXXVI. 117. 493–592. p.
- ²⁰ FINKEY 1942. 48. p.
- ²¹ MEZEY Barna: A kor kérdése a magyar büntetőjog történetében. *Rechtszeitschrift für die Ungarische Jurisprudenz*, 2008. 7–8. sz. 28. p.
- ²² Finkey Ferenc indokolásul fűzi a gyermekkorúak büntethetőség alól történő kivonásához a *Csemegi-kódex*-ben: „a testi és lelki fejletlenség folytán a gyermeknek sem értelmisége, sem akarata nem tekinthető oly megállapodottnak és önállóknak, hogy cselekményeiért akár erkölcsi, akár jogi (társadalmi) felelősség terhelhetné. FINKEY Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve.* Budapest, 1905. Politzer Zs. és fia, 188. p.
- ²³ MEZEY 2008. 29. p. idézi: ANGYAL Pál: *A magyar büntetőjog tankönyve.* Budapest, 1909. Az Athenaeum Irodalmi és nyomdai R.-T. kiadása, 387. p.
- ²⁴ ROSTA Andrea: *A fiatalok bűnözés kriminológiája és szociológiája.* Budapest, 2014. L'Harmattan Kiadó Uránia Ismeretterjesztő Alapítvány, 78. p.
- ²⁵ ANGYAL Pál: *Büntetőjogi előadásai.* I. kötet. Budapest, 1909. Az Athenaeum Irodalmi és nyomdai R.-T. kiadása, 376. p.
- ²⁶ BALOGH Ágnes: A gyermekkor mint büntethetőséget kizáró ok. In HOMOKI-NAGY Mária (szerk.): *Ünnepi kötet dr. Nagy Ferenc egyetemi tanár 70. születésnapjára.* Szeged, 2018. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 56. p.
- ²⁷ Löw Tóbiás: *A magyar büntetőtörvénykönyv a bűntettekről és a vétésekről és teljes anyaggyűjteménye.* Első kötet. Budapest, 1880. Pesti Könyvnyomda-részvény-társaság, 527. p.
- ²⁸ ROSTA 2014. 79–80. p.
- ²⁹ Az első javítóintézet létesítésére 1884-ben került sor Aszódon, ezt követte 1886-ban a kolozsvári, 1890-ben a rákospalotai (lányok részére), 1895-ben a székesfehérvári, végül 1903-ban a kassai javítóintézet felállítása.
- ³⁰ LŐRINCZ József: A fiatalok büntetés-végrehajtása a XX. század első felében. *Börtönügyi Szemle*, 2002. 2. sz. 58. p.
- ³¹ A felvétel Kállay Kornélia: *Tempora mutantur* c. cikkének illusztrációjaként jelent meg. *Ország-Világ*, 1905. (szeptember 3.) 36. sz. 726. p.
- ³² ROSTA 2014. 81. p.
- ³³ VASKUTI 2015. 180. p.
- ³⁴ BALOGH 2018. 57. p.
- ³⁵ BALÁZS Beáta: A belátási képesség büntetőjogi fogalmának történelmi és elvi alapjairól. *Magyar Jog*, 2018. 6. sz. 372. p.
- ³⁶ ROSTA 2014. 81–86. p.

- ³⁷ BALOGH 2018. 57. p.
- ³⁸ BALÁZS 2018. 372. p.
- ³⁹ ROSTA 2014. 86. p.
- ⁴⁰ NÁNÁSI 2017.
- ⁴¹ ROSTA 2014. 87. p.
- ⁴² Uo.
- ⁴³ BALOGH 2018. 57. p.
- ⁴⁴ BÉKÉS Imre: A gyermekkor. In HALÁSZ János (szerk.): *A Büntető Törvénykönyv Kommentárja*. Első kötet. Budapest, 1968. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 134. p.
- ⁴⁵ ROSTA 2014. 88–89. p.
- ⁴⁶ Uo. 89–90. p.
- ⁴⁷ BALOGH 2018. 58. p.
- ⁴⁸ NAGY Ferenc: *A magyar büntetőjog általános része*. Budapest, 2008. HVG-Orac Kiadó, 163. p.
- ⁴⁹ SÁNTHA Ferenc: A gyermekkor. In HORVÁTH Tibor (szerk.): *Magyar Büntetőjog. Általános rész*. Budapest, 2007. CompLex, 202. p.
- ⁵⁰ A törvény indokolása szerint: „Napjainkban a gyermekek biológiai fejlődése felgyorsult, a gyermekek korábban „érnek”, az információs forradalom következtében a kiskorúakat már tizennegyedik életévüket megelőző életszakaszukban elérik a társadalom olyan különféle hatásai, amelyekről a korábbi időkben védve voltak.”
- ⁵¹ ROSTA 2014. 91–93. p.
- ⁵² A büntethetőség leszállítása kapcsán megfogalmazott jogirodalmi álláspontokat veti össze Vaskúti András *Az életkor és a fiatalok akcióira vonatkozó rendelkezések az új Btk-ban* című tanulmányában. VASKÚTI 2017.
- ⁵³ BALOGH 2018. 54. p.
- ⁵⁴ KÓHALMI 2013. 92. p.
- ⁵⁵ CSEMÁNÉ VÁRADI Erika – LÉVAY Miklós: A fiatalok büntetőjogának kodifikációs kérdéseiről – történeti és jogösszehasonlító szempontból. *Büntetőjogi Kodifikáció*, 2002. 1. sz. 24–25. p.
- ⁵⁶ Az alapvető jogok biztosának az AJB-2324/2012. számú ügyben készült jelentése. Alapvető Jogok Biztosának Hivatala. Ajbh.hu. 4. p. <http://tinyurl.com/3e2pebfw>.
- ⁵⁷ HERKE Csongor: Nehézségek az új büntetőeljárási törvény alkalmazása során. *Miskolci Jogi Szemle*, 2019. 2. klsz. 1. kötet 359–366. p.
- ⁵⁸ A táblázat forrása: HERKE-FÁBOS Barbara Katalin: *A megelőző pártfogás a jogágak metszéspontjában*. Budapest, 2022. Novissima Kiadó, 26. p.
- ⁵⁹ KÓHALMI 2013. 82. p.
- ⁶⁰ A megállapítást a szerző az Egységes Nyomozhatósági és Ügyészeti Büntügyi Statisztika mutatói alapján fogalmazta meg. A gyermekkorú és fiatalok elkövetők számának 2013–2021. közötti időszakban történő alakulásáról szóló 3. számú táblázat megtalálható Herke-Fábos Barbara Katalin *A megelőző pártfogás a jogágak metszéspontjában* c. monográfiájában. HERKE-FÁBOS 2022. 39. p.
- ⁶¹ KÓHALMI 2013. 93. p.
- ⁶² Lásd KÓHALMI 2013. 93. p., idézi: VÍGH József – GÁRDAI Gyula: Még egyszer a határozatlan tartamú szabadságvesztésről. *Magyar Jog*, 1972. 9. sz. 496. p.
- ⁶³ Lásd KÓHALMI 2013. 93. p., idézi: GÁRDAI Gyula – VÍGH József: Észrevételek büntetési rendszerünk problémáihoz. *Magyar Jog*, 1969. 10. sz. 578. p.
- ⁶⁴ A témáról részletesen értekezik a szerző a doktori értekezését magában foglaló monográfiájában. HERKE-FÁBOS 2022. 32–45. p.

Az alábbi sorok szerény segítséget igyekeznek nyújtani olyan jogtörténészek számára, akik – számos egyéb kutatási területük mellett – az ókori Izrael jogának vizsgálatát is kutatásaik körébe kívánják bevonni. Ha valakinek ilyen szándéka van, bizonyosan széles terület áll előtte, ahol vizsgálódhat, és értékes eredményeket érhet el!

a) Nyilván először arra kell gondolni, hogy az izraeli törvényhozás nem állt elszigetelten kora legiszlatív hagyományaiiban, s kitekintéssel kell lenni az egész ókori kelet jogalkotására – még akkor is, ha a bibliai anyag régtől fogva ismert, s az ókori keleti dokumentumok csak később jutottak tudomásunkra. A vizsgálódásból mindazonáltal egészen biztosan nem hagyható ki Ur-nammu törvénye, Esnunna törvényei, Hammurápi kódexe, valamint a hettita, a közép-asszír és újbabiloni törvények sem.¹ Arra mindenképpen figyelni kell, hogy ezek a dokumentumok elég széles körű jogi tevékenységet tárnak elénk: a szokásjog szentenciáinak gyűjteményét éppúgy megtalálhatjuk bennük, mint (hogy az ellenkező véglelet említsük) a kor szinte már akadémikusnak tekinthető jogtudományát.² Bibliai tudós számára természetesen az a legérdekesebb, ahogy a nemzetközi jogi tradícióba illeszkedik az izraeli jog; sokrétű, érdekesítő eredményeket hozott már eddig is a kutatás!³

b) Természetesen az Ószövetségben fellelhető törvénykönyvek vizsgálata változatlanul fontos, s állandóan új eredményeket ígér. Külön érdekesség, hogy a *Pentateuchos* (Mózes 5 könyve) három nagy törvénykönyvet is megőrzött számunkra – mintha csak egy jogtörténeti antológiát akart volna elénk tárni! Ennek okáról majd alább ejtünk még néhány szót, most csak annyit, hogy a *Szövetség könyve* (2Móz 21–23) a Kr. e. 8. századból származó, legrégebbi törvénykönyv.⁴ A deuteronomiumi törvény (5Móz 12–26) bizonyosan a Kr. e. 7. század utolsó harmadára nyúlik vissza, s dokumentálja azt a nemzeti megújulást, reformot, amelyet Izrael az asszír fennhatóság megszűnése után hajtott végre.⁵ Végül pedig a papi törvény (2Móz 25–3Móz 27) komplex módon a babiloni fogságból hazatértek számára kíván jogi eligazítást nyújtani.⁶ Világos, hogy a három törvénykönyv között átfedés

Karasszon István

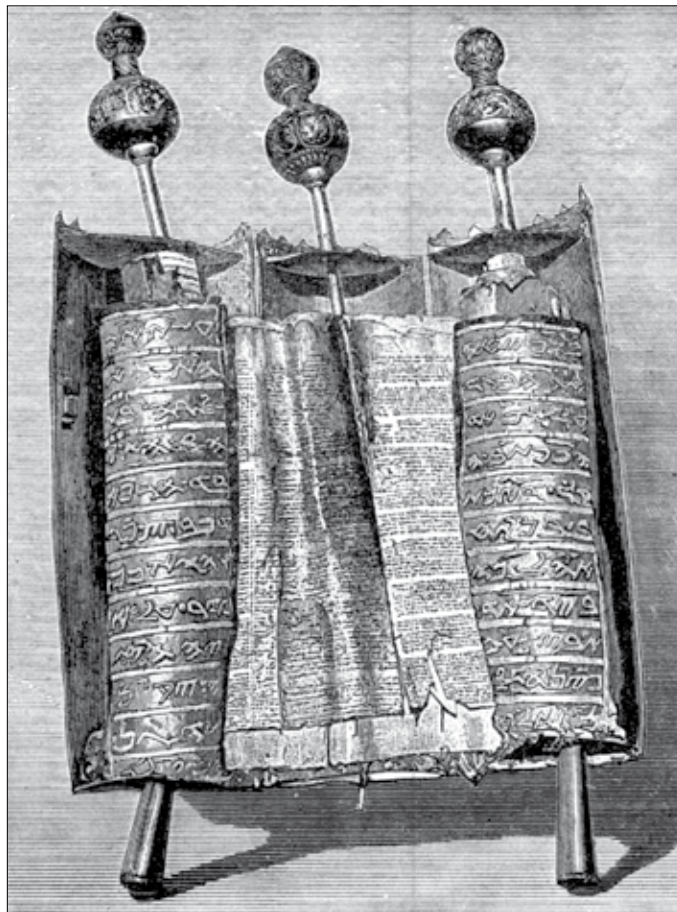
A legiszláció folyamata az ókori Izraelben

is van, de azt is nyomon követhetjük, ahogy az egyes rendelkezések a századok során alakultak – kétségkívül a konkrét élet változásait követve.

c) Jogi természetű szövegeket természetesen nem csak a törvénykönyvekben találhatunk! Prófétaí vagy lírai szövegek is tartalmazhatnak idézeteket egyes jogi szentenciákból, de történeti könyvek is beszélhetnek el olyan eseteket, amelyeknek háttérében valamilyen jogszokás, esetleg akár konkrét jogi eljárás is állt.⁸ Ez aligha meglepő, hiszen a jog a társadalom életét akarja szabályozni, így gyakorlatilag minden szöveget olvashatunk ilyen szemmel is. Arra az egy szempontra mindazonáltal ügyelni kell az olvasónak, hogy a felvilágosodás előtti szövegek esetében a szekuláris hatalomgyakorlás és a vallás még nem vált szét – ez természetesen az ókori Izraelre is érvényes, s ennek példáját szintén látni fogjuk lejjebb.

d) Külön téma lehetne a jogi szervezet vagy a szervezetben helyet foglaló személyek jogi kompetenciájának kérdése, illetve ezek viszonyulása egymáshoz. Anyag ugyan itt is van, de sajnos csak indirekt módon jutunk hozzá, értve ezen, hogy olyan szövegekről lehet szó, amelyek voltaképpen nem erről a témáról értekeznek, hanem csak véletlenszerűen tesznek említést a számunkra érdekes jogi helyzetről.⁹ Talán az egyetlen kivétel

a 2Krón 19,4–11: ez a szakasz konkrétan Jósáfát király reformjáról szól, amelyben a király Júda jogi szervezetét újítja meg a Kr. e. 9. században. Valószínűleg a helyi bíráskodás és a központi (királyi) ítélezés viszonyát kívánta rendezni, ami fellebbezés hiányában eléggé összetett lehetett.

„Mózes könyveinek legrégebbi kézírata”

Törvényhozás az óizraeli jogban

Az alábbiakban az óizraeli jog igen vékony szeletét kívánjuk tárgyalni: a törvényhozás folyamatát, amely azért érdekes, mert igen kevés olyan ókori keleti forrásunk van, ahol a legisláció folyamatáról valaki beszámolt volna. Már pedig igen érdekes kérdés, hogy ki és milyen módon van arra feljogosítva, hogy egy törvénykönyvet összeállítson, s azt kötelezővé tegye egy közösség számára. Az *Ószövetség* sem számol be az említett három törvénykönyv esetében erről, ami persze elég sok fejtörést is okoz a modern kutató számára. S mégis van egy szöveg, amely speciálisan a törvény inaugurációjára vonatkozik; igaz, nem világos, hogy melyik törvénykönyvről lehet szó, de másutt már érveltem azzal, hogy nem lehet mást elképzelni, mint a mi *Pentateuchosunkat*, vagy legalábbis annak valamilyen korábbi formáját.¹⁰ Az persze változatlanul kérdés, hogy mennyiben tarthatjuk történetileg megbízhatónak ezt a szöveget, hiszen a jogi kiértékelés függ a történetiségtől. Annyit azonban bizton mondhatunk, hogy *Nehemiás könyvének* 8. fejezete, amiről szólni akarunk, jól illeszkedik eseményeinek összefüggésébe; hogy úgy mondjuk, a történeti hely korrekt az elbeszélésben – hogy az egyes események kérdésével hogyan állunk, az már más kérdés: a történész mindig ki van szolgáltatva forrásainak! A Neh 8 szövege viszont jól informál bennünket a helyről, a folyamatban résztvevőkről, magukról a cselekményekről, és aztán arról is, hogy a folyamat végén ünnep zárja le az eseményeket. Nézzük tehát ezeket sorban!

1) A hely természetesen a főváros, Jeruzsálem. Igaz ugyan, hogy Nehemiás megérkezése előtt Jeruzsálem nem számított komoly helynek Palesztinában; a Neh 2 leírja, ahogy Nehemiás bejárja a romos város falait, majd pedig megszervezi az újjáépítést (Neh 3–4).¹¹ Arról is értesülünk, hogy korábban a város lakossága igen gyér volt, így gondoskodni kellett a lakosok fővárosba telepítéséről is. A Neh 11 történetileg bizonytalán még a Neh 8 előtt ment végbe, s az eljárás mai szemmel nézve talán bizarr is: sors húzással döntik el, hogy a lakosságnak egytizede a szent városban lakjon.¹² Összességében látjuk azt az erőfeszítést tehát, hogy Jeruzsálem újra főváros lehessen, s a történeti kutatások jól mutatják, hogy a hazatérők elsősorban Jeruzsálem környékén telepedtek meg,¹³ nagyjából 20 km-es körzetben.

Mindez természetesen roppant érdekes a történész számára, a jogász számára azonban inkább az mondhat sokat, hogy a fővárosban belül is hol található a legisláció helye. Említettük, hogy ez időben anakronizmus lenne a vallási törvény és a szekuláris törvény megkülönböztetése: a kettő egybeesett. Itt is ezzel számolhatunk, viszont ennek hátterén kifejezetten feltűnő, hogy „Mózes törvénykönyvét, amelyet az Úr adott Izraelnek” (Neh 8,1) nem a templomban, hanem a Vízi-kapu előtti téren olvassák fel.¹⁴ Mintha hangsúlyozottan nem vallási törvényről lenne szó, jóllehet a tartalom megnevezése erre utal! Miért nem a templomban? Nos, a válasz egyszerű: a templomba csak a felnőtt zsidó férfi léphetett be. Ez mindmáig így van a zsinagógában is, hiszen a zsinagógát is minimum tíz férfi hozhatja

létre, s a péntek esti imára is tíz férfinak kell összegyűlnie, a nők számától teljesen függetlenül.

Szövegünk tehát határozottan hangsúlyozza, hogy ez az összejövétel nem kultikus, hanem legiszlatív alkalom akart lenni, ahol nem a kultikus tisztaság és megfelelés a fontos, hanem az, hogy a jelenlévők (férfiak és nők egyaránt) meg tudják érteni a hallottakat (Neh 8,2 és 8,3, majd a 8,8 vers is ismételt hangsúlyozza a megértés fontosságát). Anélkül, hogy tagadnánk a liturgia megértésének a fontosságát, annyit mindenképpen mondhatunk, hogy nem ez az elsődleges fontosságú szempont a kultikus alkalmakon való részvételben: rengeteg olyan elem van egy-egy liturgia során, amelynek kialakulását, jelentőségét a jelenlévők nem, vagy csak igen részlegesen értik. Fontos, hogy átérezzék, megéljék a liturgia dramatikus előadását, s részük legyen benne! Jogi folyamatok esetén azonban a megértésről aligha mondhatunk le; jelen szövegünk is ezt hangsúlyozza!

Röviden: az elbeszélés azt a látszatot kelti, hogy ez a folyamat (ha európai analógiát használunk) inkább egy alkotmányozó nemzetgyűléshez hasonlít, nem kultikus gyülekezethez. Az analógiának persze megvan a határa is: az alkotó tagok ezúttal nem aktívak, tehát nem jelentik ki, hogy egyetértenek az elhangzottakkal; sokkal inkább arról van szó, hogy valaki kihirdeti nekik a törvényt, s a jelenlévők dolga egyedül az, hogy ezt tudomásul vegyék.

2) A hely tárgyalásakor már említettük is, hogy a jelenlévők gyakorlatilag az egész izraeli népet képviselték, nem csak a kultuszi gyülekezetet. Régtől fogva feltűnt azonban e szakaszban, hogy maga Nehemiás csak egy rövid említés erejéig jut szóhoz ebben az elbeszélésben: a Neh 8,9 ugyan megemlíti őt, de nem ő a főszereplő. Ez azért érdekes, mert tudomásunk szerint megbízható adat, hogy ekkor ő a Perzsa Birodalom helytartója Jeruzsálemben! Hogyan képzeljük el, hogy az alkotmányozás folyamatában éppen a tartomány első tisztviselője van mellékszerepre kárthatva? Az elbeszélés egyébként eléggé bőven említ még szereplőket: a törvényt kihirdető Ezsdrás mellett áll tizenhárom lévita, majd a törvény magyarázatánál újabb tizenhárom lévita nevét olvassuk. Egyáltalán mit kell itt magyarázni? Az alaptörvény kihirdetése és annak magyarázata két különböző aktus; főként ez utóbbi a mi esetünkben talán inkább egy alkotmánybíróság feladata lenne, ha vitás kérdés merül fel.

Minderre talán magyarázatot ad a korábbi történelem. Tudjuk, hogy a lévíták közvetlenül a babiloni fogság után elég kis számban tértek vissza Palesztinába. Ennek oka nyilván az lehetett, hogy míg mindenki másnak megvolt a maga családi birtoka, amelyet igyekezett újra elfoglalni, a lévítáknak nem volt földjük, hanem csak az istentisztelet volt a megélhetésük. Egzisztenciálisan tehát nem látták biztosítva jövőjüket az anyaországban, eleinte ezért nem tértek haza, de ezen éppen Ezsdrás változtatott (lásd Ezsd 8. fejezetét). Viszont azt is tudjuk, hogy már korábban szerepük volt a lokális ügyintézésben, ahogy ezt az 5Móz 18. fejezetéből kiderül – sajnos, hogy ez a passzus a tartalomról semmit nem árul el, hanem csak a lévíták javadalmát rögzíti. Ami pedig a későbbi történetüket ille-

ti: az világos, hogy a Kr. e. 4. században már több rendjük is van, és a második templom liturgiájában kaptak fontos szerepet.¹⁵ A történelmi vonal megrajzolásakor úgy tűnik, helyes adatot láthatunk abban, hogy a léviták hazatérését Egyiptomból Ezsdrás szervezte meg, s első renden azt a szerepet szánta nekik, hogy „Mózes törvénykönyve” kihirdetésénél segédkezzenek.

Bár a Neh 8 nem sok utalást tesz a tartalomra, magyaráz: nem tudjuk konkrétan, mit is olvasott fel Ezsdrás, mégis foglalkoznunk kell ennek hátterén egy kicsit a tartalommal is! Ha tényleg a mózesi törvényről van szó, úgy bizonyosan nem lehetett új ez a tartalom a hallgatóság számára: hosszú évszázadok jogi hagyományát kell feltételeznünk tartalomként (miként ez egyébként a *Pentateuchos* esetében így is van). Miért kell ezt külön még magyarázni is? Európai analógiával élve: megszoktuk, hogy egy törvény mellé néha „végrehajtási utasításokat” is fűznek. A törvényt nyilván a törvényhozó, a végrehajtási utasítást a végrehajtó hatalom szokta tudomásunkra hozni – ám ezek elválasztását a felvilágosodás előtt még naivitás lenne feltételezni! S itt talán érthetővé lesz az is, hogy miért nem Nehemiás a főszereplő, aki egyébként Izrael (azaz mondjuk most már hivatalos nevén: Júda tartománya) hivatalos helytartója.¹⁶ Bizonyosan azért van ez így, mert ez az idézőjelbe tett alkotmányozó népgyűlés nem egy nemzet törvényhozó akaratát juttatta kifejezésre, hanem a perzsa hatóságok döntését közölte: elfogadják Júdát Perzsia hivatalos tartományának, s Nehemiás csak ettől a perctől fogva számít majd helytartónak! A törvény kihirdetése egész nyilvánvalóan azért egy pap feladata, mert a hivatalos törvény Júdában, *bien entendu*: a hivatalos perzsa törvény, azonos az izraeli jogi hagyománnyal.¹⁷ Tudjuk, hogy a meglehetősen nagyvonalú perzsa uralom idején ez általános gyakorlat volt a Perzsa Birodalomban!¹⁸ Ekkor azonban világossá válik, hogy mit kellett magyarázniuk a lévitáknak: arra kellett rámutatniuk, hogy az a bizonyos törvénykönyv, amelynek részleteit persze mindenki ismerte a hallgatóság körében, immár hogyan illeszkedett a perzsa jogrendbe, illetve hogyan kellett azt gyakorolni, végrehajtani ahhoz, hogy mind a zsidó joghagyomány, mind pedig a perzsa joggyakorlat érvényre jusson. Ha szabad így kifejeznünk: a léviták magyarázó szerepe valami olyasmis lehetett, mint napjainkban a jogharmonizáció – amelynek napjainkban virágkorát éljük. Világos, hogy erre a célra Perzsiából érkező, ámde a zsidó jogi hagyományokat jól ismerő személyzetre volt szükség; úgy tűnik, Ezsdrás ezt a személyzetet hozta magával, talán éppenséggel ebből a célból, haza, Jeruzsálembe!

Az eseményeket említve aligha hagyhatunk figyelmen kívül még egy apró, de annál feltűnőbb részletet: a tömeg meghallja a kihirdetett törvényt, és sírva fakad. A léviták csitítják le a népet: rossz reakció, hogy „az egész nép sírt, amikor hallgatta a törvény szavait” (Neh 8,9), hiszen most örülni kell! A tömeg lassan, de megérti, miről van szó, s az emberek hazamennek, hogy „nagy örömmünnepet tartsanak, mert megértették mindazt, amire oktatták őket” (Neh 8,12). Annyi világos, hogy a léviták magyarázó (jogharmonizáló) szerepére nagy szükség volt, az se kétséges, hogy munkájuk sikeresnek bizonyult. Ha viszont maga a

törvény tartalmilag nem új, akkor miért fakadnak sírva a hallgatók?¹⁹ Nyilván nem a *tartalma*, hanem inkább a *jellege* miatt!

A babiloni fogságból hazatértek szűk évszázada óta a restauráció reményében éltek, s a dávidi királyság helyreállítása lebegett célként szemük előtt. Elegendő egy rövid pillantást vetni Haggeus és Zakariás könyveire, s láthatjuk, hogy ez a reménység (a templom újjáépítése mellett) végig ott áll próféciajuk előterében. A templom újjáépítése megvalósult, de Zerubbábel, Sealtiel fia, aki a legitim dávidi király lehetett volna, nyomtalanul eltűnt, s utóda sem akadt! Pedig a Zak 3,8 még Sarjadék néven messiási jellegzetességet is tulajdonít a dávidi királyságnak.²⁰ Ha tehát Ezsdrás a Kr. e. 4. század utolsó évtizedeiben kihirdeti Júda tartományának a törvényét, hogy így mondjuk: kijelenti, hogy hivatalosan perzsa tartomány leszünk, az a régi váradalom összeomlását jelenti: szó se lehet immár a dávidi királyság helyreállításáról; egyetlen királyunk lehet, s ez a perzsa király. Ez lehetett a csalódás oka, s ezen bizonyosan tudtak változtatni a léviták „magyarázatukkal”: nem sírni, örülni kell most, hiszen végre van státuszunk, önállóan élhetünk saját törvényeink szerint saját országunkban. Ki hitte volna ezt korábban! A dávidi királyság helyreállítása késik, de talán nem múlik: a Kr. e. 2. században a makkabeusi királyság határozottan erre a reménységre épített. Az már más kérdés, hogy vajon valóban a régi királyságot sikerült-e két évszázad múlva újjáéleszteni, de az bizonyos, hogy az önálló zsidó államiság visszanyerésében Ezsdrás legiszlációjának döntő szerepe volt.

Egy kínos kérdést mindazonáltal nem kerülhetünk meg, ha a szereplőkről beszélünk: ez pedig éppen a főszereplőt, Ezsdrást magát illeti. A történelmi kutatások viszonylag pozitív véleménnyel vannak Nehemiás személyéről, az általa elvégzett munkáról s könyvének hitelességéről. Ezsdrás személye és könyve mindenesetre nem részesült ilyen pozitív elbírálásban; némelyek még azt a gondolatot is fölvetették, hogy Ezsdrás személye csupán a Kr. e. 2. század fikciója. Az tény, hogy míg Nehemiás arculatát jól körvonalazhatjuk könyvének elbeszélése alapján, addig Ezsdrásnak még a fantomképét se sikerül megrajzolni, annyira összefonódott magával a törvénnyel, amelynek a kihirdetésével foglalatalkodott. Az Ezsd 7 ugyan tudni véli, hogy ki volt Ezsdrás, hiszen származását is közli: papi, sőt főpapi leszármazást tulajdonít neki. Ez azonban kevésbé hihető; a fogság utáni főpapok listáját viszonylag pontosan ismerjük, s ebben Ezsdrásnak nincs helye.²¹ Az viszont tény, hogy Ezsdrásról meglehetősen bonyolult hagyomány alakult ki,²² amelyben szorosan összekapcsolódott magával a törvénnyel, oly mértékig, hogy a kettőt egymástól alig lehet megkülönböztetni. Ezsdrás személyes vonatkozásairól úgyszólván semmit nem tudunk meg, ami legalábbis Nehemiással egybevetve kissé meglepőnek tűnik – ezzel szemben Ezsdrás és a törvény, sőt maga a kánon fogalma is annyira rögzült a hagyományban, hogy még az i.sz. 1. században is a 4. Ezsdrás könyve őt teszi meg Isten kijelentése tolmácsának,²³ hiszen az egész *Ószövetséget* Isten neki diktálja le.

Régebben föltételezték, hogy Ezsdrás foglalkozását tekintve a Perzsa Birodalom írnoke lett volna, hiszen a szó-

fér (írnok) szó konkrétan szerepel is az Ezsd 7,6 versben. Az „írnok” szó azonban itt szintén magára a törvényre, s nem valamilyen pozícióra utal – bizonyosat tehát aligha árul el erről a fontos személyről. A kutatás mégis érdekes Janus-arcot mutat: minél bizonytalanabb magának Ezsdrásnak a személye, annál fontosabb lesz az a funkció, amelyet betölt! Ugyan még az a gondolat is fölmerült, hogy Ezsdrás személye talán fikció (esetleg a görög *alké*, azaz erő, bátorság vagy az ebből képzett Alkimosz név fordítása²⁴), annál fontosabb azonban az a szerep, amelyet vitt. Hogy extrém esetet tételezzünk föl: ha Ezsdrás tényleg egy egyébként ismeretlen személy (pap vagy hivatalnok), akkor a törvény kihirdetésének eseménye tette őt óriássá. Minél kisebb tehát az ő személye, annál nagyobbra nő a törvény inaugurálása.

3) A harmadik témakör kapcsán lehetünk viszonylag röviddek, s utalhatunk egy történeti analógiára. Köztudott, hogy a deuteronomiumi törvényt a Kr. e. 7. század utolsó harmadában Jósias király hirdette ki; nyilván ez a törvénykönyv is régebbi jogi hagyományok összefoglalása volt, ámde egy új szempont szerint: a nemzeti megújulás és a kultuszcentralizáció (a jeruzsálemi templom kizárólagossága) volt a speciális szándéka a reformer királynak. Minderről beszámol a 2Kir 22–23 fejezete. Az érdekes mármost az mindebben, hogy – hasonlóan a fogság utáni legiszlációhoz – itt is egy ünneppel zárul a törvény elrendelése: a 2Kir 23,21–23 versek arról szólnak, hogy a páskát megtartják Jeruzsálemben. Ez azért meglepő, mert korábban a páskaünnep családi ünnep volt, amelyet mindenki saját lakóhelyén, családi körben ült meg; a deuteronomiumi törvény azonban elrendeli, hogy a páskát is csak Jeruzsálemben lehet ünnepelni, így a törvénnyel az elbeszélés tökéletes összhangban van. A szöveg meg is jegyzi: „Bizony nem tartottak ehhez hasonló páskát a bírák ideje óta.” (2Kir 23,22) – mi hozzátehetnénk: egész biztosan a bírák idejében sem! Az ünnep korrekt végbemenetele is a jósiási reformnak köszönhető a szöveg szerint, amit mi úgy értünk: az ünnepet magát is megreformálták a deuteronomiumi törvény által.

Ennek analógiájára érthetjük, hogy miután Ezsdrás kihirdeti a törvényt, szintén egy ünnep következik: a Neh 8,13–18 beszámol a „sátoros ünnep” vagy lombsátrak ünnepe, héberül a szukkót megünnepeléséről. Úgy tűnik, a legiszláció folyamatát mindig egy ünnep zárta le a héber esztétikai érzék szerint. S ismét olvassuk: „Bizony nem tettek így Izráel fiai Józsuének, Nún fiának az ideje óta egészen eddig.” (Neh 8,17). Ez mintha szándékosan még egy generációval korábbra menne vissza, mint a deuteronomiumi páskaünnep, amelyet a bírák korától nem ünnepeltek meg így az izraeliek! Az ünnep hét napig tartott, s ez idő során naponként (bizonytalán liturgikus formában) olvasták a törvényt.

Az elbeszélés kapcsolatban azért két probléma jelentkezik. Az egyik az, hogy a babiloni fogság előtti időből nem nagyon ismert a lombsátrak ünnepe.²⁵ Az egyetlen lehetséges előfordulás a *Bírák könyvében* található (21,15–23), ahol ugyan néven nincs nevezve az ünnep, de a leírás alapján elképzelhető, hogy a szukkótról van szó:

örömünnep körtáncsal, amelyről a szöveg ráadásul meg is jegyzi, hogy évenként megtartott ünnep.

Az elbeszélés azonban nem problémamentes! Egyrészt nagyon is etiológikusnak tűnik, hogy Benjámin törzse azért a legkisebb, mivel egy szexuális bűncselekmény miatt a többi törzs kiirtja a bűnpártolókat. A valóság az, hogy Benjámin törzsének területe is kicsi, nem csak lakosainak száma! A mi elbeszélésünk pedig ehhez függelékként van hozzáillesztve, s azt magyarázza, miért nem halt ki teljesen Benjámin törzse. Kissé illogikus, hogy pont nőket kell elrabolniuk a benjámini férfiaknak; ugyan háborúban szenvednek nők és férfiak egyaránt, mégis a csatározások során inkább a férfiak hálnak meg többen; háborúk után általában férfi van kevesebb egy országban. Az elbeszélés egyébként nagyon hasonlít a szabin nők elrablásának történetére, még akkor is, ha direkt kapcsolatot a két történet között nem tudunk megállapítani. Sajnos egyáltalán nem kizárható, hogy egy extrém késői darabban van dolgunk a *Héber Biblia* szövegében, amelynek datálására nem merünk vállalkozni.

Röviden összefoglalva: a jósiási páskaünnep is bizonyos más volt, mint a családi környezetben megült korábbi páskaünnep, hiszen ezúttal nemzeti összefüggésben, a jeruzsálemi templomban tartották meg. A perzsa kor legiszlációja lezárásaként tartott ünnep pedig lehet, hogy teljesen új volt, de ha nem, akkor is újszerűen hathatott egy régi, immár feledésbe merült ünnep felújítása. Az bizonyos, hogy a következő két évszázadban a lombsátrak ünnepének fontossága még a páskáét is felülmúlta. Különösen azok részesíthették előnyben, akik a görög-római vallással való hasonlóságot hangsúlyozták, s érdekes módon a Dionüosz-kultusszal való hasonló vonást emelték ki: a körmenetet, a borostyánnal megkoronázást. A Kr. e. 1. század közepén a Marcus Scaurus (Pompeius egyik hadvezére) által támogatott II. Hürkánoszt úgy ábrázolja egy érme mint *Bacchius Iudaeus*, azaz zsidó Bacchus-követő!²⁶ S talán ez is lehetett az ünnep népszerűségének vége is: éppen ezért utasították el sokan a hithű zsidók közül a lombsátrak ünnepének elsőségét; az bizonyos, hogy az i. sz. 1. századra már visszaállt a páskaünnep régi tekintélye. Számunkra itt most talán csak annyi a fontos, hogy a törvényhozás folyamatának lezáró aktusa egy új vagy legalábbis újszerűnek tűnő ünnep volt, amelyet aztán évenként megtartott az a közösség, amely magára nézve kötelezőnek ismerte el a törvényt. Ezzel garantálták, hogy a törvény ne csak megtartva, hanem celebrálva is legyen.

Záró megjegyzésként arra hívjuk fel mindenképpen a figyelmet, hogy egy olyan legiszláció dokumentumát tárja elénk a Neh 8, amely hosszú időre: évszázadokra meghatározta az izraeli társadalmat. Nyilvánvaló, hogy a mai törvényhozás rövidebb távra tervez! Ennek ellenére remélhetjük, hogy ez ősi dokumentum kiértékelése, adott esetben tanulságainak felhasználása szakértő jogászok által megtörténhet – a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának és Hittudományi Karának közös, interdiszciplináris kutatása tehát a legszebb reményekre jogosít fel minket!

KARASSZON, ISTVÁN

Gesetzgebung im alten Israel

(Zusammenfassung)

Der Beitrag will die interdisziplinäre Forschung von Juristen und Exegeten fördern. Aus diesem Grunde erwähnt sie zuerst die Hauptgebiete, wo die Zusammenarbeit fruchtbar sein kann: die legislativen Texte aus dem alten Orient, die Gesetzbücher innerhalb des Alten Testaments, die Rechtssätze in den prophetischen Büchern und die Rechtsorganisation der gesellschaftlichen Einrichtungen. Das Material ist reichhaltig; umso erstaunlicher ist, dass wir wenige Informationen haben über den Vorgang der Legislation im alten Orient. Das 8. Kapitel des Nehemia Buches ist dennoch eine Ausnahme, das

aber manche Probleme für den Exegeten bereitet: das auf dem Platz vor dem Wassertor versammelte Volk ist keine kultische Gemeinde, doch das Gesetz wird vom Priester Esra verabschiedet; die Gelegenheit wird durch das Laubhüttenfest abgerundet. All das kommt der Verabschiedung eines Grundgesetzes nahe – wobei die literarische Formation der Thora, des alttestamentlichen Gesetzes, sowie die Konstitution des Satrapie Jehud eine wichtige Rolle gespielt haben. Die Studie konzentriert sich auf die Fragen, wer, was und wie die Konstitution der nachexilischen Nation vollbracht haben.

KARASSZON, ISTVÁN

Legislation in ancient Israel

(Abstract)

This article aims to support interdisciplinary research between jurists and exegetes. For this reason, it first mentions the main areas where cooperation can be fruitful: the legislative texts from the ancient Near East, the law codes within the Old Testament, the legal codes in the prophetic books and the legal organisation of social institutions. The material is rich; it is all the more surprising that we have little information about the process of legislation in the ancient Near East. The 8th chapter of the book of Nehemiah is nevertheless an exception, but

it poses some problems for the exegete: the people gathered in the square in front of the Water Gate are not a cultic community, but the law is passed by the priest Ezra; the occasion is rounded off by the Feast of Tabernacles. All of this comes close to the adoption of a basic law – whereby the literary formation of the Torah, the Old Testament law, as well as the constitution of the satrapy of Yehud played an important role. The study focuses on the questions of who, what and how the constitution of the post-exilic nation was accomplished.

Jegyzetek

- ¹ Részletekbe itt nem bocsátkozhatunk, hiszen óriási irodalma van ezeknek a törvényeknek! Ha valaki kevésbé jártas még kutatásukban, jól teszi, ha Bruce Wells bevezető áttekintését nézi meg először: WELLS, Bruce: Law and Practice. In SNELL, Daniel C. (ed.): *A Companion to the Ancient Near East*. Oxford et al., 2007. Blackwell Publishing, 199–211. p.
- ² Lásd itt WESTBROOK, Raymond: Cuneiform Law Codes and the Origins of Legislation. In WELLS, Bruce – MAGDALENE, F. Rachel (ed.): *Law from the Tigris to the Tiber. The Writings of Raymond Westbrook, Vol. I. The Shared Tradition*. Winona Lake, 2009. Eisenbrauns, 73–95. p. DOI: <https://doi.org/10.1515/9781575066370-006>.
- ³ Ez a szempont gyakorlatilag mindenütt fontos, mégis az újabb időben a deuteronomiumi törvény és az asszír nemzetközi jog (vazalusz szerződések) vizsgálata állt a központban. Lásd itt CROUCH, Carly Lorraine: *Israel and Assyrians. Deuteronomy, the Succession Treaty of Esarhaddon, and the Nature of Subversion*. Atlanta, 2014. SBL Press. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctt1287mx4>.
- ⁴ Lásd itt leginkább SCHWIENHORST-SCHÖNBERGER, Ludger: *Das Bundesbuch (Ex 20,22–23,33). Studien zu seiner Entstehung und Theologie*. (Beihefte zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft 188.) Berlin–New York, 1990. W. de Gruyter. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110867190>.
- ⁵ A szakirodalom bőséges, de talán a legjobb tanulmányt kiemelhetjük: OTTO, Eckart: *Das Deuteronomium. Politische Theologie und*

Rechtsreform in Juda und Assyrien. (Beihefte zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft 284.) Berlin–Boston, 1999. W. de Gruyter. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110802191>.

- ⁶ A bőség zavarával küzdve ajánlhatjuk itt a Gary N. Knoppers és Bernard M. Levison által szerkesztett kötetet. KNOPPERS, Gary N. – LEVINSON, Bernard M. (eds.): *The Pentateuch as Torah. New Models for Understanding Its Promulgation and Acceptance*. Winona Lake, 2007. Eisenbrauns. DOI: <https://doi.org/10.1515/9781575065854>
- ⁷ A kép a Mózes könyveinek legrégebb kéziratára c. cikk illusztrációjaként jelent meg. *Vasárnapi Ujság*, 1878. (november 10.) 45. sz. 716. p.
- ⁸ Erről a témáról is hosszan lehetne értekezni! Példaként mégis inkább idézzük a Hós 4,2–4 verseket, ahol bizonytalannal egy ősi éthosz, szentenciákban már meglévő jogi hagyomány jut szóhoz. A feltételezhető ősi etikai hagyományhoz lásd McCONVILLE, J. Gordon: *Law and Theology in Deuteronomy*. (Journal for the Study of the Old Testament 33.) Sheffield, 1984. JSOT Press.
- ⁹ Különbözőbb hozzáértés nem kell hozzá, hogy lássuk, nyilván ez a legnehezebb kérdés! Elsősorban azért, mert a források csak áttételesen használhatók fel hozzá, másrészt pedig azért, mert Izrael egy viszonylag későn alakult nép az ókori keleten, s így több történelmi forrásból is táplálkozott jogszokása. Főként a lokális ítélkezés, a papi (szakrális) jog, illetve a központi (királyi) illetékesség kérdése jelenti a legtöbb problémát. Lásd KARASSZON István: Adalékok az

- óizraeli jog szervezetéhez. In KARASSZON István (szerk.): *Az Ószövetség fényei*. Budapest, 2002. Mundus, 138–148. p.
- ¹⁰ Lásd *Ezdrás személye és műve* c. korábbi tanulmányomat! KARASSZON István: *Az Ószövetség varázsa*. Budapest, 2004. Új Mandátum, 68–97. p.
- ¹¹ Az elbeszélés több olyan részletet is tartalmaz, amelyre itt most nem szükséges kitérnünk – jöllehet ilyesmivel azért jogász is szokott foglalkozni. Egyrészt megemlítendő, hogy a babiloni fogság utáni Jeruzsálem leírása talán itt a legteljesebb, hiszen a romos várfalak mentén halad végig Nehemiás. Másrészt említ különböző státuszú embereket: előljárókat (*szé'gánim*), nemeseket (*hórím*), papokat (*kóhánim*), hivatalnokokat (*ószé hamm'l'áká*), akik viszont inkább a társadalom spontán rétegződését képviselik. A megszervezésük Nehemiás feladata lesz! Ha valakit ezek a részletek érdekelnének, akkor Klaus-Dietrich Schunck kommentárját tudjuk javasolni: SCHUNCK, Klaus-Dietrich: *Nehemia*. (Biblischer Kommentar. Altes Testament XXIII/2.1.) Neukirchen-Vluyn, 1998. Neukirchener Verlag, 54–75. p.
- ¹² Természetesen a Neh 11 fejezetnek is megvannak a maga irodalmi problémái! Annyi bizonyos, hogy nem tartozik a könyv legrégebbi rétegéhez. Az irodalmi analízis eredménye az, hogy az elbeszélő rész (Neh 11,1–3) későbbi, mint az ezt követő lista (Neh 11,4–35), amely viszont rokonságot mutat az 1Krn 9 listájával. Ez utóbbi viszont a Kr. e. 4. századra datálható, igaz régebbi emlékeken nyugszik. Az viszont mindenképpen bizonyos, hogy Nehemiás listája a korábbi, így jól feltételezhető, hogy ténylegesen a Kr. e. 5. század végének körülményeit tükrözi. Bizonytalanság inkább abban van, hogy a Neh 11,1–3 megjegyzése, miszerint a lista Nehemiás tevékenységéhez köthető, tényleges történeti értékkel bír-e, hiszen a sorsvetés szakrális tevékenységnek tekinthető, amelyet talán mégsem a helytartótól várunk el (bár ez sem kizárt). A problémákhoz lásd WILLIAMSON, Hugh G. M.: *Ezra, Nehemiah*. (World Biblical Commentary 16.) Waco, 1985. Word Books, 341–354. p. Annyit mindenesetre biztos mondhatunk, hogy a Neh 8 esetében már nem úgy tűnik, hogy gyér lenne Jeruzsálem lakossága. Jegyezzük meg azt is, hogy éppen ez hosszú ideig érv volt amellet, hogy Babilonból először Nehemiás tért, majd csak aztán Ezdrás – egy olyan kérdés, amelyet azóta se sikerült eldönteni!
- ¹³ Itt most talán nem föltétlenül kell foglalkoznunk a babiloni fogság utáni Izrael szociográfiai kérdéseivel, jöllehet ez a téma is érdekesítő. Utaljunk egy elismert műre: CARTER, Charles E.: *The Emergence of Yehud in the Persian Period. A Social and Demographic Study*. (Journal for the Study of the Old Testament 294.) Sheffield, 1999. Sheffield Academic Press. Aki nem e kor kutatója, talán először meghökken a Jehúd szó használata miatt; nyilván a *j'hú-dá*, azaz Júda rövidebb formájáról van szó, hiszen az *-á* végződés a héber nyelvtörténetben csak később került a szó mögé. Carter ezzel nyomatékosan kifejezi, hogy arról a közösségről van szó, amely hazatelepült Babilonból, illetve amelyhez a Palesztinában maradtak folyamatosan csatlakoztak. Ez a kezdetben kis közösség érte el végül (egy szűk évszázad erőfeszítései eredményeként), hogy a Perzsa Birodalom hivatalos tartománya lehetett. A Kr. e. 5. századból fennmaradt pénzérmék a Jehúd önmegnevezést tartalmazták.
- ¹⁴ Csúpan zárójelben jegyezzük meg: bár a törvény – mint olyan és egyáltalán – Mózes tekintélye alá van rendelve, s ez már a Kr. e. 7. századi deuteronomiumi törvényben is így van, mégis ez az első alkalom, hogy a *Pentateuchost* „Mózes törvénykönyvének” nevezik. Köztudottan ilyet magáról a *Pentateuchos* sehol nem mond!
- ¹⁵ A léviták története meglehetősen összetett kérdés. Eredetük a homályba vész, későbbi szerepük pedig többszöri átértékelés áldozata lett. Áttekintésül lásd LEUCHTER, Mark: *The Levites and the Boundaries of Israelite Identity*. New York, 2017. Oxford University Press. DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780190665098.001.0001> Hogy jelen elbeszélésünk háttérben milyen fontos szerepet játszottak a léviták, ahhoz kétség nem fűződhet. Vannak, akik úgy gondolják, hogy Ezdrás és Nehemiás könyvének szerkesztésében is a lévitáknak jutott döntő szerep: MIN, Kyung-jin: *The Levitical Au-*
- horship of Ezra–Nehemiah*. (Journal for the Study of the Old Testament 404.) London–New York, 2004. T. & T. Clark.
- ¹⁶ Egy rövid megjegyzés erejéig tegyük szövé: vannak történelmi szkeptikusok, akik esetleg megkérdézik, hogy elképzelhető-e, hogy ilyen jelentős események menjenek végbe a Perzsa Birodalom ilyen eldugott helyén. Tény: kis népek gyakran hajlanak arra, hogy túldimenzionálják saját jelentőségüket! Itt azonban nem erről van szó. A háttérben minden bizonnyal a Perzsa Birodalom és Egyiptom kapcsolatát kell keresnünk: Kr. e. 525-ben ugyan Kambüszész elfoglalta Egyiptomot, de I. Artaxerxész idején (Kr. e. 465–424) Egyiptom legnagyobb része önállósodott. Júda hirtelen a birodalom határterületévé vált! Az ásatások bizonyították, hogy Bét-Cúr és Ramat Ráhel építkezései Júda déli határán kifejezetten határvédelem szempontból voltak fontosak (Jeruzsálemtől délre). Világos, hogy ebben a helyzetben a kis zsidó közösség birodalmi szempontból is felértékelődött. A történelmi helyzethez lásd KÁKOSY László: *Az ókori Egyiptom története és kultúrája*. Budapest, 2005. Osiris Kiadó, 219–222. p. A Perzsa Birodalomhoz általában lásd a nemzetközi szaktekintély, Pierre Briant könyvét: BRIANT, Pierre: *From Cyrus to Alexander. A History of the Persian Empire*. Winona Lake, 2002. Eisenbrauns. DOI: <https://doi.org/10.1515/9781575065748>. A számkra érdekes időszakot (I. Artaxerxész korát) a 14. fejezet tárgyalja, Ezdrás és Nehemiás munkásságának ábrázolásával. A kor régészeti eredményeit szépen összegzi EDELMAN, Diana V.: *The Origins of the 'Second' Temple. Persian Imperial Policy and the Rebuilding of Jerusalem*. London–Oakville, 2005. Equinox, 219–308. p. A szerző látványosan, térképen elhelyezve jelzi az új településeket e korban, de listában közli is az ásatásokat – ezeken keresztül láthatjuk Jehúd tartományának kiterjedését.
- ¹⁷ Az már érdekes nyelvészeti megjegyzés, hogy a törvény szót kétféleképpen adja vissza Ezdrás könyve: egyrészt a szokásos héber *tóra* szóval, másrészt arámul (amely a Perzsa Birodalom hivatalos nyelve volt, hiszen a birodalom hivatalnokaival ezen a nyelven tartották a kapcsolatot): *dat*. Mintha ugyanannak a törvénykönyvnek kétfajta olvasata lett volna: egy vallásos és egy jogi!
- ¹⁸ Jogász számára bizonnyal érdekes lehet a Perzsa Birodalom gyakorlata: a helyi legiszlátív tradíciókat elismerték, s csúpan ahhoz ragaszkodtak a perzsák, hogy a törvény alapján hozott döntések végső tekintélye maga a perzsa király. Lásd itt a példákat Kisázsziából, illetve Egyiptomból is: FREI, Peter – KOCH, Klaus: *Reichsidee und Reichsorganisation im Perserreich*. (Orbis Biblicus et Orientalis 55.) [Zweite, bearbeitete und stark erweiterte Auflage] Freiburg–Göttingen, 1996. Universitätsverlag Freiburg Schweiz–Vandenhoeck & Ruprecht; WATTS, James W. (ed.): *Persia and Torah. The Theory of Imperial Authorization of the Pentateuch*. Atlanta, 2001. SBL Press.
- ¹⁹ A magyarázat során felmerült az is, hogy a sírás esetleg kultikus jellegű. Ez nemigen fedheti a valóságot, hiszen a kultikus sírás esetén nincs szükség a magyarázatra, miszerint örömműnnp van, s nem gyászűnnp! A kultikus tett inkább az volt tehát, amikor a nép megértette: örömműnnp van, s ennek megfelelően viselkedett. Lásd a magyarázathoz WILLIAMSON 1985. 291. p.
- ²⁰ Fontos megjegyeznünk azonban a kort is, amikor ez az ige születik: a Kr. e. 6. század vége, tehát szűk egy évszázaddal korábbi, mint Ezdrás feltételezhető működése. Érdekes, hogy ez az ígéret azonban már feltételezi a főpap primátusát, vö. HANHART, Robert: *Sacharja*. (Biblischer Kommentar. Altes Testament XIV/7.3.) Neukirchen-Vluyn, 1992. Neukirchener Verlag, 220–226. p. Talán azért van ez így, mert a főpapi tiszt ekkorra már stabilizálódik, ámde a királyi „sarjadedkra” még várni kell – ez még a jövő reményisége!
- ²¹ A vonatkozó szakirodalmat tárgyaltam *Cádókiták és főpapok* c. tanulmányomban. Lásd KARASSZON István: *Az ószövetségi teológia történetéhez*. Budapest, 2020. KRE–L'Harmattan, különösen 38. p.
- ²² Részletesen lásd PAKKALA, Juha: *Ezra the Scribe. The Development of Ezra 7–10 and Nehemia 8*. (Beihefte zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft 347.) Berlin–New York, 2004. W. de Gruyter. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110915624>
- ²³ A szöveget, fordítását és magyarázatát lásd tanulmányomban! KARASSZON István: A bibliai kánon Josephus Flavius Contra Apionem

és 4Ezsd felfogásában. In KÓKAI-NAGY Viktor (szerk.): *A sokoldali Josephus*. Komárom, 2020. Selye János Egyetem Református Teológiai Kar Josephus Kutatóintézet, 57. p.

²⁴ Ezt sugallja GARBINI, Giovanni: *Myth and History in the Bible*. (Journal for the Study of the Old Testament 362.) Sheffield, 2003. Sheffield Academic Press, különösen 106. p. Garbini is úgy tartja, hogy Ezsdrással a zsidóság kialakulásában fordulópont következett be. Az is igaz ugyan nyelvészetiileg, hogy az Ezsdrás név lehet egy rövidített változata is az Azarjá (Azáriás) ismert zsidó névnek. A nyelv etimológiája ebben az esetben mindazonáltal semmiképp sem lehet döntő fontosságú.

²⁵ Az ünnepek kérdése természetesen nem csak a folklór szempontjából érdekes: jellemző egy közösség társadalmára általában s néha jogi szempontból is figyelemre méltó. Lásd BLUM, Erhard – LUX, Rüdiger (Hrsg.): *Festtraditionen in Israel und im Alten Orient*. Gütersloh, 2006. Gütersloher Verlagshaus.

²⁶ Adatolva mindezt lásd KEEL, Othmar – STAUB, Urs: *Hellenismus und Judentum. Vier Studien zu Daniel 7 und zur Religionsnot unter Antiochus IV.* (Orbis Biblicus et Orientalis 178.) Freiburg–Göttingen, 2000. Vandenhoeck & Ruprecht GmbH & Co, 114–117. p.

Kui Gábor

A semlegesség nemzetközi jogi fogalma és Magyarország második világháborús külpolitikai törekvéseinek jogtörténeti megközelítése a semlegesség tükrében I.

A semlegesség nemzetközi jogi fogalma

1. Bevezető

Szinte lehetetlen úgy írni a háborúról vagy a háborúhoz kapcsolódó jogi fogalmakról, hogy annak ne legyen szomorú aktualitása. Nem sok olyan időszak volt az emberiség történetében, amikor ne dúlt volna valahol háború. Nehéz is lett volna elkerülni ezeket az összetűzéseket, hiszen az államokat a nemzetközi jog fejlődése során egészen a 20. századig megillette a háború indításához való jog, a *ius ad bellum*. Az államok közötti konfliktusok elsődleges megoldási módszere a háború volt. Az emberi leleményesség és a technika fejlődésével a harcok egyre kegyetlenebbek, egyre emberetlenebbek lettek, és egyre több ember életét követelték. Csupán a 19. században kezdődött el az a folyamat, amely a háború pusztításainak enyhítésére tett kísérletet. Ma már természetesen nem illeti meg az államokat a háborúhoz való jog sem, ennek megsértése is komoly nemzetközi jog-sértésnek minősül.

Az idők folyamán a hadijog szabályai egyre jobban kikristályosodtak, majd az 1899. évi és 1907. évi hágai békekonferenciákon történt kodifikációjuk révén az aláírók vonatkozásában kötelező érvényűek is lettek. Ez a szabályrendszer, ha már a háború indítását nem lehetett tiltani, legalább a jogi keretek meghatározásával a háború borzalmait enyhítésének egyik eszközévé vált.

Mi más enyhíthetné azonban jobban a háború okozta szenvedést, mint a háborúból való kimaradás? Vagyis, ha egy állam úgy dönt, hogy a harcokban egyik hadviselő oldalán sem kíván részt venni. Ez a szándék vezet el a semlegesség nemzetközi jogi fogalmához. Ha végigtekintünk kialakulásának történetén, szabályozásán, alkalmazásán, láthatjuk majd, hogy milyen lehetőség volt ez – és az ma is – a béke megőrzésére, helyesebben szólva milyen lehetőség lett volna – és lenne ma is –, hiszen egy állam azon szándéka, hogy a környezetében zajló háborúból kimaradjon – főleg a 20. században – hiú ábránd volt csupán, és amint alkalma nyílt az államoknak, a semlegesség szabályait mindig igyekeztek kijátszani.

A béke fenntartásának ezt a régi eszközét, az erre vonatkozó jogot, változásait, szabályait szeretném tanulmányom első részében bemutatni, ez talán kellő alapul szolgál majd a második rész témájához, amelyben Magyarország második világháborús való semlegessége megőrzéséért folytatott küzdelmét, illetve ennek lehetőségeit szeretném vázlatosan ismertetni.¹

2. Semlegesség a nemzetközi jogban

2.1. A semlegesség kialakulása és fejlődése a 19. századig

A semlegességet mint jogintézményt az ókorban még nem találjuk meg. Bár Hugo Grotius említ néhány esetet, amikor háborúba induló görög, illetve római csapatok nem tettek kárt azokban a falvakban, amelyekben keresztül vonultak, valamint idéz egy Ceasar Augustustól származó mondást is: „Az olyan állam, amely befogadja az ellenséget, elveszti a békéhez való jogát.”²

A semlegesek megkülönböztetését először a tengeri háborúban találhatjuk meg, amikor is a 13., illetve a 14. században a *Consolato del Mare* már védelemben részesítette az ellenséges hajón talált semleges árut, ez ugyanis mentesült a foglалás alól. Itt még azonban nem a semleges, hanem a barát kifejezést használják.³ Ilyen tartalmú szerződéseket kötött 1351-ben és 1353-ban III. Edward angol király a spanyol tengeri városokkal.

Szintén a középkorban alakult ki az államok között az a gyakorlat, hogy szárazföldi háború esete a háborút megindítani szándékozó fél a másik érdektelen féllel úgynevezett szerződéses

semlegességet kötött ki, ezáltal akadályozva meg, hogy az ellenérdekű fél szövetkezzen az érdektelen féllel.⁴ Így kötelezte magát semlegességre egymással szemben 1303. május 20-án Szép Fülöp francia és I. Edward angol király.⁵

Hugo Grotius németalföldi államférfi

Hugo Grotius sem a semleges szót használja, hanem azokról ír, „akik a háborúban egyik oldalon sem állnak”. Felhívja a békés állam figyelmét, hogy a gonosz hadviselő felet ne támogassa, míg az igazságos háborút viselő hatalmat ne akadályozza. Csupán arra az esetre írt elő pártatlanságot, ha annak eldöntése kétséges, hogy ki visel igazságtalan háborút. Grotius a semlegességre törekvő államnak olyan szerződés megkötését javasolta, amely lehetővé teszi a háborútól való tartózkodást.⁶

Később kiderült, hogy a semlegesség nem a Grotius szabta ösvényen fejlődött tovább. A pártatlanság ugyanis nem teszi lehetővé egyik fél támogatását sem, még akkor sem, ha az úgynevezett igazságos háborút visel.

Cornelius van Bynkershoek mintegy száz évvel később meg is támadja Grotius nézeteit, mondván, hogy a háború jogosságának vagy jogtalanságának kérdése nem tartozik a semleges félre, mivel mindkét félnek „barátja”, így egyikük felett sem bíraskodhat. Bynkershoek semlegességelmélete szerint azok tekinthetők semlegesnek, akik nincsenek egyik harcoló félnek sem elkötelezve, vagyis nincs közöttük szövetségi viszony. Emmer de Vattel, aki Bynkershoek kortársa volt, visszakanyarodik Grotius nézetéhez. Kijelöli a pártatlanságot mint semlegességet meghatározó tényezőt, viszont egy előző szövetségi viszonyból kifolyólag lehetővé teszi hadisegély nyújtását a semlegesség sérelme nélkül. A háború igazságos vagy igazságtalan voltát Georg Friedrich von Martens iktatta ki a semlegesség fogalmából. Ettől kezdve (18. század) a semlegességi jog a bynkershoek-i elmélet nyomán fejlődött tovább.⁸

A szárazföldi semlegesség szabályaival párhuzamosan fejlődött a tengeri háborúkkal kapcsolatos semlegesség kérdése. Mint már említettem, a fogalom alapjait a tengeri harcok szabályai vetették meg. Érdekes különbség figyelhető meg a tengeri és szárazföldi semlegesség céljai között. Míg a szárazföldön sokszor a hatalmi viszonyok kiegyenlítésére, az egyensúly fenntartására, vagyis politikai célokra szolgált a semlegesség, addig a tengeren főleg gazdasági okai voltak kialakulásának. Előbbire egyszerű példa Svájc, ahol a kantonok egymás közötti szerződéseiből bontakozott ki az úgynevezett összvájci semlegesség. Az 1399-ben kötött egyezmény következőképpen rendelkezik: „ha nálatok odahaza bárkivel háború dúlna [...] akkor mi berniek és solothurniak [...] csöndben ülünk”.⁹ Ez a csöndben ülés magát a semlegességet jelentette. A kantonok nem avatkoztak más belügyeibe, mások külpolitikai vitáiban nem foglaltak egymás ellen állást, valamint egymás közötti vitáikban nem vettek igénybe külföldi segítséget.¹⁰

A tengeren folyó háború jelentős károkat okozott a tengeri kereskedelemben, ezért feltétlenül szükségessé vált a semleges lobogó alatt közlekedő hajók védelme. A már említett tengerjogi jogkönyv, a *Consolato del Mare* szabályai már óvták a semleges árut, még akkor is, ha ellenséges lobogóval futó hajón találták. Viszont a semleges hajón talált ellenséges árut el lehetett kobozni, vagyis megállapítható, hogy ténylegesen csak a semleges hajón szállított semleges áru részesült védelemben. Ezen szigorú szabály (helyesebben szokás) enyhítésére mondták ki

az 1713. évi utrechti szerződésben a „szabad hajó, szabad áru” elvét, mely szerint a semleges hajón minden áru (semleges és ellenséges egyaránt) védve van.

Szinte természetesnek vehető, hogy ezeket az elveket nem tartották be maradéktalanul, élen jártak ebben az angolok, akik számtalan esetben megsértették ezt a kialakulóban lévő, törekény szokásjogi rendszert. Ez a szabályozás ugyanis nélkülözte a szankciókat, vagy ha volt is kilátásba helyezett hátrány, az gyöngye lábakon állt.

Ez vezethetett el az 1780. február 28-án kelt deklarációhoz, melyet II. Katalin orosz cárnő Svédországgal és Dániával együtt bocsátott ki, és amelyet joggal tekinthetünk a tengeri semlegességi jog alapvető jogforrásának. Komoly érdeme, hogy megteremtette az úgynevezett fegyveres semlegességet, ami a semlegesek jogainak fegyverrel történő megóvásának lehetőségét jelenti. A nyilatkozat lehetővé tette a semleges hajók szabad hajózását a kikötőkben, valamint a háborúskodó nemzetek partjai mentén, továbbá védte az ellenséges állam alattvalóinak tulajdonát a semleges hajón, ez alól csak a hadi dugáru (például lőszer, fegyver stb.) volt kivétel.¹¹ Az 1854. évi párizsi nyilatkozat átfogóbb megállapodást jelentett a tengeri semlegesség főbb elveiben. Eltörölték a kalózkodást, kimondták, hogy semleges lobogó alatt mind a semleges, mind az ellenséges áru mentes a foglálás alól, de a semleges áru ellenséges lobogó alatt is sérthetetlen, ezen szabályok alól itt is a hadi dugáru jelentett kivételt. A tengeri semlegesség ezen a vonalon fejlődött tovább a 19. században, vagyis a magántulajdon sérthetlenségét elismerték.

Ezek az események voltak a semlegességi jog kialakulásának főbb állomásai. Látható, hogy ezek az elvek, szabályok (főleg a szárazföldi semlegesség esetén) nem egységesek, ezeket rendszerint megsértették az államok, de arra mindenképpen jók voltak, hogy biztos alapot nyújtsanak a nemzetközi jogi semlegesség modern, 19. századi fogalmának meghatározásához. Ez a fogalom főleg a 19. század végére kristályosodik ki, majd az 1907. évi hágai békekonzferencián megtörténik a (szokás-)joganyag kodifikációja is.

2.2. A semlegesség fogalma

Apáthy István 1888-ban megjelent *Tételes európai nemzetközi jog* című könyvében a semlegesség következő fogalmát írja le: „Semlegesek azok az államok, melyek sem hadviselő feleknek nem tekinthetők, sem a háborúba a hadviselő felek egyikének vagy másikának előnyére vagy hátrányára be nem folynak.” Majd így folytatja: „A semleges államok nem az őket megillető harcziogról, hanem a háborúban való résztvevésről mondanak le arra az időre, a melyen át semlegesek maradnak.”¹² Apáthy szerint a „harcziogról” való teljes lemondás az államiság, az önálló „létel” elvesztésével lenne egyenlő. A háború indításának joga évszázadokon keresztül az államok alapvető nemzetközi hadijogi jogosultsága volt, azt korlátozni nem lehetett, csupán bizonyos formai követelményeket kellett betartani, amelyek szokásjogi úton alakultak ki, ilyen volt például a hadüzenet.

Bő évtizeddel később Gratz Gusztáv is érinti a semlegeség kérdését egyik tudományos munkájában. Ő szintén a két állam között kitört háborúban részt nem vevő államokat nevezi semlegesnek, és megjegyzi, hogy ezek az államok a háború kitörése után is folytathatják a békés érintkezést a hadviselő felekkel.¹³

Csarada János egyszerűen úgy fogalmaz, hogy semleges az az állam, amely a háborúban nem vesz részt, szől viszont a semlegeségi jog mibenlétéről: „összességét jelenti azoknak a szabályoknak és elveknek, melyek a békés államok jogállását a háború tartama alatt a hadviselő államok irányában meghatározzák”. Csarada rámutat, hogy nemcsak a harcolók között, hanem a harcolók és békés államok között is keletkeznek jogviszonyok, mégpedig *ipso iure*, a háború megnyitásával.¹⁴

Csarada tanítványa, Ferenczy Árpád 1907-ben megjelent tanulmányában foglalkozik a semlegeség fogalmával.¹⁵ Szerinte a fogalom két alapvető feltétel megléte esetén értelmezhető, ez pedig a nemzetközi jogalanyiség és a háború. Ezen két előfeltétel nélkül egyáltalán nem beszélhetünk semlegeségről. A háború kirobbanásának időpontjában valamennyi nemzetközi jogalany a semlegeségi jogviszony alanyává válik. Ezekben belül a harcoló felek aktív szerepet visznek, míg az összes többi állam – a semlegesek – passzív magatartást tanúsítanak. Ferenczynél találkozunk a fogalom elemei között a pártatlanság kifejezésével, mely szerint a semlegesek a nem háborúzó felek pártatlan és „bele nem avatkozó” magatartását jelentik; ezek adják a semlegeség tartalmát.¹⁶

Az első világháborút követően, 1920-ban Faluhelyi Ferenc pécsi jogtudós örök semlegeségről írott munkájában is ugyanazok a fogalmi elemek köszönnek vissza. Csakúgy, mint Csarada, Faluhelyi is a semlegeségből mint jogviszonyból indul ki:

„a mai nemzetközi jogi értelemben vett semlegeség fogalma, amely egy, a nemzetközi jog kapcsolatába tartozó szuverén államnak azon jogállapotát jelzi, amely annak más két ilyen állam vagy államcsoport háborújában való részt nem vétele folytán áll elő”.¹⁷

A semlegeség jogviszonyt létesítő jellegét nem mindenki vallotta, sem a hazai, sem a nemzetközi szakirodalom nem volt egységes ebben, bár a többség a jogviszonyelméletet fogadta el. Faluhelyi hivatkozik külföldi írókra, például Paul Labandra, aki szerint a semlegeség tisztán negatív állapot, cselekvés nélküli magatartás, ezért távol áll a jogi fogalomtól. Johann Caspar Bluntschli is különbséget tett a semlegeség mint állapot és az azt szabályozó jogtételek között, amelyek közül az előbbi feltétele az utóbbinak. Alexander Lifschütz szerint a semlegeség azért nem létesít jogviszonyt, mert a háború kitörésével minden jogi vonatkozás megszűnik, valamint azért sem, mert a nemzetközi jogban nincs olyan jogi norma, amely a háborúban részt nem vevő feleket kötelezné a semlegeségre. Ezekkel az érvekkel szemben hozza fel Faluhelyi gondolatait. A „fegyverek közt hallgat a törvény” ősrégi igazsága már régen elavult, a háború már nem a jognélküliség állapota, hanem nemzetközi jogi jogviszony. A semlegeségre

kötelező tétel hiánya pedig épphogy üdvözlendő, hiszen azt eldönteni, hogy az adott állam semleges marad-e vagy nem, a szuverén államokat megillető jogosultság.¹⁸

Irk Albert sem 1922-ben,¹⁹ sem 1929-ben²⁰ megjelent műveiben nem tér el a semlegeség kialakult fogalmától, de Teghze Gyula debreceni professzor sem épít be új elemet a semlegeségszfófogalomba, bár az egyik tétele, miszerint a semlegesek a háborún és annak jogán kívül maradnak, vitára adhat okot. Főleg azért, mert Teghze professzor is a jogviszonyelméletet vallja,²¹ miszerint a háború kitörésével jogviszony keletkezik a hadviselő és a semleges fél között.

2.3. A semlegeség alanyai

A fent idézett fogalommeghatározásokból világosan látszik, hogy a semlegeség alanya kizárólag az állam lehet. Mivel a semlegeség joga nemzetközi jog, óhatatlanul felmerül a párhuzam kérdése az általános nemzetközi jog és a semlegeség alanyi köre között. A régi időkben a nemzetközi jog alanya az állam és az uralkodó lehetett, rajtuk kívül senki más, Apáthy 1888-as könyvében is ezt a két alanyt említi,²² viszont Csarada 1901-ben már nem szól az uralkodóról mint a nemzetközi jog alanyáról.²³

Az első világháborút követően megalakult Népszövetség mint szuverén államok szövetsége természetesen nemzetközi jogalannyá vált. Az alanyok köre tovább bővült a 20. század folyamán, míg ma a nemzetközi jog alanyainak tekinthetjük az állam mellett a nemzetközi szervezeteket és a magánszemélyeket is, igaz korlátozottabb mértékben. (Nagy Károly szerint speciális jogalany a nép és a nemzet, a hadviselő félként elismert felkelők, a Máltai Lovagrend, a Vatikán, maga az emberiség és a nemzetközi jogközösség.²⁴)

A semlegeség alanyaként az egyes fogalmakban csak az állam jelenik meg, mégpedig a szuverén állam. Azért fontos ezt hangsúlyozni, mert a vizsgált időszakban (19. század vége, 20. század eleje) léteztek úgynevezett fél-szuverén államok is, melyek sorsa a protektor (elnyomó állam) sorsában osztozott, bár láthatunk ettől eltérő példát is a történelemben: előfordult ugyanis, hogy a Törökország uralma alatt élő Bulgária, vagy Egyiptom semleges maradt a törökök néhány háborújában.²⁵ De az általános gyakorlat az volt, hogy fél-szuverén állam csak hűbérura engedélyével indíthatott háborút, illetve maradhatott semleges. Mivel tehát a semlegeség a szuverenitás folyománya és az „alattvaló”, vagyis az adott állam felségjoga alá tartozó személyek nem lehetnek szuverének, így nem beszélhetünk az alattvalók semlegeségéről sem.²⁶

A semlegeség jogi fogalma a 19. század végére nagyjából letisztult, és mint láttuk, alapvető elemeiben változatlanul élt tovább a második világhéig. Összegezve az eddig leírtakat elmondható, hogy a semlegeség nemzetközi jogi jogviszonyt jelent, amely a semlegeség fő típusát, a háborúban való semlegeséget tekintve akkor keletkezik, amikor másik két vagy több állam között háborús konfliktusra kerül sor. Ebből a jogviszonyból természetesen jogok és kötelezettségek származnak mind a harcoló, mind pedig

a semleges fél tekintetében. A semleges állam fő kötelezettsége a háborúban való részvétel elutasítása és a harcoló felek mindegyike irányában tanúsított pártatlanság.

2.4. A semlegesség fajtái

A semlegesség fő típusa a háborúban való semlegesség, amiről eddig is szó volt, az előbbieken tárgyalt fogalom tulajdonképpen a háborúban való semlegesség fogalma, a második hágai egyezmény is ennek a típusnak a szabályait rögzíti. Ezen belül lehet megkülönböztetni a szárazföldi, a tengeri és a légiháborúra vonatkozó szabályokat. Az egyes szerzők különféle elnevezéssel illették a semlegességnek ezt a fajtáját. Apáthy,²⁷ Csarada,²⁸ Ferenczy²⁹ és Teghze³⁰ önkéntes semlegességről beszél, amely az államokat a nemzetközi jog alapján illeti meg, és kizárólag az állam akaratán múlik, hogy semleges marad-e. Érdekes ellentét figyelhető meg Faluhelyi, illetve Irk elnevezése között. Faluhelyi ugyanis a háborúban való semlegességet az általános jelzővel illeti³¹, míg Irk a különös semlegesség kifejezést használja (ő a következő alcím alatt tárgyalt úgynevezett szerződéses semlegességet illeti az általános jelzővel). Az eltérő elnevezések ellenére a mögöttes fogalom mindig ugyanaz, vagyis a semlegességre törekvő állam egy adott háborúban nem vesz részt.

A szerződéses semlegesség esetében az állam nemzetközi szerződésekkel igyekszik semlegességét biztosítani. Ez az akarat szólhat egy adott háborúra, de lehet általános érvényű is. Valószínű, hogy ezért használja Irk a szerződéses semlegesség helyett az általános semlegesség kifejezést.

Az állandó semlegesség a semlegesség markáns típusa, a 19. század terméke. Hovatartozásáról megoszlottak a vélemények: egyes szerzők (Apáthy, Ferenczy, Faluhelyi) a szerződéses semlegesség egyik változatának tekintették, amelynek során a szerződésben nemcsak egy, hanem több háborúban való semlegességet kötöttek ki, és annyiban mindenképpen igazuk volt, hogy ez a fajta semlegesség is szerződéssel jött létre, de az idő azt a felfogást igazolta, ami önálló státuszt biztosított az állandó semlegességnek (Csarada, Teghze). Manapság ugyanis – igaz, hogy megváltozott tartalommal – teljesen önállóan kezelik a semlegesség ezen típusát (Nagy Károly³², Kardos Gábor³³, Almási Ferenc³⁴).

A történelem folyamán nem sok állam birtokolta az állandóan semleges státuszt. Ennek iskolapéldája Svájc. Ez a kis alpesi ország létrejöttétől kezdődően vonakodott részt venni az európai külpolitikai ügyekben. Földrajzi fekvésénél fogva mindig is a nagyhatalmak ütközési pontjában állt: nyugatról a franciák, északkeletről a németek, keletről pedig az osztrákok, a Habsburg Birodalom voltak a szomszédjai. (A déli szomszéd Olaszország csak a 19. század végén nyerte el nagyhatalmi státuszát.) A Svájcban élő sokfajta népcsoport miatt bármelyik nagyhatalom jogot formálhatott volna rá, de mihelyst valamelyik szomszéd ilyen tervvel állt volna elő, a többi „érdekelt” azonnal akcióba lépett. Amikor azonban 1797-ben a campoformiói békével megszűnt a francia–osztrák szembenállás, Napó-

leon lerohanta és elfoglalta Svájcot. Bonaparte száműzése után, amikor a franciák elleni hadjáratok befejeződtek, összeült a Bécsi Kongresszus, ahol a nagyhatalmak belátták, hogy a térség biztonsága érdekében szükség van egy semleges ütközőállamra. A terület nyugalmát pedig úgy látták biztosítottnak, ha ezt a semlegességet „örök időkre” adják meg. Az erről szóló nyilatkozatot a nagyhatalmak 1815. november 20-án adták ki, amelyet Nagy-Britannia, Ausztria, Franciaország, Oroszország, Poroszország és Portugália azonnal elfogadott. A nyilatkozat „elismeri az állandó semlegességet és garantálja Svájc sérthetlenségét... Jelen aktussal hitelesen elismeri, hogy egész Európa politikája érdekében Svájc semlegessége, az idegen befolyástól való sérthetlensége és függetlensége szükséges.”³⁵

Ilyen státuszt nyert még el Belgium (1831. november 15.) és Luxemburg (1867. május 11.) is, ezen államok semlegességét azonban az első világháborúban történt lerohanásuk után nem állították helyre, Svájc örökös semlegességét viszont az ekkor kötött békeszerződésekben is elismertették a legyőzött államokkal, így az akkor függetlenné vált Magyarországgal is a trianoni szerződésben. Mivel ezt a diktátumot a Magyar Országgyűlés az 1921. évi XXXIII. törvénycikkkel Magyarország törvényei közé emelte, hazánkban a svájci semlegességet máig hatályos jogszabály szabályozza.

Az állandó semlegesség tehát egy szuverén államnak béke és háború idején kifejtett semleges magatartása, amelyet a nagyhatalmak ismernek el és garantálnak. Azonban azt a hatalmak sosem rendezték, hogy mit is kellene a garanciavállaláson érteni.³⁶ Az állandó semlegesség fogalmához tartozik továbbá az is, hogy az illető állam lemond a *ius ad bellum*ról, azaz a háborúhoz való jogról, és az állandóan semleges államot sem lehetett megtámadni, ezt a jogot is a nagyhatalmak garantálták. Végül az adott állam nem csatlakozhatott olyan katonai szövetséghez, amely miatt neki esetleg háborúban kellett részt vennie.

Svédország helyzete speciális, mivel állandó semlegességét kifejezetten nem deklarálták, de a Dániával 1814-ben megkötött kielői béke óta nem vett részt háborúban, így a nemzetközi közvélemény Svédországot is állandóan semleges államnak fogadta el. Hasonló folyamat volt megfigyelhető Finnország esetén is.

A fegyveres semlegesség fogalma jelentőségében, szabályozottságában, sőt elfogadottságában is eltér az előző három típus mellett. A történelmi részben már szóltam a fegyveres semlegesség kialakulásáról; fogalmát a következőképpen lehet meghatározni: a semleges állam fegyverkezését jelenti arra az esetre, ha őt valamelyik más állam megtámadná, ekkor a megtámadott fél semlegességének fenntartása érdekében fegyvert foghat anélkül, hogy ezáltal semleges státuszát elveszítené. Nem tekintí ezt a semlegesség fajtájának sem Teghze, sem pedig Csarada, utóbbi azért nem, mivel a fegyveres semlegesség célja az adott állam jogainak védelme, „s mennyiben csupán védelemre szorítkozik, egyik hadipárt jogait sem sértheti”.³⁷

A következő típus, a politikai semlegesség nem jogi fogalom. Az állam vezetőinek, politikusainak az állam semlegességének kialakítására vagy semlegességének

fenntartására irányuló akaratát, külpolitikai elképzeléseit fogja át.

Vannak a semlegességnek olyan típusai is, amelyek felütnék a jogirodalomban, azonban széles körű konszenzus hiányában nem vertek gyökeret a semlegesség jogi szabályozásában.

Korlátlan (teljes) és korlátolt (nem teljes) semlegesség:³⁸ A korlátolt semlegesség azt jelenti, hogy egy korábban megkötött szerződés folytán a semleges fél a hadviselők valamelyikének segítséget nyújt. Ezt a felosztást Ferenczy élesen bírálja, mondván, hogy a semlegesség nem tűr fokozatokat, hiszen a semlegesség bármilyen szintű megsértése a semlegességről való lemondást jelenti.³⁹

Feltétlen és ideiglenes semlegesség: Ez a felosztás a semlegesség időhöz kötöttségét takarja. Előbbi az egész háború tartamára vonatkozik, míg utóbbi bármikor megszüntethető. A nemzetközi jog azonban már az 1930-as években is elvetette ezt a fogalom párt.⁴⁰

Általános és részleges semlegesség: A jogirodalomban ez a felosztás az állam területének érintettsége szempontjából bír jelentőséggel. Az általános semlegesség egy ország egész területére vonatkozik, míg a részleges csupán annak egy részét vonja a semlegesség hatálya alá.⁴¹

Semlegesítésről akkor beszélünk, amikor nemzetközi szerződéssel kizárják egy adott állam partszakaszát, illetve egyéb részét a jövőbeni háborúk színterei közül. Ez együtt járhat az adott terület demilitarizálási kötelezettségével is. Példa az ilyen semlegesített zónára az 1905. évi stockholmi szerződés alapján Svédország és Norvégia között meghatározott terület.⁴²

A jóakarátú semlegesség: Ez a fogalom sem vonható teljes mértékben a semlegesség jogi fogalmába, bár Ferenczy például mint tökéletlen semlegességet említette ezt a típust⁴³, amely azt jelenti, hogy a semleges állam rokonszenvez valamely hadviselő féllel, azt jóindulatáról biztosítja, és mivel ez nem sérti senki jogát, nem tekinthető a semlegesség megsértésének. Ha azonban ez a külső rokonszenz már anyagi vagy gyakorlati támogatásban is megnyilvánul, a semlegesség megsértéséről beszélünk. Nem sérül a semlegesség, ha az adott állam humanitárius támogatást nyújt, orvosokat vagy betegápolókat küld az egyik hadviselőhöz.

2.4.1. A semlegességi jogviszony. A semlegesek és hadviselők jogállása

Kettő vagy több állam között kirobbant háború esetén a hadviselő felek és a semlegességüket megóvni kívánó felek között jogviszony keletkezik, amely beáll a háború megindulásával; ebben a pillanatban a felek széles körű jogok és kötelezettségek alanyaivá válnak. Más felfogás szerint a jogviszony kezdete szempontjából az az időpont az irányadó, amikor a beállt hadiállapotról hivatalos úton vagy minden kétséget kizáróan tudomást szereztek.⁴⁴ Ezen jogoknak és kötelezettségeknek a fejlődése, formálódása két nagy szakaszra bontható, mely szakaszok között a határt a második hágai békekonzferencián bekö-

vetkezett kodifikáció jelenti. Az első időszakban a semlegesség jogának szabályai a nemzetközi szokásjogban, illetve az államok között létrejött egyedi szerződésekben éltek. Majd 1907-ben, a felhalmozódott szokásjogi szabályok írásba foglalásával vált általánossá a semlegesség jogi szabályozása. Meg kell jegyezni, hogy bár sok állam aláírta az egyezményt, azt számtalan esetben megszegték; ezt nyugodtan meg lehetett tenni, hiszen a hágai szerződés nem tartalmaz jogsértés esetén alkalmazható szankciókat, garanciákat.

2.4.2. A semleges állam jogai

Apáthy a semlegesek jogait egyrészt általában, másrészt a kereskedelemre vonatkozóan határozta meg.⁴⁵ Az általában vett jogok közé sorolta a semleges állam azon jogát, miszerint követelheti a hadviselő felektől területének és felségjogai gyakorlásának tiszteletben tartását. Továbbá nem ejthető hadizsákmány semleges területen. Joga van a területére betört csapatokat lefegyverezni, sőt kártérítést is követelhet. Joga van továbbá ahhoz a vélelemhez is, miszerint eljárásában és intézkedéseiben a semlegesség szabályaihoz igazodik. A semleges állam idegen területen lévő tulajdona is védelmet élvez; joga van végül a hadviselő féllel diplomáciai kapcsolat fenntartására, folytatására.

A kereskedelemmel kapcsolatban: a semleges állam jogosult a hadviselő féllel kereskedni, ez már a XIX. század végén kétségbevonhatatlan jog volt. Apáthy még nem szólt (1888-ban) a kereskedelem egyes áruk vonatkozásában történő korlátozásáról, úgy tartotta, hogy nem megengedhető a kereskedelem bármilyen korlátozása, ami arra irányul, hogy az ellenség segédforrásait megsemmisítse.⁴⁶ Arról nem ír, hogy mit ért segédforrás alatt. Már ekkor széles körben meg volt határozva a hadi dugáru fogalma, ami természetesen nem képezhetette kereskedelem tárgyát a semleges és hadviselő fél között, mivel a dugáru főleg fegyver, lőpor, robbanóanyag, államok közötti diplomáciai levélváltás lehetett, és mint ilyenek, a háborús fél pozícióját erősítették.

2.4.3. A semleges állam kötelezettségei

A semlegeseket terhelő kötelezettségek nagyobb számban találhatók meg a kodifikációt megelőző szakirodalomban, mint a jogok, és ez a jelenség természetesen kihatással volt a kodifikációs munkálatokra is.

A semlegesek fő kötelezettségei az alábbiak szerint foglalhatók össze: a semleges állam köteles saját területén minden ellenséges hadi akciót megakadályozni, amit az adott hadi fél a másik ellen foganatosítana, viszont nem avatkozhat be semmiféle hadi akcióba idegen területen. Köteles a hadviselők fegyverkezését saját területén tiltani, valamint azt, hogy azok a területén átvonuljanak, vagy csapataikat, illetve hadifoglyaikat átszállítsák. Kötelessége a semlegességét megsértett idegen csapatok lefegyverzése, a saját vizein ejtett zsákmányok felszabadítása, valamint a vizeire jutott ellenséges hadihajók visszaéléseinek

megakadályozása. A semleges állam kötelessége alattvalóival szemben, hogy őket a háborúba való beavatkozástól kifejezetten eltiltsa, azokat, akik a hadviselők területén élnek, megfelelő védelemben részesítse. Meg kell tiltania továbbá, hogy alattvalói hadi dugárut szállítsanak a hadviselő félnek (bár ezért nem tartozik felelősséggel), vagyis a semlegesek és a hadviselők közötti kereskedelem csak a hadi dugáru tekintetében korlátozott.⁴⁷

Ezek a tevésre, olykor tartózkodásra vonatkozó jogok és kötelezettségek természetesen bővültek vagy éppen szűkültek az egyes egyezmények elfogadásával, valamint speciális államközi szerződésekkel.

3. A második hági békekonferencia és a semlegesség jogának kodifikációja

Az 1899. május 18-án megnyílt első konferencia nem hozott olyan egyezményt, ami a semlegességgel foglalkozott, viszont elfogadtak egy úgynevezett óhajot, miszerint a semlegesek jogait és kötelezettségeit egy későbbi konferencián rendezni kell. Ez a második konferencia nyolc évvel később, 1907. június 15-én ült össze, és négy hónapig, október 18-ig tartott. A fő cél az 1899-ben félbehagyott kodifikációs munkálatok, vagyis a hadijog mindenre kiterjedő szabályozásának írásba foglalása volt. A résztvevők száma majdnem a kétszeresére emelkedett, amíg 1899-ben 26 állam képviseltette magát, addig a második konferencián már 44 ország vett részt képviselői útján.⁴⁸ (Az Osztrák–Magyar Monarchia küldöttségét Mérey Kajetán magyar diplomata vezette.⁴⁹) A záróokmány kimondta, hogy a megszületett tizenhárom egyezmény ratifikálási határideje 1908. június 30., és miután azt mind magyar, mind osztrák részről aláírták, a ratifikáció 1908. június 20-án megtörtént.⁵⁰ Az egyezményeket Magyarországon az 1913. évi XLIII. törvénycikk léptette hatályba.⁵¹ A semlegesség szabályairól az ötödik és a tizenkettedik egyezmény rendelkezik, előbbi a szárazföldi, utóbbi a tengeri háborúban való semlegességet taglalja.

Az ötödik egyezmény öt fejezetből áll: az első a semleges hatalmak jogairól és kötelezettségeiről, a második a hadviselő felekhez tartozó egyének semleges területen tartózkodásáról és az ugyanott ápolt sebesültekről, a harmadik a semleges személyekről, míg a negyedik a vasúti felszerelésről szól, az ötödik fejezetben találjuk a zárórendelkezéseket.

3.1. Az ötödik egyezmény a semleges hatalmak jogairól és kötelezettségeiről

Nagy változást nem fedezhetünk fel a már korábban vizsgált jogokhoz és kötelezettségekhez képest. Az első cikkben például rögzítik, hogy a semleges hatalmak területe sérthetetlen, mely jogelv a semlegesség alapjának tekinthető. A második cikk tiltja a semleges állam területén hadviselő csapatok vagy lőszer-, illetve élelmiszerosztatok átvitelét. Tilos továbbá a hadviselő feleknek a semleges

hatalom területén szikratávíró-állomást felállítani vagy bármilyen intézményt létesíteni, amelynek rendeltetése az összeköttetés fenntartása a szárazföldi vagy tengeri haderővel, valamint a semleges hatalom területén a háború előtt kizárólag hadi célra létesített bármely hasonló berendezést használni, amely a nyilvános hírszolgálat számára nyitva nem állt.

A negyedik cikk tiltja „harcba menő” csapatok alakítását, valamint toborzóiroda felállítását a hadviselők javára. Ez is, csakúgy mint a többi rendelkezés a semleges állam területén foganatosított cselekményekről szól, ezzel kapcsolatban mondja ki az ötödik cikk, hogy a semlegességgel ellenkező cselekményeket csak abban az esetben köteles megbüntetni a semleges állam, ha azt a területén követték el. A hatodik cikk kizárja a semleges állam felelősségét, ha egyesek a határon átkelnek azért, hogy a hadviselők oldalán harcoljanak. A hetedik cikk mondja ki azt a fontos tételt, miszerint a semleges hatalom nem köteles a fegyvereknek, lőszereknek és egyébként hadi dugárúnak minősülő dolgoknak a kivitelét megakadályozni. Nem köteles korlátozni a saját tulajdonában lévő távíró és távbeszélő vonalaknak vagy drótnélküli távírókészülékek hadviselő felek általi használatát. Viszont az utóbbi két rendelkezést minden hadviselő fél irányában teljesíteni kell, vagyis, ha az egyik félnek lehetővé tette a távbeszélő vonalak használatát, azt a másik fél számára is biztosítani kell. Ez a cikk (kilencedik) juttatja érvényre tehát a semlegesség fogalmának egyik legfontosabb alappilléret – ami már a korai definícióknak is elhagyhatatlan eleme volt – a pártatlanságot. Az első fejezet utolsó cikke rögzíti azt a fontos szabályt, hogy ha a semleges állam fegyverrel veri vissza a semlegessége ellen intézett támadást, azt nem lehet ellenséges cselekedetnek, a semlegesség megsértésének tekinteni. Ez tehát azt jelenti, hogy a fegyveres semlegességet hivatalosan is elfogadták a nemzetközi jogban.

3.1.1. Hadviselő személyek a semleges hatalmak területén

Az ötödik egyezmény második fejezete olyan személyekről rendelkezik, akik a semleges állam területére nem erőszakos, háborús céllal lépnek, hanem mint akik a háború elől, vagy az ellenség elől menekülnek. Őket a háború színterétől távol, táborban, erődítményben vagy más alkalmas helyen kell elhelyezni, és az emberiség követelményeinek megfelelően élelemmel és ruházattal kell ellátni. Az ennek során felmerült költségeket a békekötés után meg kell téríteni. A semleges hatalom dönthet a tiszték szabadon bocsátásáról, de csak akkor, ha azok „becsület szóra” megfogadják, hogy a semleges terület engedély nélkül el nem hagyják. A hadifoglyokat szabadon kell hagyni akkor is, ha azok szökött hadifoglyok és akkor is, ha azokat a menekülő csapatok hozták magukkal. A hadviselő felek sebesültjeiket és betegeiket a semleges hatalom területén, annak engedélyével átszállíthatják, de csak abban az esetben, ha a szállítónatok nem visznek magukkal sem harcoló személyzetet, sem hadiszereket.

3.1.2. A semleges személyek

A harmadik fejezet első cikke (tizenhatodik cikk) kijelenti: „A háborúban részt nem vevő államok polgárait semlegeseknek kell tekinteni.” A következő, tizenhetedik cikk megjelöli, hogy mely két esetben nem hivatkozhat a semleges személy semlegességére: ha a semleges személy ellenséges cselekményt követ el a hadban álló féllel szemben, illetve ha valamelyik hadviselő fél érdekében végez cselekményeket (ilyen lehet például az önként vállalt hadiszolgálat).

Ezekben az esetekben, amikor is a semleges személy valamelyik hadviselő féllel szemben megszegi semlegességét, a hadviselő fél nem bánhat vele szigorúbban, mint ha ugyanolyan cselekmény elkövetése alapján a másik hadviselő fél polgárával bánta.

Végigtekintve az ötödik egyezmény rendelkezésein, megállapítható, hogy nem fedik le azt a szokásjogi joganyagot, ami a 19. században kialakult. Nem szól arról, hogy akár a semleges államok sérthetlensége jogelvének, akár más részletszabályok be nem tartása esetén milyen jogkövetkezményekkel kell számolni, de nem rögzíti a semlegesség garanciáit sem. Nem szól továbbá az állandó semlegességről sem, holott a semlegesség ezen típusa nagy jelentőséggel bírt akkor is, valamint szintén nem találunk szabályokat a semlegesek és hadviselők közötti kereskedelemre sem. A huszadik cikk szerint a rögzített rendelkezések csak akkor alkalmazhatók, ha azt valamennyi hadviselő aláírta. Azt pedig nem nehéz belátni, hogy ezzel az ötödik egyezmény általános érvényessége csupán illúzió lehetett.

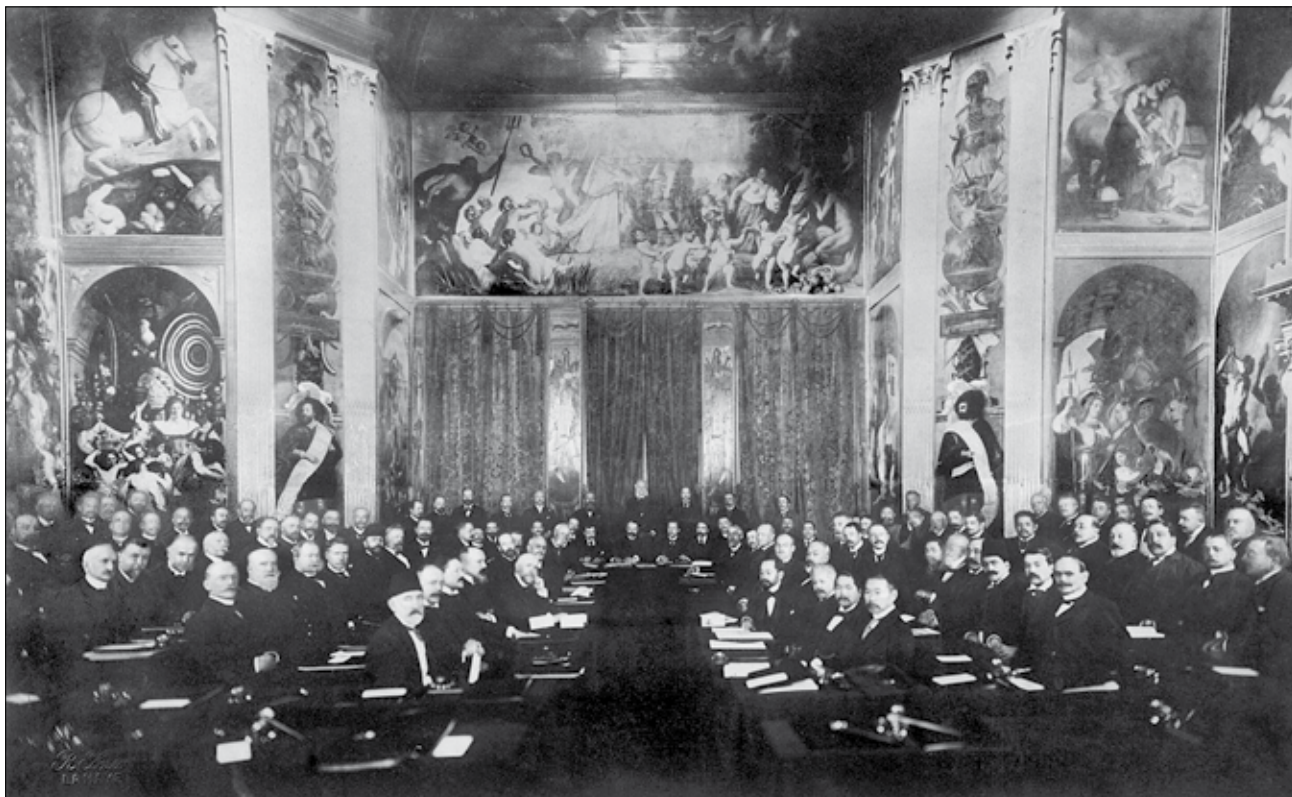
4. A semlegesség megszűnése

A semlegesség megszűnésére nem találunk kifejezett rendelkezést a korabeli szakirodalomban, maga az ötödik egyezmény sem tartalmaz az állam semlegességének megszűnésére vonatkozó szabályt. A semlegesség két legjelentősebb típusát, az állandó és a háborúban való semlegességet érdemes ebből a szempontból megvizsgálni.

Az állandó semlegesség, amint azt láttuk, annyiban tér el a háborús semlegességtől, hogy előbbit nemzetközi szerződés vagy egyezmény hozza létre, és fennálltát a nagyhatalmak által vállalt garancia biztosítja. Különbség még, hogy az állandó semlegesség béke idején is él, folyamatosan fennálló jogviszonyt jelent a semleges állam és az összes többi állam között. Ezen pont alatt csupán a fogalmi eltérésekből adódó különbségekről szólok, mivel véleményem szerint a háborúban való semlegesség megszűnési esetei vonatkoznak az állandó semlegesség megszűnésének eseteire is.

Az állandó semlegességről való lemondásnak nagy jelentősége van, hiszen annak megszerzése nem egyik napról a másikra történik, ezért az adott államnak jól meg kell fontolnia döntését, hiszen ha egy háborúban részt akar venni, úgy számolnia kell azzal, hogy semlegességét nemcsak annak a háborúnak az idejére veszíti el, hanem végleg. Természetesen nem jelenti a semlegesség megszűnését ez esetben sem, ha semlegessége védelmére fog fegyvert.

A háborúban való semlegesség mindig egy adott háborúban való semlegességet jelent. Ha az állam semleges kíván maradni, akkor legfőbb kötelezettsége abban áll, hogy

Az első hágai konferencia 1899-ben⁵²

tartózkodik a háborúba való belépéstől, és a hadviselő felekkel szemben pártatlan magatartást tanúsít. Ha ezt a két alapvető elvet nem tartja be, elveszíti semleges státuszát. Ezen elvek be nem tartása lehet, ha az állam hadat üzen egy másik államnak, hadüzenet nélkül a háborút ténylegesen megkezdzi, vagy bármilyen hadi akcióban részt vesz (kivéve, ha semlegességét fegyverrel védi).

Ezek az esetek a fél tevékenységével függnek össze. De megszűnik a semlegesség a háború befejezésével is, ez esetben a semleges államnak nem kell tennie semmit. Megszűnhet továbbá a semlegességi jogviszony a semlegesség megsértésével. Arra vonatkozóan, hogy ezt a jogsértést minek kell követnie, nem találunk egyetlen szabályt sem. Majd csak 1932-ben, a Nemzetközi Jogi Egyesület Oxfordban tartott XXXVII. konferenciáján merül fel ez a kérdés. Az itt elfogadott egyezménytervezet mondja ki, hogy a semlegességi jogoknak a megsértése a hadviselő fél részéről nemzetközi jogsértést jelent, amely alapján a sérelmet szenvedett fél kártérítést és elégtételt követelhet.

De ez arra az esetre vonatkozik, amikor a hadviselő fél sérti meg a semleges állam jogát.⁵³ Viszont, ha a semleges fél sért jogot, az sem kell, hogy háborúhoz vezessen, elméletileg ekkor is lehet kártérítést vagy elégtételt követelnie a sérelmet szenvedett félnek.

Érdekes problémát vet fel a katonai szövetséghez való csatlakozás kérdése, amely átnyúlik a második részben tárgyalt témába. Az állandóan semleges állam önként vállalt kötelezettsége, hogy nem csatlakozik olyan katonai szövetséghez, amelyben való részvétele miatt háborút kellene viselnie. Ha ezt megteszi, természetesen megszűnik állandóan semleges státusza, és ezt kell elfogadnunk a háborús semlegesség esetén is, hiszen nem lehet semleges az az állam, amely a szemben álló felek valamelyikével szövetségesi viszonyban áll, még ha nem is kapcsolódik be azonnal a háborúba.⁵⁴ Más kérdés, hogy az államok kötöttek-e egyáltalán olyan katonai szövetséget a történelemben, ami ne tartalmazott volna katonai kötelezettségvállalást háború esetére.

A második hágai konferencia 1907-ben⁵⁵

KUI GÁBOR

Der Begriff der Neutralität im Völkerrecht und die rechtshistorische Betrachtung der außenpolitischen Bestrebungen Ungarns im Zweiten Weltkrieg im Lichte der Neutralität I. – Der Begriff der Neutralität im Völkerrecht

(Zusammenfassung)

Es ist fast unmöglich, über Krieg oder kriegsbezogene Rechtsbegriffe zu schreiben, ohne traurige Aktualität zu besitzen. Es ist immer noch relevant. Es gab nur wenige Jahre in der Geschichte der Menschheit, in denen kein Krieg herrschte. Es wäre schwierig gewesen, diese Konflikte zu vermeiden, da die Staaten während der gesamten Entwicklung des Völkerrechts bis ins 20. Jahrhundert das Recht hatten, Krieg zu führen (*ius ad bellum*). Der Krieg war die primäre Methode zur Lösung von Konflikten zwischen Staaten. Mit der Entwicklung des menschlichen Einfallsreichtums und der Technologie wurde die Kriegsführung immer brutaler, unmenschlicher und kostete immer mehr Menschenleben. Im Laufe der Zeit wurden die Regeln des Krieges immer klarer definiert und auf den Haager Friedenskonferenzen von 1899 und 1907 kodifiziert, so dass sie für die Unterzeichner verbindlich wurden. Wenn es auch nicht möglich war, den Beginn eines Krieges zu verbieten, so war dies doch zumindest ein Mittel, um die Schrecken des Krieges durch die Festlegung eines rechtlichen Rahmens zu lindern.

Aber was ist besser geeignet, das durch den Krieg verursachte Leid zu lindern, als sich aus dem Krieg herauszuhalten? Das heißt, wenn ein Staat beschließt, sich nicht an den Kämpfen auf der einen oder anderen Seite des Kriegführenden zu beteiligen. Diese Absicht führt zu dem völkerrechtlichen Begriff der Neutralität. Wenn wir die Geschichte ihrer Entwicklung, ihrer Regelung und ihrer Anwendung betrachten, werden wir sehen, was für eine Möglichkeit sie war – und immer noch ist –, den Frieden zu bewahren, oder besser gesagt, was für eine Möglichkeit sie gewesen wäre – und immer noch ist –, da der Wunsch eines Staates, sich aus den, um ihn herumtobenden Kriegen herauszuhalten, vor allem im 20. Im ersten Teil meiner Arbeit möchte ich dieses alte Instrument der Friedenserhaltung, das Recht, die Änderungen und die Regeln, die dafür galten, vorstellen, was vielleicht als Grundlage für den zweiten Teil dienen wird, in dem ich den Kampf Ungarns um die Aufrechterhaltung seiner Neutralität im Zweiten Weltkrieg und die Möglichkeiten, dies zu tun, skizzieren möchte.

KUI GÁBOR

The concept of neutrality in international law and the legal-historical approach to Hungary's foreign policy aspirations in the Second World War in the light of neutrality I. – The concept of neutrality in international law

(Abstract)

It is almost impossible to write about war or war-related legal concepts without being sadly topical. It is still relevant. There have only been a few years in human history when there was no war. It would have been difficult to avoid these conflicts because throughout the development of international law until the 20th century, states had the right to wage war (*ius ad bellum*). War was the primary method of resolving conflicts between states. With the development of human ingenuity and technology, warfare became increasingly brutal, inhumane, and cost more and more human lives. Over time, the rules of war became more clearly defined and codified at the Hague Peace Conferences of 1899 and 1907, making them binding on the signatories. Even if it was not possible to prohibit the start of a war, this was at least a means of alleviating the horrors of war by establishing a legal framework.

But what better way to alleviate the suffering caused by war than to stay out of it? That is, when a state decides not to take part in the fighting on one side or the other of the belligerent. This intention leads to the concept of neutrality in international law. If we look at the history of its development, its regulation and its application, we will see what a way it was - and still is - to keep the peace, or rather, what a way it would have been - and still is - since the desire of a state to stay out of the wars raging around it, especially in the 20th century, has been a very important factor. In the first part of my work, I would like to present this old instrument of peacekeeping, the law, the changes and the rules that applied to it, which will perhaps serve as a basis for the second part, in which I would like to outline Hungary's struggle to maintain its neutrality during the Second World War and the possibilities of doing so.

Jegyzetek

- ¹ A tanulmány második része későbbi lapszámokban jelenik meg.
- ² GROTIUS, Hugo: *A háború és a béke jogáról*. (De jure belli ac pacis, 1625.) Budapest, 1999. Kossuth Kiadó, 388–389. p.
- ³ TEGHZE Gyula: *Nemzetközi jog*. Debrecen, 1930. Városi Nyomda, 652. p.
- ⁴ FERENCZY Árpád: *A semlegesség elmélete*. Budapest, 1907. Franklin-Társulat, 14. p.
- ⁵ TEGHZE 1930. 652. p.
- ⁶ GROTIUS 1999. 388–389. p.
- ⁷ Hugo Grotius (1583–1645). Internet Encyclopedia of Philosophy. <https://iep.utm.edu/grotius/>.
- ⁸ FERENCZY 1907. 18–19. p.
- ⁹ SZIRTES I. János: *A semlegesség Európában*. Budapest, 1988. Kossuth Kiadó, 8. p.
- ¹⁰ Uo. 9. p.
- ¹¹ TEGHZE 1930. 654. p.
- ¹² APÁTHY István: *Tételes európai nemzetközi jog*. Budapest, 1888. Franklin-Társulat, 296. p.
- ¹³ GRATZ Gusztáv: *Nemzetközi jog*. Pozsony–Budapest, 1899. Stampfel Tudományos Zsebkönyvtár, 62. p.
- ¹⁴ CSARADA János: *A tételes nemzetközi jog rendszere*. Budapest, 1901. Politzer Zsigmond és Fia kiadása, 580–581. p.
- ¹⁵ FERENCZY 1907. 8. p.
- ¹⁶ Uo. 28. p.
- ¹⁷ FALUHELYI Ferenc: *Az örök semlegesség és a világháború*. Pécs, 1920. Dunántúl, 3–8. p.
- ¹⁸ Uo. 6. p.
- ¹⁹ IRK Albert: *Az új nemzetközi jog*. Budapest, 1922. Pfeifer Ferdinánd (Zeidler Testvérek) Nemzeti Könyvkereskedésének kiadása.
- ²⁰ IRK Albert: *Bevezetés az új nemzetközi jogba*. Pécs, 1929. Danubia.
- ²¹ TEGHZE 1930. 656. p.
- ²² APÁTHY 1888. 55. p.
- ²³ CSARADA 1901. 96. p.
- ²⁴ NAGY Károly: *Nemzetközi jog*. Budapest, 1999. Püski Kiadó, 9. p.
- ²⁵ TEGHZE 1930. 658. p.
- ²⁶ FERENCZY 1907. 39. p.
- ²⁷ APÁTHY 1888. 297. p.
- ²⁸ CSARADA 1901. 581. p.
- ²⁹ FERENCZY 1907. 26. p.
- ³⁰ TEGHZE 1930. 657. p.
- ³¹ FALUHELYI 1920. 10. p.
- ³² NAGY 1999. 658. p.
- ³³ KARDOS Gábor: A semlegesség jogának változásai. *Jogtudományi Közöny*, 1997. 12. sz. 533–539. p.
- ³⁴ ALMÁSI Ferenc: *A hadijogról*. Budapest, 1990. Zrínyi Katonai Kiadó, 88. p.
- ³⁵ SZIRTES 1988. 18–19. p.
- ³⁶ Uo. 24. p.
- ³⁷ CSARADA 1901. 581–582. p.
- ³⁸ APÁTHY 1888. 297. p.
- ³⁹ FERENCZY 1907. 31. p.
- ⁴⁰ TEGHZE 1930. 657. p.
- ⁴¹ FERENCZY 1907. 28. p.
- ⁴² KARDOS 1997. 533–539. p.
- ⁴³ FERENCZY 1907. 34. p.
- ⁴⁴ ALMÁSI 1990. 87. p.
- ⁴⁵ APÁTHY 1888. 305. p.
- ⁴⁶ Uo. 309. p.
- ⁴⁷ CSARADA 1901. 583–591. p.
- ⁴⁸ EÖTTEVÉNYI NAGY Olivér: *A hágai két békekonferencia*. Kassa, 1909. Vitéz A. Ut. Könyv-, Kő- és Műnyomda, 59. p.
- ⁴⁹ ALMÁSI 1990. 35. p.
- ⁵⁰ EÖTTEVÉNYI NAGY 1909. 68. p.
- ⁵¹ 1913. évi XLIII. törvény az első két nemzetközi békeértekezleten megállapított több egyezmény és nyilatkozat becikkelyezése tárgyában.
- ⁵² 1899. és 1907. évi Hágai Egyezmény. https://hmn.wiki/hu/1907_Hague_Convention.
- ⁵³ KIRÁLY Ferenc: Nemzetközi közjog és politikum. *Jog- és Államtudományi Szemle*, 1932. 7. sz. 261–265. p.
- ⁵⁴ ALMÁSI 1990. 87. p.
- ⁵⁵ 1899. és 1907. évi Hágai Egyezmény. https://hmn.wiki/hu/1907_Hague_Convention.

Nagy Gábor

A középkori Svéd Királyság egy törvénykönyvéről (Magnus Erikssons Landslag)

A királyság kialakulása századokon át tartott,¹ egy ideig az ország egyes részeiben a keresztény és az azt megelőző hit (*asatro*) egymás mellett élt, országalapítónak² (*Sve-ri-ges grundare*)³ akár az 1266-ban meghalt Birger Magnusson *jarl* is tekinthető. A különböző területek királysággá egységesülésének jogi szempontból meghatározó eleme e Birger *jarl* dédunokájának, Magnus Erikssonnak⁴ az alcímben említett, a 14. század közepén kelt törvénykönyve, közkeletű rövidítéssel MEL (olykor MELL).⁵ Az alábbiakban először a jogi egységesülés előtti állapotról lesz szó, mégpedig mindhárom észak-európai királyságban – közös vonásuk ugyanis, hogy lakóik sokáig területenként eltérő jogrenddel éltek. Ezt követően Magnus Eriksson két apai felmenőjének törvényeiből idézek, ugyanis mindkettőjükhöz országos hatályú jogalkotás köthető, végül pedig bemutatom a törvénykönyv szerkezetét, fejezetenként kitérve néhány rendelkezésére is.

1. Területi jogrendek

Dániában a saját jogot (*landskabslov*) alkalmazó területi gyűlések, *landstingek* száma a 13. századra háromra szűkölt.⁷ Az, amelyik az érsekség központjában, Lundban működött, a legrégebben, a század elején írásba foglalt jogkönyvet (*Skånske Lov*) használta,⁸ ezzel élt Skåne, Halland, Blekinge és Bornholm.⁹ Észak-Jylland (továbbá az utóbb egyik városáról Slesvignek nevezett Dél-Jylland)¹⁰ és Fyn lakóinak a Viborgban üléselő állt rendelkezésükre (kivéve az itt élő frízeket). Ezen alkalmazták a legismertebb törvénygyűjteményt (*Jyske Lov*), egyben az egyetlen

olyat, amelyik királyhoz köthető, írásba foglalt változatát ugyanis a Valdemárok kora (1157–1241) utolsó uralkodója, a 16. században Győzedelmesnek nevezett II. Valdemár és hatalmasai 1241 márciusában hagyták jóvá Vordingborgban. A Ringstedben tartott *landsting* Sjællandé (valamint 1284-től Lollandé, Falsteré és Mønéné) volt, ezen részben Valdemár törvényével (*Valdemars Sjællandske Lov*) éltek, részben Erikével (*Eriks Sjællandske Lov*). Az előbbi eredetileg jogkönyv lehetett, azaz magánkezdeményezésre kezdték írásba foglalni, végső alakját talán az említett II. Valdemár után nevezték el,¹¹ az utóbbi név-

adója az 1250-ben meggyilkolt legidősebb fia, Ekepénzes (*Plovpenning*) Erik lehet.¹² A királyság e jogi széttagoltságának II. Krisztián vetett véget az 1522. január 6-án kiadott törvénygyűjteményével (1934 után kialakuló néven *Land- og Bylov*, azaz a vidéken, illetve a városban élőknek készített törvény). Ismételten kiemelik rendelkezései modern, tisztviselőkre építő, központosító, humanista stb. jellegét,¹³ gyakran emlegetett a parasztyerekek taníttatásával foglalkozó 125. capitulum.¹⁴ A király azonban 1523 áprilisára megbukott Dániában, és vele a törvényei (észak-jyllandi nemesek a törvénygyűjtemény egy példányát Viborgban el is égették), a széttagoltság így egészen 1683-ig fennmaradt.¹⁵

A középkori Norvégia – értve ezen most a néhai norvég impériumnak (*Norgesveldet*)¹⁶ csak a fő alkotóelemét – déli részét a Dovre választotta el Trøndelagtól. A Dovre, illetve a Langfjella hegyláncok a tőlük délre, illetve keletre eső területet (Østlandet avagy *det sønnenfjellske Norge* [a hegyektől délre levő Norvégia]) választották el a nyugatra esőtől (Vestlandet, Trøndelaggal és a még északibb résszel együtt *nordenfjellske Norge*), ez a megosztottság egyidőben politikailag, az országtanács¹⁷ működésében is érvényesült. Jogilag a királyság sokáig négy, saját törvénnyel (*landskapslove*) rendelkező joghatóságra (*lagdømme*) oszlott. Az adott terület teljes jogú lakói megjelentek a gyűlésen (*lagting*), ahol egyebek között peres ügyeiket intézhették másodfokon. A Gulenben tartott *lagting* által alkalmazott, 1260 körül leírt *Gulatingslov*¹⁸ például a Vestlandban élők számára volt érvényes, a Borgban (a mai Sarpsborgban) tartott gyűlésen a vélhetően a 12. század második felében lejegyzett,¹⁹ 1268-ban Magnus Hákonsson (†1280) király

„Szándékos támadás” az 1430-as Magnus Eriksson-féle B 68-as kódexben⁶

(az említett Ekepénzes Erik veje) által átdolgozott *Borgartingslov* érvényesült, például Telemark lakói számára, Östland egy része számára pedig az Eidsvollban tartotté (*Eidsivatingsslov*, 1268-ban szintén átdolgozva a király által). A frostai gyűlésen használt, 1260 körül leírt *Frostatingslov*²⁰ például Viken lakosságát kötelezte, a frostaiak azonban az uralkodó által 1269-ben küldött, felülvizsgált változatot elutasították. 1274-ben aztán a király a vidéken élők számára fejezetekre (*bolkar*),²¹ ezeken belül capitulumokra oszló, egységes törvénykönyvet (*Magnus Lagaboters landslov*,²² röviden általában *Landslova*),²³ adott ki, amelyet a négy *lagting* sorban elfogadott. 1350 körül – amikor Svédországban a MEL keletkezett – minden 1150 norvégiai lakosra jutott belőle egy kézirati példány.²⁴

1276-ban a király a *Landslov* változataként Bergen számára is készíttetett egy törvénykönyvet (*Bylov*), amelyet aztán a többi város is megkapott, azaz lényegében bekövetkezett a Norvég Királyság jogi egységesülése. E várostörvényt 1621-ben váltotta fel a IV. Krisztiáné, a vidékit 1687-ben az V. Krisztián által kiadott *Norske Lov*. Magnus Hákonsson király e ténykedésével kiérdemelte a Törvényjavító (*Lagabøte*)²⁵ jelzőt, ő Norvégia középkori jogtörténetének kétségtelenül legjelentősebb alakja – egyben Magnus Eriksson egyik anyai dédapja.

A Norvégiától és Dániától keletre eső, igen lassan Svéd Királysággá összeálló területek történetének tanulmányozását nem könnyíti meg az írott források csekély volta. Ezeknek éppen jogtörténetileg kiemelkedő jelentőségű csoportját alkotják a *landok*ban érvényes jogrend lejegyzésével keletkezett ósvéd nyelvű szövegek (*landskapslagar*),²⁶ döntően a 13. század második feléből, a 14. első harmadából. Területileg két nagy csoportra oszlanak,²⁷ a göta törvényekére (*göotalagar*),²⁸ illetve az általában kisebb fiatalabb svea törvényekére (*svealagar*). Keletkezésük szerint egyik részük a magánkezdeményezésre készült jogkönyveké (*rättsböcker*), a másik a királyok által megerősített törvénykönyveké (*lagböcker*). Az előbbi eleme például a *Västgötalagen* (VgL)²⁹ néven ismert, ezzel Västergötland, Dalsland és Småland egy kis darabja élt (azaz e *landok* egyetlen *lagsagát* alkottak), vagy a döntően 13. századi állapotot megörökítő *Östgötalagen*, amelyet Östergötlandon kívül Småland egy részében, valamint Ólandon alkalmazták, és ez lett a MEL egyik alapja is. Akár a VgL és az ÖgL, a *göotalagar* közé tartozott a smålandi is (*Smålandslagen*, SmL), amely 1300 körül keletkezhetett, hatálya a terület déli részére terjedt ki. A *lagböcker* legismertebb darabja a *svealagar* egyike, az upplandi (*Upplandslagen*, UL). Ez az ÖgL mellett a MEL másik fő alapja,³⁰ megerősítésére a kiskorú Birger Magnusson király nevében, 1296. január 2-án került sor.

2. Törvényalkotó felmenők

Birger Magnusson Magnus Eriksson egyik apai nagybátyja volt, a Bjälbo-nemzetség e családja méltán tekinthető a középkori svédországi jogtörténet legjelentősebbjének. Az országalapítóként is említett Birger *jarl* – Magnus Eriksson dédapja – állítólag az ország egészére kiterjedő

hatállyal hozott eskütörvényeket (*edsöreslagar*),³¹ azaz fogadta meg más hatalmasokkal közösen bizonyos, a köznyugalom súlyos megzavarására alkalmas bűntények megtorlását. Aki tehát a nő békéje (*kvinnofrid*) elleni bűntettet (nemi erőszak, nőrablás) követett el, azt ezután bárki büntetlenül megölhette bárhol az országban, a büntetés már nem volt elkerülhető azzal, hogy a tettes elhagyta az érintett *lagsaga* területét. Ugyanez érvényesült azokkal szemben is, akik az otthon békéjét (*hemfrid*) törték meg más otthonára támadva, továbbá a templom, valamint a gyűlés békéjét (*kyrkofrid*, *tingsfrid*) megsértőkkel, ideértve az olyanokat is, akik e helyeken verekedtek, vagy az idetartókra, innen távozókra támadtak.

Annak, hogy Birger *jarl* így rendelkezett, az egyetlen forrása a fia, Magnus Birgersson³² (†1290), ő ugyanis az öccse segítségével megbuktatva bátyjukat, Valdemár királyt, és annak helyére ülve a leghíresebb, feltehetően latinul kelt, de csak 14. századi svéd másolatokból ismert rendeletében (*Alsnö stadga*) megújította apja jogalkotását. Ez a jog- és társadalomtörténeti szempontból egyaránt kiemelkedő jelentőségű oklevél Alsnön kelt, feltehetően 1280-ban,³³ maga is az *edsöreslagar* egy példája, a benne foglaltak megtartására ugyanis a király, az érsek, a strängnási, az åboi és a växjöi püspök, tizenöt lovag, a kancellár, egy főesperes és két prépost esküdtek meg. Ez az első svédországi szöveg, amely említi a világi *frälse* réteget, azaz azon kiváltságosokét, akik nehézlvas (páncélos) szolgálattal megváltják a földjüket, egyebek között az adófizetéstől.

Görög tragédiát idéző módon Magnus király elsőszülött fia, az UL-nél említett Birger Magnusson uralmát polgárháborúban veszítette el, amely a két öccsével, Erikkel és Valdemarral folytatott vetélkedés közepette tört ki. Ennek kialakulásában meghatározó része volt annak a hatalomnak, amelyet az akkori svéd–dán–norvég határvidéken Erik Magnusson herceg épített ki, feleségül véve az említett Magnus (*Lagabøte*) norvég király unokáját, Ingebjörgot (svédek számára Ingeborgot). Az e házasságból született Magnus Eriksson anyai nagyapja halálával, 1319. május 8-án megörökölte a norvég trónt, júniusban pedig Oslóban megállapodtak egy norvég–svéd perszonálunió működésének módjáról.

3. Törvényhozó király

Július 8-án Uppsalában a svédországi arisztokrácia is királlyá választotta Magnus Erikssont, aki ekkor éppen elmúlt hároméves. A választás alkalmával az érsek, öt püspök, valamint húsz világi – közöttük második helyen Birger Petersson, Uppland első *lagmanja*,³⁴ az említett UL egyik összeállítója, Szent Birgitta³⁵ édesapja – oklevelet állítottak ki. Ez a *Szabadságoklevél* (*Frihetsbrevet*)³⁶ néven említett irat, Svédország *Magna Chartájának* is nevezik, az ország alkotmánytörténetében innentől szokás számítani a hatalom megosztását a király és az országtanács (*riksråd*) között.

Felnőttként Magnus király számos rendeletet alkotott.³⁷ A Skarában 1335. január 28-án kelttel (*Skarastadgan*) pél-

dául apja és egyik nagybátyja (a meggyilkolt hercegek) lelki üdvének szolgálva megtiltotta, hogy rabszolgaként tartsanak vagy annak nevezzenek olyan férfit és nőt, aki Västergötland vagy Värmland *lagsagában* (vagyis a skarai püspökség területén) született, és az egyik szülője keresztény volt. Nem számolta tehát fel a rabszolgaságot e rendeletével, különösen nem az egész országban, mivel azonban egyrészt már elég elterjedt volt a kereszténység ahhoz, hogy a nem keresztény rabszolgák száma csekély legyen, másrészt korábban más *lagsagák* számára is születtek ilyen rendeletek, így e döntése a rabszolgaság svédországi lezárásának is tekintett. Hozzátehető: ily módon az észak-európainak is, ugyanis Izlandon, Norvégiában és Dániában addigra ez az intézmény már megszűnt.

4. Magnus Erikssons Landslag

Azt, hogy a király nevével jelölt törvénykönyv, amely a *landskapslagok* helyébe volt hivatott lépni, mikor készült el, nem tudni. Összeállítására idejéből csak egyetlen dátum ismert: Örebroban 1347. március 8-án három, a kodifikálással megbízott *lagman* előtt öt kanonok (lényegében öt püspökséget képviselve), megismételve két héttel korábbi szóbeli tiltakozását, kijelentette: a *lagsagák* törvényeinek egységesítése nem történhet a kánonjog, a különböző eredetű egyházi kiváltságok stb. sérelmére.³⁸ (A törvénykönyv összeállítása tehát nem kancelláriai alkalmazottak munkájának az eredménye, hanem *lagmanoké*, azaz olyanoké, akik emberemlékezet óta jogalkotással, jogértelmezéssel,³⁹ ha kellett, a törvények felidézésével foglalkoztak.) A MEL-nek végül nem is lett egyházi része (*kyrkobalk*), az egyes *lagsagák* az addig alkalmazott jog- vagy törvénykönyvük egyházi fejezetét használták tovább, idővel azonban mindinkább az UL-ét. A MEL alkalmazásának első ismert időpontja 1352. június 13.⁴⁰ Használatára az egyes országrészek nem egyből és nem egyszerre tértek át,⁴¹ ennek bizonyára az okai közé tartozott, hogy borzasztóan pusztító járvány érkezett 1350-ben, egyszerre három irányból (szárazföldön Norvégiából és Dániából, továbbá a Hanza hajóin a nyugati országrész keleti partjára), Magnus Eriksson király pedig 1363-ban elvesztette uralmát.

A MEL elkészülte után néhány évvel (alkalmasint az 1350-es évek közepén) keletkezhetett a városlakók életének szabályozására szánt törvénykönyv (ez utólag a *Magnus Erikssons Stadslag* [MEST] nevet kapta), mindenestre az 1363 novemberében hatalomra jutó, Mecklenburgból a trónra hívott Albert⁴² is a Magnus Erikssonénak tudta. A MEL-t később valamelyest átdolgozták, az új változatot Kristóf király szentesítette, 1442. május 2-án, ezért ennek a neve *Kristoffers landslag* (KrL) lett. A MEL-nek 1500 körül elkészült egy latin fordítása,⁴³ ez Ragvald Ingemundsson⁴⁴ (Ragvaldus Ingemundi) munkája, a fejezetcímei segítenek értelmezni a MEL és a MEST egyébként igen hasonló szerkezetét (zárójelben az adott fejezet rövidítése, valamint a cikkelyei⁴⁵ száma):

MEL	Ragvaldus	MEST
–	de iure ... ecclesiastico	–
Konungsbalken (Kg, 33)	de iure ... regali	Konungsbalken (26)
Giftermålsbalken (G, 24)	de iure ... connubiali	Giftermålsbalken (18)
Ärvedabalken (Ä, 21)	de iure ... haereditario	Ärvedabalken (21)
Jordabalken (J, 36)	de iure ... agrario	Jordabalken (17)
Byggningsbalken (B, 38)	de iure ... aedificandi	Byggningsbalken (23)
Köpmålabalken (Km, 9)	de iure ... mercandi	Köpmålabalken (34)
–	–	Skeppsmålabalken ⁴⁶ (20)
Rättegångsbalken (R, 39)	de iure ... placitandi	Rådstugubalken (35)
Edsöresbalken (E, 46)	de iure ... violati iurisiurandi regii	Edsöresbalken (27)
Högmålsbalken (H, 12)	de iure ... circa poenas capitales	Högmålsbalken (11)
Dråpamålsbalken (med vilja) (D I, 42)	de iure ... circa homicidia voluntaria	Dråpamålsbalken (med vilja) (14)
Dråpamålsbalken (av våda) (D II, 19)	de iure ... circa homicidia fortuita	Dråpamålsbalken (av våda) (16)
Såramålsbalken (med vilja) (S I, 17)	de iure ... circa vulnera voluntarie inflictia	Såramålsbalken (med vilja) (21)
Såramålsbalken (av våda) (S II, 9)	de iure ... circa vulnerationes fortuitas	Såramålsbalken (av våda) (8)
Tjuvabalken (Tj, 39)	de iure ... circa furta plectenda	Tjuvabalken (20)
–	–	Dobblarebalken ⁴⁷

A Kg IV. cikkelye a királyválasztásról úgy rendelkezett, hogy mindegyik *lagman* a *lagsagájában* lakók egyetértésével fogjon 12 okos embert, és velük együtt jelenjék meg a választásra kitűzött napon a morai gyűlésen.⁴⁸ A szavazás rendjét meghatározta a törvény: először az upplandiak, aztán a södermanlandiak szavaznak, utánuk Östergötland, Tiohärad, Västergötland, Närke a sorrend, az eljárás a västmanlandiak szavazásával zárul.⁴⁹ Eltekintve most attól, hogy természetesen a Magnus Eriksson után következő uralkodók (Albert, Margit, Erik, Kristóf stb.) is hatalmi játszmák eredményeként kerültek hatalomra (e játszmák színtere pedig mindinkább az országtanács lett), e cikkelyhez érdemes felidézni azt, amelyik a *lagman* választását szabályozta (R I).⁵⁰ Eszerint a (területileg illetékes) püspök *landstinget* hirdetett, ahová az egyház két képviselőjével együtt el is megy. A nép a gyűlésen választ hat *frälsét* és hat parasztot, e tizenkettő pedig az egyháziakkal együtt kiválaszt három embert a *lagsagában* lakók közül, olyanokat, akiket a leginkább hasznosnak gondolnak, végül a király e három közül vesz egyet *lagmannak*. Az évente ellenőrzött nehézlovasság katonai szolgálatért cserében egyebek között adómentességet élvezők (*frälse*)⁵¹ és a parasztok (birtokosok is, bérlők is) tehát azonos arányban vettek részt annak megválasztásában, aki – elvileg legalábbis, azaz a törvény szerint – majd a királyt választotta, a világiak pedig nagy fölényben voltak az egyháziakkal szemben. A királlyá választottak aztán esküt kellett ten-

nie, utána pedig a *lagman*ok a társaikkal neki tettek esküt (Kg V., VI.).⁵²

A MEL második nagy egysége a házassággal foglalkozó. Ha egy pár gyereket nemz még nem házas állapotukban (*i lönskaläge*),⁵³ ám aztán a férfi feleségül veszi a nőt, a gyerek mint törvényes feleség gyereke fog örökölni, „[m]ert amikor ő [a férfi] megjobbította a nőt, akkor megjobbította a gyereket is.”⁵⁴ Ha egy hajadon, apja vagy anyja akarata ellenére választ magának férfit, akár törvényes házasság, akár azon kívüli kapcsolatra, apai és anyai örökségét is elvesztette, de más örökséget nem – a szülei, ha akarnak, megbocsáthatnak neki, ez esetben teljes joggal örököl (G III.). Mindaz, amit a paraszt és felesége együtt, azaz, amíg házasok, adnak-vesznek, föld is, ingóság is, kétharmad részben a paraszté, harmadában a feleségé (G XIX.). Ehhez igazodik is a következő fejezet, az öröklés, olvashatjuk (Å I.) ugyanis, ha a paraszt vagy a felesége meghal, a fiuk két részt örököl, a lányuk egyet. Ezen arányhoz két megjegyzést érdemes tenni. Ha a paraszt akarta, eladhatta a felesége földjét, ez esetben először annak rokonságát kellett megkínálnia – valamint köteles volt a magáéból kétannyit hozzátenni az eladásra szánt területhez (J V.).⁵⁵ A kétharmad–egyharmad arány azonban nem érvényesült a városban, az ott élők esetében ugyanis fiú és lány azonos mértékben, fele-fele arányban örökölt,⁵⁶ és más esetekben is, azaz, ha az apa és az anya lett az örökös, vagy a nagyapa és a nagyanya stb., a városban mindig fele-fele arányban történt az osztás (MEST Å I., II.).

A MEL negyedik fejezetéből megtudni egyebek között, hogy a földszerzésnek öt törvényes módját tartották számon: a törvényes öröklést, a törvényes cserét, a törvényes vásárlást, a törvényesen adott ajándékot és a törvényes zálogosítást, ha a zálog túl régi volt.⁵⁷ A XXII. cikkely 1. paragrafusa arról tájékoztat, hogy minden olyan levelet, amelyet a király, a *lagman* vagy a *härads hövding*⁵⁸ peres eljárásban állított ki, svédül kell írni. Szintén e fejezet foglalkozik (XXVII–XXX.) az olyan paraszttal, amelyik nem a birtokosa volt a földnek, amelyet művelt, hanem a bérlője (*landbo*). A bérlő egyezsége alapult, amely hétévente volt megújítható, ha a bérlő teljesítette a kötelezettségeit, a birtokos nem mondhatta fel korábban a szerződést (J XXVII, 1.).

A következő fejezetben (*Byggingabalken*) találkozni egyebek között egy faluszerkezeti alapelvvel, azaz, hogy a telek (*tomten*) kifut az útra (B IV., 3.), valamint hogy a szántó anyja (*åkers moder*), a szántóhoz pedig a rét igazodik, ahhoz az erdő stb. (B V.). Az osztás a falu dolga volt, ám a MEL a Nap szerintit (*solskifte*, *nytt skifte*, *rätt solskifte*) részesítette előnyben. Ez a telekterület négy-szögletes felosztását jelentette (ideális esetben), ha még nem e szerint rendeződött a település, akkor a birtokosok negyede igényére (B I.) már meg kellett tenni: akié a falu legdélebbi telke volt, azé lett a legdélebbi (azaz a Naphoz legközelebbi eső), vagy a legkeletrrebbi (és a telke méretéhez arányított) parcella a szántókból, rétekből stb. Ily módon mindenki kaphatott a jobb és a kevésbé jó földekből is, az arányosítással pedig áttekinthetővé vált a földbirtoklás. A fejezet a falusi életet illetően érthetőn igen részletes

szabályozásának része volt az is, hogy mikor tilos mókust fogni (B XIX.).

A *Köpmålabalken* egyebek között a hamis áruk vásárlásával foglalkozik. Ha valaki ilyen viaszt, sót, tömjént (*rökelse*), vajat, faggyút vagy komlót vesz vagy elad, az eladó is, a vevő is köteles kijelölni két-két megtelepedett férfit, azok fogják megvizsgálni, vajon hamis-e az áru. Ha egyetértenek az eladóval, akkor az legyen mentes a peres eljárástól, ha ellene ítélnék, fizessen három márkát (Km III.).⁵⁹

A *Rättegångsbalken* (eredeti nevén *Tingmålabalken*) a *lagman* választása miatt már szóba került. A *landskapslagok*nál említett *landsting*, amint a tartásával foglalkozó VIII. cikkelyből megtudni például, mindig hétfőn legyen, az első a karácsonyt követő huszadik nap⁶⁰ utánin, a második a böjti időszak közepére eső vasárnapon (*midfastösöndag*), azaz a negyediket követően, a harmadik a Szent Péter napja utánin, a negyedik a Szent Mihály napja utánin. A *lagman* köteles évente egy *tinget* tartani a *lagsagájába* eső mindegyik *härad*ban. A perbe hívás módját a következő cikkelyből ismerhetjük meg, e szerint a pereskedni szándékozó két megtelepedett ember társaságában felkeresi azt, akit a gyűlés elé kíván hívni, és közli vele, mivel vádolja. Ha az eljön az első három gyűlés valamelyikére, és esküvel védi magát, vagy megfizeti a törvényes jóvátételt, rendben, ha nem, és tanú sem akad arra, hogy nem tudott, akkor három márkát fizet dacosságáért (*tredska*). A *härad* fejének azonnal tizenkét embert kell küldenie hozzá, hogy mérjék ki rá a három márka büntetést, a vádló pedig idézze ismét gyűlés elé őt. Ha az illető ismét nem jelenik meg a három gyűlés valamelyikén, és nincs erre indoka, elvesztette a pert, a büntetést majd behajtják rajta, valamint a három márkát ismét. (A lopással foglalkozó fejezetben egyebek között azt találjuk, hogy a fél márka értékű lopás teljes lopásnak [*full tjvvnad*] minősült, elkövetőjét egyetlen eset kivételével kivégezték.)

Az *Edsöresbalken* a már említett eskütörvényekhez kapcsolódik,⁶¹ emlékezetes rendelkezései egyike az ott hon békéje (*hemfrid*) közepette elkövetett emberölés (*dråp*). Ha valaki más házára tör, mindaz, amit annak területén elszenved, megtorlatlan marad, ha a birtok bejáratánál (*gårdsled*) küzdenek, és a házra támadó úgy esik földre, hogy a lába belül a birtokon, a feje kívül, megtorlatlan marad, ha azonban a lába kívül van, a feje belül, akkor büntetendő az, ami történt vele, „mert onnan esett, ahol a lábai álltak” (E V.). E fejezet foglalkozik a nemi erőszakkal is (XIV.), az elkövető megtörte az esküt. Ha a tett látszik rajta vagy a ruháján, azaz a nő szakított rajta valamit, vagy látszik a nön, vagy segélykérés hallatszik, akkor külön testület (*häradsnämnd*)⁶² vizsgálja meg, mi az igaz. Ha a férfi csak küzd a nővel, de nem tudja ráeröltetni az akarát, ha elszakítja annak ruháját, vagy segélykérés hallatszik, a férfi megtörte az esküt. Ha a férfit tetten érik, és tizenkét ember ezt megerősíti, akkor elvágják a torkát. Ha erőszak közben a nő megöli a férfit, és tizenkét ember ezt megerősíti, akkor az emberölés maradjon megtorlatlan. A városban érvényes törvények hasonló módon rendelkeztek (MEST E XI.), tettenérésnél hat ember tanúskodása esetén az elkövetőt lefejezték, tettenérés nél-

kül, de külsérelmi nyomokkal tizenkét fő vizsgálja meg a történeteket, hatukat a felperes, hatukat az alperes adja. Ha elítélik a férfit, a nő helyett jogi ügyekben illetékes (azaz például férjes asszony esetében a férj)⁶³ dönthetett, az elítélt életét akarja-e vagy jóvátételt, ám ez utóbbit a királylyal és a várossal osztozott.

Voltak olyan bűnök, amelyeket egyezkedéssel, jóvátétellel fizetésével nem lehetett jóvá tenni, „[d]essa mål ... äro urbotamål, som gå på både liv och egendom” (H XII., 1.), azaz ezek a perek jóvátehetetlen perek, életre és tulajdonra mennek – velük foglalkozik a *Högmålsbalken*. Gyilkosságért vagy bérgyilkos fogadásáért a férfit kerékbe törték, a nőt megkövezték (H I.), amiként a gyereket szándékosan megöleket is (H II.), a kétnejű férfit lefejezték, a két-férjű nőt megkövezték (H IV.), és természetesen a felség-és országáruval is e fejezet foglalkozott (H VII., VIII.).

A szándékos emberöléssel foglalkozó fejezet szerint az emberölésen a holttestnél rajtakapott, vagy az olyan, aki elmenekült ugyan, de még aznap megfogták, az életével lakol („életet kell adnia életért”),⁶⁴ egyházi intézményben sem lelhet oltalmat (D I II.). A fejezet felsorolja a gyalázatosnak minősített tetteket (*nidingsverk*) is: a szülők, gyerekek, testvérek, valamint hétévesnél fiatalabb megölése (kivéve, ha az véletlenül történt), az alvó vagy úszó emberé, vagy halálra verése, mint egy rabszolgának – az, aki e cselekedetek valamelyikét követi el, a gyereket szándékosan megölő szülő említett büntetését kapja (D I XVI.).⁶⁵ Véletlen (nem szándékos, szerencsétlenségből eredő)⁶⁶ emberölésnek minősül például, ha valaki egyszer valaki felé vágott, ám más ért el, és az ebbe belehalt, de a cikk hangsúlyozza, egynél több vágás nem véletlen (D II I.). Ha terhes nő esik véletlen emberölés áldozatául, akkor a gyerek (magzat) legközelebbi rokona jogosult két nővel és tizenkét férfi esküjével bizonyítani, hogy az elhunyt terhes volt, ez esetben a jóvátétel értéke négy és fél márkával nő (D II XVI.).

A szándékos sebesítés (S I) esetében természetesen számított, mely rész sebesült és mennyire. Orr, fül, kéz, láb levágásáért, szem kiütéséért stb., azaz maradandó fogyatkozásért („varaktigt lyte”) a jóvátétel elérhette a harminchat márkát is (S I II.), a kisujjért más csak kilenc (S I III.), a lábujjaké is szabályozott volt (S I IV.), a négy első fog pedig állkapcsenként összesen harminckét márkájába ke-

rült az elkövetőnek (S I VIII.). A nem szándékos sebesítések közé tartozott a kutyaharapás, ez esetben a gazdának ki kellett adnia a kutyát, vagy hat öre jóvátételt fizetnie a sebért. Ha más háziállat sebesített, akkor is ennyibe került a jóvátétel, a maradandó fogyatkozást eredményező sérülés esetében még ugyanennyi a maradandóságért (S II VIII.).

A már szintén említett utolsó fejezet a tolvajlással foglalkozott, igen részletes szabályozással. Azt, aki egyévesnél öregebb marhát, disznót, juhot, kecskét lopott, és a lopott állattal megfogták, gyűlés elé vitték, és ha tizenkét ember megesküdött, hogy a vele levő jószág igaz tolvajja („sann tjuv till det tjuvgods”, azaz valóban ő a tolvaj), felakasztották (Tj I.), ingóságát a gyereke és a felesége részétől általában eltekintve (Tj II., III.) harmadolták a megkárosított, a király és a *häräd* között. Ha valakit a már említett teljes lopással (*full tjuvnad*) vádoltak meg, és sem a kezében, sem a házában nem találták a lopott holmit, akkor a *häräd* már említett *nämndje* menti fel vagy ítéli el. Az utóbbi esetben adja vissza a parasztnak, amit az hiányol, olvashatjuk (Tj VI.), ráadásul pedig negyven márkát, harmadolva az említett módon, de sem életét, sem ingóságát nem veszíti el. A fejezet külön szabályozta a három öre és fél márka érték közé eső lopást (VII.), a két örés, három örenél kisebb értékűt (IX.), valamint a két öre érték alatti (X.). Ez utóbbi esetben tettenérés vagy elmarasztalás esetén addig korbácsolták, amíg lejtött a bőre. Ha valakit fél örenél csekélyebb értékű lopással vádolnak meg (azaz nem fogták meg a lopott holmival), három ember (férfi) esküjével, hogy ő nem tett ilyet, mentse magát, vagy fizessen a felperesnek hat öret. Hat örebe került egyébként egy gyümölcsfa ágának a letörése (XXV.) is, ha tanú volt rá. A talált tárgyakkal való bánás részletes szabályozása után a fejezet az olyan büntetésével zárul, aki valódi tolvajt fogott, de elengedte annak törvényes elmarasztalása előtt: negyven márkát kell fizetnie.

*

A MEL eredeti alakjában, majd 1442-ben átdolgozott változatában csaknem négy évszázadon át, 1736. szeptember 1-éig maradt hatályban.

NAGY, GÁBOR

Über ein Gesetzbuch des mittelalterlichen Königreichs Schweden (Magnus Erikssons Landslag) (Zusammenfassung)

Die Entwicklung des mittelalterlichen Königreichs Schweden dauerte Jahrhunderte, und eine Zeit lang existierten in Teilen des Landes christliche und vorchristliche Glaubensrichtungen nebeneinander. Ein wichtiges rechtliches Element bei der Vereinigung der verschiedenen Territorien zu einem Königreich war Magnus Erikssons Gesetzbuch (Magnus Erikssons Landslag), das Mitte des 14. Jahrhunderts verfasst wurde. In dem Beitrag wird zunächst die Situation vor der Rechtsvereinheitlichung erörtert: alle drei nordeuropäischen Königreiche hatten gemeinsam, dass ihre

Bewohner lange Zeit unter verschiedenen Rechtssystemen in verschiedenen Territorien gelebt hatten. Im zweiten Teil wird aus den Gesetzen von zwei Vorfahren väterlicherseits von Magnus Eriksson zitiert. Diese beiden Vorfahren waren mit der nationalen Gesetzgebung verbunden. Schließlich werden der Aufbau, die Kapitel und die wichtigsten Bestimmungen des Gesetzbuchs aus dem 14. Jahrhundert vorgestellt. Das Magnus Erikssons Landslag blieb in seiner ursprünglichen, 1442 überarbeiteten Form fast vier Jahrhunderte lang, bis 1736, in Kraft.

NAGY, GÁBOR

About a law book of the medieval Kingdom of Sweden (Magnus Erikssons Landslag)

(Abstract)

The development of the medieval kingdom of Sweden took centuries, and for a time Christian and pre-Christian faiths coexisted in parts of the country. An important legal element in the unification of the various territories into one kingdom was Magnus Eriksson's law code (Magnus Erikssons Landslag), which was written in the middle of the 14th century. The article first discusses the situation before the unification of law: all three northern European kingdoms had in common that their inhabi-

tants had long lived under different legal systems in different territories. The second part quotes from the laws of two of Magnus Eriksson's paternal ancestors. These two ancestors were connected with national legislation. Finally, the structure, the chapters and the most important provisions of the 14th century code are presented. The Magnus Erikssons Landslag remained in force in its original form, revised in 1442, for almost four centuries, until 1736.

Jegyzetek

¹ Átfogón lásd erről például LINDKVIST, Thomas – ÅGREN, Kurt: *Sveriges medeltid*. Uppsala, 1985. Almqvist och Wiksells; HARRISON, Dick: *Sveriges historia 600–1350*. Stockholm, 2009. Norstedts; LINDKVIST, Thomas: Kings and provinces in Sweden. In HELLE, Knud (ed.): *The Cambridge history of Scandinavia. Volume I. Prehistory to 1520*. Cambridge, 2008. Cambridge University Press, 221–236. p. DOI: <https://doi.org/10.1017/CHOL9780521472999.014> (magyarul NAGY Gábor: *A középkori Svéd Királyság története*. Miskolc, 2012. Egyetemi Kiadó).

² Stockholm megalapítójának is szokás nevezni, aranyozott kenotáfiuma a száz éve megnyitott stockholmi Városházánál (*Stadshuset*) látható – a várost nem ő alapította, Stockholm első okleveles említése azonban 1252-ből ismert.

³ Ha úgy tesszük fel a kérdést, ki volt az első, akit megkereszteltek, meg is maradt kereszténynek, és valameddig király volt a későbbi Svéd Királysággá összeálló területek mindkét centrumában, Västergötlandban és a Mälaren vidékén, a válasz Olof, István király kortársa, aki utóbb a bizonytalan etimológiájú *Skötkonung* melléknevet kapta.

⁴ Norvégiában 1319-től 1355-ig uralkodott, Svédországban 1363–1364-ig, Skánében pedig 1332-től 1360-ig.

⁵ Az általam használt kiadása: *Magnus Erikssons Landslag i nusvensk tolkning av Åke Holmbäck och Elias Wessén* (Skrifter utgivna av Institutet för Rättshistorisk Forskning Grundat av Gustav och Carin Olin, Serien I Rättshistoriskt Bibliotek, Sjätte bandet). Lund, 1962. A. B. Nordiska Bokhandeln (továbbiakban MEL).

⁶ Ismeretlen szerző – Alvin. Plattform för digitala samlingar och digitaliserat kulturarv. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:alvin-portal:record-87727>.

⁷ A Dániában érvényes *landskabslovokra* összefoglalón, további irodalommal: LYSBJERG MOGENSEN, Christina: *Landskabslovene – de nedskrevne love fra 1200-tallet*. Danmarkshistorien.dk, 2021. március 16. <https://danmarkshistorien.dk/vis/materiale/landskabslove-ne-de-nedskrevne-love-fra-1200-tallet>.

⁸ Valamint olykor ezzel párhuzamosan egy másikat (*Arvebog og Orbodemål*), ez, amint a címe mutatja, örökségi ügyekkel foglalkozott, valamint olyanokkal, amelyeket olyan súlyosaknak tekintettek, hogy jóvátétellel nem voltak elrendezhetőek (alább, a két svéd törvénykönyvben: *urbotamål*).

⁹ Bornholm kivételével e területek az 1658-ban megkötött roskildei békével a Svéd Királyság részei lettek, számukra a *Skånske Lov* az egyeduralmat kialakító XI. Károly utasítására vesztette hatályát 1683-ban.

¹⁰ Sønderjylland, avagy Slesvig hercegségként fokozatosan elkülönült, majd a Német-római Császársághoz tartozó holsteini grófsággal uniót alkotott, amely unió 1460-tól perszonálunióban élt a három

északi királyság utóbb kalmarinak elnevezett uniójában élő Dán Királysággal.

¹¹ VOGT, Helle – JØRGENSEN, Jens Ulf: *Valdemars Sjællandske Lov*. Denstoredanske.lex.dk. 2023. március 3. https://denstoredanske.lex.dk/Valdemars_Sj%C3%A6llandske_Lov.

¹² JØRGENSEN, Jens Ulf – ANDERSEN, Per: *Eriks Sjællandske Lov*. Denstoredanske.lex.dk. 2023. január 3. https://denstoredanske.lex.dk/Eriks_Sj%C3%A6llandske_Lov.

¹³ VÖ, LYSBJERG MOGENSEN, Christina: Christian II's Land- og Bylov. En acceleration af centralisering. *Temp – Tidsskrift for Historie*, 5. 2014. 9. sz. 5–22. p.; LYSBJERG MOGENSEN, Christina: Christian 2.s Land- og Bylov 1522. Denstoredanske.lex.dk. 2012. június 8. <https://danmarkshistorien.dk/vis/materiale/christian-2s-land-og-bylov-1522>.

¹⁴ A komolyabb tanulmányokat folytatni akaróknak például Vergiliust, Cicerót is olvasniuk kellett.

¹⁵ Ekkor lépett érvénybe az egyeduralom bevezetésekor (1660–1661) összeállítani kezdett *Danske Lov*, amelynek, bár folyamatosan változtatták a 18–19. században, léteznek ma is érvényes rendelkezései. Az utóbb a Német Császárság részévé vált Slesvig (Schleswig) 1900. január 1-éig alkalmazta a *Jyske Lovot*.

¹⁶ Legnagyobb kiterjedését Håkon Håkonsson (†1263) uralma végére érte el, miután Grönland, majd Izland is elismerte a király fennhatóságát. Fia és utóda, Magnus (†1280) 1266-ban már át is engedte *Suderøyen*et, azaz a Hebridákat, valamint Mant a skót királynak adófizetésért cserébe.

¹⁷ Az északi királyságokban az arisztokrácia elitjét magába foglaló, a kései középkortól a királlyal hol együtt kormányzó, hol vele vetélkedő testület, Norvégiában 1536-ig működött.

¹⁸ Összefoglalón lásd hozzá SUNDE, Jørn Øyrehaugen: *Gulatingslova*. Store norske leksikon. 2020. február 12. <https://snl.no/Gulatingslova>.

¹⁹ JØRGENSEN, Jens Ulf: *Borgartingslov*. Denstoredanske.lex.dk. 2023. február 13. <https://denstoredanske.lex.dk/Borgartingslov>.

²⁰ Összefoglalón lásd SUNDE, Jørn Øyrehaugen: *Frostatingslova*. Store norske leksikon. 2019. március 5. <https://snl.no/Frostatingslova>.

²¹ Például a második, amely címe szerint a kereszténységgel foglalkozik (*Kristendomsbolken*), a 4. cikkelyben azt közli, hogy amiként egy az Isten, Norvégiában és az említett adózó területeken is egyetlen szolgálja legyen király: „Faderens og Sonnens og den Helligaands navn, én Gud i hellig Treenighet, skall én hans tjener være konge over alt Norges kongevælde, baade indenlands og likesaa [over] skattlandene” (*Magnus Lagaboters Landslov oversat av Absalon Taranger*, Kristiania, 1915. Cammermeyers Boghandel, 20. p.). A 8. fejezet a király ígérését (esküjét) tartalmazza, a folytatásban a hercegek, *jarlok* stb. esküje olvasható, egészen a parasztéig, a községéig (*Om bondeeden*).

- ²² Az összeállítás még apja, az említett Hákon Hákonsson idején kezdődött. Ismertetésem alapja (további irodalommal): SUNDE, Jørn Øyrehagen: *Magnus Lagaboters landslov*. Store norske leksikon på snl.no. Hentet 17. september 2023. https://snl.no/Magnus_Lagab%C3%B8ters_landslov.
- ²³ Eredeti kéziratban nem maradt fenn, ezt használták az impériumhoz tartozó, adófizető szigetek (*skattlanda*) nagyobb részében (Orknøyane, Shetland, Færøyane) is. Izlandnak a király 1281-ben saját törvénykönyvet (*Jónsbók*) adott, amelynek egy része szintén ezen alapult, bizonyos elemei máig érvényben vannak. A király az udvara számára 1277 körül külön törvénykönyvet készített, amely 1665-ig (*Kongeloven*, magyarul lásd róla KÉPES György: *A Dán Királyság alkotmánytörténete a kezdetektől 1848-ig*. Budapest, 2019. ELTE Eötvös Kiadó, 205–210. p.) maradt érvényben.
- ²⁴ Lásd SUNDE 2023.
- ²⁵ Izlandon kezdték így (*lagabætir*) nevezni a 15. században, az írott norvégban ebből lett a 19. században használatos előbb a *Lagaboter*, majd a *Lagabote* alak (lásd SUNDE 2023.). Annak, hogy írásomban alkalmasint ugyanaz a norvég szó eltérő alakban olvasható, az is az oka, hogy a norvégnak két, egyenrangú írásos változata használt: *bokmål* és *nyorsk*.
- ²⁶ Vázlatos áttekintésükhöz lásd HARRISON 2009. 288–294. p., továbbá INGER, Göran: *Svensk rättshistoria*. Malmö, 2011. Liber, 13–15. p.
- ²⁷ E felosztáson kívül áll tehát Gotland törvénye (*Gutalagen, Gotlandslagen*); a sziget a 13. század közepétől 1361-ig a svéd királyok fennhatósága alatt állt, mindvégig megtartva saját jogrendjét, pénzügyrendszerét, egyházzervezetileg viszont 1361 után is a linköpingi püspökséghez tartozott).
- ²⁸ A királysággá lassan összeálló területek Götalandra és Svealandra osztásának kezdete tünylik az emlékezetem, az „A sveák és a götök királya” (*rex Sveorum et Gothorum*) kifejezés első alkalmazása Karl Sverkersson korából (1161–1167) ismert (ekkor, 1164-ben létesült az uppsalai érsekség is).
- ²⁹ Régebbi változata (*Äldre Västgötalagen*) a legrégebb összefüggő ismert svéd szöveg, első fennmaradt másolata 1280 körüli.
- ³⁰ Továbbá hatással volt több *landskapslagra* is, például a *Hälsingelagen* (HL, ezzel az Ödmårdentől északra levő *landok* éltek, egyetlen *lagsagát* alkotva, és ezt alkalmazta az utóbb Finnlandnak nevezett keleti országrész is).
- ³¹ Szó szerint kb. esküt (*ed*) esküdni (*svärja*).
- ³² Utóbb a bizonytalan értelmezésű *Laduläs* jelzöt kapta.
- ³³ A sziget mai neve Adelsö, a rendeletről magyarul lásd NAGY Gábor: „Ett konungarrike, som heter Sverige...” Magnus Eriksson első törvénykönyvének Királyfejezete (Konungsbalken). *Gesta*, XVI. 2017. 32–52., 34–36. p.
- ³⁴ A *lag* és a *man* szóból, eredetileg jogalkotó joga is volt, később már csak bírói, a feladatai közé tartozott a *lagsagában* érvényes jog idézése is, ha a gyűlésen erről vita támadt.
- ³⁵ Az egyetlen középkori svédországi, akit pápa avatott szentté. Alakjáról magyarul röviden lásd NAGY 2012. 139–140. p.
- ³⁶ SDHK nr. 2934. (SDHK: Svenskt Diplomatarium huvudkartotek över medeltidsbrev, az Országos Levéltár középkori oklevélállománya, keresőoldala az interneten: Sök i SDHK – Riksarkivet – Sök i arkiven <https://sok.riksarkivet.se/SDHK>) Tartalmáról magyarul lásd NAGY Gábor: Egy modern demokrácia gyermekkorából. Három szöveg a Bjälbo-nemzettség uralmának idejéből. In BUAHÁLY Attila et al. (szerk.): *Falak és választóvonalak a történelemben*. Nyíregyháza, 2014. Nyíregyházi Főiskola Történettudományi és Filozófia Intézete, 99–108., 102–104. p.
- ³⁷ Áttekintésükhöz lásd HOLMBÄCK, Åke: Inledning. In MEL XI–LXIX., XVI–XXVI. p. Néhányukról magyarul lásd NAGY 2012. 120–122. p.
- ³⁸ „...propter vestram correccionem, addicionem, diminucionem, seu quamcunque aliam in legum vestrarum concordanciam, ordinationem iuri canonico nostro scripto, statutis nostris synodalibus et prouincialibus, necnon priuilegijs papalibus regalibus ac alijs quibuscunque ad tuiciones et libertates clero et ecclesijs regni swecie, concessis et indultis ac consuetudinibus antiquis in fauorem ecclesie introductis et hactenus legaliter et canonicè obseruatis in nullo tacite vel expresse possit aut debeat derogari.” SDHK nr. 5399.
- ³⁹ „Och lagmannen skall pröva, vad som är lag.” (MEL Rättegångsbalken, XXXVIII.)
- ⁴⁰ HOLMBÄCK 1962. XXXI. p.
- ⁴¹ Lásd HOLMBÄCK 1962. XXXVIII–XLI. p.
- ⁴² Magnus Eriksson hűgának, Eufemia Eriksdotternek II. Albert mecklenburgi hercegtől 1317-ben született fia. Svédországi uralmának az 1389. február 24-én Åslénél (Falköping mellett) Margrete Valdemarsdatter seregével szemben elveszített ütközet vetett véget, a fiával együtt fogságba esett. 1395-ben történt szabadulása után haláláig, 1412-ig Mecklenburgban uralkodott.
- ⁴³ Erről magyarul lásd NAGY 2017. 37. p.
- ⁴⁴ Későbbi forrás szerint az 1440-es években született, és 1515-ben halt meg. Pályája alapvetően az uppsalai érsekséghez kötődik, ahol 1479-től főesperes lett.
- ⁴⁵ A svéd *flock* (egyebek között farka, csoport) itteni értelme összetartozó jogi elemekből álló rész, több ilyen együtt egy *balkot* képez. Elias Wessén a tárgyi jegyzetei között megjegyezte (MEL 176. p.), gyakori, hogy a *flock* címe nem a teljes tartalomra utal, csak valamely elemére.
- ⁴⁶ Azaz a hajóval, hajózással kapcsolatos perekkel foglalkozó fejezet.
- ⁴⁷ A kockázással foglalkozott, nem fejezetekre osztott, hanem csupán három paragrafusra.
- ⁴⁸ Mora ting: Mora a mai Uppsala közelében, attól dél-keletre található, csak a 14. század óta említett mint királyválasztás helye.
- ⁴⁹ A *lagsagák* rangsora tehát eltért a püspökségektől, itt Uppsala, Linköping, Skara, Strängnäs, Västerås, Växjö, végül a keleti országrészé, Åbo volt a rang szerinti rend. Södermanland *lagsaga* (a törvényben *lagmansdöme*) például a strängnási püspökséghez tartozott, ám *lagmanja* előbb szavazott a királyválasztáskor, mint a rangban második linköpingi püspökséghez tartozó Östergötlandé. (A püspökségek és a *lagsagák* párosítása: Kg I.)
- ⁵⁰ MEL 158. p.
- ⁵¹ A kiváltságai első ismert svédországi szabályozása az említett alsónői rendelet, de a Kg számos cikkelye szintén rájuk vonatkozik.
- ⁵² Magyarul lásd NAGY 2017. 41–43. p.
- ⁵³ Ettől élesen eltérő volt a megítélés, ha házas házasságon kívüli viszonyban (*i hordom*) nemzett gyereket, az ilyen gyerek nem örökölt semmit (Å XVIII.). Utóbb, a 16. század utolsó negyedétől, ha mindkét fél házas volt (*dubbelt hor*), akkor halálos ítélet születet(het)ett, ha csak az egyik (*enkelt hor*), akkor enyhébb ítélet.
- ⁵⁴ „Ty då han bättrade kvinnan, då bättrade han ock barnet.” (G II., 5.)
- ⁵⁵ A XXXII. cikkely viszont azt mondja, hogy a paraszt nem adhatja el felesége földjét, csak szükséghelyzetben („[e]i fār bonde sälja sin hustrus jord utan att de fall tvinga, som här sägas”), ebből pedig kettőt ismer, ha idegen, keresztény vagy pogány sereg tör az országra, elrabolja a házaspár valamely tagját, és váltságdíjat kér érte, „és semmi más nincs, mint a nő földje”, vagy éhínség közepette táplálékért akarják eladni a földet – ha mindkettejüknek van, akkor az említett kétharmad–egyharmad arányban kell eladni, ha a parasztnak sem földje, sem ingósága nincs, akkor évi hat márká értékig adhatja el a felesége földjét.
- ⁵⁶ „Dör en byaman eller hans hustru, och lever barn efter dem, son och dotter, då ärve son lika som dotter och dotter lika som son.” (Å I., HOLMBÄCK, Åke – WESSÉN, Elias: *Magnus Erikssons stadslag i nusvensk tolkning* [Rätthistorisk bibliotek, sjunde bandet]. Lund, 1966. Nordiska bokhandeln, 56. p.)
- ⁵⁷ „Ett är arv, om lagligen ärvt är, det andra är byte, om lagligen bytt är, det tredje är köp, om lagligen köpt är, det fjärde är gåva, om lagligen givet är, det femte är pantsatt jord, om den lagligen pantsatt är och panten har stätt för länge.” (MEL 70. p.) Wessén jegyzetben tette hozzá, a túl régi azt jelentette, hogy az, aki adta, már elvesztette jogát a visszaváltásra (MEL 84. p.). Ugyanez érvényesült például a vizek, a vizekre épített dolgok és a föld minden tartozéka (például erdők) esetében is (J I. 1.).
- ⁵⁸ A *land* jogi, igazgatási al(ap)egysége a *härad* (a királyság egyes részein *hundare*), ennek feje a *häradsövding*. Megválasztásában részt

vett a *hærad* minden szabad, megtelepedett férfia: a gyűlést a területileg illetékes *lagman* hívta össze, a résztvevők kiválasztottak tizenkét embert, akik vele közösen jelöltek hármat, és közülük tehetett valakit a király *hæradshövdingg*é (R II.).

- ⁵⁹ Kiadói jegyzet hívja fel a figyelmet arra, hogy a KrL szerint a büntetés már 12 márka.
- ⁶⁰ Knut napjának is nevezett, egy meggyilkolt, majd szentté avatott 12. századi dán herceg, Knud Lavard után (nem tévesztendő össze a szintén dániai, de király Szent Knuddel).
- ⁶¹ Magyarul lásd róla NAGY 2014., bizonyára a figyelmetlenségem miatt e tanulmányban e szónál mindig kimaradt az *s* (Edsöresbalk, Edsöreslag helyet Edsörebalk, Edsörelag).
- ⁶² Általában tizenkét, világi férfiból állt, azaz a felmentéshez is, az elmarasztaláshoz is hét egyező vélemény kellett (a tagok eskü alatt nyilvánítottak véleményt).

⁶³ A férjezett nő helyett peres ügyekben férje jár el („[miután a paraszt és a ház asszonya házasok és éjszakát ugyanabban az ágyban fektüdtek, akkor a férfi a nő *målsmanja*, és jogosult perelni és perben megfelelni helyette, és nem előbb]” MEST G VIII., csaknem szó szerint a MEL G IX. alapján; a *målsman* kb. szóvivő).

⁶⁴ „han skall giva liv för liv” (MEL 221.)

⁶⁵ Wessén tárgyi jegyzete (MEL 237.), a törvényszöveg: „amint korábban megmondattott”.

⁶⁶ Tehát például, ha valaki leesik egy fáról és agyonüti az az alatt állót, vagy ketten fát vágnak, és a fa rájuk vagy csak az egyikükre dől stb., e fejezet tárgyalja a háziállat által elkövetett emberölést is.

Zsírosné László Livia

Bepillantás a gyermekeket érintő legjellemzőbb polgári perekbe Szabolcs vármegyében (1806–1848)

1. Szabolcs vármegye rövid története

A magyar államterület igazgatására tipikusan a vármegyék szolgáltak több száz éven át, amelyeknek kialakítását Szent Istvánnak tulajdonítja törvény és hagyomány egyaránt.¹ Két fejlődési szakasz különböztethető meg a vármegyéknél: a királyi vármegye és a nemesi vármegye. Az előbbieket az államalapítástól számítjuk az 1200-as évek második feléig, míg az utóbbiak a 13. század második felétől 1867-ig működtek. A királyi vármegyék a feudális magyar állam középszintű igazgatási egységei voltak. Elsődlegesen a központi akaratot közvetítették helyi szintre.²

Szent István Magyarország várait királyiaknak jelentette ki, s azokat a körülöttük levő vidék központjává tette. Ilyen vár volt Szabolcs, amelyet Szabolcs vezér egy régi földvár helyén épített fel a 10. században, a Tisza-parti országút mint fontos védelmi és közlekedési vonal mentén.³ Akkor három megyéből állt: Szabolcs, Szatmár és Borsova vármegyéből. Utóbbi Szabolcs északkeleti határa volt, amely csak a tatárjárásig maradt fenn. Azt követően Borsova vármegye Tiszától keletre eső része Bereg néven önállósult, a Tiszától nyugatra eső harmadát pedig Szabolcshoz csatolták.⁴ Megalakulása idején Szabolcs a Tiszántúl legnagyobb vármegyéje volt. Észak–déli irányban húzódott, és már akkor részét képezte a Tisza is. A királyi vármegye – szórt birtokszervezetével – nem volt teljesen azonos a későbbi nemesi vármegye zárt területi egységével.⁵ Az csak a tatárjárást követő időben fejlődött ki a várak megyéiből, a várispánságokból.⁶ A nemesi vármegye kialakulásánál eleinte kevés volt a tudatos elem a királyi központ részéről, amit az is mutatott, hogy a korábbi királyi vármegye szervezetéből több elem is átkerült a nemesi vármegyébe (pl. az alispán bíráskodási joga és a szolgabírák intézménye). A királyi udvar azonban a királyi vármegyék – eladományozás miatti – megszűntével ellátatlanul maradt állami feladatokat (gazdasági, katonai, igazságszolgáltatási) egyre tudatosabban a nemesi vármegyékre bízta, ami megerősödésükhöz vezetett. Önmaguk kormányzása mellett állami igazgatási feladatokat is elláttak.⁷

Szabolcs vármegye a 19. század első felében négy járásra oszlott: kisvárdai, nádudvari, dadai és nyírbátori járásra. Tisztikara a következőkből állt: 2 alispán, 1 főjegyző, 2 aljegyző, 2 főügyész, 2 alügyész, 4 adószedő,

1 számvevő, 1 levéltárnok, 1 pénztárnok, 1 kiadó, 4 főszolgabíró, 8 alszolgabíró, 12 esküdt és 104 táblabíró, 16 szolga, 3 huszár és 55 hajdú.⁸

Területeként 1787-ben 4637 km²-t rögzítettek.⁹ A tényleges népesség Szabolcs vármegyében 1787-ben 108 749 fő¹⁰, 1846-ban 220 719 fő volt, melyből 186 271 fő magyar, 16 642 fő tót, 1680 fő német és 1465 fő oláh nemzetiségű volt.¹¹ A vármegyei törvényhatóság székhelye 1871 végéig Nagykálló volt.¹²

2. A Habsburg-Magyarország törvénykezése

Évszázados szokások szerint a magyar bíróságok az országgyűlés időszaka alatt nem bíráskodhattak. 1830-tól azonban az elsőfokú bíróságoknak valamennyi hatáskörükbe tartozó kérdésben a törvényhozás ideje alatt is dönteniük kellett. Működniük kellett a fellebbezési fórumoknak is, a királyi és a (temesi) báni táblákat kivéve.¹³

2.1. A felsőbíróságok

A legfőbb nemesi bíróság a Királyi Kúria volt, amely három bíróságot foglalt magába: a Hétszemélyes és a Királyi Táblát, valamint – 1840-től – a Váltófeltörvényszéket. Központi bíróságként működött még a tárnoki és a személynöki szék mint a polgárok felsőbíróságai.¹⁴

2.2. A megyei törvényszék

A „helyi” szintű ítélkezés a megyei bíróságokon; a szabad királyi városok tanácsain; a jobbágyok ügyeiben a falusi bíró, a földesúr tisztje (tisztiszék) vagy az úriszék előtt; váltóügyekben a váltótörvényszékeken; a katolikus és a vegyes házassági perekben az egyházi bíróságokon (szentszékeken); míg az egyetemisták bűnügyeiben a pesti egyetem büntetőszékén történt.¹⁵ Előzőek közül csak a témához szorosan kapcsolódó megyei bíróságokkal foglalkozom. Előtte azonban meg kell jegyezni, hogy az 1869. évi IV. tc. foglalt el először elvi álláspontot jogtörténetünkben a közigazgatás és a bíráskodás elválasztásának kérdésében,¹⁶ a vizsgált időszakban tehát még a közigazgatás látta el az igazságszolgáltatás feladatait is. Ennek a kettősségnek tudható be, hogy a közigazgatási feladatokat teljesítő tisztviselők az ítélkezésben is részt vettek, és feladataik részben összemosódtak.

A rendi kor legelterjedtebb bírósága nemesek pereiben a megyei törvényszék (*sedria*) volt, ahol a 17. század előtt jogilag minden megyebeli nemes megjelenhetett. 1613-ban azonban rögzítették, hogy a bíráskodásban a rendes és rendkívüli esküdteken kívül a jelenlévő nemesek közül senkinek se legyen szava, az ülnökök számát ugyanakkor megemelték. Az ülnökök lehettek rendes esküdt ülnökök és – a vármegye jogot ismerő¹⁷ vagyonosabb nemesei közül választott – rendkívüli esküdtek/ülnökök, későbbi nevükön: táblabírák. Utóbbiak csak a vármegyei bíróságon, az igazságszolgáltatásban vettek részt, fizetést nem kap-

tak, csak napidíjat. A *sedriát* az alispánok hirdették meg, és ők elnökölték rajta. A megyei bíróságok – a felsőbb bíróságok török időbeli működésének szünetelése folytán – időnként szinte kizárólagosan látták el az ügyek intézését. Ez a perek számát annyira megnövelte, hogy a megyei törvényszéken működő egy tanács kevésnek bizonyult. A 17. században – a terhek csökkentésére – a kisebb ügyekben való ítélezésre létrejött az alispáni, később a szolgabírói szék mint elsőfokú bíróság, közös néven *forum pedaneum* is.¹⁸ Emellett a vármegyék úgy segítettek magukon, hogy az ügyek jó részét írásbelivé tették, így korlátozva a szóbeli perek számát.¹⁹

A *sedria* nemesek ügyeiben általában első fokon, jobbágyok fellebbezhető ügyeiben másodfokon ítélezett. Az 1613-tól kivált *büntető sedria* elé tartozott – a felségsértést és hűtlenséget kivéve – minden közbűntett, illetve a jobbágyok nagyobb bűnügyei, ha a földesúrnak nem volt pallosjoga, mert akkor az ő úriszéke is ítélezhetett. A *polgári sedria* csak fontos polgári perekben döntött. (A *sedriák* ítéletei ellen a királyi táblához lehetett fellebbezni.)²⁰ A polgári perek egy részét az alispáni ítélőszék, illetve a szolgabírói ítélőszék elé utalták.

A pertípusokra vonatkozó hatáskörökre pontos törvényi rendelkezés hiányában a szokásjog és a vármegyei szabályrendeletek voltak irányadók. Az alispáni széken az alispán egy szolgabíróval és egy esküdttel együtt bíráskodott a világos adóssági perekben, a zálogügyekben, a kisebb hatalmaskodási, becsületsértési ügyekben,²¹ valamint az osztályos, örökösödési és birtokperekben (200 forint értékhatáron felül)²² 12 000 forintig.

Az esküdt mint hiteles tanúbizonyosság szerepelt a szolgabírói széken is, amely az adóssági, a zálog-, osztály- és örökösödési perekben 200 forintig első fokon kizárólagos hatáskörrel rendelkezett. Ennél nagyobb perérték esetén az ügy 3000 forintig vagy itt, vagy az alispáni széken volt peresíthető. A szolgabírói szék 3000 forint felett már nem járhatott el. Az alispáni és szolgabírói széktől a *sedriához* lehetett jogorvoslatért fordulni.²³

Nemcsak a *sedria* és az alispáni, hanem a szolgabírói szék hatásköre is az egész megyére kiterjedt. A megye közigazgatási szempontból járásokra oszlott ugyan, és ezek szerint történt a szolgabírák választása is, a bíráskodás szempontjából területi felosztás nem volt. Az alispán döntésétől függött, hogy melyik szolgabíró járt el az adott perben.²⁴

3. A gyermekkorúak és polgári perek Szabolcsban

3.1. A gyermekkorúak

Werbőczy István – vizsgált időszakban is alkalmazott – *Hármaskönyve* alapján a 12 éven aluli gyermekek serdületlen korúaknak minősültek, akik nem végezhetek jogcselekményeket, helyettük apjuk vagy gyámjuk járt el. A 12. évet elért személy törvényes korú lett, s ettől kezdve bizonyos jogcselekményeket végezhetett (pl. ügyvéd vállalása, azaz meghatalmazása). A teljes kort, a nagykorúsá-

got a férfiak 24., a nők 16. életévük betöltésekor érték el. A 24 év alatti nemes férfi akkor is teljes korúnak számított, ha a közös vagyon felosztását követően ingatlanát kezelésre átvette, illetve a 16 év alatti nő is nagykorúvá vált, ha férjhez ment. A gyermekek korát – a 19. század elejére általánosan kötelezővé vált – anyakönyvezés alapján állapították meg.²⁵

Werbőczy a gyámságról is rendelkezett, mely szabályok a gyámsági és gondnoksági ügyek rendezéséről szóló 1877. évi XX. tc. megalkotásáig hatályban voltak. Ezek szerint a gyermek apai hatalom alatt állt, ami azt jelentette, hogy az atya a nagykorúság eléréséig számadás nélkül kezelhette gyermeke vagyonát, ugyanakkor eltartásáról és neveléséről gondoskodott. Apa nemlétében gyám látta el a kiskorút. A gyámságnak három formáját különböztette meg: a végrendeleti, a törvényes, és a rendelt gyámságot. Első sorban az atya vagy mindkét szülő végrendeletében megjelölt személy látta el a gyámi tisztet. Végrendeleti gyám hiányában törvényes gyám – a legközelebbi osztályos (közös vagyonból részesült) atyafi – volt. A 18. századtól egyre gyakrabban szerepelt az anya mint természetes és törvényes gyám. Ettől kezdve – végrendeleti vagy törvényes gyám hiányában – a vagyon fekvése szerint illetékes megyei hatóság: polgárnak a városi tanács, jobbágy-nak a földesúr rendelt gyámot.²⁶

3.2. Leggyakoribb polgári perek Szabolcsban

Ez az alfejezet a zálogos, az adóssági és az osztályos perek – konkrét példákkal színesített – részletszabályairól szól. Az első kettő túlsúlyá meggyőzően feltételezhetően a nemesség elszegényedésével magyarázható az alábbiak szerint. Az 1793., 1797., 1816., továbbá az 1844–1845. évi – hiteles, adófizetők számán alapuló – megyei összeírások adatai azt bizonyítják, hogy Szabolcs megye társadalmában a nemesség 15%-os arányban volt jelen, ami országosan is kiemelkedő. Ezt a réteget az elszegényedés, vagyonának felélése jellemezte, és a polgárosodást sem tudta vállalni a gazdálkodásban. Ennek ellenére a 18. századtól fontos szerepet játszottak a megyei hivatalrendszerben.²⁷

3.2.1. „Zálogos” perek

A rendi kötelmi jog gyakran előforduló jelentős szerződése a zálogügylet volt. Ideiglenes eladásnak is nevezték, mert a tulajdonát eladni nem akaró, pénzszerűben levő személy meghatározott időre átengedte ingatlaná birtokát azzal, hogy a zálogba vevő az idő lejártával – bár a hasznokban részesült – a tőketartozást is visszakövetelte. Werbőczy ezt elítélte, és úgy tartotta volna helyesnek, ha a záloghitelező az összes gyümölcsöt betudta volna a tőkeösszegbe, kivéve a szükséges karbantartás költségeit.²⁸

A zálogszerződést legfeljebb 32 évre lehetett kötni, ami a felek megegyezésével a lejárat előtt meghosszabbítható volt a zálogösszeg felemelésével. Ha a birtokot a kikötött idő után nem váltották ki, és megmaradt a hitelező birtokában, aki azt nem birtokolhatta el, és nem értékesíthet-

te. Jogállása szerint a) a zálogos ingatlant birtokolhatta és szabadon használhatta; b) legfeljebb annyi időre, amennyire ő kapta, zálogba továbbadhatta; c) a kiváltáskor követelhetette a zálogösszeget felül a hasznos beruházások megtérítését, az okozott kárt ugyanakkor meg kellett térítenie; d) és viselte a birtoklással járó közterheket.²⁹ Ingóknak tekintették a zálogos ingatlant, mert pénzzel lehetett megváltani.³⁰ Rosszhiszemű birtokos volt – többek között – az, aki nem akarta elfogadni a szerződéssel vagy törvényes zálogjoggal biztosított tartozást azért, hogy a zálogbirtokot tovább használhassa. „Büntetésül” a visszatartott birtok kiadására kötelezték, és elvesztette az adóssal szembeni követelését.³¹

A zálogba adott ingatlan tulajdonjogában nem volt helye elévülésnek, azt minden esetben vissza kellett bocsátani a tulajdonos részére.

El nem évülés címén indított zálogot kereső pert az 1819. esztendő böjtelő havának 5. napján Nagykálló városában tekintetes nemzeti és vitézlő Póznér Antal úr tekintetes nemes Szabolcs vármegyének szolgabírája és bírótársa előtt nemes Nitzky Rozália asszony, néhai tekintetes cseleji Ferentz József úr özvegye, úgy mint férjétől származott leányának gondviselője felperes – nemzeti vitézlő cseleji Ferentz Pál úr alperes ellen. Felperes keresetlevele szerint megboldogult férje az ajaki határon az ún. vágott gazon lévő kimérettetett erdejét 1808. december 31-én 60 Rft³²-ért 9 évre oly formán zálogosította el kontraktussal az ajaki római katolikus egyháznak, hogy az abban lévő fákat levágattathassa, s a földjét szabadon bírhatta, használhatta. Az erdőbeli rész alperes birtokába került, aki barátságos megszólításra azt nem bocsátotta vissza. 1822-ben felperes alperes önkéntes teljesítése hiányában végső ítéletért esedezett, azonban az még 1824-ben sem született meg.³³

„...a zálogjogról magán pecsétek alatt és saját kézírással kiadott és a zálogos jószágok valóságos használatával és birtoklásával megerősített levelek bármely bíróság előtt hatályosak legyenek, s azokat el kell fogadni.” (III. Ferdinánd IV. Decretuma [1655] 52. c. 2. §)

Ilyen záloglevélre hivatkozott az 1806. esztendő kisaszszony havának 28. napján Nagykálló mezővárosában tekintetes nemes Szabolcs vármegye alszolgabírája, tekintetes nemzeti és vitézlő Somossy Ferenc és esküdtjei (Szunyoghy Dienes és Szunyoghy Sándor) előtt indított zálogot kereső perben nemes Sárossy Klára ezelőtt néhai nemzeti és vitézlett Barla István özvegye, most pedig nemzeti és vitézlő Leffkóczki Király Imre élete párja mint felperes – nemes Kálmánczhelyi Mária asszony néhai nemzeti, nemes bükki Janthó Lajos özvegye, úgy is mint ezen férjétől származott magzatának természetes és törvényes gyámánya és gondviselője alperes ellen. Felperes – az alszolgabíróhoz intézett keresetlevelével – 15 napon belüli önkéntes teljesítésre szólította fel alperest a 919 Rft és 16 krajcár 1800-ban zálogba vett fekvő jószág értéke vonatkozásában (fizesse ki, vagy a nála maradó jószágra írja felül). Ellenkező esetben kérte követelése törvényes úton történő behajtását. Az ügyirat 1810 pünkösd

havában – érdemi befejezés nélkül – leszállításra került a levelek tárába.³⁴

A megyei törvényszékről kifejtettek szerint a csekélyebb zálogos perekben a szolgabírói szék, a jelentősebbekben az alispáni szék döntött.

Alispáni szék – tekintetes, nemzeti és vitézlő kállói Kállay Péter úr Szabolcs megye alispánja és bírótársa (Bodó Ferenc esküdt) – járt el 1838-ban Nagykálló mezővárosában tekintetes Megyery Gábor felperes zálogot kereső perében, melyet – tekintetes Irinyi Eszter asszony, tekintetes vajai Vay Dienes úr hitvese, tekintetes Irinyi Johanna asszony, tekintetes Krajnyik József úr hitvese, tekintetes csebi Pogány Terézia asszony, néhai tekintetes Vas Megyeri Péter úr özvegye, úgy is mint tisztelt férjétől származott gyermekei törvény és természet szerint való gyám- és gondviselő anyja és tekintetes Osváth Károly úr alperesek ellen indított. A kereset- és záloglevél szerint felperes néhai édesapja, Megyery György 1805. december 27-én a Szabolcs megyei Vasmegyer helységnek és határanak fele részét mint felperes jussát külső és belső haszonvételeivel 32 évre 27 000 – akkor folyamatban volt fekete cédula bankó – forintért úgy zálogosította el a néhai királyi tanácsos Csepei Zoltán Pál úrnak, hogy a zálogos esztendők elteltével az akkori birtokos (alperesek) vetéstől együtt, minden perpatvar és kifogás félretételével kibocsájtani tartozik felperesnek. Az iratokban többek között fellelhető a zálogszerződés hiteles másolata és az iratok Kancelláriára való felterjesztéséről szóló rendelkezés is. Az alispáni szék Osváth Károly alperest elmarasztalta, felperes Irinyi Eszter és Irinyi Johanna alperesekkel egyezséget kötött, csebi Pogány Terézia alperes vonatkozásában 1848 novemberében végső ítélet meghozatalát kérte.³⁵

3.2.2. „Adóssági” perek

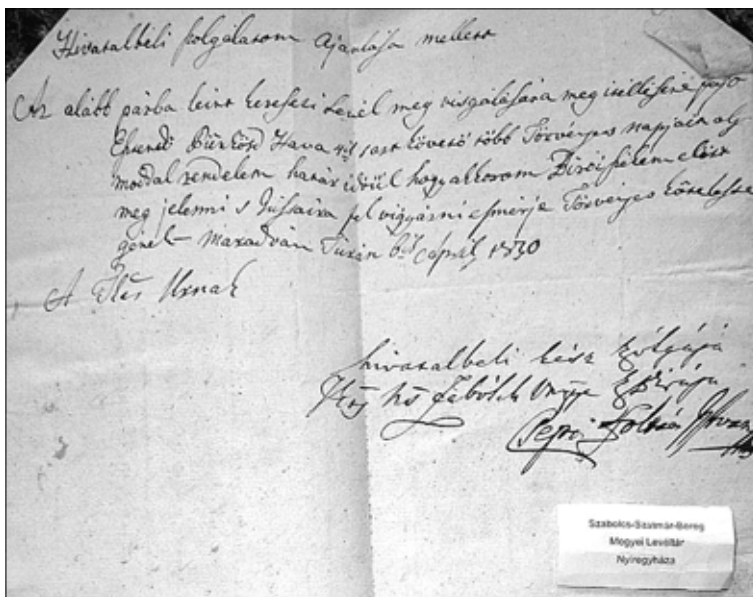
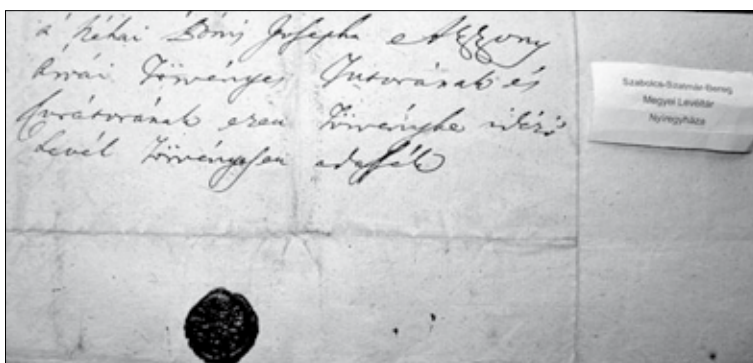
A pénzgazdálkodás és hitelélet fejlődésével az adóssági perek is egyre szaporodtak. Ezek között igen sok volt a világos adóssági per, amelyben a követelés jogossága vitán felül állt. E perek tárgya különféle lehetett: hitelező tőke vagy kamat iránti követelése, kereskedők vagy kereskedőtársaságok, iparosok és más üzletemberek közötti elszámolási különbözet, számlakövetelés, hitelügyletek, szerződés feltételeinek meg nem tartása, fizetéseképtelenség stb.³⁶ Polgárt – a pénzkölcsönön alapuló – adóssági keresettel a városi bíróságon lehetett perelni,³⁷ nemest pedig a megyei bíróságon.

Világos adósságot kereső pert indított főtisztelendő szatmári kanonok Köch József úr felperes is 1829-ben Nagykállóban tekintetes nemes Szabolcs vármegye főszolgabírája, tekintetes nemzeti és vitézlő vajai Vay István és bírótársa előtt – tekintetes nemes nádfoi Kruccfay Emerencia asszony, néhai tekintetes nagykállói Kállay Ferenc úr özvegye mint tisztelt néhai férjétől származott minden gyermekei törvény és természet szerint való gyámánya és gondviselője és tekintetes nagykállói Kállay Boldizsár úr alperesek ellen. Felperes keresetlevele alapján néhai Kállay Ferenc 1800. április 24-én 1.100 Rft

kölcsönt vett fel az Egri Ájtatos Fundációk kasszájából, miután a felsőbb kegyelmes rendelkezések következtében a summapény a Szatmári Ájtatos Fundációk kasszájára átruházott, és részére visszafizetésre nem került. A per 1831 decemberében még nem lett érdemben befejezve.³⁸

„A kötelezésekre nézve pedig azt kell szabályul tartani: hogy ki mint kötelezte magát, a szerint kapjon, törvényes perbehívás után, az első nyolczados törvényszakon³⁹ törvényt és igazságot: és erre, a jelen decretum erejénél fogva legyen kötelezve.” (I. Mátyás VI. Decretuma [1486] 17. c. 1. §)

1830-ban indult Szabolcs vármegye mezővárosában, Nagykállóban T[ekintetes] Csepei Zoltán István szolgabíró és esküdt társa (Mikecz Pál) előtt Vincze Eszter asszony felperes adósságot kereső ügye – T[ekintetes] Major Péter úr mint a T[ekintetes] Bónis Josefa asszony gyermekei törvényes tutora (gyámja) és curatora (gondviselője) és tekintetes Bónis Johanna asszony mint alperesek ellen. Felperes néhai testvére rászállt hagyományát, az adósság meg nem fizetett részét követelte alperesektől mint néhai Bónis Mihályné gyermekeitől és unokáitól. A per iratai csak a keresetlevelet és az idézést tartalmazták.⁴⁰

Iratrészletek az 1830. évi adósságot kereső ügy anyagából⁴¹

„A kötelezésekre nézve pedig azt kell szabályul tartani: hogy ki mint kötelezte magát, a szerint kapjon a felperes az utolsó perbehívás után az első nyolczados törvényszéken törvényt és igazságot.” [II. Ulászló I. Decretuma (1492.) 38. c. 1. §]

A folytatólagos (utolsó) perbehívásra látunk példát az alábbi esetben. 1832-ben indult a Szabolcs vármegyében fekvő Nagykálló városban nemes és nemzeti Kállay Károly szolgabíró és esküdtje (Széles Lajos) előtt Mózes Ferenc felperes – Kálmánczhy Eszter, nemes Hetey Gáspár hitvese, úgy is mint néhai férjétől, nemes Németh István-tól maradt gyermekei természetes és törvényes gyám- és

gondviselő anyja alperes elleni adóssági pere. Felperes alperestől és gyermekeitől – alperes első férjének 1813-ban kölcsönadott – 61 forintot és két mázsa dohányt követelt. A felperes folytatólagos keresetlevele alapján az ügyet 1839-ben már Jármay József szolgabíró tárgyalta, azonban az – a tanúvallomások és a csatolt okirati bizonyítékok ellenére – a rendelkezésre álló iratok szerint 1844-ben még nem fejeződött be.⁴²

„Hogy jövőre mind az adósoknak szabad legyen magukat száztól hattal számítandó törvényes kamatra lekötelezni, mind pedig a hitelezőknek azt követelni.”

(III. Ferdinánd II. Decretuma [1647] 144. c.)

A törvényes kamat tehát 6%-ban volt megállapítva.

Fenti rendelkezésre is hivatkozással követelte – kamatosztól – adósságát T[ekintetes] Csicserei Orosz Borbála, néhai Cs. Orosz Antal úr özvegye mint felperes 1847-ben Nagykálló városában Szabolcs megye főszolgabírójára, tekintetes Kállay Ödön úr előtt – tekintetes Irinyi Ignác 1., Irinyi András 2., Irinyi István 3., Irinyi Ágoston 4., tekintetes Irinyi Katalin özvegy Desöffy Jánosné 5., Irinyi Krisztina özvegy Majthényy Gáborné 6., méltóságos báró Vay Alajos 7., B. Vay Imre 8., T[ekintetes] Vay Dienes 9., T[ekintetes] Buday Vince mint néhai B. Vay Paulina hitvesétől született gyermekei gyámtyja 10., T[ekintetes] Vay Borbála Orosz Jánosné asszony 11., T[ekintetes] Nozdroviczky György 12., T[ekintetes] Becsky Lajos 13., T[ekintetes] Becsky Anna 14., T[ekintetes] Elek Gábor mint N[emes] Becsky Josefa hitvesétől született gyermekei gyámtyja 15., T[ekintetes] Ibrányi Ferenc 16., Mélt[óságos]. Ibrányi Mária Kállay Kristófné 17., T[ekintetes] Ilosvay Menyhért mint N[emes] Ördög Anna hitvesétől született gyermekei gyámtyja 18., T[ekintetes] Vay Mária özvegy Irinyi Tamásné 19., T[ekintetes] Irinyi Judit özvegy Bagosi Lászlóné 20., T[ekintetes] Ördög Erzsébet özvegy Szógyéni Józsefné 21., T[ekintetes] Ördög Mária

özvegy Kállay Mihályné 22. r. alperesektől. A keresetle-
vél szerint néhai tekintetes Irinyi Borbála asszonyság az
1835. július 18-án kelt szabad választási kötelezvényében
400 ezüst forintot úgy vett kölcsön felperestől, hogy ezen
összeg törvényes kamatait mindenkor pontosan befizet-
vén, a tókesummát is felszólítására visszafizeti. Ebbeli kö-
telezettségének azonban sem ő életében, sem pedig örökö-
sei (alperesek) nem tettek eleget. Az eljárás 1848-ban még
nem fejeződött be.⁴⁴

„Az adóssági keresetekben a költségek is megítélendők.” (I. Lipót I. Decretuma [1659] 31. c.)

A költségek iránti keresetbeli követelést szemlélteti az
alábbi jogeset. 1836-ban Nagykálló városában Szabolcs
megye főszolgabírája, tekintetes Kállay Ödön úr előtt
T[ekintetes] Némethy József úr, felesége Simonyi Zsu-
zsanna asszony képében is mint felperes követelte adós-
ságát – nemes Czomba Gábor, úgy is mint István testvére
gyermekei gyámtyja, nemes Czomba Julianna, nemes
Tarpai Istvánné és nemes Czomba Rebeka özvegy Betsei
Istvánné alperesektől. Az eljárás Te[kinte]tes Jármay Lajos
alperesekért vállalt teljesítésére tekintettel 1836-ban meg-
szüntetésre került.⁴⁵

A szolgabírói szék – többek között – adóssági perekben
200 forintig, legfeljebb 3000 forintig első fokon kizáróla-
gos hatáskörrel rendelkezett.

Szolgabírói szék –
tekintetes nemzetes
és vitézlő Szunyoghy
Sándor úr mint me-
gyebeli szolgabíró és
esküdt társa – járt el
a következő kis érté-
kű adóssági perben
is. Az 1818. május
28. napján tekintetes
nemes Szabolcs vár-
megyében Nagykálló
mezővárosában ne-
mes Törka József hi-
tes orvos mint felperes
indított adóssági pert
– tekintetes Borbély
Julianna asszony, né-
hai tekintetes Bogdá-
nyi Farkas László úr
özvegye mint tisztelt
férjétől származott
gyermekei törvény és
természet szerint való
gyámtyja és gond-
viselője alperes ellen.
1818 decemberében
az eljárás még nem ért
véget, az alperes sérel-
meit nem egyszer adta
elő, a felperes ugyan-
akkor azt kérte a bíró-

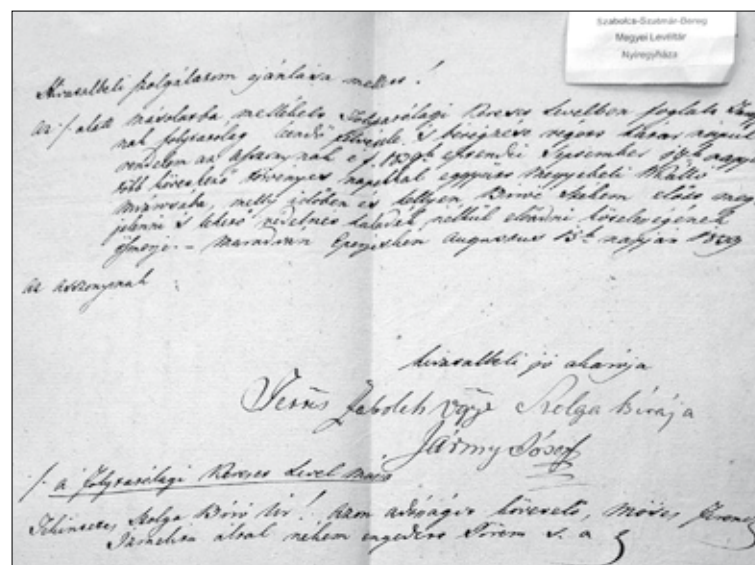
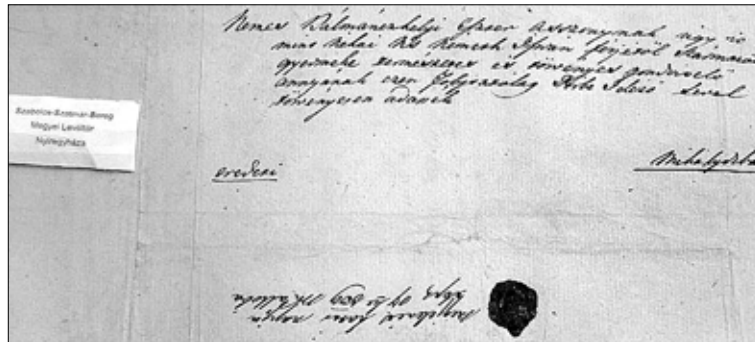
ságtól, hogy az alperest igazságnak megfelelő előadásra
kötelezze.⁴⁶

A főszolgabíró és az esküdt polgári peres ügyben jár-
tak el az alábbi eljárásban. 1831. pünkösdi hava 17. napján
Nagykállóban tekintetes nemzetes és vitézlő vajai Vay Ist-
ván tekintetes nemes Szabolcs vármegye főszolgabírája és
esküdt társa (Karsay István) előtt adófizető Farkas Márton
felperes kezdeményezett adóssági pert – tekintetes Déry
Krisztina asszony, tekintetes nemes Zatureczki Antal úr
házastársa, tekintetes Ujvári Déry István úr, Déry Jusztina
kisasszony és tekintetes toltsvai Nagy Ádám úr mint
néhai tekintetes Déry Erzsébet asszonytól született gyer-
meke természetes és törvényes gyámtyja alperesek el-
len. Felperes keresetlevele értelmében 1811. március 14-
én tekintetes Ujvári Déry Györgynek 40 köböl gabonát
adott kölcsön, melyet sem ő, sem successorai (jogutódai),
az alperesek többszöri barátságos megkeresése ellenére
sem fizették vissza. Az eljárás 1831-ben még nem feje-
ződött be.⁴⁷

3.2.3. „Osztályos” perek

Az osztály a rendi magánjognak az ősiséggel kapcsolatos
fontos intézménye volt. Az ősiség a közös szerző őstől le-
származott nemzetségnek az ősi – közös ős által, ide nem
értve a saját jogon szerzett – birtokra vonatkozó igényjo-
gosultságát jelentette. Akkor érvényesült,
ha a birtok tulajdo-
nosa azt a nemzet-
ség hozzájárulása
nélkül elzálogosítani
vagy elidegeníteni
akarta. Ilyenkor a
nemzetségnek bár-
melyik jogosult tagja
(osztályos atyafi) a
zálogbirtokot a zá-
logösszeg lefizetése
mellett visszaválthat-
ta, illetve az eladott
birtokot visszape-
relhetette.⁴⁸ (A királyi
adomány kivételt je-
lentett: függetlenül a
birtok ősi vagy szer-
zeményi jellegétől
magszakadáskor – az
adománybirtokok fia-
gi leszármazóinak ki-
halásakor – az ingat-
lan visszaháramlott a
királyra.)⁴⁹

A közös vagyon
felosztása, az osztály
közös megegyezés
alján vagy királyi,
bírói parancsra ment

Írtrészek az 1832. évi adóssági per anyagából⁴³

végbe. Ilyenkor az ingókat és az ingatlanokat leltárba foglalták, amelybe csak a közös vagyron került. A család tagjait esetleg esküre lehetett kötelezni, hogy semmit a közös vagyronból nem titkoltak el. Az ingókat a férfiak és nők között egyenlő részben osztották fel. A fegyvert és a hadi felszerelést a fiúk még az osztály előtt kivették a maguk részére. A pecsétgyűrűt is ők kapták. A családi levelek közzösek maradtak, de őrizetüket a legidősebb fiútestvérre bízta. Az ingatlanokban csak a férfiak – kivételesen a nők is – részesültek. Azokat annyi – lehetőleg egyenlő mennyiségű és minőségű – részre osztották, ahány osztályos volt, majd az örökösök közt kisorsolták. Az atyai ház tartozékaival a legkisebb fiút illette meg, azzal a feltétellel, hogy testvérei a közös vagyronból új házakat építhessenek, és a közös területből ház építésére megfelelő földet kapjanak. Ha erre nem volt mód, az apai házat felbecsültették, és a legfiatalabbnak az osztályrészébe beszámították. Az özvegy anyja az ingatlanokból nem, csak az ingókból kapott a gyermekekével egyenlő részben. Az elhalt hintója, kocsilovai, ünneplő ruhája és jegygyűrűje is őt illették meg. Az osztálynak az alábbi hatásai voltak: 1. Az osztályosok egymás iránt szavatossággal tartoztak. Kötelesek voltak együtt védeni azt a testvért, akivel szemben pert indítottak a közös vagyronból eredő részére nézve. 2. A felosztott birtok ősvivé vált. 3. Az osztályosok kölcsönös öröklési jogot szereztek egymás osztályrészére úgy, hogy ha valamelyiknek az ága kihalt, a többiek ágai örökölték osztályrészében. 4. A rendesen végrehajtott osztály egy év múlva csak per útján volt megváltoztatható.⁵⁰

A kölcsönös öröklési jog azzal is érvényre jutott, hogy a birtokeladás és elzálogosítás előtt – perindítás terhe mellett – „elővásárlási jogot” kellett biztosítani az osztály tagjainak. Az alábbi eset felperese is a közös birtok elzálogosítását megelőző értesítést, törvényes megintetést hiányolta, sérelmezte testvére részéről.

1834. február 25-én tekintetes nemes Szabolcs vármegyében Nagykálló mezővárosában tekintetes nemzeti és vitélő főlelkinczki Kelcz János úr mint megyebeli főszolgabíró és esküdt társa (Bodó Ferenc) előtt nemzeti és vitélő Egry József felperes indított örökösödő zálogváltó pert – nemzeti és vitélő Rimaszombathy István úr, úgy is mint néhai hitvesétől, hetei Pap Johanna asszonytól született gyermekei természetes és törvényes gyámatyja és gondviselője alperes ellen. Az eljárás 1835 augusztusában még nem fejeződött be.⁵¹

Az osztálynál elkövetett hibák orvoslására két mód volt: az osztályigazítás és az új osztály, melyeket 32 éven belül per útján is lehetett érvényesíteni. Az előzőt kérhette, akit az osztálynál mellékes dolgokban megrövidítettek, vagy az osztályban kapott jószágnak egy részét önhibáján kívül perben elvesztette. Pl. hibát követtek el a telkek mennyisége, minősége vagy a felek száma körül. Ilyenkor az osztályrészeket egyfelől kisebbítve, másfelől pótolva ki lehetett egyenlíteni.⁵²

Osztályigazítás iránt indított pert B. Asztalos János mint felperes – Asztalos József és Asztalos János, úgy mint néhai feleségétől, Asztalos Máriától származott fiának törvényes és természet szerinti gyámatyja mint alperesek ellen 1844. december 13-án szabad és kiváltságos

Nyíregyháza mezőváros nemes tanácsa előtt. Keresetleve szerint a néhai édesatyja, Asztalos György után maradt vagyronban a küldöttség osztályt tett közte, József öccse és Mária húga árvája közt, amivel nem értett egyet, ezért fordult a tanácshoz. (Az 1836-tól 1869-ig hatályos rendelkezések értelmében, ha az osztályosok öröksége még osztatlan volt, és nem tudtak megegyezni, a birtok fekvése szerinti megye közönsége a közgyűlésből küldöttséget rendelt, amely közreműködött az egyeztetésnél. Amennyiben nem járt sikerrel, a kérelem benyújtásához képest egy éven belül leltárt készített, és sorshúzással döntött az osztályosok között. Ugyanakkor a küldöttség ítéletével egyet nem értő fél a törvény rendes útján érvényesíthette követelését. [1836. évi XIV. tc.] A küldöttség összetétele az 1840. évi XIII. tc.-ben pontosításra került azzal, hogy az osztály megtételéért folyamodó fél jelölt ki két bírót, a másik fél 15 napon belül szintén kettőt, és az előző négy bíró kért fel egy ötödiket, elnökül. A jelölés elmulasztása esetén a törvényhatóság nevezte ki a választmányt vagy az elnököt.) A küldöttség által megállapított ingók értékét és kamatokat kifogásolta: édesapja 160 forintban állapította meg a részére átadott gazdasági ingóságokat, amit a küldöttség 539 forintra értékelt fel; a nála lévő pénzösszeg után számított kamatot, a testvérei készpénze vonatkozásában nem; nem értékelté ugyanakkor azt, hogy édesapját 9 évig ő gondozta. Kérte alperesek elmarasztalását. Az alperesek tanúkkal igazolták, hogy bár felperes gondozta a közapát, a terheket nem viselte, rosszul gazdálkodott, 9 év alatt csak rontott a gazdaság értékén. Az 1847. június 25-én tartott tanácsülésen született ítélet megállapította, hogy a felperes nem igazolta az ingóságok 160 forintos értékét, így a küldöttség által meghatározott összegeket fogadta el a kamatok vonatkozásában is. Kijelentette továbbá, hogy az apa – nem megfelelő – gondozására hivatkozással költségek sem illetik, és testvérei az osztályos tömeg hasznáiból nem rekeszthetők ki. A felperes fellebbezése folytán 1847. szeptember 3. napján az iratokat felterjesztették a törvényszékre.⁵³

Ha valamely osztályost lényeges dolgokban szándékosan rövidítették meg, ha az osztályosok hibájából vagy csalárdsága miatt lényegesen rosszabb vagy kevesebb ingatlant vagy semmit sem kapott, továbbá ha egyikőjük önhibáján kívül háborúban vagy perben osztályrészét vagy annak jelentős hányadát elvesztette, indíthatott új osztályra irányuló pert. Ez alól három kivétel volt: az, akinek egész – vagy ahhoz közeli – részét hatalommal vették el, aki azt hűtlensége vagy adóssága miatt vesztette el. Az új osztály végrehajtása előtt a szétosztott vagyont eredeti állapotába kellett visszahelyezni. Ezért az osztályosoknak kötelezniük kellett magukat arra, hogy részeiket az új osztály céljára átadják. Az ingó és ingatlan vagyont eskü alatt kellett beszolgálatni, nyilatkozva az azokon történt változásokról, az elvégzett javításokról és az okozott károkról, hogy azokat az illető javára vagy terhére írják.⁵⁴

Új osztály iránti perrel történt a zálogbirtok visszaszerzése az alábbi esetben. 1838. március 22-én tekintetes nemes Szabolcs vármegyében Nagykálló mezővárosában tekintetes nemzeti és vitélő Póznér Antal úr mint megyebeli főszolgabíró és esküdt társa előtt tekintetes nemzeti és

vitézlő mikófalusi Belény Benedek felperes indított beszámítandók letétele mellett örökösödve osztályt követelő pert – tekintetes nemzetes és vitézlő n.lónyai Lónyai László úr mint néhai hitvesétől, tekintetes Bónis Terézia asszonytól származott gyermekei természetes és törvényes gyámatyja mint 1. és tekintetes Bónis Karolina asszony tekintetes bernáthfalvi Bernáth Gedeon úr házastársa mint 2. r. alperesek ellen. Felperes előadása szerint néhai tekintetes idős tolszvai Bónis László úr által néhai tekintetes báji Patay Sámuel úr birtokából kiváltott ezen tekintetes nemes megyébe bekebelezett Dada helységében 16 egész telekből álló és a Bónis famíliát közösen illető részjóságnak egyhated része egyenes örökösödés útján a majdan előmutatandó oklevelek tartalma szerint a felperest illeti. Kérte a kiváltó örököseit, alpereseket megidézni, s a netalán beszámítandók bevétele mellett a közös osztatlan állapotban lévő jóságra törvényt és igazságot szolgáltatni. Az ügyben 1838-ban még nem született érdemi döntés.⁵⁵

Az osztályos perekben az értékhatártól függően a szolgabírói vagy alispáni szék járt el nemesek, míg a szabad királyi városok tanácsa polgárok ügyeiben.

A szakirodalomban Csizmadia Andor az osztályt a feudális földtulajdon témakörében,⁵⁶ Eckhart Ferenc szintén a tulajdonjog kapcsán,⁵⁷ míg Kállay István az öröklés egy formájaként⁵⁸ tárgyalja. Fenti levéltári források örökösödési osztályos perekként vannak számontartva.

4. Összegzés

Az előzőekben vázolt kép rajzolódott ki a gyermekeket érintő polgári perekben Szabolcs vármegyében 1806 és 1848 között. A levéltári kutatás során fellelt 47 forrásnak majdnem fele zálogos, másik nagy része adóssági, három pedig osztályos per.

ZSÍROSNÉ LÁSZLÓ, LÍVIA

Ein Einblick in die typischen bürgerlichen Rechtsstreitigkeiten, die Kinder betreffen, in der Komitat Szabolcs zwischen 1806 und 1848

(Zusammenfassung)

Der Artikel „Ein Einblick in die typischen bürgerlichen Rechtsstreitigkeiten, die Kinder betreffen, in der Komitat Szabolcs zwischen 1806 und 1848“ basiert auf einer Forschung von Archivdokumenten, die von einem lokalen Autor aus Nyíregyháza verfasst wurde und bisher unveröffentlicht ist. Zunächst wird die Geschichte der Komitat Szabolcs aus geografischer, administrativer und demografischer Sicht kurz betrachtet, beginnend mit der Festung, die im 10. Jahrhundert von Szabolcs, dem Führer der Region, erbaut wurde. Dann wird das Gesetzgebungssystem von Habsburg-Ungarn untersucht, insbesondere das Gerichtshof als das am weitesten ver-

A feldolgozott tizenhárom (7 adóssági, 3 zálogjogos, 3, osztályos) eset legfőbb közös vonása az, hogy a gyermekek szüleikre, képviselőjükre hivatkozással (pl. Krucsfay Emerencia mint néhai férjétől származott minden gyermekei törvény és természet szerint való gyámatyja) csupán az irat fejrésében kerültek megemlítésre név nélkül, egyszer keresztnévvel. Egyikük sem volt még törvényes korú, ezért élő szülőjük, gyámjuk képviselte őket az eljárásban. Lényegében „megörökölték” elhunyt felmenőjük tartozásait vagy követeléseit, így kerültek a perbe (tizenkétszer) alperesi, (egyszer) felperesi pozícióban. A – 19. század első felében nagykállói székhellyel működő – vármegyei törvényszék személyi illetékességét jól példázza, hogy – egytől eltekintve – valamenynyiszer „nemes” szülő képviselte a kiskorúakat. Az egy rendelt gyámot kivéve mindig természetes és törvény szerint való gyám (nyolcszor anya, háromszor atya, egyszer nagybáty) járt el, végrendeleti gyám nem fordult elő egy esetben sem. Nemeseknél a követelések mértékétől függően 5-5 alkalommal a szolgabírói szék, illetve a főszolgabíró, egy-egy esetben pedig az alszolgabírói szék, továbbá az alispán, szolgabíró és esküdt társai előtt folyt az eljárás; a polgárok egyik ügyében a városi tanács járt el. Az eljárás tíz alkalommal nem fejeződött be, egyszer – alperesekért vállalt teljesítésre tekintettel – megszüntetésre került, egy esetben a 4 alperesből kettővel meggyezett a felperes, egyet pedig elmarasztalt a bíróság, további egy alkalommal a kereseti kérelem el lett utasítva. Az iratok kétszer kerültek felterjesztésre a jogorvoslati hatósághoz. A „bíróság” döntése akkoriban is a kereseti követeléshez igazodott, azon nem terjedt túl. Az elhúzódott eljárások arra utalnak, hogyha a felek pereskedésre szánták magukat, már az 1800-as években sem jutottak belátható időn belül a követelésükhöz.

breitetes Gericht, seine Gremien und Aufgaben werden beschrieben. Der Autor klärt, wer im 19. Jahrhundert laut dem „Tripartitum“ von István Werbőczy als Minderjähriger galt, und stellt fest, dass Kinder unter väterlicher Autorität standen oder in Abwesenheit des Vaters (durch Testament, gesetzliche Vormundschaft oder Bestellung) von einem Vormund betreut wurden. Dann beschreibt er die typischen Arten von zivilen Rechtsstreitigkeiten, die Kinder betreffen (Pfandrecht, Schulden, Klassendifferenzierung) und analysiert 13 konkrete Rechtsfälle anhand von Archivquellen, um Schlussfolgerungen aus der Forschung zu ziehen.

ZSÍROSNÉ LÁSZLÓ, LÍVIA

An insight into the most typical civil cases concerning children in Szabolcs County between 1806 and 1848

(Abstract)

The article “An insight into the most typical civil cases concerning children in Szabolcs County between 1806 and 1848” is based on research of archival documents. This article is written by a local author from Nyíregyháza, and it is unpublished so far. Firstly, the history of Szabolcs County is briefly reviewed from a geographical, administrative, and demographic point of view, starting with the fortress built in the 10th century by Szabolcs, the leader of the region. Then the legislative system of Habsburg-Hungary is analysed, especially the regional court as the

most widespread court, its bodies and tasks are described. The author clarifies who was considered a minor in the 19th century according to István Werbőczy’s “Tripartitum” and notes that children were under paternal authority or were cared for by a guardian in the absence of the father (by will, legal guardianship or appointment). He then describes the typical types of civil litigation involving children (lien, debt, class differentiation) and analyses 13 specific legal cases using archival sources to draw conclusions from the research.

Jegyzetek

- ¹ NAGY Endre – RÁCZ Lajos: *Magyar alkotmány- és közigazgatástörténet*. Szerk. MÁTHÉ Gábor. Budapest, 2007. HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó, 128. p.
- ² Uo. 131. p.
- ³ REISZIG Ede: Szabolcs vármegye története. In BOROVSKY Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. (Magyarország monografiája.) Szabolcs vármegye*. Budapest, 1901. „Apollo” Irodalmi Társaság, 401–402. p.
- ⁴ REISZIG 1901. 402–404. p.
- ⁵ NAGY-RÁCZ 2007. 139. p.
- ⁶ REISZIG 1901. 402. p.
- ⁷ NAGY-RÁCZ 2007. 152–154. p.
- ⁸ REISZIG 1901. 477. p.
- ⁹ THIRING Gusztáv: *Magyarország népessége II. József korában*. Budapest, 1938. Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet R. T., 17. p.
- ¹⁰ Uo. 36. p.
- ¹¹ FÉNYES Elek: *Magyarország leírása. I. rész. Magyarország általánosan*. Pest, 1847. Beimel József, 26. p.
- ¹² KOVÁCS István: A törvénykezés Szabolcs vármegyében. In BOROVSKY Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. (Magyarország monografiája) Szabolcs vármegye*. Budapest, 1901. „Apollo” Irodalmi Társaság, 232. p.
- ¹³ STIPTA István: *A magyar bírói rendszer története*. Debrecen, 1997. Multiplex Media–Debrecen University Press, 103. p.
- ¹⁴ CSIZMADIA Andor: A feudális állam 1526-tól 1848-ig. In CSIZMADIA Andor – KOVÁCS Kálmán – ASZTALOS László: *Magyar állam- és jogtörténet*. Szerk. CSIZMADIA Andor. Budapest, 1995a. Nemzeti Tankönyvkiadó, 187–188. p.
- ¹⁵ Uo. 190–192. p.
- ¹⁶ STIPTA 1997. 122. p.
- ¹⁷ NAGY-RÁCZ 2007. 171. p.
- ¹⁸ CSIZMADIA 1995a. 189. p.
- ¹⁹ ECKHART Ferenc: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. Szerk. MEZEY Barna. Budapest, 2000. Osiris Kiadó, 262. p.
- ²⁰ STIPTA 1997. 75. p.
- ²¹ CSIZMADIA 1995a. 190. p.
- ²² STIPTA 1997. 75. p.
- ²³ Uo. 76. p.
- ²⁴ ECKHART 2000. 262. p.
- ²⁵ CSIZMADIA Andor: A magánjogi jellegű (jog)intézmények. In CSIZMADIA Andor – KOVÁCS Kálmán – ASZTALOS László: *Magyar állam- és jogtörténet*. Szerk. CSIZMADIA Andor. Budapest, 1995b. Nemzeti Tankönyvkiadó, 227. p.
- ²⁶ Uo. 227–228. p.
- ²⁷ LÁCZAY Magdolna: A szabolcsi nemesség társadalmi tagozódása a 19. század első felében. In KUJBUSNÉ MECSEI Éva (szerk.): *Szabolcs-
Szatmár-Beregi Levéltári évkönyv 18*. Nyíregyháza, 2008. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltára, 275–279. p.
- ²⁸ CSIZMADIA 1995b. 235. p.
- ²⁹ Uo. 235–236. p.
- ³⁰ ECKHART 2000. 279. p.
- ³¹ Uo. 281. p.
- ³² Rénes forint, rénus forint, rajnai forint vagy konvenció forint: az 1753-tól konvenció pénzlábnak nevezett húszforintos pénzláb (Mária Terézia vezette be a pénzrontás ellen és a pénzrendszer egységsítése érdekében) szerint vert pénzermék (kb. 11 gramm színezüstöt tartalmaztak), valamint az azokat kiegészítő bankjegyek elnevezése, 1858. október 30-ig volt törvényes fizetőeszköz. Konvenció forint. https://hu.wikipedia.org/wiki/Konvenció_forint.
- ³³ Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Vármegyei Levéltára (MNL SZSZBVL) IV. B. 105. Szabolcs vármegye törvénytörvényének iratai 1845–1849. 49. cs. 665. (darab) 29/1849. (iratszám).
- ³⁴ Uo. 674. 7/1849.
- ³⁵ Uo. 667. 2/1849.
- ³⁶ VERES Miklós: *A tárnoki hatóság és a tárnoki szék 1526–1849*. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai III. Hatóság- és hivatal-történet 2.) Budapest, 1968. Akadémiai Kiadó, 73. p.
- ³⁷ KÁLLAY István: *Városi bíráskodás Magyarországon 1686–1848*. Budapest, 1996. Osiris, 493. p.
- ³⁸ MNL SZSZBVL IV. B. 105. 49. Cs. 681. 10/1849.
- ³⁹ Meghatározott nagy ünnepek utáni nyolcadik napon összeült törvényeszköt jelentett (nagy oktavák), amelyet 1723-ban megszüntettek az állandóan működő kertületi táblák egyidejű felállításával. Vö. CSIZMADIA 1995a. 188–189. p.
- ⁴⁰ MNL SZSZBVL IV. B. 105. 49. cs. 680. 46/1849.
- ⁴¹ Uo.
- ⁴² Uo. 672. 8/1849.
- ⁴³ Uo.
- ⁴⁴ Uo. 661. 10/1849.
- ⁴⁵ Uo. 664. 1/1849.
- ⁴⁶ Uo. 675. 48/1849.
- ⁴⁷ Uo. 681. 4/1849.
- ⁴⁸ CSIZMADIA 1995b. 217–218. p.
- ⁴⁹ Uo. 220–221. p.
- ⁵⁰ ECKHART 2000. 285–286. p.
- ⁵¹ MNL SZSZBVL IV. B. 105. 49. cs. 660. 1/1849.
- ⁵² ECKHART 2000. 286. p.
- ⁵³ MNL SZSZBVL IV. B. 105. 49. cs. 685. 13/1849.
- ⁵⁴ ECKHART 2000. 286. p.
- ⁵⁵ MNL SZSZBVL IV. B. 105. 49. cs. 665. 55/1849.
- ⁵⁶ CSIZMADIA 1995b. 221. p.
- ⁵⁷ ECKHART 2000. 285. p.
- ⁵⁸ KÁLLAY 1996. 13. p.

Kasuba Róbert István

A törvénytelen gyermek jogállása: szabályozások a 20. század elején

„*Omnia mea mecum porto.*” – Mert mindenemet magammal viszem.

(Marcus Tullius Cicero: *Paradoxa stoicorum* ad M. Brutum, I.1.8.)

1. Bevezető gondolatok

A magyar történelem szinte minden szakaszában jelentős kérdés volt az, hogy a családban született gyermek a férj és a feleség nemi kapcsolatából származzék. Ezt a fontos kitételt képviseli a mai napig a kánonjog, és képviselte az 1950-es évekig a magyar állami jog is. Ez azt jelenti, hogy évszázadokon át csak

az a gyermek rendelkezett cselekvőképességgel, örökölhette apja rangját, nevét és vagyonát, aki törvényes volt, tehát a férj és a feleség érvényesen megkötött házasságából származott. A nem ilyen kapcsolatból származó gyermeket törvénytelennek tekintették, aki csak anyja nevét viselhette, és semmilyen jogi kapcsolatba nem kerülhetett biológiai apjával és annak családjával. A nemesi családokban nagyon fontos szempont volt, hogy a gyermek tiszta kapcsolatból születhessen, hiszen a név és a rang továbböröklésére csak az a gyermek volt jogosult, aki szüleinek törvényes gyermeke volt. Ez nem azt jelenti, hogy ezekben a családokban nem voltak jelen házasságon kívüli kapcsolatok, amelyekből esetlegesen gyermek is származott. A polgári családok életében is jelentős volt a családi vagyon öröklése szempontjából a név tisztaságának kérdése. A legtöbb törvénytelen gyermek olyan kapcsolatból született, ahol az anya (vagy esetleg az apa) hatalmi viszonyban állt az apával (esetleg az anyával). Ilyenek voltak a háztartási alkalmazottak, cselédek, gyári és mezőgazdasági munkásnők, de az is előfordulhatott, hogy egy munkáslegény csábította el a gazda lányát, vagy a jómódú polgárcsalád leányát.¹ A törvénytelen születés esetében előfordult az is, hogy az anya állami gondoskodásba adta gyermekét, hiszen egy gyerekkel nem lehetett ismét elmenni szolgálni vagy dolgozni. Az is megoldás lehetett, hogy az anyai nagyszülők nevelték a gyermeket, az anya pedig a tartásról gondoskodott munkájával.

Lelencek fogadása a londoni Foundling Hospitalban a 19. században³

Ezen kívül a törvénytelen gyermekek körében nagyobb volt a csecsemő- és gyermekhalandóság aránya az általában rosszabb gondozási, nevelési körülmények miatt, legalábbis Budapest tekintetében.² Tanulmányomban azt a kérdést szeretném megvizsgálni, hogy hogyan alakult a törvénytelen gyermek jogi sorsa az 1928. évi magánjogi törvényjavaslat (Mtj.) megalkotásától kezdődően 1946-ig, a kérdés végleges rendezéséig.

2. A törvénytelen gyermek

A magyar jog évszázadai alatt a házasság és a családi élet szabályozása a kánonjog hatáskörébe tartozott. Werbőczy *Hármaskönyve* is csak egyetlen alkalommal és elsősorban vagyoni kérdésben utal a gyermek törvényteleniségére az I. rész 108. cikkében, ahol a szabályozás szerint, amennyiben a házasságról kiderült, hogy egymásnak vérrokonai, akkor a házasságukból született gyermek öröklési szempontból törvénytelen volt.⁴ Így nem örököltethet az apja után, illetve ezt a törvényteleniséget sem a pápa, sem az uralkodó rendelete nem törvényesíthette abban az esetben, ha a törvényesítés a törvényes fiúgyermekek, vagy más törvényes örökösök jogsérelmét okozta volna, kivéve abban az esetben, ha az apa törvényes örökös nélkül halt meg, azaz az adománylevélben meghatározott örökös-hiány, magszakadás következett be:⁵ ekkor a vagyont az uralkodó örökölte, aki a birtokokkal szabadon rendelkezett, így azokat a törvénytelen gyermek számára is juttathatta.⁶

Az egyház életét kezdetben a helyi és részterületi zsinatok, 1563-tól kezdve a házasságjog tekintetében is a tridenti egyetemes zsinat kánonjai⁷ szabályozták. Igen későn került megalkotásra az első *Egyházi Törvénykönyv*, 1918-ban. A kánonjog azt a gyermeket tekintette törvényesnek, aki a szülőknek az egyház hivatalos képviselője előtt megkötött érvényes házasságából született, vagy a házasság megszűnésétől számított 300 napon belül született.⁸ Törvénytelen volt az a gyermek, aki házasságon kívüli viszonyból származott: ez a viszony lehetett természetes, amennyiben a szülők képesek lettek volna a házasságkötésre a fogantatás vagy a szülés előtt, és *spurius*⁹ akkor, ha a felek valamilyen bontó akadály fennállása miatt nem köthettek volna házasságot. Ilyen ok lehetett: ha a születendő gyermek házasságtörésből származott, azaz szüleinek egyike mással házasságban élt; ha a szülők egyike egyszerű, vagy ünnepélyes szerzetesi fogadalmat tett; illetve ha a szülők oldalági vérrokonságban, vagy oldalági sógorságban álltak, illetve ha a szülők egyenesági rokonai voltak egymásnak.¹⁰ A kánoni akadályok ilyen irányú rendszere általában feloldhatatlannak tekinthető, ám egyes esetekben lehetséges volt a gyermek törvényesítése, például a természetes törvénytelen gyermek esetében akkor, ha a szülők a gyermek születése után érvényes házasságot kötöttek, a gyermek törvényessé vált. A jelenlegi kánonjogi szabályok, a *Codex Iuris Canonici* 1986. évi revíziója után, a jogszabályszövegből kihagyták a törvénytelenül született gyermekekre vonatkozó fent említett korlátozásokat, és az anyakönyvekben sem történik már

utalás arra, hogy a gyermek kánonjogilag törvényes házasságból, vagy tisztán polgári házasságból, illetve élet társi kapcsolatból született-e.¹¹

2.1. A törvényteleniségnek a kánonjogban és a korabeli állami szabályozásokban fellelhető következményei

Az egyházi szabályok szerint a törvénytelen gyermek egyben jogi szempontból becstelennek tekintendő. Ez a becstelen állapot megfelel a római jogból ismert turpitudónak, amelynek keretében a római *praetor* a köztisztességre hivatkozva nyilváníthatott valakit becstelennek,¹² ami együtt járt azzal, hogy a becstelenné vált személy (*turpis persona*) nem viselhetett közhivatalt, és nem lehetett olyan jogi aktusok alanya, amelyek bizonyos megbízhatóságot feltételeztek. Az egyház ezt bővítette ki és alkalmazta a papságra való alkalmasság jogi feltételeinek megállapításánál, a törvénytelen gyermekekre mint hátrányt okozó személyi állapotot. Az 1918. évi *Codex Iuris Canonici* az alábbi szigorúbb szabályok alapján megtiltja azt, hogy a törvénytelen gyermek egyházi hivatalokba kerüljön:¹³

- Az illető személy nem vehető fel papnevelő intézetbe.¹⁴
- Ha a felvett papnövendékről utóbb derült ki a törvénytelen származású, akkor nem szentelhető fel.¹⁵
- Az illető személy nem nyerhetett hivatalt vagy javadalmat, különösen nem lehetett bíboros, püspök és szerzetesrendben magasabb előljáró.¹⁶

A magyar állami jogszabályokban csak néhány utalást találhatunk az 1850 és 1900 közötti időszakban a törvénytelen gyermek jogállásával kapcsolatban. Így például a gyermek vallásáról szóló 1894. évi XXXII. tc. 5. §-a rendelkezik arról, hogy a törvénytelen gyermek anyja vallását követi.¹⁷ Az állami anyakönyvekről szóló 1894. évi XXXIII. tc. 38. §-a rendezi azt, hogy a törvénytelen gyermek természetes apját csak akkor lehet a születési anyakönyvbe bejegyezni, ha a természetes apa a gyermeket elismeri, és ezt a kijelentését az anyakönyvvezető előtt személyesen teszi, vagy az elismerést közokiratba foglalja.¹⁸ Törvénytelen gyermeknek kellett tehát tekinteni az állami szabályok szerint azt, aki törvényes vagy vélt házasságban nem élő nőtől, vagy törvényes vagy vélt házasságban élő nőtől, de a fogantatás vélelmezési idején túl született.¹⁹ A törvényesen és a törvénytelenül született gyermek jogai között a 19. század végi, 20. század eleji szabályozás éles különbséget tett: a törvénytelen gyermekek nem részesülhettek a törvényes gyermekekkel azonos jogokban. A jogviszonyok különböző módon álltak fenn a törvénytelen gyermek és anyja, illetve a törvénytelen gyermek és biológiai apja között.

2.2. A törvénytelen gyermek anyjának és biológiai apjának jogai

A törvénytelen gyermek anyja teljes rokonságával rokon kapcsolatban állt, biológiai apja rokonságával azonban nem. Így a törvénytelen gyermek felett a szülői felelősséget kizárólag az anya gyakorolta.²⁰ Ha az anya kiskorú volt, akkor a gyámhatóság gyámot rendelt.²¹ A biológiai apának lehetősége volt arra, hogy a gyermeket elismerje, és ezáltal például vallását megváltoztassa, ha a gyermek a 7. életévét még nem érte el.²² Az apa azonban az elismeréssel nem nyert apai hatalmat a gyermek felett. Az atyai hatalom a törvényes, törvényesített és az örökbefogadott gyermekek felett állt fenn. Az apa kizárólag az elismeréssel nem nyerhetett apai hatalmat a gyermek felett, mivel az csak két módon volt lehetséges: a törvénytelen gyermek anyjával kötött utólagos házassággal, kivéve akkor, ha a gyermek úgy született, hogy előzetesen a szülei házasságtörést is elkövettek,²³ illetve a királyi kegyelemmel törvényesített gyermek esetében is. Harmadik lehetőség az apai hatalom gyakorlására a törvénytelen gyermeknek a biológiai apja általi örökbefogadása volt, de természetesen örökbe fogadni ezen a körön kívülálló személyt is lehetett.²⁴ A római katolikus felekezethez tartozók számára rendelkezésre állt még a pápai törvényesítés is, amely a királyi törvényesítéshez hasonlóan kegyelemből történni lehetett.²⁵

2.3. A biológiai apa kötelezettségei

A biológiai apa – amennyiben az apaságot önként elismerte, vagy apasági kereset alapján apaságát a bíróság megállapította²⁶ – köteles volt törvénytelen gyermekéről gondoskodni, azonban az apa nem követelhetette azt, hogy az anya a gyermeket számára adja át, hogy a gondoskodást természetben valósíthassa meg. Tehát ez a fajta apai gondoskodás kizárólag anyagi természetű lehetett. Ez a rendelkezés logikailag is illeszkedő, hiszen amennyiben az apa, atyai hatalmát nem gyakorolhatta, hanem arra csak az anya volt kizárólagosan jogosult, akkor arra sem lehetett jogosultsága, hogy a gyermeket nevelje.²⁷ Az apa és az anya szülei és rokonai tartásra és a gyermek gondozására nem kötelezhetőek, mivel ők a törvénytelen gyermekkel ilyen jogviszonyban nem álltak.²⁸ A gyermek tartása kiterjedt a biológiai apa halála után az apa után öröklő törvényes örökösre is hagyatéki tartozásként, ugyanakkor a törvénytelen gyermek biológiai apja után nem örökölhettek.²⁹ Más személyek akkor lehettek kötelezettek a gyermektartásra, ha például: a bíróság megállapította ezek bünrészeségét erőszakos nemi közösülésben (és ebből származott a gyermek); valamilyen vagyonnal járó kötelezettségeként volt köteles a gyermeket eltartani; vagy kártérítésre kötelezett (mint felelős munkaadó, vagy például a vasúttársaság, ahol a biológiai apát baleset érte, és ezért nem volt képes a gyermeket tartani). Ezek alapján azon alapon volt köteles a gyermeket tartani, hogy az elveszítette eltartóját.³⁰ A gyermek tartásdíját úgy kellett megállapítani, hogy az az anya (társadalmi) állására és a biológiai apa vagyoni vi-

szonyaira tekintettel legyen. Érdekes a megkülönböztetésnek ilyen módja: az anya társadalmi állása azért lényeges, mert például egy megesett cselédlány, aki paraszti sorból származott, nem tarthatott igényt egy, a polgári társadalmi réteghez tartozó lány vagyoni igényeihez igazodó tartásra, hiszen az őt nem illette meg. Tehát a megélhetést a társadalmi osztályokhoz mérten kellett figyelembe venni, tekintve, hogy a gyermek is ahhoz a társadalmi osztályhoz tartozott, amelyhez az anya. A törvénytelen gyermek anyja meghatározhatta a gyermek életpályáját, amelynek szintén társadalmi állásához megfelelőnek kellett lennie, a biológiai apának ehhez is vagyoni viszonyai alapján volt kötelessége hozzájárulni.³¹ A biológiai apa arra nem volt kötelezhető, hogy a gyermek dajkáját és árvaházi ellátását finanszírozza, ám ha a tartást már a bíróság megítélte, az előtt hogy a gyermek dajkaságba vagy árvaházba került volna, akkor az így megítélt tartásdíjat erre a célra is fel lehetett használni.³² A törvénytelen gyermek élhetett az apa megállapítására irányuló bírósági kereset benyújtásával, bármely fajta törvénytelen kapcsolatból is származott, ám ezen kereset alapja csakis a vérségi kapcsolat, a nemzés ténye lehetett, tehát az apa vétkessége alapján nem volt kereset indítható.³³

2.4. A törvénytelen gyermek öröklési képességének kérdései

A törvénytelen gyermek esetében kizárólag az anya és az anyai rokonság kapcsán vetődött fel az öröklés lehetősége. Az anya hagyatékában a törvénytelen gyermek úgy örökölt, mint a törvényes gyermek, ha pedig több törvénytelen gyermeke is volt az anyának, akkor egyenlő arányban váltak örökösre. E rendelkezések kialakulása több lépcsőben történt, a magánjogi jogfejlődés fokozatosan jutott el a törvénytelen gyermek öröklése kialakításának állapotáig, amely alapvetően kúriai döntésekre alapult. 1848 előtt, a régi magyar magánjog alapján³⁴ a jogtudomány képviselői azon az állásponton voltak,³⁵ hogy a törvénytelen gyermek egyáltalán nem örökölhét az anyja után sem.³⁶ A 20. század elejére ez a gondolkodás megváltozott: a törvénytelen gyermek és az anya kölcsönös öröklési jogot nyert egymás hagyatékára. Ez kibővült azzal, hogy amennyiben az anyának törvényes gyermekei is voltak, akkor a törvénytelen nem örökölhettek. Később a Kúria döntéseivel megváltoztatta ezt a rendelkezést, és így a törvénytelen gyermek, a végakarattól elhált anya törvényes örököse lehetett akkor is, ha volt törvényes leszármazó.³⁷ A Kúria viszont arról is rendelkezett, hogy az anya rokonai után nem illet meg törvényes öröklési jog a törvénytelen gyermeket.³⁸ Később a Kúria úgy döntött, hogy az anyjánál hamarabb elhunyt törvénytelen gyermek után maradó törvényes leszármazó lehet a nagyanyja örököse, tehát a törvénytelen gyermek öröklési joga átszáll leszármazóira mint képviseleti jog.³⁹ Legutolsó lépésként alakult ki a törvénytelen gyermek öröklési joga az anyai rokonság után, azzal, hogy a törvénytelen gyermek, anyja jogainak képviseletében jogosult az anya rokonaitól való öröklésre, de azok is örökölhettek őtána.⁴⁰

Az apa és az apai rokonság után a törvénytelen gyermek törvényes örökös nem lehet, kizárólag végrendeletben juttatható neki bármely vagyonelem. Ez arra az esetre is igaz, ha az apa a gyermeket elismerte, mivel az egyszerű elismerés még nem törvényesíti a gyermeket.⁴¹ A törvénytelen gyermek törvényesítésével, annak jogerőre lépésének napjától tartozik bele az öröklési rokoni láncba, tehát az öröklés tekintetében megelőzik őt az ezen időpont előtt született törvényes gyermekek.⁴²

A királyi kegyelemmel történő törvényesítés esetében ugyan a joghatály kiterjed az apára, a törvényesített gyermekekre és annak leszármazóira, de az apa és az anya rokonnaira vonatkozóan nem, tehát tőlük a törvényesített gyermek és leszármazói nem örökölhettek.⁴³

Az örökbefogadással történő törvényesítés kapcsán néhány szigorúbb megkötés állt fenn, például az örökbefogadottnak az örökbefogadás előtt született gyermekei nem lehettek az apa örökösei, illetve az örökbefogadó sem örökölhet az örökbefogadott után.⁴⁴

3. Az 1928. évi magánjogi törvényjavaslat családjogi rendelkezései a törvénytelen gyermekről

3.1. A törvénytelen gyermek jogállása rendezésének szükségességéről

A törvénytelen gyermek jogi helyzetének rendezése annál is inkább sürgetővé vált, mivel az anyakönyvek tanúsága szerint jelentős számú olyan gyermek született, akinek jogállása, törvénytelenége okán nem volt rendezett. Tanulmányomban csupán egy kisebb közösség keresztelési anyakönyveinek adatait felhasználva szeretném példázni azt, hogy a törvénytelen gyermek mint jogi probléma megoldása miért volt szükséges. Az adatokat a mezőhegyesi Szent György Plébánia Kereszteltek Anyakönyvéből, az 1928-tól 1945-ig terjedő időszakában történt keresztelesek feldolgozásával nyertem.

1928-ban a plébánián 264 gyermeket kereszteltek meg, ebből 14 volt törvénytelen származású, ez a megkereszteltek 5%-a. 1929-ben 206 keresztelő volt, ebből 13 gyermek törvénytelen származású, ez a keresztelesek 6%-a. 1930-ban 217 keresztelő történt, ebből 17 gyermek volt törvénytelen, ez a keresztelesek 7%-a. 1931-ben 178 keresztelő történt, ebből a számból 13 fő volt törvénytelen származású, ez a kereszteleseknek szintén 7%-a. 1932-ben 205 keresztelő volt, ebből 15 gyermek számított törvénytelennek, ami a keresztelesek 7%-a. 1933-ban 188 keresztelőre 10 törvénytelen születés esett, ami a keresztelesek 5%-át jelenti. 1934-ben 199 megkeresztelt gyermek közül 12 volt törvénytelen, ez a keresztelesek 6%-a. 1935-ben a keresztelesek száma 166 volt, ebből szintén 12 volt törvénytelen származású gyermek, ez a keresztelesek 7,2%-a. Az 1936-os esztendőben 162 gyermeket kereszteltek meg, amely számból 13 volt törvénytelen, ami 8%-ot jelent. 1937-ben 161 keresztelésre 11 törvénytelen születés esett, ami 6%-ot jelent, 1938-ban szintén 161 keresztelés volt, de csak 7 törvénytelen születésű gyermek, ami 4%-ot jelent. 1939-ben

149 keresztelésre 12 törvénytelen születés esett, ami szintén 8%. 1940-ben 185 keresztelésre 19 törvénytelen születés esett, amely a születések 10,2%-át jelenti. 1941-ben 161 keresztelés történt Mezőhegyesen, ebből összesen csak 6 volt törvénytelen származású gyermek, ez a születéseknek csak a 3%-a és a vizsgált időszakban a legalacsonyabb arányú törvénytelen születés. 1942-ben 175 keresztelő volt, és ebből 15 volt törvénytelen származású gyermek, ami az összlétszám 8,5%-át jelenti. 1943-ban 153 keresztelésre 13 törvénytelen születés esett, ami az összes keresztelés 8,4%-a. 1944-ben 163 keresztelést végeztek, ebből 11 volt törvénytelen származású gyermek, 1945-ben pedig 115 keresztelő volt, ebből 10 volt törvénytelen származású gyermek, ami az említett keresztelesek összlétszámát tekintve 6,7 és 8,6%-át jelenti.⁴⁵

A fenti adatok tükrében is látható, hogy átlagosan a megszületett és a katolikus egyházban megkeresztelt gyermekek csaknem 10%-a törvénytelen származású volt. Általában az anyák háztartási alkalmazottak, napszámosok, idénymunkások voltak, néhány esetben együtt is éltek a gyermek természetes apjával. Egyes esetekben az anyakönyv megjegyzés rovatában a „polgárilag törvényes” megjelölést találtam, ami azt jelenti, hogy a szülők csak polgári házasságban éltek, egyházit nem kötöttek. Csak egyetlen közösség adatait vettem számba, de feltételezhető, hogy más közösségekben is hasonló arányok jelentek meg, sőt a fővárosban feltehetőleg sokkal magasabb számarány lehetett. Természetesen ez a felsorolás nem mutat átfogó képet a mezőhegyesi születési viszonyokról, hiszen figyelembe kell venni azt, hogy református és evangélikus közösség is volt a községben, ahol szintén anyakönyvezhették a kereszteléskor a gyermek jogállását, ám ebből az ízelítőből is látható, hogy szükséges volt a törvénytelen gyermek jogi helyzetének megnyugtató jogszabályi rendezésére.

3.2. A Mtj. rendelkezései a törvénytelen gyermek jogállásáról

Az 1928-as magánjogi törvényjavaslat már nem használta a „törvénytelen” kifejezést, helyette a „házasságon kívüli gyermek” megnevezést alkalmazta, ami minőségi különbséget jelzett, hiszen a megnevezés változásával annak megbélyegző jellege is enyhült. A törvényjavaslat hangsúlyozni kívánta azt, hogy a gyermek nem felelős szülei tetteiért, és így igazságtalan és a társadalom szempontjából kedvezőtlen az ilyen gyermek elnevezésbeli megkülönböztetése. Ez az elnevezésbeli változás az 1914-es törvényjavaslatot még nem jellemezte, ott „törvénytelen” gyermekről beszélt a javaslat és az indokolása is.⁴⁶ Ugyanakkor a házasság gyöngítését eredményezte volna az, ha a házasságon kívüli gyermekeket, csupán csak a vérségi kapcsolat okán egyszerűen apja családjába tartozónak tekintette volna a jogrend. Tehát a törvényjavaslat tartózkodik ettől, attól függetlenül is, hogy az apa felelősségét kifejezetten elismertette.

Az Mtj. 245.§-a fenntartotta azt az előzetes rendelkezést, hogy a házasságon kívüli gyermek kifejezetten csak

anyjával és annak rokonaival kerül jogi viszonyba, e körben jogállása ugyanolyan, mint a törvényes gyermeké.⁴⁷ Az anyával való rokonság egyértelmősége mellett, a Mtj. koncepciója az volt, hogy a gyermeknek az anya rokonságából való kizárása méltánytalan és a társadalmi érdekekkel ellentétes lett volna.⁴⁸ Ehhez mérten a Mtj. a következő szabályozást adja a gyermek és az anya közötti kapcsolat viszonylatában: a házasságon kívüli gyermek az anya vezetéknevét viseli, amennyiben az anya férjénél van, az így született gyermek akkor is az anya vezetéknevét viseli, valamint a gyermek viselheti az anya férjének nevét is, amennyiben a férj a gyermeknek és anyjának beleegyezésével, közokiratban, az igazságügyi miniszter jóváhagyásával azt átruházza. A miniszter az átruházást csak a közérdekre hivatkozással tagadhatja meg. Emellett a gyermek feletti felügyeleti jogot teljes egészében az anya gyakorolta, ebbe bele kellett érteni a képviselést és a gyermek vagyona feletti rendelkezési jogot is. Ezek a rendelkezések tulajdonképpen hasonlóak voltak az addigi szabályozáshoz, hiszen ezek is minden jogot és felelősséget a biológiai apáról az anyára hártottak. A gyermek biológiai apjával kapcsolatban azonban sokkal részletesebb a szabályozás, ezzel együtt nagyobb felelősség is hárult a házasságon kívüli gyermek apjára.

3.3. A biológiai apa személye

A biológiai apának azt kellett tekinteni, akinek a gyermek anyjával a gyermek fogantatása időszakában nemi kapcsolata volt. E főszabály alól két kimentési lehetősége volt a biológiai apának: amennyiben a körülményekből világosan kiderült, hogy lehetetlen volt, hogy a gyermek a férfitől származott, vagy amennyiben az anya „feslett” életet élt.⁴⁹ A feslett életmód tulajdonképpen az üzletszerű kéjelgést jelentette, amely tekintetében két okból volt méltánytalan a férfival szemben az apaság elismerése: egyrészt a közfelfogás szerint az ilyen szolgálatokat igénybe vevő férfi joggal gondolkodhatott úgy, hogy „veszélytelen helyzetben”⁵⁰ van, másrészt pedig jogelvi szempontból méltánytalan helyzet állhatott volna elő abból, ha az apasági igény egy gyermek tekintetében több férfival szemben is érvényesíthető lett volna, azaz ha az anyának egyszerre több partnerrel szemben lehetett volna egyetemleges felelősséget megállapító keresetet indítani. Ilyen rendelkezést az 1914-es magánjogi törvényjavaslat szintén nem tartalmazott.⁵¹

A Mtj. alapján a biológiai apának lehetősége volt arra, hogy közokiratban⁵² a gyermeket magáénak ismerje el,⁵³ így pedig nem volt lehetősége arra hivatkozni, hogy az anyával a fogantatás időpontjában nem volt nemi kapcsolata.⁵⁴ Ez a közokirati megnyilvánulás együtt járhatott azal is, hogy a biológiai apa a gyermeket nevére vette, és esetlegesen atyja vagyonára vonatkozóan is a törvényes és kötelelés rész tekintetében.

A házasságon kívüli gyermek nem volt tagja biológiai apja családjának, azaz sem az apával sem annak rokonaival nem áll jogi kapcsolatban. Ezt az elvet a Mtj. egyes olvasatai a német polgári törvénykönyvből (*Bürgerliches*

Gesetzbuch – BGB)⁵⁵ vették át bár a magyar szerzők ennek a rendelkezésnek átvételét, a természetjogi gondolkodással ellentétesnek tekintették. A Mtj. második változata úgy fogalmazott, hogy a házasságon kívül született gyermeknek jogilag nincs apja; ő nemzójének csak hitelezője. Márkus Dezső például azzal indokolja az imént említett tételnek a jogi gondolkodással való ellentétét, hogy amennyiben ez a tétel igaz lehetne, akkor előfordulhatott volna olyan eset, hogy tudtán kívül valaki saját apjának házasságon kívüli gyermekét veszi feleségül, vagy meny férjhez hozzá.⁵⁶ Ez az állás a vérfertőzésnek – egyébként büntetőjogi – kategóriájába is beleesett volna.

3.4. A házasságon kívüli gyermek tartása

A tartás kapcsán a szabályozás jelentősen bővült, főként annak időtartama tekintetében. A biológiai apa elsődlegesen a gyermek 16. életévének betöltéséig volt köteles tartásáról gondoskodni, ám nem saját, hanem az anya társadalmi állásához mérten. A 16. életévtől volt keresőképesnek tekinthető egy gyermek. Ahogyan az előzőekben is utaltam rá, az anya általában nem magas társadalmi rétegekből került ki, hanem a paraszti, cseléd és munkás rétegből, ehhez mérten, egy magasabb társadalmi rétegből származó biológiai apa csak csekélyebb tartásra volt kötelezve, mint a vele azonos társadalmi osztályba született törvényes gyermekei tekintetében. Amennyiben a gyermek az említett kor után sem volt képes magáról gondoskodni, a tartást ki lehetett terjeszteni a nagykorúság eléréseig – de csak addig –, mivel a jogi rokonság hiánya miatt a vélekedés alapján nem volt elvárható az apától, hogy ez után is gondoskodjon a gyermekről. Amennyiben az apa jövedelme kisebb volt, mint amekkora tartást az anya jogállása alapján a gyermeknek biztosítania kellett volna, akkor az anyának is kötelezettsége volt a gyermek tartásához hozzájárulnia, ugyancsak fennállt ez a kötelezettség az anyai rokonsággal szemben is, de csak a biológiai apa után.⁵⁷ Ennek célja az volt, hogy megakadályozza azt, hogy a gyermek két személytől, egymástól függetlenül is tartást követelhesen. A gyermek tartásával kapcsolatos szabályokat a 1914-es törvényjavaslat még szintén nem rendezte, így az 1928-as javaslatban ez is újdonságnak tekinthető.⁵⁸

A 16. életévét be nem töltött gyermek tartásáról sem ő, sem az anya nem mondhatott le, míg a 16. életévét betöltött gyermek esetében a tartás akkor már nem illette meg, ha saját hibájából esett el jövedelmétől, keresményétől.⁵⁹ Az eltartás sorrendjével kapcsolatban a Mtj. azt a megállapítást teszi, hogy a házasságon kívüli gyermek a tartásra a biológiai apa feleségével, elvált feleségével és törvényes gyermekeivel egy sorban jogosult, az apa más rokonát a házasságon kívüli gyermek megelőzi a tartásnál. A biológiai apa mentesült a tartás alól akkor, ha a gyermeket törvényes származása esetében sem lenne köteleltsége eltartani. A biológiai apa nem köteles, sőt számára nem megengedett az, hogy a házasságon kívüli gyermekét saját háztartásában nevelje, és részére a tartást természetben szolgáltatassa ki. Számára a tartást havonként előre és pénz-

ben kellett teljesíteni. A gyermek a tartást visszamenőleg is követelhetette.⁶⁰

A gyámhatóság jóváhagyása volt szükséges a gyermek és biológiai apja között a jövőbeli tartásra vonatkozó megállapodás megkötésére, és a tartásról való ingyenes lemondás semmis volt. A tartás folyósítására az apa örökösei is kötelezve voltak, mégpedig nemcsak azon gyermekek számára, akikkel szemben az apa már tartásra volt kötelezve, hanem azokkal is, akik az apa halála után váltak tartásra kötelezetté.⁶¹

A házasságon kívül született gyermek születésének bejelentésére az anyakönyvvezető kötelezett volt a gyámhatóságnál, aki gondoskodott az apai elismerő nyilatkozat közokiratba foglalásáról, ha azt az apa meg akarta tenni, vagy pedig bírósági útra terelte a kérdést, ha az elismerésre az apa nem volt hajlandó. Ha az apa elismerte gyermekét, akkor a gyámhatóság meghatározta a részére az apától történő szolgáltatások módját és mértékét, ellenkező esetben, ha az apa nem akart teljesíteni, akkor a gyermek bírósághoz fordulhatott.

3.5. A házasságon kívüli gyermek öröklése

Az öröklés szempontjából alapvető szabály volt az, hogy a házasságon kívüli gyermek biológiai apjának nem lehetett örököse, míg anyjának igen. A Mtj. annyiban változtatott ezen a jogi rendelkezésen és gyakorlaton, hogy speciális körülmények között engedte a törvényes öröklést az apa vagyonán a házasságon kívüli gyermeknek. Mégpedig akkor, ha az apa törvényes örökös hiányában halt meg, nem volt végrendeleti akaratnyilvánítás, és az állam lett volna a szükségszerű törvényes örökös, a házasságon kívüli gyermek az államot megelőzve törvényes örököse volt apja vagyonának.

Köteles részre a házasságon kívüli gyermek apja tekintetében nem volt jogosult. Visszautalhatók a *Tripartitum* rendelkezésére is, amely hasonló gondolkodással az uralgó mint szükségszerű törvényes örökös kegyére bízta azt, hogy magvaszakadt család esetében a törvénytelen gyermeket is örökössé tehetette.⁶²

3.6. A házasságon kívüli gyermek törvényesítéséről

A Mtj. két lehetőséget biztosít a házasságon kívüli gyermek törvényesítésére: az utólagos házasságkötést és a királyi kegyelmet. A házassággal történő törvényesítés értelmében a szülők utólagos házasságkötésével a gyermek születése időpontjára visszaható hatállyal törvényessé válik, és ezt a törvényességét akkor is megtartja, ha a szülők házassága utóbb érvénytelené vált, kivéve, ha a házasság egyenes ági vérrokonság, testvéri viszony vagy korábban kötött házasság miatt semmissé lett, és erről a házasság megkötésekor mind a két házasulónak tudomása volt.⁶³

A törvénytelenül született gyermek utólagos házasságkötéssel történő törvényesítését a kánonjog tette lehetővé, és egészen az 1868. évi LIV. tc. hatálybalépéséig az ezzel

kapcsolatos bíráskodást is az egyházi bíróságok látták el. Az említett jogszabály a születés törvényessége feletti bíráskodást a polgári bíróság hatáskörébe utalta.⁶⁴

A magyar magánjogba lehetőségként a kánonjogból került be az utólagos házassággal történő törvényesítés. A törvényesítésnek ez a módja egyébként az osztrák polgári törvénykönyvben (*Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch* – ABGB) is megtalálható volt.⁶⁵ A szülők kötelezettsége volt az, hogy az anyakönyvbe a törvényesítés feljegyzésre kerüljön. Amennyiben a gyermek a házasságkötés előtt meghalt, annak leszármazóira is kihatott a házasság törvényesítő ereje.⁶⁶

A királyi kegyelem a gyermeket kérelemre törvényesítette. Ez a lehetőség is megjelent az ABGB-ben.⁶⁷ A törvényesítést csak a biológiai apa kérhette, és a kérelemben a gyermeket magáénak kellett elismernie. Az apa halála után csak akkor lehetett ilyen módon törvényesítését kérni a gyermeknek, ha az apa a gyermeket végrendeletben a magáénak ismerte el. Ebben az esetben a törvényesítést a gyermeknek kellett kérelmeznie, és azt az sem gátolta meg, ha az eljárás megkezdése előtt vagy alatt a gyermek elhunyt, viszont a gyermek halála esetén csak akkor lehetett kérelmezni, ha a gyermeknek leszármazói is voltak. Egyetlen esetben nem lehetett kérelmezni az ilyen törvényesítést: ha a szülők egyenes ági vérrokonsága vagy testvéri viszonya miatt a házasságot egyébként sem köthették volna meg érvényesen.

A törvényesítés hatálya a királyi elhatározás dátumával kezdődött, és kihatott a gyermek leszármazóira, de nem volt kihatással a biológiai apa rokonságára, kivéve a házasságon kívüli gyermeknek anyjától származó testvérét. A törvényesítéssel az apai hatalom feléledt, de az anya számára továbbra is biztosítani kellett a gyermekével való rendszeres kapcsolattartást.⁶⁸

Ezen kívül lehetőség volt még a törvénytelen gyermek örökbefogadással történő törvényesítésére is, amelynek szabályait az Mtj. nem tartalmazta, azt az igazságügy-miniszter korábbi, 1884-ben, 3546. szám alatt, „a kiskorúakat érdeklő örökbefogadások körüli eljárás tárgyában” kibocsájtott körrendelete szabályozta. A szabályokat csak röviden ismertetem: kiskorú örökbefogadására csak annak törvényes képviselőjével kötött szerződés útján volt lehetséges, ez a törvénytelen gyermek tekintetében az anya volt. Ha az anya kiskorú volt, akkor helyette gyámja hozta meg a döntést.⁶⁹

4. A házasságon kívüli gyermek jogállásának végleges rendezése az 1946. évi XXIX. törvény által

„*Cum liberi dicantur illegitimi lege positiva, per eandem legem legitimari possunt*” – azaz: „Amely törvény által a gyermekek törvénytelennek minősülnek, ugyanazon törvény legitimé is teheti őket” – írta Aquinói Szent Tamás a *Summa Theologiae* című művében.⁷⁰ Ezt a lépést teszi meg az 1946. évi XXXIX. törvény, amikor rendezzi a házasságon kívül született gyermekek helyzetét. A törvény

indokolása szerint e jogszabály célja a következő volt: a házasságon kívül született gyermekek helyzetének javítása, az anya erkölcsi megítélésének javítása, a gyermek erkölcsi megítélésének javítása és a megkülönböztetés megszüntetése. Ennek érdekében véglegesen megszüntette a házasságon kívül született gyermek „törvénytelen” megnevezését, ezen kívül megszüntette az ilyen jellegű kategorizálását is a gyermekeknek, illetve megállapítja, hogy az ilyen megkülönböztetés a társadalom egészére nézve is káros, és szükségtelen.

A törvény a következő szabályozást adja: az 1. § kinyilvánítja, hogy a törvény erejénél fogva a házasságból és a házasságon kívül született gyermekek közötti bármiféle megkülönböztetés megszűnik.⁷¹ Nizsalovszky Endre ezt úgy fogalmazta meg, hogy bár a házasságon kívüli nemzés hibában szenved, ezért sohasem válhat törvényessé, de ez nem vonatkozik a gyermekekre, aki ilyen hibában nem szenved.⁷²

A jogszabály meghatározza a vélelmezett fogamzási idő szabályát, amikor azt a születéstől számított 182. és 300. nap közé teszi. Ezért házasságon kívüli gyermeknek azt a gyermeket kell tekinteni, akinek az anyja a születéstől visszafelé számított 300 napon belül házassági életközösségben nem állt senkivel, vagy akit jogerős bírói ítélet házasságon kívül születettnek nyilvánított. A fogantatás vélelmezett időpontját a törvény a bírói gyakorlaton keresztül alakította ki, de a korábbi vagy későbbi fogantatás bizonyítását megengedi.⁷³

A törvény a továbbiakban azt is konkrétan határozta meg, hogy kit is kell házasságon kívül születettnek tekinteni: továbbra is fenntartotta az anya házasságán fennálló apasági vélelmet, amely a római jogból a kánonjogba és onnan a magyar joggyakorlatba került át.⁷⁴ A törvény indokolása kitért arra is, hogy amennyiben a szülők olyan kapcsolatban álltak is a házasságkötéskor, amely megtörténtével bűncselekményt követtek el – vérfertőzés, kettős házasság – a gyermek szempontjából ezek a tények nem mérlegelendők, így ebből a szempontból sem lehet megkülönböztetni a gyermekeket.⁷⁵

A gyermek atyjával kapcsolatban is jelentős változásokat eszközölt a jogszabály. Egyrészt meghatározza azt, hogy kit kell a házasságon kívül született gyermek apjának tekinteni: az a férfi, aki a gyermeket teljes hatályú elismerő nyilatkozattal elismerte, vagy az, akit a bíróság a gyermek apjának nyilvánított. A bírósági mérlegeléséhez a következő szempontok szükségesek: az apa az a férfi, aki az anyával a fogantatási időn belül életközösségre utaló körülmények között huzamosabb időn át együtt élt,⁷⁶ vagy az anyával a fogantatási időszak alatt huzamosabb ideig nemi kapcsolatban volt, vagy az anyával a fogantatási időszak alatt nemileg egyszer vagy többször érintkezett, és a körülményekből az derült ki, hogy a gyermek e nemi érintkezésből származik.⁷⁷

Az említett esetekben a gyermek apjának és apja rokonságának teljes jogú rokona lett, és minden szempontból azokkal a jogokkal bír és kötelességek terhelik, mint a házasságból született gyermeket. Amennyiben apai elismerés nem történt, vagy bírósági ítélet az apaságot nem rendezte, akkor az a férfi, akivel a nő nemileg érintkezett,

tartásra kötelezett, de egyéb családi jogi jogviszony a biológiai apa és a gyermek között nem állt fenn.⁷⁸

A gyermek jogállásának tisztázása érdekében a jogszabály kijelenti, hogy a házasságon kívül született gyermek anyjának és apjának rokonságával is teljes kapcsolatban áll, és jogai és kötelezettségei egyeznek a házasságból született gyermekével. Ennek az erkölcsi értékén kívül az is jelentősége, hogy a tartási kötelezettségek megállapítása és az öröklés szempontjából is lényeges. Az öröklés kölcsönös, tehát nemcsak a házasságon kívül született gyermek örököl apja és rokonsága után, hanem azok is a gyermek után. Ugyanakkor Szladits Károly például nem támogatta az öröklés kölcsönösségét, arra hivatkozva, hogy az méltánytalan lenne az apa törvényes családjával szemben.⁷⁹ „A törvényjavaslat rendelkezései folytán a házasságon kívül született gyermek és atya közt erkölcsi vonatkozásban is ugyanaz a kapcsolat létesül, amely a házasságból született gyermek és atya közt fennáll. E kapcsolat folytán a házasságból született gyermek is köteles atya iránt tisztelettel viseltetni, atya pedig erkölcsileg is felelős gyermeke sorsáért.”⁸⁰

A törvényesítés szempontjából ez a jogszabály is két lehetőséget biztosít: az egyik a szülők utólagos házassága, a másik az államfői kegyelem. Amennyiben a szülők utólagosan házasságot kötöttek, és az apa a házasságkötést megelőző eljárásban nem jelentette ki előzetesen, hogy a gyermek nem tőle származik, akkor a házasságkötéssel a gyermek születésére visszamenőleg úgy kell tekinteni, mintha e házasságból született volna. Ez a lehetőség nem érintette a vérfertőzésből és egyenes ági sógorságból származó gyermekeket, és az anyának csak a férjétől származó gyermekeire vonatkozott.⁸¹

Az államfői kegyelemmel történő törvényesítés lehetőségét a törvény megszüntette.⁸²

Az anyakönyvbe tilos volt olyan adatot bejegyezni, amely a gyermek házasságon kívüli vagy házasságból származására utalt.⁸³ A gyermek apja nevének bejegyzése kapcsán a következő szabályokat határozta meg: a gyermek a születési anyakönyvben apának bejegyzett személy nevét viselte, ameddig az nincs megállapítva, addig az anya vezetéknevét viselte. Amennyiben az anya férjzett volt, akkor a gyermek nem az anya férjének nevét viselte, hanem az anya leánykori vezetéknevét. A törvényjavaslat elsődlegesen azt vetette fel, hogy a gyermek 3. életévéig a biológiai apát nem lehetett bejegyezni, helyette fiktív apát, képzelt személyt kellett bejegyezni az anyakönyvbe, és ez a név az anya legközelebbi anyai ági férfi fölmenőjének vezetékneve kellett volna, hogy legyen. Szladits szerint ez két okból nem lett volna helyes: egyrészt az anyakönyv meghamisításához vezethetett volna, amely a közhitelességet kérdőjelezte volna meg, másrészt pedig azt a látszatot kelthette volna, mintha a gyermeket titkolni kellett volna. Szladits ezt „atyahelyettes” rendelkezésével látta feloldhatónak, de végül a jogszabályba ez a javaslat nem került be.⁸⁴

A gyermek elhelyezése tekintetében a törvény úgy rendelkezett, hogy amennyiben a házasságon kívül született gyermek szülei nem éltek együtt, akkor a gyámhatóság határozta meg azt, hogy kinél helyezte el a gyermeket.

A lányokat és a 7 évnél fiatalabb fiút az anyánál helyezték el, míg a 7 évesnél idősebb fiút az apánál. Alapvetően a szülői hatalmat a gyermek felett az anya gyakorolja, az apa csak akkor, ha a gyermek nagykorú, és nála helyezte el a gyámhatóság.⁸⁵

Az eltartási kötelezettség tekintetében a jogszabály le- szögezi, hogy a tartást elsősorban pénzben kell teljesíteni, úgy, ahogyan a házasságból született gyermek esetében, kivéve, ha a gyermek és a biológiai apja egy háztartás- ban élnek, ekkor a tartást természetben kellett szolgáltat- ni. A törvény megszüntette a Mtj. azon szabályát, hogy a tartás mértékének az anya vagyoni körülményeihez kellett igazodni. E helyett a tartás mértékét az apa vagyoni kö- rülményeihez igazította, ezzel igazságosabb és méltányo- sabb körülményeket teremtve a gyermek számára. Ugyan- csak megszünteti azt a régebbi szabályozást, hogy a tartás a gyermeket csak 16 éves koráig illette meg, mivel jogál- lását a házasságból született gyermekével tette egyenlővé. Ez az idő tehát kiterjedhetett a gyermek 20. életévének be- töltéséig, kivéve, ha hamarabb eléri a keresőképes kort.⁸⁶

5. Zárógondolatok

A 20. század eleji és közepi jogi gondolkodás szinte azo- nosan fogalmazta meg aggályait azon gyermekek sorsával kapcsolatban, akik nem törvényes kapcsolatból származ- tak. Az 1928. évi Mtj. még a 19. század végi jogi szabályo- zás talaján állt, de mégis korához képest modern gondol- kodással ismerte fel azt a tényt, hogy nem helyes jogi úton megbélyegezni egy személyt olyan tettért, amelyet nem ő, hanem a szülei követtek el, és ezáltal ártatlanul olyan helyzetbe hozni őt, amely hátrányára szolgált. Ugyan a Mtj. még nem adott teljes elégtételt a házasságon kívüli gyermek számára, de nagyban javított helyzetén. A vég- ső és sikerebb megoldást az 1946. évi XXIX. törvény adta, amely teljes egészében szakított a megkülönböz- tetésen alapuló jogalkotással, és kiegyenlítette a házasságon kívüli gyermek jogait, azonos helyzetbe hozva őt – jogi szempontból és erkölcsi szempontból is– a házasságból született gyermekkel. Szladits Károly így nyilatkozott az 1946-os törvényről: „a javaslat korszakos jelentőségű ha- ladást jelent és mindenek felett jogászilag olyan kiváló alkotás, amelyre a fiatal magyar demokrácia méltán büsz- ke lehet.”⁸⁷ Ha nem is teljes egészében érthetünk ma már egyet Szladitscsal, de az kétségtelen, hogy mind az 1928- as, mind az 1946-os jogszabály kora vívmányának tekint- hető, figyelemreméltó megoldás.

KASUBA, RÓBERT ISTVÁN

Rechtsstatus eines unehelichen Kindes: Vorschriften am Anfang des 20. Jahrhunderts

(Zusammenfassung)

Im Laufe der Geschichte war es von großer Bedeutung, dass das Kind legal sein sollte, d. h. aus der Rechtsbe- ziehung zwischen einem Mann und einer Frau abgelei- tet ist. Das ungarische Privatrecht verhängte Sanktionen gegen das uneheliche Kind, ohne tatsächlich seine eigene Herkunft beeinflussen zu können. Sein Leben war in er- heblichem Nachteil, weil er keine Beziehung zu seinem biologischen Vater gehabt haben konnte, konnte den Familiennamen seines Vaters nicht verwenden, er hatte keine Verwandtschaft zwischen ihm und der Familie sei- nes Vaters und der Familie seines Vaters, und er konnte nicht der Erbe seines Vaters sein. Darüber hinaus wirk- ten sich auch alle Verpflichtungen, wie z. B. Unterhalt, die den leiblichen Vater belasteten, negativ auf das Kind und seine Mutter aus. Ende des 19. Jahrhunderts begann der Prozess der Schaffung des ersten ungarischen Privat- rechtsgesetzbuches, das das Schicksal des unehelichen Kindes beruhigt hätte. Erstens, indem man den Begriff „illegal“ bricht und stattdessen den Begriff „andere als die

Ehe“ verwendet. Der biologische Vater erlangte mit der Annahme des Gesetzes mehr Rechte, er hatte ein größeres Mitspracherecht am Schicksal seines Kindes, des Kindes, wenn nicht zuletzt, könnte er der Erbe des Vaters sein. Die endgültige Lösung wurde durch die politischen und sozialen Veränderungen nach dem Zweiten Weltkrieg, die das Ergebnis der Verabschiedung des Gesetzes XXIX von 1946. Durch die Gesetzgebung wurde die Prüfung der Herkunftsfrage, d. h. das Kind hatte gleiche Rechte, unab- hängig davon, ob sie aus oder außerhalb der Ehe geboren wurden, vollständig abgeschafft. Eine spätere Ehe wurde für die Legalisierung des Kindes beibehalten. In meiner Arbeit stelle ich den Prozess dar, durch den die ungarische Rechtsprechung von der seit Jahrhunderten propagierten Rechtsstellung herrührte, bis hin zu den Gesetzen, die durch modernes Rechtsdenken geschaffen wurden, wo- durch die diskriminierende Regelung zwischen aus der Ehe geborenen Kindern und Kindern außerhalb der Ehe abgeschafft wurde.

Legal status of an illegitimate child: regulations at the beginning of the 20th century

(Abstract)

Throughout history, it was of great importance that a child should be legitimate, that is, from a legal relationship between a man and a woman. Hungarian private law imposed sanctions on the illegitimate child without any influence on his or her own origin. He began his life with a significant handicap because he could not have a relationship with his biological father, he could not use his father's family name, he could not have a family relationship with his father and his father's family, and he could not be his father's heir. In addition, all the obligations imposed on the biological father, such as maintenance, also adversely affected both the child and his mother. At the end of the 19th century, the process of drafting the first Hungarian private law code began, which would have reassuringly settled the fate of the illegitimate child. First, by abandoning the adjective 'illegitimate'

and replacing it with the term 'non-marital'. The biological father obtained more rights with the adoption of the bill, he had a greater say in the fate of his child, and the child could inherit, if last but not least, his father's property. The final solution was enforced by political and social changes after World War II, which happened with the creation of Act XXIX of 1946. The law completely abolished the examination of the issue of origin, that is, the child had equal rights, whether born in or out of marriage. In order to legitimize the child, there was a subsequent marriage. In my work, I present the process through which Hungarian jurisprudence came from the legal position taken for centuries, to the legislation created as an achievement of modern legal thinking, which abolished the discriminatory regulation between a marital and a non-marital child.

Jegyzetek

¹ Vö. TÁRKÁNY SZÜCS Ernő: *Magyar jogi népszokások*. Budapest, 1981. Gondolat, 140–141. p.

² Vö. LAKY Dezső: *A törvénytelen gyermekek Budapesten*. (Statistikai Közlemények 62/4.) Budapest, [1930] Budapest Főváros Házinyomdája, 5. p.

³ Charles J. Staniland metszete. Wellcome Collection. <https://wellcome-collection.org/works/jgqkntr>.

⁴ KOLOSVÁRI Sándor – OVÁRI Kelemen (ford.): *Werbőczy István Hármaskönyve*. Budapest, 1897. Franklin Társulat, 191. p.

⁵ HOMOKI-NAGY Mária: *A magyar magánjog történetének vázlata 1848-ig*. Szeged, 2010. JATEPress, 8. p.

⁶ *Hármaskönyv* I. rész 108. cím: „Hogy a vérrokonok között a rokonság nem tudása a gyermekek törvényességét, tudása pedig azok törvénytelenességét hozza magával. Innen következik, hogy a vérrokonság nem tudása mindkét szülő ingatlan jószágainak öröklésére nézve a magzatok törvényességét, annak tudása pedig az említett öröklésre nézve a magzatok törvénytelenességét okozza és eredményezi. 1. § S a törvényes fiúk és más törvényes örökös sérelmére s akarata ellenére azokat (mint előbb mondtam) sem a pápa, sem fejedelmünk nem törvényesítheti, hacsak abban az esetben nem, mikor az utódlás, fiuk vagy atyafiak hiányában, egyenesen fejedelmünkre néz: mert ebben az esetben a fejedelem ama fekvő jószágok és birtokjogok felől tetszése szerint, bárki számára és akármilyen módon, szabadon rendelkezhetik.”

⁷ Vö. DENZINGER, Heinrich – HÜNERMAN, Peter: *Hitvallások és az Egyház Tanítóhivatalának megnyilatkozásai*. Budapest, 2004. Szent István Társulat, 421–424. p.

⁸ BÁNK József: *Kánoni jog*. (II. kötet). Budapest, 1963. Szent István Társulat, 249. p.

⁹ Törvénytelen születésű, egyes esetekben ismeretlen apától és olyan anyától származó, aki prostituáltként élt.

¹⁰ Vö. SIPOS István – GÁLÓS László: *A katolikus házasságjog rendszere*. Budapest, 1961. Szent István Társulat, 541. p. (Az 1918. évi *Codex Iuris Canonici*t magyarázza) Lásd még BÁNK 1963. 250–251. p.

¹¹ Vö. *Magyar Katolikus Egyház Egységes Anyakönyvezési Szabályzata*. Budapest, 1988. Szent István Társulat.

¹² FÖLDI András – HAMZA Gábor: *A római jog története és intéstitúciói*. Budapest, 2011. Nemzeti Tankönyvkiadó, 224. p.; MOLNÁR Imre – JAKAB Éva: *Római jog*. Szeged, 2001. Diligens Bt., 140. p.

¹³ „A törvénytelen gyermekek következő neveit szokták megkülönböztetni: természetes, fattyú, házasságtörési, vérfertőzeti, kárhuzatos és

szentségtörési gyermekek. Természeteseknek (proles naturalis) nevezetnek azon törvénytelen gyermekek, kik u. n. tisztességes leánytól, vagy özvegy nőtől származnak. Fattyú gyermekek (pr. spuriae, v. vulgo quaesitae) azok, kiknek anyja kéjhölgy. A házasságtörésieket (parázna-fattyú, pr. adulterinae) férjes nő, a vérfertőzetti (atyafi fattyú, pr. incestuosae) a nemzővel közeli oldalrokonságban vagy sógorságban levő, a kárhuzatosat (hallatlan fattyú pr. nefandae) pedig a leány atyjával való közösülése folytán hozza létre. Míg végre szentségtörésinek (szentségtelen fattyú, pr. sacrilegae) azt a gyermeket mondjuk, kinek atyja oly pap, kit az egyház törvényei nótlenségre köteleznek.” HERCZEGH Mihály: *Magyar családi és öröklési jog*. Budapest, 1885. Eggenberger-féle Könyvkereskedés, 55. p.

¹⁴ *Codex Iuris Canonici* (1918) Can 1363. § 1. In Seminarium ab Ordinario ne admittantur, nisi filii legitimi quorum insoles et voluntas spem afferant eos cum fructu ecclesiasticis ministeriis perpetuo inseruituros.

¹⁵ *Codex Iuris Canonici* (1918) Can 984. 1. Illegitimi, sive illegitimitas sit publica sive occulta, nisi fuerint legitimated vel vota sollemnina professi.

¹⁶ *Codex Iuris Canonici* (1918.) Can. 984. § 3. Dispensatio generalis ad ordinem valet pro ordinibus quoque maioribus; et dispensatus potest obtinere beneficia non consistorialia etiam curata, sed renuntiare nequit S. R. E. Cardinalis, Episcopus, Abbas vel Praeulatus nullius, Superior maior in religione clericali exempta.

¹⁷ VLADÁR Gábor (szerk.): *Magyarország hatályos törvényei*. (III. kötet) Budapest, 1944. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 651. p.

¹⁸ Uo. 659–660. p.

¹⁹ ZLINSZKY Imre: *A magyar magánjog mai érvényében*. Budapest, 1902. Franklin Társulat, 982. p.

²⁰ A gyermek az anya vezetéknévét viseli, az anya állampolgárságát és községi illetékességét, valamint vallását követi, és a teljes korú anyja a gyermek gyámja is.

²¹ „A törvénytelen gyermek gyámsága törvény szerint csupán a teljeskorú anyát illeti. Kiskorú anyja törvénytelen gyermeke részére a gyámhatóság rendel gyámot, ha azonban az anyja teljeskorúvá lesz, a törvényes és természetes gyámság őt illeti.” 1877. évi XX. tc. a gyámsági és gondnoksági ügyek rendezéséről. 39. §

²² „A törvénytelen gyermeknek természetes atyja által való elismerése csak akkor jegyezhető a születési anyakönyvbe, ha ezen elismerést maga a természetes atya az anyakönyvvezető előtt személyesen jelenti ki, vagy ha az elismerés közokiratba van foglalva.” 1894. évi XXXIII. tc. az állami anyakönyvekről. 41. §

- ²³ ZLINSZKY 1902. 967. p.
- ²⁴ Uo. 969. p.
- ²⁵ HERCZEGH 1885. 58. p.
- ²⁶ MENYHÁRT Gáspár: Atyasági kereset s a törvénytelen gyermektartása. *Jogtudományi Közlöny*, 1893. 47. sz. 371. p.
- ²⁷ „A vagyontalan kiskorúakat első sorban az atya, ha ez erre magában nem képes, vele együtt az anya, ha atya nincs vagy arra teljesen képtelen, az anya, végre a nagyszülők tartoznak eltartani és neveltetni. A törvénytelen gyermekek tartását és nevelését tárgyazó kötelezettségre nézve a fennálló jogszabályok érintetlenül hagyatnak s e kötelezettség iránt, ha az vitássá válik, a bíróságok határoznak. Az anya azonban addig is, míg a tartási és nevelési kötelezettségre nézve a bíróságok határoznak, a törvénytelen gyermeket tartani és neveltetni köteles.” 1877. évi XX. tc. 11. §
- ²⁸ RAFFAY Ferenc: *A magyar magánjog kézikönyve*. (I. kötet) Győr, 1909. Pannónia Könyvnyomda és Könyvkiadóhivatal, 525. p.; HERCZEGH 1885. 60. p.
- ²⁹ ZLINSZKY 1902. 1071. p.
- ³⁰ RAFFAY 1909. I. k. 528. p.
- ³¹ Uo. 527. p.
- ³² Uo. 417. p.
- ³³ HERCZEGH 1885. 58. p.
- ³⁴ Vö. SZLADITS Károly: A törvénytelen gyermek öröklési joga bírói gyakorlatunkban. *Jogtudományi Közlöny*, 1915. 5. sz. 530. p.
- ³⁵ MENYHÁRT Gáspár: A törvénytelen gyermekek törvényes örökösödéséről magyar jog szerint. *Jogtudományi Közlöny*, 1893. 35. sz. 273. p.
- ³⁶ „A jobbágynak minden ősi javaiban, s végrendelet nélkül hátrahagyott szerzeményeikben törvényes házasságból származott fiú és leány maradékaik; oly világos megjegyzéssel azonban, hogy mind az, mit a mind két nemű magzatok kiházasításukkor vagy azután is szüleiéktől kaptak, osztálybeli részükbe tudassék be – teljesen egyenlő mértékben örökösödnek, – s minden e részben eddig fenállott ellenkező szokások, szőlőhegyi vagy más helybeli szabályok, ezennel jövőre megsemmisítetnek.” 1840. évi VIII. tc. a jobbágynak örökösödéséről. 2. §
- ³⁷ Lásd a Kúria 1906. november 9-i teljes ülésén hozott 79. sz. döntvény. Hivatkozva: SZLADITS Károly (szerk.): *Magyar magánjog. Öröklési jog*. Budapest, 1939. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 63. p.
- ³⁸ Uo.
- ³⁹ Uo. Itt hivatkozva: 2553/1913. Lásd SZLADITS Károly – FÜRST László (szerk.): *A magyar bírói gyakorlat. Magánjog*. II. k. Budapest, 1935. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 744. p.
- ⁴⁰ 3291/1901. sz. ítélet. Hivatkozva: SZLADITS (szerk.) 1939. 63. p.
- ⁴¹ RAFFAY Ferenc: *A magyar magánjog kézikönyve*. (II. kötet) Győr, 1909. Benkő Gyula Cs. és Kir. Udvari Könyvkereskedése, 531. p.
- ⁴² Uo. 521. p.
- ⁴³ Uo. 523. p.
- ⁴⁴ Uo. 522. p.
- ⁴⁵ Az adatokat a mezőhegyesi Szent György Plébánia Kereszteltek Anyakönyvének IV. és V. kötetének 1928-tól 1945-ig terjedő időszakában bejegyzett anyakönyvi adatokból gyűjtöttem. Az anyakönyvek a plébánia irattárában megtalálhatóak.
- ⁴⁶ *Indokolás a polgári törvénykönyv törvényjavaslatához* (I. kötet). Budapest, 1914. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, (továbbiakban *Indokolás* 1914.) 158. p.
- ⁴⁷ *Magyarország Magánjogi Törvénykönyve*. Budapest, 1928. Magyar Királyi Igazságügyminisztérium, k. n. (továbbiakban *Mtj.*) 67. p.
- ⁴⁸ BLAU György: A magánjogi kódexjavaslat társadalompolitikájáról. (II.) *Jogtudományi Közlöny*, 1933. 1. sz. 6. p.
- ⁴⁹ *Mtj.* 1928. 68. p.
- ⁵⁰ Ezen azt kell érteni, hogy az ilyen foglalkozást űző nő gondoskodik arról, hogy a nem érintkezésből ne származhassék gyermek.
- ⁵¹ *Indokolás* 1914. 160. p.
- ⁵² Ez egy szerződés jellegű okirat volt.
- ⁵³ SÁNDOR József: A nem házassági gyermek helyzetének szabályozása a Ptk. javaslatában. *Jogtudományi Közlöny*, 1917. 20. sz. 187. p.
- ⁵⁴ GOLD Simon: Törvénytelen gyermek elismerése. *Jogtudományi Közlöny*, 1929. 23. sz. 222. p.
- ⁵⁵ BGB §. 1589. „Personen, deren eine von der anderen abstammt, sind in gerader Linie verwandt. Personen, die nicht in gerader Linie verwandt sind, aber von derselben dritten Person abstammen, sind in der Seitenlinie verwandt. Der Grad der Verwandtschaft bestimmt sich nach der Zahl der sie vermittelnden Geburten.
Ein uneheliches Kind und dessen Vater gelten nicht als verwandt.“
- ⁵⁶ MÁRKUS Dezső: A házasságon kívüli gyermek joga. *Jogtudományi Közlöny*, 1898. 11. sz. 83. p.
- ⁵⁷ *Mtj.* 1928. 69. p.
- ⁵⁸ INDOKOLÁS 1914. 163. p.
- ⁵⁹ *Mtj.* 1928. 248. §
- ⁶⁰ Uo. 251–252. §
- ⁶¹ Uo. 257. §
- ⁶² *Hármaskönyv* I. rész 108. cím.
- ⁶³ *Mtj.* 192. §
- ⁶⁴ Lásd 1868. évi LIV. tc. a polgári törvénykezési rendtartás tárgyában. 22. §.
- ⁶⁵ MÁRKUS Dezső (ford.): *Az osztrák általános polgári törvénykönyv mai érvényében*. Budapest, 1904. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 29. p.
- ⁶⁶ *Mtj.* 1928. 53. p.
- ⁶⁷ MÁRKUS 1904. 30. p. 162. §. „A házasságon kívül születés a gyermeknek sem polgári becsületében, sem élömenetében rövidséget nem okozhat. E végre nem szükségeltetik a fejedelemnek különös kegye, melynél fogva a gyermek törvényesnek nyilváníttatik. Ezt csak a szülék kérhetik, ha a gyermeket állási előnyökben vagy a szabadon örökölhető vagyonhozi jogban, mint törvényest kívánják részesíteni. A család többi tagjai irányában e kedvezésnek semmi foganata nincsen.”
- ⁶⁸ *Mtj.* 1928. 55–56. p.
- ⁶⁹ A m. kir. igazságügyminiszternek 3546. szám alatt az összes megyei és városi árvaszékkekhöz intézett körrendelete, a kiskorúakat érdeklő örökbefogadások körüli eljárás tárgyában. *Magyarországi Rendeletek Tára*. 1884. 90–94. p.
- ⁷⁰ *Summa Theologiae*. Suppl. 3ae p. Qu. LXVIII. Art. 3.
- ⁷¹ Vö. PAP Tibor: *Magyar családjog*. Budapest, 1979. Tankönyvkiadó, 223–224. p.
- ⁷² NIZSALOVSZKY Endre: A házasságon kívüli gyermek jogállása és az erkölcs. *Jogtudományi Közlöny*, 1947. 3–4. sz. 51. p.
- ⁷³ Vö. 1946. évi XXIX. tc. *indokolása a házasságon kívül született gyermek jogállásáról*. A 2. §-hoz.
- ⁷⁴ Pater is est quem iustae nuptiae demonstrant nisi evidentibus argumentis contrarium probetur.
- ⁷⁵ 1946. évi XXIX. tc. *indokolása a házasságon kívül született gyermek jogállásáról*. A 3. §-hoz.
- ⁷⁶ Ezt neveznénk ma élettársi életközösségnek.
- ⁷⁷ SZLADITS Károly: A házasságon kívül született gyermek jogállásáról szóló törvényjavaslat. *Jogtudományi Közlöny*, 1946. 15–16. sz. 209. p.
- ⁷⁸ Uo. 210. p.
- ⁷⁹ Uo. 211. p.
- ⁸⁰ 1946. évi XXIX. tc. *indokolása a házasságon kívül született gyermek jogállásáról*. A 19. §-hoz.
- ⁸¹ Uo. A 20. §-hoz.
- ⁸² Vö. PETRIK Ferenc (szerk.): *A családjogi törvény magyarázata*. I. k. Budapest, 1988. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 452. p. A szerző leírja, hogy az 1929–1938 közötti időszakban az államfői kegyelemmel törvényesített gyermekek száma a 100-at sem érte el évente, így az 1946. évi XXIX. tc., a logikát követve, mint nem használt jogintézményt vezette ki a törvényesítésnek ezt a formáját.
- ⁸³ BECK Salamon: A házassági rendelet távolabbi kihatásai. *Jogtudományi Közlöny*, 1946. 7–8. sz. 110. p.
- ⁸⁴ SZLADITS 1946. 210–211. p.
- ⁸⁵ Az ideiglenes nemzeti kormány 1945. évi 10.470. M. E. számú rendelete egyes személyi és családi jogi rendelkezésekről. *Magyarországi Rendeletek Tára*. 1946/1–6. 921. p.
- ⁸⁶ Uo. 920. p.
- ⁸⁷ SZLADITS 1946. 212. p.

Papp Csaba István

A vármegyei önkormányzat felügyeletének gyakorlati tapasztalatai az 1886–1887-es években

1. Bevezető

A közigazgatás reformjához kapcsolódóan a törvényhozás 1886-ban új törvényt fogadott el a törvényhatóságok rendezése tárgyában, amely az előző, 1870. évi XLII. tc.-hez képest jelentős változásokat eredményezett.¹ A törvényhatóságokról szóló 1886. évi XXI. tc. az 1886. július 8-i kihirdetését követően a belügyminiszter 37.621 számú körrendelete alapján 1886. augusztus 15. napján lépett hatályba.² A két törvényt összevetve alig tűnnek fel azok a lényegi változtatások, amelyek a továbbiakban meghatározták a közép-szintű közigazgatási egységek további működését.³ Tisza Kálmán miniszterelnök és belügyminiszter úgy fogalmazott, a változtatásokkal csupán az addig a gyakorlatban jelentkező hibákat kívánták kiküszöbölni.⁴ A kormány célkitűzése elsősorban a közigazgatás további centralizációja és a törvényhatóságok felett gyakorolt felügyelet erősítése volt az új törvény elfogadásával. Ennek eszközeként a főispán jogköreit kiterjesztette, amely által a belügyminiszter számos okból beavatkozhatott a felügyelet gyakorlása során.⁵ A centralizációs törekvések ellenére a törvényhatóság által alkotott szabályrendeletek felterjesztésére és azok miniszteri jóváhagyására vonatkozó rendelkezéseket az új törvényi szabályozás viszont lényegében nem érintette.

Tanulmányomban a Magyar Királyi Belügyminisztérium levéltári forrásaira támaszkodva az 1886. és 1887. évben vagy a korábbi években felterjesztett, de ezen évek-

ben jóváhagyott törvényhatósági szabályrendeleteket vizsgáltam. Kutatásom során arra a kérdésre kerestem a választ, hogy milyen gyakorlatot alakított ki a Belügyminisztérium a szabályrendeletek felülvizsgálatakor, és az új törvényi szabályozás, az alkalmazandó törvényi rendelkezések változatlansága ellenére, eredményezett-e pozitív vagy negatív irányú változást a kialakult gyakorlaton. A vizsgálat során harmincöt szabályrendeletet dolgoztam fel, a kiválasztás alkalmával azokra a szabályrendeletekre fektettem a hangsúlyt, amelyek azonos tárgykörre vonatkoztak, így biztosítva összehasonlíthatóságukat. Néhány helyen specifikumára tekintettel egy-egy egyedi tárgykörű szabályrendeletet is ismertetek. Az ügyek mélyebb szintű megértéséhez a korabeli és jelenkori szerzők közigazgatás-történetet érintő munkáit is áttekintettem.

2. Szervezeti sajátosságok

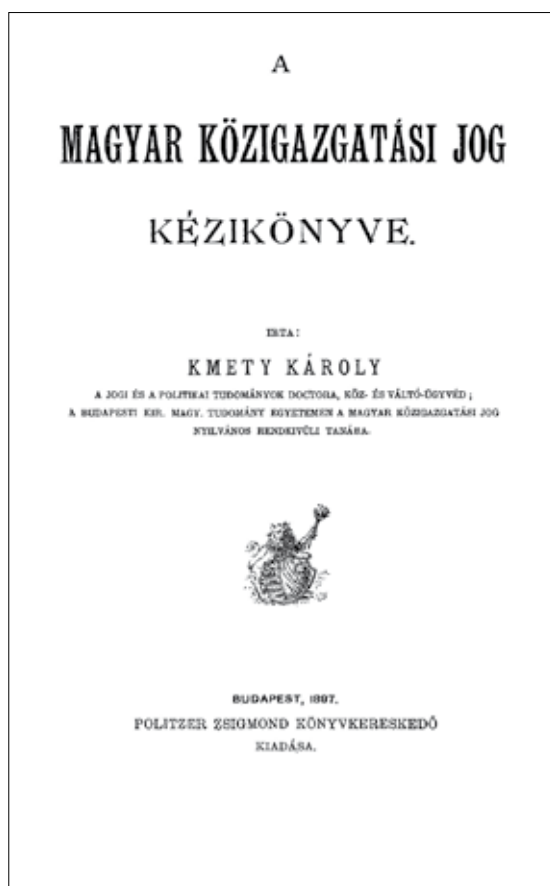
Az 1886. évi XXI. tc. 2. §-a alapján a törvényhatóságok hatáskörébe tartozott az önkormányzati jogok gyakorlása, az állami közigazgatás közvetítése, emellett országos ügyeket is megvitathattak, egymással és a kormánnyal álláspontjukat közölhették és a törvényhozás felé kérvényt nyújthattak be.⁶ Az első két hatáskört Kmety Károly adminisztratív jellegűnek, míg a harmadikat politikai jellegűnek tekintette.⁷

A vármegye élén a belügyminiszter javaslata alapján az uralkodó által kinevezett főispán állt. A kormány bizalmi embereként személye volt a biztosíték arra, hogy a központi akarat érvényesülhessen a vármegye érdekei helyett.⁸ Ennek érdekében széles jogkörrel ruházták fel, ezzel kezébe adták a helyi közigazgatás feletti hatalmi kontrollt.⁹

A vármegye legfontosabb tisztviselőinek körét az 1886. évi XXI. tc. 67. §-a sorolta fel. Eszerint megkülönböztethető volt az ún. központi és a külső tisztviselői kar. A központi tisztviselők hatásköre az egész vármegye területére kiterjedt, a külső tisztviselőké a vármegyén belül csak egy-egy meghatározott járásra.¹⁰ Jelen tanulmány keretei között részletesen

nem bocsátkozhatok az egyes tisztviselők feladat- és hatáskörének ismertetésébe, csupán a legfontosabbakat említem meg.

Az alispán tisztségéről volt elmondható az, hogy személyéhez kötődött az ún. valódi, hivatalfőnöki jogok soka-

Kmetty Károly kézikönyvének borítóoldala

sága, amelyek a vármegye tényleges igazgatási tevékenységéhez voltak szükségesek. A középszintű közigazgatás fejeként a napi működést irányította, rendelkezett a tisztviselői karral, az ő jogosultsága volt a vármegye képvisellete. Működését az alispáni hivatal segítette. A tisztséget választás útján lehetett betölteni, a törvényhatósági bizottság közgyűlésétől függött, kit választottak meg a hatéves ciklusra.¹¹

Az alispáni hivatal napi munkamenetének vitelében fontos szerep jutott a főjegyzőnek, az aljegyzőknek és a közigazgatási gyakornokoknak. A főjegyző meghatározott esetekben helyettesítette is az alispánt. A főjegyző és aljegyzők fő feladata a törvényhatósági bizottsági, a közigazgatási biztossági és a különféle választmányok jegyzőkönyveinek vezetése volt.¹²

A tisztí főügyész a törvényhatóság jogtanácsosaként számos feladatot látott el. Jogi kérdésekben ki kellett kérni a véleményét, a törvényhatósági határozatok ellen fellebbezéssel élhetett. Harmadik személyekkel szemben magánjogi ügyek vonatkozásában ő képviselte a vármegyét.¹³

A külső tisztviselői kar élén a járási főszolgabíró állt. A főszolgabírót a törvényhatósági bizottság közgyűlése választotta meg hat évre. Hatáskörét rendkívül tágra szabták, ám kiemelhető ezek közül az, hogy személyén keresztül érintkezett az illető vármegye a hozzá tartozó községekkel. A főszolgabíró közvetlenül az alispán felügyelete alatt működött. Munkáját a járási tisztviselők segítették.¹⁴

A törvényhatóság szervezetét áttekintve a legszembeütőbb az, hogy mind az önkormányzati, mind a központi közigazgatásból fakadó hatásköröket ugyanannak a tisztviselői személyzetnek kellett végrehajtania.¹⁵ Éppen ezért e munka szakszerű elvégzéséhez nagy fokú precizításra és alaposra volt szükség, amelyet az is elő tudott segíteni, ha a tisztviselők indokolatlan zaklatásoknak nem voltak kitéve. Erre egy levéltári adalékkal szeretnék rávilágítani.

1885 végén a törvényhatósági törvényjavaslattal együtt a közigazgatási tisztviselők, segéd- és kezelőszemélyzet tagjai elleni fegyelmi eljárás lefolytatásáról szóló új törvényjavaslat is benyújtásra került.¹⁶ Az ezt megelőző évben Torontál és a hozzá csatlakozó vármegyék feliratot intéztek a Képviselőházhoz, amelyekben az új törvényhatósági törvény rendezésével egyidejűleg a „hivatalból való felfüggesztés feltételeit közelebbről megállapítani kér[ték]”. A módosítási igények az akkor még hatályban lévő 1871. évi XVIII. tc. 100. § és az 1876. évi VII. tc. 17. §-okat érintették volna, amelyek szerint büntetőeljárás esetén az érintett tisztviselőt fel kellett függeszteni hivatalából.¹⁷

Abaúj-Torna vármegye feliratában kifejtette, hogy a jelenlegi szabályozás hézagos és hiányos, azokat az új büntető törvénykönyv, a ma Csemegi-kódex néven ismert 1878. évi V. tc. rendelkezéseivel kellene összhangba hozni. Máskülönben a nem megfelelő szabályozás „indokolatlan zaklatásra és a közszolgálat ügyének hátráltatására” szolgál. Ennélfogva az érintett tisztviselő akár évekre kiesik munkájából, ami így annak felszaporodásához vezet. Javasolta a vármegye, hogy meg kellene határozni, mikortól kell a tisztviselőt állásából felfüggeszteni, valamint azt is, mely büntett vagy vétség esetén kell a felfüggesztést alkalmazni.

Bereg vármegye szintén ezt kérte feliratában, továbbá megjegyezte, hogy bagatell bűnügyekben, mire vád alá helyezik a tisztviselőt, már rögtön a bűnvádi tárgyalás következik, ezért is nem egyértelmű, mikortól kell a felfüggesztést elrendelni.

Jász-Nagykun-Szolnok vármegye azt emelte ki, hogy a hiányos szabályozás által az önkénynek engednek teret, és az így indokolatlan visszaélésre adhat okot. Feltette továbbá a kérdést, hogy az emiatt üldözött tisztviselőt végső soron ki fogja kárpótolni az okozott sérelemért.

Nógrád vármegye is aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy a felfüggesztett tisztviselő elintézésre váró ügyei felszaporodnak, emiatt a munka elhúzódik, amely végső soron a közigazgatás érdekeit sérti majd. A kieső tisztviselők ügyeit helyettes tisztviselők végzik tovább, de ők már nem olyan lelkesedéssel viseltetnek irántuk, mint eredeti ügygazdájuk.

Zemplén vármegye még ehhez hozzáteszi, a tisztviselő ez idő alatt fizetés nélkül is marad. Hunyad vármegye szerint is mielőbb rendezni kellene a kérdést, mert ezt „a közszolgálat és a tisztviselői függetlenség érdeke is méltán megköveteli”.

Bars, Békés, Kolozs, Turóc, Gömör-Kishont és Esztergom vármegyék nem fűztek kiegészítő megjegyzéseket feliratukhoz, csupán annyit írtak hozzá, pártolják a Torontál vármegye feliratában foglaltakat.

A fenti probléma megnyugtató rendezését a közigazgatási tisztviselők, a segéd- és kezelő személyzet tagjai elleni fegyelmi eljárásról szóló 1886. évi XXIII. tc. sem tudta megvalósítani, ennek 17. §-a ugyanis azt foglalta magába, hogy büntető vizsgálat esetén a tisztviselőt fel lehet függeszteni, akkor pedig ha a vád alá helyezési határozat jogerőssé vált, fel is kell függeszteni állásából. Azt viszont továbbra sem szabta meg, milyen büntettek és vétségek esetén van helye a felfüggesztésnek.¹⁸

3. A vármegyék feletti felügyelet gyakorlati tapasztalatai

3.1. A szabályrendelet-alkotás joga és törvényi szabályozása

A vármegyei önkormányzat kiemelkedő jogosítványa a statútum, azaz a szabályrendelet-alkotás joga. Az 1886. évi XXI. tc. 3. § rendelkezett arról, hogy a törvényhatóság önkormányzati jogánál fogva saját belügyeiben a törvényi korlátok között önállóan intézkedik, meghozott határozatait és szabályrendeleteit saját közegei útján pedig végrehajtja.¹⁹

Arra viszont, hogy mi volt tekinthető egy-egy törvényhatóság belügyének, a törvény nem adott világosabb magyarázatot. Úgy lehetne ezt meghatározni, hogy mindazon ügyek idetartoztak, amelyet országos szintű üggyé még nem nyilvánítottak.²⁰

A helyi szabályrendeletek körét a következők szerint lehetett csoportosítani. Egyrészt idetartoztak azok a szabályrendeletek, amelyeket törvény vagy kormányrendelet alapján kötelezően kellett megalkotni, másrészt azokat le-

hetett idesorolni, amelyek nem tartoztak a törvényhozás vagy a kormány szabályozási jogköréhez.²¹ A szabályrendelet-alkotás lényeges korlátjaként említhető meg, hogy az sem törvénnyel, sem kormányrendelettel, vagy országos szokással ellentétben nem állhatott, valamint a községek önkormányzati érdekeit nem sérthették meg.²²

A szabályrendelet megalkotásának joga a törvényhatósági bizottság közgyűlését illette meg. Az általa meghozott szabályrendelet azonban mindaddig nem volt végrehajtható, amíg az illetékes miniszter azt jóvá nem hagyta. E jóváhagyás után a szabályszerűen kihirdetett szabályrendelet a kihirdetést követő 30 nap elteltével volt végrehajtható.²³ A kihirdetés módjára nézve az 1886. évi XXI. tc. előírta, hogy a vármegye szabályrendeletét a rendezett tanácsú városok részére közvetlenül, a községek részére a főszolgabírókon keresztül küldje meg másolatban vagy nyomtatott formában, s azokat a helyben szokásos módon 8 nap alatt „hozzák köztudomásra”.²⁴

A miniszter formai és tartalmi szempontból is megvizsgálhatta a szabályrendeleteket, amely nemcsak a jogszerűségi, hanem a célszerűségi revízióra is kiterjedt. Ha ennek során minden törvényes feltételnek megfelelt, köteles volt jóváhagyni azt. Ellenkező esetben, a jóváhagyás megtagadása esetén köteles volt megindokolni azt.²⁵

Különleges jogkörrel volt felruházva a kormány abban az esetben, ha olyan szabályrendeletéről volt szó, amelynek megalkotását a törvény kötelezően elrendelte. Ez esetben, ha a szabályrendelet nem felelt meg az előírt kritériumoknak vagy hiányosságai folytán nem volt alkalmas arra, hogy érvényes jogszabályként funkcionáljon, vagy ha a szabályrendelet megalkotását a törvényhatóság megtagadta volna, a kormány volt jogosult pótlólag megalkotni azt, rendelet útján. A kormánynak az ezen szabályrendeletet pótló rendelete hatályban maradt mindaddig, amíg pótlólag a törvényhatóság szabályrendeletét meg nem alkotta, és az jóváhagyást nem nyert.²⁶

A szabályrendeletek ellen fellebbezéssel magánszemélyek, vagy a törvény korabeli szóhasználata szerint magánfelek élhettek, a kihirdetésüktől (közhírré tételüktől) számított 30 napon belül. A fellebbezést a vármegye alispánjához kellett benyújtani, aki jelentésével együtt nyolc nap alatt volt köteles felterjeszteni azt a miniszterhez. A beadott fellebbezésekről a miniszter végérvényesen határozott, szükség esetén a törvényhatóságot meghallgathatta.²⁷

3.2. A szabályrendeletek jóváhagyásának időtartama

Joggal tehető fel a kérdés, hogy egy szabályrendelet elfogadása, jóváhagyása és kihirdetése között mennyi idő telt el, és az mennyiben befolyásolta a meghozott intézkedések végrehajthatóságát.

Az általam vizsgált szabályrendeletekről elmondható, hogy átlagosan az elfogadásától számítva fél év és nyolc hónap közé tehető az az időtartam, amíg egy szabályrendeletet a belügyminiszter jóváhagyott. Példaként említhető Tolna vármegye szabályrendelete a „magánménésekkel

való fedeztetés korlátozása tárgyában”.²⁸ A törvényhatósági bizottság 1886. március 30-án fogadta el, a belügyminiszter pedig 1886. szeptember 3-án hagyta jóvá. Nagyküküllő vármegye ebtartási szabályrendeletét 1886. június 8-án fogadták el, és 1886. október 15-én nyert megerősítést.²⁹ Beszterce-Naszód vármegye „az éjjeli zárórák betartása, az éjjeli nyugalom és csend megzavarásának megakadályozására” 1886. május 27-én hozott szabályrendeletét 1886. október 11-én hagyta jóvá a belügyminiszter.³⁰ Megemlíthető azonban ez alól pozitív és negatív irányú kivétel is.

Előbbire példaként szolgálhat Borsod vármegye az éjjeli zárórákról szóló szabályrendelete, amelyet a törvényhatósági bizottság közgyűlése 1886. május 3-án fogadott el, a belügyminiszter a módosításokat követően 1886. július 7-én hagyta jóvá.³¹

A jóváhagyás elnyúlására azonban már több vármegyei szabályrendelet is megemlíthető példaként. Ilyen volt Esztergom vármegye úrendészeti szabályrendelete, amelyet a törvényhatósági bizottság ugyan 1884. november 12-én elfogadott, de a folyamatos véleményezések és javítások elvégzésére irányuló utasítások miatt a végső szövegváltozatot a vármegyei testületnek csak 1886. szeptember 28-án sikerült elfogadnia, és 1886. október 15-én kapott belügyminisztériumi jóváhagyást.³² Kicsit rövidebb idő alatt, de még így is az említett átlagot meghaladva sikerült jóváhagynia Komárom vármegyének úrendészetről szóló szabályrendeletét, amely 1885. február 7-i elfogadása után 1886. november 30-án kapott jóváhagyást.³³ Ugyancsak negatív példaként lehet hivatkozni Maros-Torda vármegyének „a gőzcseplő vagy egyéb gazdasági gépek körül foglalkozó munkások testi épségének megóvása tárgyában” megalkotott szabályrendeletére, amelyet 1882. december 23-i törvényhatósági bizottsági közgyűlésükön tárgyaltak.³⁴ Az előzőhöz hasonlóan a folyamatos véleményezések és a formai hibák javítására való utasítások miatt a belügyminisztérium csak 1886. január 30-án adta meg jóváhagyását. Itt további akadályt képezett, hogy az elfogadását követően felterjesztett iratokból nem derült ki, hogy a szabályrendeletet szabályszerűen közzétették volna, ezért annak pótlását követően újra fel kellett terjeszteni azt. Az érdemi vizsgálat ezt követően csak 1883 második felében kezdődhetett meg.³⁵ 1885-ben a kihágást tartalmazó rendelkezések vizsgálatára irányulóan még mindig átdolgozásra utasította a belügyminiszter a törvényhatóságot, mert formai hibákat (pontozási hiányosságok) észlelt.³⁶

A szabályrendeletek végrehajthatósága kapcsán arra is található példa, amikor az alispán „sürgette” a belügyminisztert. Vas vármegye alispánja ugyanis arról érdeklődött a belügyminisztériumhoz intézett levelében, mikor várható a hegyrendtartásról szóló szabályrendeletük jóváhagyása, mivel a benne foglaltakat már végre kellene hajtani, tekintettel a közelgő munkákra. Nevezetesen arról volt szó, hogy a csőszök milyen fegyvert viselhetnek munkájuk végzésekor.³⁷ Szabályrendeletüket 1886. május 3-án fogadták el, a jóváhagyás azonban 1887. február 20-ig váratott magára. Másik példa lehet erre Csík vármegye halászati jog gyakorlásáról szóló szabályrendelete. A szabály-

rendeletet 1885. május 28-án fogadták el, jóváhagyására azonban egy évvel később, 1886. május 23-án került csak sor. Az alispán itt is az iránt érdeklődött, mikorra várható a jóváhagyása. A gyergyói szolgabíró ugyanis beadványt intézett az alispánhoz, amiben előadta, hogy a tárgykörben már érkeztek hozzá panaszos ügyek, amelyekről határozni kellene, ellenkező esetben elévülésük miatt a panaszokat nem lehet majd elbírálni.³⁸

A tanulmányban feldolgozott szabályrendeletek alapján arra a következtetésre kell jutni, hogy a szabályrendeletek jóváhagyásának időbeli folyamata nem egységes munkamenet szerint történt. Nem lehet olyan törvényszerűséget felállítani, hogy a törvény vagy miniszteri rendelet alapján kötelezően meghozandó szabályrendeletek felülvizsgálata kevesebb időt vettek volna igénybe, mint a vármegyék saját hatáskörben megalkotott szabályrendeletei. Azzal sem lehet összefüggésbe hozni, ha egy-egy szakkérdés megválaszolása váratott magára, az több időt vett igénybe.

3.3. Szabályrendeleti tárgykörök

A szabályrendeletek tárgykörének áttekintésekor a sokszínűsége túl azokat összehasonlítva sok hasonlóság fedezhető fel közöttük. A jóváhagyási folyamat kapcsán megállapítható, hogy a belügyminiszter minden szabályrendeletet tüzetes vizsgálat alá vett, kikérve az illetékes szakminiszterek véleményét is.

Udvarhely vármegye kéménysepréről hozott szabályrendelete kapcsolódott az 1884-es ipartörvény előírásaihoz.³⁹ Az 1884. évi XVII. tc. 10. §-a alapján a kéményseprői tevékenység engedélyköteles ipari tevékenységnek minősült. A 11. § pedig kötelezte a törvényhatóságokat arra, hogy az engedélyköteles ipari tevékenységekről szabályrendeletet alkossanak. Ehhez a törvényi előíráshoz kapcsolódott Hajdú vármegye „engedélyköteles iparok végzéséről” hozott szabályrendelete is. Mindkét esetben a vizsgálatnál említésre került a szakminiszter, vagyis a földművelésügyi, ipari és kereskedelmi miniszter (továbbiakban földművelésügyi miniszter) által a vármegyék számára kiadott minta-szabályrendelet, amely a törvényi rendelkezéseknek való megfelelést segítette elő. Az engedélyköteles iparágakról szóló vármegyei szabályrendeleteket a törvényi előírások mellett ezen minta alapján vizsgálták felül.⁴⁰

Nagyküküllő vármegye ebtartásról szóló szabályrendelete a következőket állapította meg: „A kutyák kínzása és ingerlése a legszigorúbban tiltatik.”⁴¹ Fejér vármegye ebtartási és veszétség elleni védekezéséről szóló törvényhatósági szabályrendeletében pontosítani kellett, mi a teendő akkor, ha egy községben szabadon kóborol egy veszélyes vagy veszétség gyanúját magán viselő eb, valamint hogyan kellene a többi ebet ezektől az egyedektől megóvni.⁴² A belügyminiszter elrendelte annak rögzítését is a szabályrendeletben, hogy a harapós kutyákat nappal láncra kötve vagy elzárt helyen kell tartani.⁴³ A Hajdú vármegyei ebtartási szabályrendelet kapcsán észrevételt tett, hogy az állandó pecéértartás a községekre nézve állandó anyagi teherrel járna, ezért annak csak a lehetőségét tá-

mogatja.⁴⁴ Bars vármegye ebtartási szabályrendeletének vizsgálata már összetettebb képet mutatott. A vármegyei szabályrendelet úgy szólt, hogy a nem haszoncélból, hanem fényűzésből és kedvtelésből tartott ebek után ebtartási díjat kellett volna a tulajdonosoknak fizetni. Ez ellen Lipótújványa rendezett tanácsú város polgármestere és Ménes község lakosai azonban fellebbezést nyújtottak be. Ezen túlmenően még azt kifogásolták, hogy a bevezetni kívánt ebnyilvántartás adminisztratív terheket fog jelenteni. Az alispán ezt felterjesztésében alaptalannak vélte. A fellebbezők továbbá azt is megkívánták, hogy egy külön vármegyei közeg feladata legyen a kóbor ebek megsemmisítése. Az alispán erre reagálva viszont ellenérvként fogalmazta meg, hogy ennek fenntartását szolgálná az ebtartási díj.⁴⁵ Az alispán másik felterjesztésében a belügyminiszter azon észrevételére reagált, hogy az ebtartási díj megállapításának célja az volt, hogy visszaszorítsák a vármegyei ebek számát.⁴⁶ A belügyminiszter aggályát fejezte ki amiatt, hogy csak egy-egy eb után járna mentesség a díjfizetés kötelezettsége alól, mert „akár házi, akár nyájórzés céljából” több ebre is szükség lehet.⁴⁷ Rávilágított arra is, hogy szükséges volna pontosabb szabályozást kidolgozni, mert a jelenlegi szövegezés alapján igen nehéz megállapítani, mi számít hasznos házőrző ebnek, és mi az, amit csak fényűzésből tartanak. A felmerült hiányosságok kiküszöböléséig a jóváhagyást megtagadta.⁴⁸ Nem tudni, végül mikor fogadták el ezt a szabályrendeletet, mert 1887-ben a miniszteri megtagadással zárult az iratanyag.

Az állatokkal való megfelelő bánásmód érdekében Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye „az élelmezésre szolgáló kisebb élő állatokkal való bánásmód iránt” alkotott szabályrendeletet, amelyben a piaci eladásra szánt állatok tartásáról és szállításáról rendelkezett.⁴⁹

A Szeben vármegyei vadkomló irtása iránti szabályrendeletben a belügyminiszter felhívta a törvényhatósági bizottság figyelmét, hogy a szabályrendelet hatályát a megyebeli rendezett tanácsú városokra is terjessze ki.⁵⁰ Borsod vármegye éjjeli zárórákról alkotott szabályrendeletében felhívást intézett a vármegye közönségéhez, hogy a szabályrendelet címében is már egyértelműen jelenjen meg, hatálya kiterjed-e a rendezett tanácsú városokra is, vagy csupán csak a vármegyebeli kis- és nagyközségekre vonatkozik-e. A belügyminiszter módosítást rendelt el továbbá annak érdekében, hogy a rendes záróra alóli kivételek legyenek megengedhetők, mivel az a vasútállomások közvetlen közelében lévő kocsmák, vendéglők, kávéházak a hajnali és éjjeli vonatok menetrendjéhez igazodhat.⁵¹ Brassó vármegye a „hasznos madarak és más kisebb állatok megóvása tárgyában” hozott szabályrendelete kapcsán az utasítás a cím módosítására úgy szólt, hogy „[a] szabályzat (helyesebben szabályrendelet) címe szabatosabban szövegezendő”.⁵² A szabályrendeletet a földművelésügyi miniszter tüzetes vizsgálat alá vette, és észrevételeiben kifejtette, hogy a szabályrendelet függelékében, amely a hasznos és kártékony madarak listáját tartalmazta, a köznapi magyar nyelvű megnevezés mellett minden esetben a latin nyelvű elnevezést is fel kellene tüntetni. Ezen felül néhány módosítást is javasolt, mert egyes madárfajok nem megfelelő kategóriába voltak be-

sorolva, ezért kiigazítást rendelt el, mi számít hasznos és mi kártékony madárnak.⁵³

A Brassó vármegyei borjúvágatásról szóló vármegyei szabályrendelet vizsgálatakor az az észrevétel született, hogy a módosítások alkalmával a szabályrendelet végleges szövegének címéből a „tervezet” szót hagyják ki.⁵⁴ A földművelésügyi miniszter a szabályrendelet egy mondatát törölte, mert az „helytelen is, minthogy kéthetes szopós borjúk gyomorüregében zsírtömörülés még nem fordul elő.”⁵⁵ Ezen kívül előírta, hogy a szabályrendelet hatályát Brassó rendezett tanácsú városra is terjesszék ki.⁵⁶

Hont vármegye „a korcsmák, sörházak és pálinka mérések[ről]” szóló szabályrendeletéhez, amelyben előírták, milyen feltételekkel lehet ilyen üzletet nyitni és hol,⁵⁷ a földművelésügyi miniszter azt az észrevételt tette, hogy a szálloda és étkezde, minthogy az 1884. évi XVII. tc., ipartörvény szerint fogadónak és vendéglőnek tekintendő, engedélyköteles iparág, és így a szabályrendelet hatálya alá nem tartozhat.⁵⁸ Ugyanezt kifogásolta a Hajdú vármegyei szabályrendelet kapcsán is.⁵⁹ Véleménye alapján továbbá egyértelműen meg kellett adni, hogy a szabályrendelet hatálya kiterjed-e a rendezett tanácsú városokra is.⁶⁰ Borsod vármegye e tárgykörű szabályrendeletének módosítása ügyében a vármegyei alispán kérdéssel fordult a belügyminiszterhez. A vármegye éjjeli záróráról hozott szabályrendeletét a miniszter már korábban jóváhagyta, és ebben a szabályrendeletben a korcsmák, pálinka- és italmérő helyek záróráját nyári időszakban éjjel 10 órában, télen pedig éjjel 9 órában, míg a kávéházak és vendéglők esetében 11 és 10 órában állapították meg. Ezzel ellenkezett az italmérésről szóló szabályrendelet felülvizsgálatakor keletkezett azon módosítást elrendelő belügyminiszteri utasítás, hogy a pálinkamérő helyek nyáron este 9, télen este 8 órakor zárjanak be. Ennek feloldását kérték.⁶¹ A belügyminiszter válaszában eltekintett a módosító rendelkezés felvételétől, és eredeti formájában meghagyta a zárórák idejét.⁶²

Az Arad vármegyei vértetű elleni védekezésről szóló szabályrendelet vizsgálatából az derült ki, hogy a földművelésügyi miniszter erre vonatkozólag készített egy mintául szolgáló szabályrendelet-tervezetet, amelyet a vármegyeiek számára szét is küldtek. A tervezet nem kifejezetten konkrét rendelkezéseket írt elő előre megszövegezett formában, az utasításokat inkább körülírva, irányelveket megfogalmazva adta elő. A tervezethez mellékeltek egy tájékoztató kiadványt is, összefoglalva abban a kártevővel kapcsolatos lényeges tudnivalókat. Ebben az olvasható, hogy a gyümölcsfákra volt veszélyes, különösen az almafákra, és elsőként Arad vármegyében vélték felfedezni.⁶³ A belügyminiszter átiratában közölte a földművelésügyi miniszterrel, hogy az ebben a tárgykörben meghozandó szabályrendeleteket, mivel azok kihágást érintő rendelkezéseket is érintenek, öhozá kell felterjeszteni.⁶⁴ A vármegye törvényhatósági bizottsága a miniszteri útmutatásoknak megfelelően alkotta meg szabályrendeletét.

A fent már említett Vas vármegyei hegyrendtartási szabályrendelet jóváhagyásának elhúzódnását azon kérdés eldöntése okozta, hogy a csőszök a pisztoly mellett viselhetnek-e hosszú lőfegyvert is. Ez a felterjesztett iratokból

elsőre nem tűnt ki világosan, ezért a szabályrendelet javítani volt szükséges.⁶⁵ Arad vármegye ezzel szemben éppen ellentétes szabályrendeletet fogadott el. Itt a községi csőszök fegyverviselésének korlátozását írták elő.⁶⁶ A földművelésügyi miniszter átiratában jelezte, hogy a szabályrendelet nem vonatkozhat azon erdőőrökre (erdőcsőszökre), akik az erdőtörvényről szóló 1879. évi XXXI. tc. 40. §-a szerint hatóságilag felesküdt erdőőröknek számítanak. Kifogásolta továbbá, hogy a vármegyei szőlőcsőszöket mindennemű fegyver viselésétől el akarták tiltani. Mint fogalmazott, különösebb indoka nincs, hogy „a csőszöknek és a mezei pásztoroknak okvetlenül puskát kellene engedélyezni”, azonban „[ha] a vadászatra alkalmas lőfegyverek viselésétől eltiltatnak, legalább a tulajdon védelmére és önvédelemre alkalmas pisztolyokkal vagy forgó pisztolyokkal láttassanak el...”⁶⁷ Előbbi esetben csak feltételezhető, hogy a szabályrendeletet a belügyminisztériumi észrevételeknek megfelelően módosították, utóbbinál az iratanyagban megmaradt szabályrendeletben egyértelműen látszanak az instrukcióknak megfelelő módosítások.

Udvarhely vármegye a községi erdőtisztai állások rendszerezése felől alkotott szabályrendeletet. A belügyminiszter viszont kifogással élt amiatt, hogy csak három erdőtisztai álláshelyet akartak létesíteni. A vármegyei községi és egyházi erdőbirtokainak területe abban az időben 169 000 holdat tett ki, ezért indokoltabb volt négy erdőtiszt alkalmazása a központi kormányzat szerint. Ehhez adódott még, hogy a szabályrendelet szerint a munkavégzéshez szükséges ütemtervek elkészítése is az erdőtisztekre hárult volna, ezért is okozott volna elégtelenségeket a kevesebb létszámú állomány.⁶⁸ Ez esetben sem tudni, végül mikor került elfogadásra és jóváhagyásra a szabályrendelet, mert az 1887-es iratanyag a minisztériumi utasítások kiküldése után *ad acta* került.

Kihágásokat tartalmazó rendelkezések esetén az a gyakorlat alakult ki, hogy a belügyminiszter utasításában egyértelmű szövegezést alkalmazott. Ün. bagatell büntetőjogi normákról lévén szó, a kihágásokról szóló 1879. évi XL. tc. alapján egyértelmű, pontos és világos szabályozást kellett megkövetelni.⁶⁹ Legtöbbször a pénzbüntetési tételek minimum és maximum értéke került ezáltal konkrét meghatározásra, valamint a szabályrendeletek kiegészítésre kerültek az ez ügyben eljáró jogorvoslati fórumokkal. A miniszteri szövegezés minden esetben első fokon a járási főszolgabíró, másodfokon a vármegyei alispánt, harmadfokon a belügyminisztert jelölte meg eljáró hatóságként. Ahol „pénzbírság” kifejezést írtak „pénzbüntetés” helyett, a törvényi rendelkezésekkel való összhang megteremtése érdekében a belügyminiszter szövegcsérés módosítást rendelt el. Azzal a kiegészítéssel is módosítani kellett az érintett szabályrendeleteket, hogy a behajthatatlan pénzbüntetéseket elzárás büntetésére kell változtatni. Arról is rendelkezni kellett, hogy a befolyt pénzbüntetéseket melyik alap javára kívánja a törvényhatóság fordítani. Erre legtöbbször a szegényalapot jelölték meg.⁷⁰

A tárgyköröket illető összegzésként elmondható, hogy az 1886. évi XXI. tc. 11. §-a alapján minden egyes szabályrendeletet jóváhagyás végett fel kellett terjeszteni az

illetékes miniszterhez. Ez érintette a törvény vagy miniszteri rendelet alapján és a saját hatáskörben megalkotott szabályrendeleteket is, függetlenül attól, hogy érkezett-e ellene fellebbezés vagy sem. A belügyminisztériumi forrásokat áttekintve az derült ki, hogy mindegyik szabályrendeletet részletes és mélyreható ügykezelés előzte meg jóváhagyásuk előtt, nemegyszer kikérve a szakminiszterek véleményét is. Azonos tárgykörök esetén pedig, mint például a kéményseprő ipari tevékenység végzéséről, az úttrendészeti tevékenységről vagy az éjjeli zárórakról alkotott szabályrendeletek esetén rendszerint ugyanazon szempontok szerinti eljárás mód volt tapasztalható.

3.4. Módosítást célzó belügyminisztériumi utasítások

A szabályrendeletekben fellelhető kihágási rendelkezések mellett a miniszter általi konkrét szövegezésre további példa lehet még Esztergom vármegye úttrendészeti szabályrendelete. A belügyminiszteri utasításban olvasható a „teljesség és szabatoság okáért ekként szövegezendő” szóhasználat. A módosítás arra a rendelkezésre irányult, amely szerint a szekerek kerekein tilos olyan láncot vagy egyéb olyan szerkezetet használni, amelyek roncsolnák az utat, kivéve ez alól a sikos és jeges időben való közlekedést.⁷¹ Komárom vármegye szintén úttrendészet kapcsán megalkotott szabályrendeletében a földművelésügyi miniszter a szabályrendelet azon pontját szövegezte át, ahol az útszéli árkok partjára ültetett sövényekről esett szó. Az átfogalmazott szövegváltozat alapján tilos volt ide sövényt ültetni. Ahol pedig már volt ilyen, ott egy méter magasra vissza kellett vágni. Abban az esetben, ha az odaültetett sövény hótörésszerű okozott volna, azt ki kellett szedni onnan.⁷²

Az egész szabályrendelet szakminiszter által való átdolgozása volt megfigyelhető Csík vármegye halászati jogot érintő szabályrendeletében. A szabályrendeletet csaknem teljes egészében újrafogalmazta a földművelésügyi miniszter, amelyet a vármegye a módosítás során változtatás nélkül át is vett.⁷³

A szabatoság érdekében az új törvényhatósági törvénynek való megfelelés érdekében néhány helyen szövegcsere módosításra adott utasítást a belügyminiszter. Jellemzően a „szolgabíró” kifejezést kellett „főszolgabíró”-ra megváltoztatni, vagy „megye” helyett „vármegye” kifejezés használatát írta elő.⁷⁴

Egyes esetekben tapasztalható volt a szabályrendelet jóváhagyásának megtagadása is. Ilyenkor rendszerint az illetékes szakminisztérium véleményére tudott támaszkodni a belügyminiszter. Somogy vármegye törvényhatósági bizottsági közgyűlése szabályrendelet útján akarta megakadályozni a heti vásárokkor tapasztalható ún. elővásárlásokat.⁷⁵ A szabályrendeletet megvizsgálva, a földművelésügyi miniszter átiratában jelezte, hogy a meghozott rendelkezések a szabad kereskedelmet bénítanák, ezenfelül „semmi különleges helyi érdek vagy rendkívüli szükség által indokolva nincsen”, amelyek indokolnák a jóváhagyását.⁷⁶ A belügyminiszter az érvelést elfogadva megtagadta a szabályrendelet jóváhagyását.

Máramaros vármegye a vásárnapok méltó módon történő megünneplésére szolgáló egyes üzlethelyiségeknek e napon történő zárvatartásáról szóló szabályrendeletét a belügyminiszter „merőben fölösleges[nek]” tartotta, mivel az érintett tárgykörben az 1868. évi LIII. tc. 19. §-a és az 1879. évi XL. tc. 52. §-a kellőképpen rendelkezett.⁷⁷ A vallás- és közoktatásügyi miniszter ugyan elvben támogatta az üzletek zárvatartását célzó normákat, hivatkozván arra, hogy külföldön is található erre példa. Véleménye szerint ezt országos szintre is ki kellene terjeszteni, mivel az egyes vármegyék által egyenként, elszigetelt módon meghozott szabályok a velük szomszédos megyebeli települések rovására fognak érvényesülni.⁷⁸ A földművelésügyi miniszter csupán annyi megjegyzéssel élt, hogy a zárvatartás a dohánytermékeket árusító üzletekre nem vonatkozhat, mert azokra nézve a jövedéki adóról szóló törvény az irányadó.⁷⁹ Ennek ellenére a belügyminiszter megtagadta a jóváhagyást. Sopron vármegye esetében viszont már engedélyezte, hogy „a korcsmáknak és vendéglátóknak vásár- és ünnepnapokon az isten tisztelet tartama alatt” zárva tartsanak.⁸⁰ A jóváhagyásnak akadályát nem látta a belügyminiszter, mint-hogy annak „erkölcsi s közgazdasági szempontok fenléte konstatálható”.⁸¹ A vallás- és közoktatásügyi miniszter is támogatta a szabályrendelet jóváhagyását.⁸² A győri püspök levelében pedig egyenesen „üdvösnek és célirányosnak” tartotta, mert az akkor ínséges időkben szükség volt ilyen irányú kezdeményezésekre, és csodálkozását fejezte ki azok iránt, akik ezt a célt ellenezték.⁸³ A szabályrendelet ellen egyébként a vármegyében található nagymartoni, zemenyei és márcfalvai lakosok fellebbeztek. „Fellebbezők mindenek előtt a vendéglőket látogató egyének személyi szabadságát látják a szabályrendelet által sértve. [...] De ugyan mire való a jogállam, ha eltekintve a közkerékorségi, közgazdasági, közrendészeti kívánalmaktól [...] személyi szabadságát bárki korlátlanul gyakorolhatná?”, tette fel a kérdést az alispán felterjesztésében, amelyben egyébként a fellebbezés indokait részletesen cáfolta. Előadta még, hogy a fellebbezők szerint a kérdést az 1868. évi LIII. tc. 19. §-a megfelelő módon rendezze, a vármegye közönsége viszont úgy látta, a szabályrendelet nemhogy ellenkezne a törvényi rendelkezéssel, hanem inkább azt kiegészíti és pontosítja a helyi életviszonyokra.⁸⁴

Arad és Torontál vármegyék „némely gazdasági teendők meghatározása, illetve a határidő áthágások megbüntetése” címen alkottak szabályrendeletet. Gyakorlatilag mezőrendőri szabályozások voltak ezek, a belügyminiszter azonban a jóváhagyásukat megtagadta. Ebben az időben volt készülöben az új mezőrendészeti törvény, amely az 1840. évi IX. tc.-t váltotta fel. Noha az új törvényt csak 1894-ben fogadták el, a javaslat kidolgozásának munkálatai 1885-ben megkezdődtek, s bízza akkor abban, hogy törvényerőre fog emelkedni, „hasonló határozmányokat tartalmazó mezőrendőri szabályrendeleteknek életbe léptetése most már nem kívánatos.”⁸⁵ Zemplén vármegye ehhez hasonló szabályozást dolgozott ki a „kukoricatörés határidejének megállapítása, továbbá a berkek és réteknek közlegelésre való felszabadítás iránt”. Az előbbi két példával ellentétben ez a szabályrendelet viszont megerősítést nyert.⁸⁶

4. Összegzés

A megvizsgált szabályrendeletek jóváhagyásuk előtti felülvizsgálata arról tanúskodik, hogy a belügyminisztérium rendkívüli alapossgal járt el, nemegyszer kikérve az illetékes szakminiszterek véleményét is. A vizsgálatok természetesen sok időt emésztettek fel, és főként formai hiányosságok pótlásakor vagy fellebbezés elbírálásakor további időt vett igénybe a vizsgálat.

A kialakult gyakorlat szerint a javítások elvégzésére felhívó utasításokba vegyesen kerültek be szövegcsere elrendelő, illetve újraszabályozást előíró rendelkezések. Utóbbiak esetén megfigyelhető volt, hogy kisebb fajsúlyú pontosításokkor csak irányelveket szabtak meg, nagyobb horderejű módosítást igénylő változtatások alkalmával már inkább éltek a konkrét szövegezés eszköztárával. A kihágásokat érintő szabályok esetében pedig mindig konkrétan a belügyminiszteri szövegezés alkalmazására történt utasítás adása. Feltehető tehát a kérdés, hogy a jóváhagyás intézménye ebben a formában mennyire segítette elő a vármegyék önkormányzati jogainak gyakorlását? A megvizsgált iratanyagból leszűrt példák alapján úgy tűnik, ennek gyakorlása korlátozott keretek között zajlott.

PAPP, CSABA ISTVÁN

Praktische Erfahrungen der gesetzlichkeiter Aufsicht über den Munizipien in den Jahren 1886–1887

(Zusammenfassung)

In meiner Studie habe ich mich in der Archivquellen des ungarischen Königlichen Innenministeriums diese Rechtsverordnungen untersucht, welche die Munizipien in den Jahren 1886 und 1887 eingereichten oder in früheren Jahren vorgelegten, aber in diesen Jahren genehmigten unterbreitet haben. Im Rahmen meiner Recherche suchte ich nach einer Antwort auf die Frage, welche Praxis das Innenministerium bei der gesetzlichkeite Überprüfung der Rechtsverordnungen entwickelt hat und ob die neue gesetzliche Regelung trotz der unverändert geltenden Rechtsvorschriften zu einer positiven oder negativen Änderung der etablierten Praxis geführt hat.

Bei der Recherche habe ich 35 Rechtsverordnungen bearbeitet, bei der Auswahl habe ich mich auf diejenigen Regelungen konzentriert, die für das gleiche Themengebiet gelten, und so deren Vergleichbarkeit sichergestellt. An einigen Stellen werde ich aufgrund ihrer Besonderheit auch eine spezifische Regelung beschreiben. Für ein tieferes

Az 1886-ban elfogadott új törvényhatósági törvény a felülvizsgálat kialakult gyakorlatában változást nem okozott, a megvizsgált iratok alapján érzékelhető a folyamatosság. A vizsgálatok alkalmával ugyanazon szempontok alapján jártak el, mint az 1886. évi XXI. tc. hatálybalépése előtti időszakban. Következik ez abból is, hogy az új törvényi rendelkezések a törvényhatósági szabályrendeletek elfogadására és előzetes jóváhagyására vonatkozó szabályokat alig érintették.

A belügyminisztérium a vármegyék törvényhatóságaitól mindenkor megkövetelte a szabályszerű eljárási rend, valamint a törvényesség kritériumainak betartását. Az 1886. évi XXI. tc. fogalmi hiányosságai azonban alkalmat tudtak arra adni, hogy a minisztérium diszkrecionális jogkörét felhasználva érvényre juttassa a törvényhatóságok eredeti jogalkotói célkitűzéseivel szembeni esetlegesen eltérő álláspontját, amely a vármegyék autonóm joggyakorlásában éreztethette negatív hatását. Jó példa lehet erre a már említett saját belügyek vagy a célszerűségi vizsgálat fogalmaival való operálás. Az 1886. évi XXI. tc. egyik esetben sem határozott meg közelebbit ezekkel a fogalmakkal kapcsolatban. A részletesebb kimunkálás a gyakorlatra hárult.

Verständnis der Fälle habe ich auch die Werke ehemaliger und zeitgenössischer Autoren zur Verwaltungsgeschichte überprüft.

Das Innenministerium hat von den Munizipien stets die Einhaltung der Kriterien der Ordnungsmäßigkeit und Rechtmäßigkeit verlangt. Der Gesetzartikel XXI von 1886 seine konzeptionellen Mängel könnten dem Ministerium jedoch die Möglichkeit bieten, seine Ermessensbefugnisse zu nutzen, um die möglicherweise unterschiedliche Position gegenüber den ursprünglichen gesetzgeberischen Zielen der Munizipien durchzusetzen, was sich negativ auf die Autonomie der Munizipien auswirken könnte. Ein gutes Beispiel hierfür kann das Arbeiten mit dem Begriff der eigenen internen Angelegenheiten oder der Zweckmäßigkeit sein. Der Gesetzartikel XXI von 1886 hat diese Begriffe in keinem Fall näher erläutert. Eine genauere Ausarbeitung blieb die Organe des Munizipiums überlassen.

PAPP, CSABA ISTVÁN

Practical experiences of the legality supervision of the municipalities in the years 1886–1887

(Abstract)

In my study, relying on the archival sources of the Hungarian Royal Ministry of the Interior, I examined the ordinances submitted in 1886 and 1887 or submitted in previous years but approved in these years. In the course

of my research, I sought an answer to the question of how the Ministry of the Interior, when revising the ordinances and the new legal regulation, despite the unchanged legal provisions in force, actually implemented a positive or

negative change in the established development. During the investigation, I elaborated thirty-five ordinance, during the selection I focused on those ordinances that refer to the same subject area, thus ensuring their comparability. In some places, due to its specificity, I also describe a single ordinance of a specific subject area. For a deeper understanding of the cases, I also reviewed the works of former and contemporary authors concerning the history of public administration.

The Ministry of the Interior has always required the municipalities to comply with the legal procedure and the

criteria of legality. The Act XXI of 1886 however, its conceptual shortcomings were an opportunity for the ministry to use its discretionary power to enforce a position that might differ from the original legislative objectives of the municipalities, which had a negative impact on the autonomy of the municipalities. A good example of this can be operating with the terminology of one's own internal affairs or the expediency. The Act XXI of 1886 did not explain these terms in any detail. A more detailed elaboration was left to organisation of the municipalities.

Jegyzetek

- ¹ Jelen tanulmány a Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-22-3-SZTE-18 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.
- ² A m. kir. belügyminiszternek 37,621. szám alatt az összes megyék közönségéhez intézett körrendelete, a törvényhatóságokról szóló 1886. évi XXI. törvénycikk életbeléptetése tárgyában. *Magyarországi Rendeletek tára*. Budapest, 1886. 564–568. p.
- ³ SARLÓS Béla: *Közigazgatás és hatalompolitika a dualizmus rendszerében*. Budapest, 1976. Akadémiai Kiadó, 154. p.; STIPTA István: *A vármegyei szervezet átalakítása Tisza Kálmán miniszterelnöksége idején*. (Acta Universitatis Szegediensis: Acta juridica et politica. 46. Tom. 5. Fasc.) Szeged, 1995. 41. p. Bővebben lásd STIPTA István: A vármegyék alkotmánybiztosító szerepe. In BANA József (szerk.): *Győri tanulmányok*. Győr, 1998. Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, 87. p.; STIPTA István: Közjogi viták a vármegyék rendeletfőretételi (vis inertiae) jogáról. *Miskolci Jogi Szemle*, 2020. 15. sz. 270–276. p.; STIPTA István: Az ellenállási jog a dualizmuskorj törvényhozási vitákban. In VARGA Zs. András – PATYI András – ÁBRAHÁM Márta (szerk.): *Bulla Aurea 800. Nyolc évszázad közjogi üzenete*. Budapest, 2022. Kúria, 167–178. p.
- ⁴ Indokolás a „köztörvényhatóságokról” szóló törvényjavaslathoz. 262. sz. Képviselőházi irományok. (KI) IX. kötet. 1886. 192. p. Az 1886. évi XXI. tc. törvényjavaslatának szövegét lásd uo. 147–207. p. A tc. országgyűlési vitáját bővebben lásd SZATHMÁRY Károly (szerk.): *Az 1884. évi szeptember hó 27-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. IX–X. kötet. 1886. Bővebben lásd MEZEY Barna: Államosítás és autonómia: Centralizáció és önkormányzatiság a XIX. század második felében. In GERGELY Jenő – STRAUSS Péter – ZACHAR Péter Krisztián (szerk.): *Autonómiák Magyarországon 1848–1998*. Budapest, 2004. ELTE Bölcsészettudományi Kar, 13–24. p.; STIPTA István: *Törekvések a vármegyék polgári átalakítására. Tervezetek, javaslatok, törvények*. Budapest, 1995. Osiris; VARGA Norbert: A köztörvényhatóság létrehozásának előzményei az 1870:XLII. tc. alapján Debrecen szabad királyi városban. *Collega*, 2002. 6. 59–63. p.; VARGA Norbert: A köztörvényhatósági törvény (1870:XLII. tc.) létrejötte. *Debreceni Jogi Műhely*, 2007. 4. sz. <https://ojs.lib.unideb.hu/DJM/article/view/6396>; VARGA Norbert: A polgári közigazgatás kiépítése felé tett lépések a dualizmus időszakában. In RADICS Kálmán (szerk.): *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXXI*. Debrecen, 2006. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, 228–229. p.
- ⁵ STIPTA 1995. 48. p.
- ⁶ EREKY István: *A mi alkotmányunk*. Budapest, 1943. Magyar Szemle Társaság, 340. p. Erekly Istvánhoz lásd bővebben PÉTERVÁRI Máté: Erekly István (1876–1943). *Forum. Acta Juridica et Politica*, 2020. 1. sz. 197–211. p.
- ⁷ KMETY Károly: *A magyar közigazgatási jog kézikönyve*. Budapest, 1897. Poltzer Zsigmond Nyomdája, 79. p.
- ⁸ EGYED István: *Vármegyei önkormányzat*. Budapest, 1929. Eggenberger-féle Könyvkereskedés, 359. p. Bővebben lásd és a törvényhatósági jogú városok szervezetével vö. ANTAL Tamás: *Törvényhatósági közigazgatás és község-háztartás. A közigazgatás*. In MAKÓ Imre – MARJANUCZ László (szerk.): *Hódmezővásárhely története III. A forradalmak időszakától a tanácsrendszer létrejöttéig, 1918–1950*. Hódmezővásárhely, 2019. Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Önkormányzata, 131–165. p.; RUSZOLY József: *Szeged szabad királyi város törvényhatósága 1872–1944. Tanulmányok és forrásközlés*. (Tanulmányok Csongrád megye történetéből 35. Szerk. BLAZOVICH László) Szeged, 2004. Csongrád Megyei Levéltár, 11–50. p.; STIPTA István: A főispáni hatáskör törvényi szabályozása (1870, 1886). In MÁTHÉ Gábor – ZLINSZKY János (szerk.): *Degré Alajos emlékkönyv*. Budapest, 1995. Unió Kiadó, 299–312. p.; VARGA Norbert: The Emergence of Bourgeois Public Administration in Hungarian Cities (1843–1867). In *Studii si Cercetari Juridice Europene/European Legal Studies and Research*. Timisoara, 2010. Faculty of Law and Administrative Sciences West University of Timisoara, 849–857. p.; VARGA Norbert: A főispáni tisztség bevezetése Debrecen és Szeged szabad királyi városokban a köztörvényhatósági törvény alapján. In MEZEY Barna – RÉVÉSZ T. Mihály (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor 65. születésnapja tiszteletére*. Budapest, 2006. Gondolat Kiadó, 606–623. p.; VARGA Norbert: A törvényhatósági bizottság alakuló ülése Debrecenben és Szegeden. In BALOGH Elemér – HOMOKI-NAGY Mária (szerk.): *Ünnepi kötet Dr. Blazovich László egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szeged, 2013. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 715–726. p.; VARGA Norbert: A főispán és a városi közigazgatás reformja a polgári korban. *Pro Publico Bono*, 2018. 6. sz. 180–199. p.
- ⁹ SARLÓS 1976. 156. p.; EREKY 1943. 341.
- ¹⁰ EGYED 1929. 203. p.
- ¹¹ Uo. 203–204. p.
- ¹² Uo. 204. p.
- ¹³ Uo. 204–205. p.
- ¹⁴ Uo. 391–392. p. A járások szervezetére bővebben lásd PÉTERVÁRI Máté: Az Osztrák–Magyar Monarchia alsó középszintű közigazgatása a kiegyezést követően. *Forum. Acta Juridica et Politica*, 2019. 1. sz. 113–125. p.; PÉTERVÁRI Máté: A járások mint területi egységek polgári átalakítása a kiegyezést követően. *Forum. Acta Juridica et Politica*, 2020. 2. sz. 221–237. p.; PÉTERVÁRI Máté: A szolgabírák hatáskörének bemutatása az 1870:XLII. tc. rendelkezései alapján. *Pro Publico Bono*, 2020. 8. sz. 238–259. p. DOI: <https://doi.org/10.32575/ppb.2020.3.13>
- ¹⁵ EREKY István: *Jogtörténelmi és közigazgatási jogi tanulmányok*. 1. kötet. Eperjes, 1917. Sziklai Henrik kiadása, 133. p.
- ¹⁶ Törvényjavaslat, a közigazgatási tisztviselők, a segéd- és kezelő személyzet tagjai elleni fegyelmi eljárásról szóló 1876:VII. törvénycikk módosítása iránt. 264. szám. KI IX. kötet. 289–305. p.

- ¹⁷ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár. Belügyminisztériumi iratok. K150. (MNL BM K150) 1340. d. 12583/1885. előzménye: 31258/1884.
- ¹⁸ Bővebben lásd JELLINEK Arthur: *A törvényhatósági tisztviselők, a segéd- és kezelőszemélyzet elleni fegyelmi eljárásról.* (Magyar Jogászegyleti értekezések III. köt. 2. sz.) Budapest, 1886. Franklin Társulat; KELETI Ferenc: *Törvényjavaslat tervezet az állami tisztviselők, altisztek és szolgák jogviszonyainak szabályozásáról.* (Államszolgálati pragmatika). Budapest, 1897.; SALLAI Balázs: *A törvényhatósági tisztviselők fegyelmi eljárásának lefolytatására jogosult szervek de lege lata et ferenda a XIX. században.* In KARLOVITZ János Tibor (szerk.): *Jogok és lehetőségek a társadalomban.* Komárno, 2020. International Research Institute, 57–74. p.
- ¹⁹ EGYED 1929. 224. p.; KMETY 1897. 79. p.
- ²⁰ EGYED 1929. 283. p.; KMETY 1897. 93. p.; TOMCSÁNYI Mór: *Önkormányzat és decentralizáció.* Budapest, 1911. Athenaeum, 56. p.
- ²¹ EGYED 1929. 235. p.
- ²² KMETY 1897. 82. p.
- ²³ Uo. 82–83. p. Bővebben lásd RÉNYI József: *A helyi önkormányzat és a felette gyakorolt állami felügyelet elve és jogrendszere különös tekintettel a kormányhatósági felügyeletre.* Budapest, 1896. Franklin Társulat.
- ²⁴ KMETY 1897. 84. p.
- ²⁵ Uo. 83. p.; EGYED 1929. 239–240. p.
- ²⁶ EGYED 1929. 242. p.; KMETY 1897. 83. p.
- ²⁷ KMETY 1897. 86–87. p.
- ²⁸ MNL BM K150. 1472. d. 49369/1886. alapszám: 36636/1886.
- ²⁹ MNL BM K150. 1472. d. 57317/1886. alapszám: 43525/1886.
- ³⁰ MNL BM K150. 1472. d. 60213/1886. alapszám: 50504/1886.
- ³¹ MNL BM K150. 1472. d. 39243/1886. alapszám: 35614/1886.
- ³² MNL BM K150. 1472. d. 57236/1886. alapszám: 37668/1886.
- ³³ MNL BM K150. 1472. d. 64126/1886. alapszám: 48583/1886.
- ³⁴ MNL BM K150. 1470. d. 5765/1886. alapszám: ua.
- ³⁵ Uo. 3028/1883.
- ³⁶ Uo. 58224/1885.
- ³⁷ MNL BM K150. 1519. cs. 14064/1887. alapszám: 431/1887.
- ³⁸ MNL BM K150. 1470. d. 25545/1886. alapszám: 8505/1886. Az alispán levele: 391/1886.
- ³⁹ MNL BM K150. 1470. d. 4094/1886. alapszám: ua.
- ⁴⁰ MNL BM K150. 1519. cs. 2669/1887. alapszám: ua. A Földművelésügyi miniszter átirata: 58879/1884.
- ⁴¹ MNL BM K150. 1472. d. 57317/1886. alapszám: 43525/1886.
- ⁴² MNL BM K150. 1519. cs. 4411/1887. alapszám: ua.
- ⁴³ Uo. A földművelésügyi miniszter átirata: 59559/1886.
- ⁴⁴ MNL BM K150. 1520. cs. 6848/1887. alapszám: ua. A belügyminiszter utasítása: 58015/1886.
- ⁴⁵ MNL BM K150. 1519. cs. 30979/1887. alapszám: 1166/1887. Az alispáni felterjesztés: 14076/1886.
- ⁴⁶ Uo. 4094/1887.
- ⁴⁷ Uo. 1166/1887.
- ⁴⁸ Uo. 30979/1887.
- ⁴⁹ MNL BM K150. 1471. d. 29125/1886. alapszám: 25439/1886.
- ⁵⁰ MNL BM K150. 1472. d. 47906/1886. alapszám: 21396/1886.
- ⁵¹ MNL BM K150. 1472. d. 39243/1886. alapszám: 35614/1886.
- ⁵² MNL BM K150. 1471. d. 22497/1886. alapszám: 17258/1886.
- ⁵³ Uo. A földművelésügyi miniszter átirata: 65951/1885.
- ⁵⁴ MNL BM K150. 1471. d. 43999/1886. alapszám: 20547/1886.
- ⁵⁵ Uo. A földművelésügyi miniszter átirata: 22639/1886.
- ⁵⁶ Uo.
- ⁵⁷ MNL BM K150. 70725/1886. alapszám: 61882/1886.
- ⁵⁸ Uo. A földművelésügyi miniszter átirata: 61795/1886.
- ⁵⁹ MNL BM K150. 1519. cs. 2669/1887. alapszám: ua. A belügyminiszteri utasítás: 63778/1886.
- ⁶⁰ MNL BM K150. 1471. d. 70725/1886. alapszám: 61882/1886.
- ⁶¹ MNL BM K150. 1520. cs. 64181/1887. alapszám: 4046/1887. Az alispán levele: 939/1887.
- ⁶² Uo. 38156/1887. sz.
- ⁶³ MNL BM K150. 1471d. 9971/1886. alapszám: 11812/1886. A földművelésügyi miniszter átirata: 38034/1885.
- ⁶⁴ Uo. A belügyminiszter átirata: 11169/1885.
- ⁶⁵ MNL BM K150. 1519. cs. 14064/1887. alapszám: 431/1887.
- ⁶⁶ MNL BM K150. 1519. cs. 49037/1887. alapszám: 2379/1887.
- ⁶⁷ Uo. A földművelésügyi miniszter átirata: 61561/1886.
- ⁶⁸ MNL BM K150. 26222/1887. alapszám: 4408/1887.
- ⁶⁹ Bővebben lásd MÁTHÉ Gábor: *A kihágás egységes anyagi jogi intézmény. Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 2020. 3. sz. 98–107. p. DOI: <https://doi.org/10.32575/ppb.2020.3.6>; MÁTHÉ Gábor: *Közigazgatási büntetőjog vagy „Janus-arcú” büntetőjog? Magyar Közigazgatás*, 2001. 6. sz. 321–330. p.; MÁTHÉ Gábor: *A kihágás intézménye I–II. Állam és Igazgatás*, 1980. 8–9. sz. 673–683., 804–818. p.; KIRÁLY Tibor: *Kihágások a magyar jogban.* In MÓRA Mihály (szerk.): *Tanulmányok az állam- és a jogkérdései köréből.* Budapest, 1953. Jogi és Közgazdasági Könyvkiadó, 87–128. p.; EDVI ILLÉS Károly: *A kihágásokról szóló magyar büntetőtörvények és eljárási szabályok magyarázata.* Budapest, 1892. Singer és Wolfner.
- ⁷⁰ Pl. MNL BM K150. 1472. d. 39243/1886. alapszám: 35614/1886. Uo. 47906/1886. alapszám: 21396/1886. Uo. 49369/1886. alapszám: 36636/1886. Uo. 60213/1886. alapszám: 50504/1886. Uo. 49369/1886. alapszám: 36636/1886. Uo. 60213/1886. alapszám: 50504/1886. Uo. 1471. d. 43999/1886. alapszám: 20547/1886. Uo. 70725/1886. alapszám: 61882/1886. Uo. 22479/1886. alapszám: 17258/1886.
- ⁷¹ MNL BM K150. 1472. d. 57236/1886. alapszám: 37668/1886.
- ⁷² MNL BM K150. 1472. d. 64126/1886. alapszám: 48583/1886. A földművelésügyi miniszter átirata: 29703/1886.
- ⁷³ MNL BM K150. 1470. d. 25545/1886. alapszám: 8505/1886. A földművelésügyi miniszter átirata: 12886/1886.
- ⁷⁴ Pl. MNL BM K150. 1472. d. 57236/1886. alapszám: 37668/1886. Uo. 60213/1886. alapszám: 50504/1886.
- ⁷⁵ MNL BM K150. 1472. d. 55081/1886. alapszám: 36644/1886
- ⁷⁶ Uo. A földművelésügyi miniszter átirata: 12192/1886.
- ⁷⁷ MNL BM K150. 40908/1886. alapszám: 34690/1886.
- ⁷⁸ Uo. A vallás- és közoktatásügyi miniszter átirata: 344/1885.
- ⁷⁹ Uo. A földművelésügyi miniszter átirata: 36088/1886.
- ⁸⁰ MNL BM K150. 1520. cs. 18727/1887. alapszám: ua.
- ⁸¹ Uo. A belügyminiszter utasítása: 69380/1886.
- ⁸² Uo. A vallás- és közoktatásügyi miniszter átirata: 45849/1886.
- ⁸³ Uo. A győri püspök levele: 2923/1886.
- ⁸⁴ Uo. Az alispán felterjesztése: 6582/1886.
- ⁸⁵ MNL BM K150. 1470. d. Arad: 4439/1886. alapszám: ua. Torontál: 4434/1886. alapszám: ua.
- ⁸⁶ MNL BM K150. 1470. d. 9490/1886. alapszám: ua.

1. Bevezetés

Ember és kereskedelem. Amennyiben az előbbi tárgya és nem pedig alanya az utóbbinak, akkor ezek a fogalmak a mai gondolkodás számára távoliak és látszólag összeegyeztethetetlenek tűnnek. A kereskedelem az áruk és szolgáltatások cseréje, a megtermelt javak közvetítése a termelőktől vagy előállítóktól a fogyasztók számára, kereskedni pedig általában tárgyakkal, birtokolható, tulajdonban állható dolgokkal szokás, vagyis nem emberrel, akire mint személyre gondolunk, többnyire közösséget alkotó, a világot megismerő és alakító, beszéddel és gondolkodással jellemzett, társadalomban élő és ott jogokkal bíró individuumra, „értelmes” lényre. Virág György álláspontja szerint a személyes szabadságától megfosztott, tárgyként kezelt, valaki másnak a tulajdonában álló ember rabszolga (a római jog szerint nem is személy, csupán *homo servus*, aki a dolgokkal – *res* – azonos státusú), piacra vihető, embervásáron árulható, posztmodern változatában akár akciós terméként kezelhető áru (*people for sale*) humanoid konzumcikk.¹

Az emberkereskedelem mint fogalom és mint jelenség nem új keletű, gyakran hangoztatják, hogy történelmi gyökerei nagyon mélyek, és a rabszolgasághoz köthetők.²

Az emberkereskedelem bűncselekményének megjelenése a magyar büntetőjogban nem annak hazai organikus fejlődésének eredménye, hanem az a nemzetközi instrumentumokban került meghatározásra, és az ezekhez való csatlakozás révén létrejött kötelezettségvállalás okán került be az európai és a magyar jogrendszerbe.³

2. Az emberkereskedelem tényállásának megalkotását megelőző időszak

A Csemegi-kódex XXII. Fejezete „A személyes szabadságnak megsértése magánszemélyek által” cím alatt már büntetni rendelte a helyváltoztatási szabadság megakadályozását. Az 1878. évi V. tc. 324. § 2. pontja értelmében a személyes szabadság megsértésének minősített eseteként került szabályozásra, ha a passzív alany a bűncselekmény által „külfatalomnak katonai szolgálatába vagy rabszolgaságba vitetett”.⁴

Az 1933. évi III. törvény hirdette ki Magyarországon a rabszolgaság tárgyában Genfben, 1926. szeptember 25-én kelt nemzetközi egyezményt. Az Egyezmény szerint a rabszolgaság „az egyénnek az az állapota vagy helyzete, amelyben felette a tulajdonjognak ismérveit vagy egyes ismérveit gyakorolják”. „A rabszolgakereskedés magában foglal minden elfogási, megszerzési vagy átengedési cselekményt, amely az egyénnek rabszolgaságba vetésére irányul, minden cselekményt, amely rabszolgának eladás vagy csere céljára való megszerzésére irányul; minden eladás vagy csere útján való átengedését a rabszolgának, aki eladás vagy csere céljaira szereztetett, úgyszintén általában a rabszolgákkal való kereskedésre vagy ezeknek

Ripszám Dóra

Az emberkereskedelem szabályozásának hazai történetéről röviden

„Törvényekkel meg lehet változtatni régi törvényt, de nem lehet egy csapásra átalakítani a társadalmat, az embereket.”

(Gyurkó László)

szállítására vonatkozó minden cselekményt.”⁵ 1953. december 7-én New Yorkban módosították az Egyezményt, továbbá a rabszolgaság, a rabszolga-kereskedés, valamint 1956. szeptember 7-én sor került a rabszolgasághoz hasonló intézmények és gyakorlatok eltörlése tárgyában a Kiegészítő Egyezmény megkötésére Genfben, melyek kihirdetése az 1958. évi 18. törvényerejű rendelettel valósult meg Magyarországon.⁶

Az emberi jogok egyetemes nyilatkozata 1948. december 10-én került elfogadásra, melyet hazánk az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről szóló 1993. évi XXXI. törvénnyel hirdettek ki.⁷

3. A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény

A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény eredeti (1978. évi) szövege ugyan nem tartalmazott kifejezetten az emberkereskedelemmel összefüggésbe hozható büntető rendelkezést, azonban a tényállás megalkotásának előzményeként tekinthetünk rá,⁸ hiszen a büntetőjogszabályok módosításáról szóló 1995. évi XLI. törvény a családi jogállás megváltoztatásának [1978. évi IV. törvény 193. §], illetve a kiskorú veszélyeztetésének [1978. évi IV. törvény 195. §] bünteténél az emberkereskedelemmel kapcsolatos rendelkezéseket iktatott be. A törvény a családi jogállás megsértése kapcsán beiktatta a „tizennyolcadik életévét be nem töltött személy eladásával vagy megvásárlásával” való elkövetést [Btk. 193. § (2) bekezdés, hatályos 1995. szeptember 1. napjától 1997. szeptember 14. napjáig], továbbá az „emberkereskedelemmel foglalkozó szervezet keretében követik el” fordulatot [Btk. 193. § (4) bekezdés b) pont, hatályos 1995. szeptember 1. napjától 1999. február 28. napjáig], a kiskorú veszélyeztetése esetében pedig bevezetett egy olyan rendelkezést, amely alapján az a nagykorú személy volt büntethető, „aki adásvétel útján hozzá került kiskorút bűncselekmény elköve-

tésére vagy züllött életmód folytatására rábír, vagy rábírní törekszik, továbbá az a nagykorú személy, aki adásvétel útján hozzá került kiskorúval kényszer munkát végeztet” [Btk. 195. (3) bekezdés, hatályos 1995. szeptember 1. napjától 1999. február 28. napjáig].⁹

A büntető jogszabályok módosításáról szóló 1998. évi LXXXVII. törvény 43. §-a iktatta be az emberkereskedelem tényállását a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvénybe (175/B. §¹⁰),¹¹ a tényállás megalkotásának háttérében – a jogalkotói koncepció szerint – elsősorban az 1926. évi genfi egyezményből eredő nemzetközi kötelezettségek álltak. A tényállás bevezetésével egyúttal szükségtelessé váltak mindazok a rendelkezések, amelyek más tényállásokban az ilyen elkövetési magatartásokra vonatkoztak, így az 1998. évi LXXXVII. törvény újból megállapította a családi jogállás megváltoztatásának tényállását, kihagyva abból minden emberkereskedelem körébe tartozó elemet, továbbá hasonlóképpen módosította a kiskorú veszélyeztetésének 195. § (3) bekezdésben foglalt esetét.¹²

Az emberkereskedelem többnyire együtt jár a kiszolgáltatott személyek elleni különféle visszaélésekkel, e személyek félrevezetésével, erőszak, illetve fenyegetés alkalmazásával, valamint adórszolgátsággal és kényszer munkával (számos esetben prostitúcióval). Az Európai Unió már az 1990-es évek közepétől kezdve komoly szerepet játszik az emberkereskedelem elleni nemzetközi küzdelemben, a nemzeti büntetőjogok harmonizációjára a Tanács 1997. évi 97/154/IB számú, az emberkereskedelem és a gyermekek szexuális kizsákmányolása elleni küzdelmet szolgáló együttes fellépése szolgál, amely együttes fellépés meghatározza az emberkereskedelem fogalmát.¹³

A Magyar Köztársaság képviselője 2000. december 14-én aláírta Palermóban az Egyesült Nemzetek Szervezete keretében létrejött, a határon átnyúló szervezett bűnözés elleni egyezményt,¹⁴ amely Egyezménynek az emberkereskedelem, különösen a nők és gyermekek kereskedeleme megelőzéséről, visszaszorításáról és büntetéséről szóló kiegészítő jegyzőkönyvében¹⁵ meghatározott követelmények további cselekmények bűncselekménnyé nyilvánítását is megkívánták, így az 1978. évi Btk. módosítása szükségessé vált,¹⁶ a *Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról* szóló 2001. évi CXXI. törvény 21. §-a jelentős módosítást eszközölt¹⁷ a korábbi tényálláson.¹⁸ A 2002. április 1-jétől hatályba lépő törvény módosítás értelmében az emberkereskedelem vonatkozásában megváltozott, továbbá bővült az elkövetési magatartások, valamint a minősített esetek köre is.¹⁹

A Tanács az emberkereskedelem elleni fellépésről szóló 2002/629/IB kerethatározatát 2002. július 19-én fogadta el, amely az emberkereskedelem elleni küzdelemről és az emberkereskedelemmel kapcsolatos bűncselekmények büntetni rendeléséről rendelkezik.²⁰

4. A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény

Az Európai Parlament és a Tanács 2011/36/EU Irányelve (2011. április 5.) az emberkereskedelem megelőzéséről és az ellene folytatott küzdelemről, az áldozatok védelméről, valamint a 2002/629/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról a 2013. július 1-jétől hatályos Btk. 192. § emberkereskedelem tényállásában²¹ öltött részben testet. Az irányelvnek köszönhetően a kizsákmányolás fogalma, továbbá az emberi jogi aspektusok mellett az áldozattá válás megelőzése került a középpontba.²²

A 2013–2018 közötti időszakban a korábbi évek tapasztalatai, a nemzetközi megkeresések, bűnügyi és igazságügyi együttműködések keretében lefolytatott eljárásokra tekintettel jellemzővé vált az az álláspont, hogy – miután hazánk kibocsátó és tranzitország – az emberkereskedelem nemzetközi, határon átnyúló jellege miatt nincs hazai teendő, annak ellenére, hogy ez a jelenség – különösen a prostitúcióra épülő különböző bűncselekmények – jelen voltak már a hazai viszonylatban akkor is. Az emberkereskedelem büntetése a magyar jogalkalmazásban történő elterjedése nem zajlott zökkenőmentesen, amit a nemzetközi testületek Magyarországról szóló javaslatai, jelentései rendre szóvá is tettek.²³

Az emberkereskedelem elleni küzdelemről szóló 2020–2023 közötti nemzeti stratégiáról, valamint annak végrehajtását szolgáló 2020–2021 közötti időszakban végrehajtandó intézkedési tervről szóló 1046/2020. (II. 18.) Korm. határozat első stratégiai célkitűzése az emberkereskedelem 18 év alatti áldozataira történő kiemelt figyelem fordítása, amelynek indoka, hogy a kormányzati és civil szervek forrásoktól függően biztosítanak preventív foglalkozásokat az általános és a középiskolákban, valamint a gyermekotthonokban. Ezek a programok azonban leginkább az ország azon területeire korlátozódnak, ahol a szervezet működési területe van, a szakemberek nem minden esetben biztosítottak. A mélyszegénységben élők fokozottan veszélyeztetett csoportot képeznek, ezen belül is a nők és a leánygyermekek. Az eredményes fellépés ezeknek a társadalmi csoportoknak a specifikumait tekintve sajátos eszközöket kíván meg, szükséges tehát figyelemmel lenni a szociokulturális sajátosságokra. Ez az intézkedés megfélelthető az Európa Tanács Emberkereskedelem elleni fellépés szakértői csoportja (GRETA) 2015. évi első körös értékelő jelentése 6. ajánlásának, a 2018. évi különjelentés, a 2019-es második körös értékelő jelentés, valamint az Egyesült Államok emberkereskedelem elleni jelentés (TIP Jelentés) ajánlásainak.²⁴ 2022-ben hatályba lépett az emberkereskedelem elleni küzdelemről szóló 2020–2023 közötti nemzeti stratégia végrehajtását szolgáló, 2022–2023 közötti időszakban végrehajtandó intézkedési tervről szóló 1228/2022. (IV. 14.) Korm. határozat.²⁵

Az Országgyűlés a nemzeti stratégiát követően 2020. március 10-én elfogadta az emberkereskedelem áldozatainak kizsákmányolása elleni fellépés érdekében szükséges egyes törvények módosításáról szóló 2020. évi V.

törvényt, amely a gyermekvédelmi törvény, a szervezett bűnözés elleni fellépésről szóló törvény, a szabálysértési törvény és a büntető törvénykönyv módosítását is tartalmazza. A 2020. évi V. törvény az emberkereskedelem és egyéb tényállások mellett a gyermekprostitúció kihasználását (Btk. 203. §) is jelentősen módosította, a büntetési tételt megemelte, minek alapján a tizennyolcadik életévüket be nem töltött személyek szexuális szolgáltatás nyújtására nem ajánlkozhatnak fel, ugyanakkor rögzíti azt is, hogy ezek a kiskorúak nem bünelkövetők, hanem alapvetően a prostitúció áldozatai, így a fenti tilalom megszegése esetére a javaslat nem ír elő szabálysértési felelősségre vonást, továbbá büntethetőséget kizáró ok, ha a szexuális szolgáltatás nyújtására felajánlkozó személy az elkövetéskor a tizennyolcadik életévét nem töltötte be.²⁶

A Javaslat a Btk.-hoz fűzött indokolás szerint a törvényi tényállásba integrálja a kényszermunka jellegű alapesetben a kizsákmányolási célú emberkereskedelemnek a korábban értelmező rendelkezésbe foglalt tényállási elemét, egyúttal e tényállásba foglalja a korábbi szabályozásban kényszermunkának minősülő cselekményeket is, aminek alapvető indoka, hogy a kényszermunka és az emberkereskedelem céljai és motivációi jelentős átfedést mutatnak, ugyanis mindkettő kiszolgáltatott helyzetet feltételez, amelyre építve az elkövető a passzív alany emberi méltóságát és cselekvési szabadságát semmibe véve törekszik tartósan előny szerzésére.²⁷

5. Következtetések

Ugyan a magyar büntető törvénykönyvbe először az 1978. évi Btk.-nak az 1998. évi módosításával került be az emberkereskedelem tényállása, az három alkalommal mégis jelentős módosításon ment keresztül, elsősorban a nemzetközi jogi aktusokra tekintettel.

Arra figyelemmel, hogy az emberkereskedelem gyakran párosul határátlépéssel, annak nemzetközi volta nem vitatható, így kiemelt szerepet játszanak a különféle nemzetközi egyezmények, irányelvek, jegyzőkönyvek, jelentések, stratégiák.

Az emberkereskedelem elleni fellépés kiemelt szerepét hangsúlyozza az is, hogy *Magyarország Alaptörvénye* kimondja: „Senkit nem lehet kínzásnak, embertelen, megállító bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni, valamint szolgátságban tartani. Tilos az emberkereskedelem.”²⁸ Ehhez hasonló szabályokat tartalmaznak Az emberi jogok európai egyezményének 3–4. cikkei is.²⁹

A 2020. évi V. törvény az emberkereskedelem törvényi tényállását alapjaiban alakította át, és a kényszermunka Btk. 193. §-ában kodifikált tényállásával – annak hatályon kívül helyezése mellett – egybefoglalta. Az egyes alap- és minősített esetek büntetési tételeit a jogalkotó lényegesen szigorította, továbbá teljesen új magatartások kriminalizálására is sor került, így – természetesen mindenkor az egyedi bűncselekmény pontos vizsgálatának szükségessége mellett – általában véve is elmondható, hogy az új törvényi tényálláskomplexum visszaható hatályú alkalmazása tilos.³⁰

A *Nagykommentár* a hatályos tényállás alapeseteinek rendszerét a következőképpen vázolja fel:

Btk. 192. § (1) bekezdés: szűk értelemben vett emberkereskedelem (első és második alapeset)

Btk. 192. § (2)–(3) bekezdés: kényszermunka (harmadik és negyedik alapeset),

Btk. 192. § (8) bekezdés: a „fogyasztó” bűncselekménye (ötödik alapeset).³¹

A 2020. július 1-től hatályos törvénytörvény értelmében:

„Emberkereskedelem és kényszermunka

192. § (1) Aki mást

a) elad, megvásárol, elcserél, ellenszolgáltatásként átad, átvesz, vagy

b) az a) pontban meghatározott cselekmény megvalósítása érdekében szállít, elszállít, elrejt, vagy másnak megszerez,

büntett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Aki mást rendszeres előny szerzése céljából munkavégzésre, munka jellegű tevékenység végzésére, egyéb szolgáltatásra, vagy jogellenes cselekmény folytatására

a) megtevesztéssel, a sértett nevelésével, felügyeletével, gondozásával, gyógykezelésével kapcsolatos, illetve a sértettel kapcsolatban fennálló egyéb hatalmi vagy befolyási viszonyával visszaélve, vagy a sértett kiszolgáltatott helyzetét kihasználva rábír, vagy

b) erőszakkal vagy fenyegetéssel kényszerít, büntett miatt két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(3) Aki mást a (2) bekezdésben meghatározott cselekmény megvalósítása érdekében toboroz, átad, átvesz, elad, megvásárol, elcserél, ellenszolgáltatásként átad vagy átvesz, másnak megszerez, szállít, elszállít, elrejt, büntett miatt két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(4) Aki a (2) vagy a (3) bekezdésben meghatározott bűncselekményt szexuális cselekmény végzése vagy emberi test tiltott felhasználása érdekében követi el, büntett miatt öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(5) A büntetés a (2) vagy a (3) bekezdésben meghatározott bűncselekmény esetén öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés, a (4) bekezdésben meghatározott bűncselekmény esetén öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztés, ha azt

a) tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére,

b) a sértett sanyargatásával,

c) hivatalos személyként, e minőséget felhasználva, vagy

d) több ember sérelmére

követik el.

(6) A büntetés a (2) vagy a (3) bekezdésben meghatározott bűncselekmény esetén öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztés, a (4) bekezdésben meghatározott bűncselekmény esetén öt évtől húsz évig vagy életfogytig terjedő szabadságvesztés, ha azt

- a) tizenkettedik életévét be nem töltött személy sérelmére, vagy
- b) életveszélyt vagy különösen súlyos hátrányt okozva követik el.

(7) Aki emberkereskedelem és kényszermunkára irányuló előkészületet követ el, az (1) bekezdésben meghatározott esetben vétség miatt egy évig, a (2) vagy (3) bekezdésben meghatározott esetben büntett miatt három évig, a (4) bekezdésben meghatározott esetben egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(8) Aki

a) a (2) bekezdésben meghatározott emberkereskedelem és kényszermunka sértettjének munkáját, munka jellegű tevékenységét, egyéb szolgáltatását vagy jogellenes cselekményét igénybe veszi vagy felhasználja, három évig terjedő szabadságvesztéssel,

b) az a) pontban meghatározott bűncselekményt szexuális cselekmény igénybevételével vagy emberi test tiltott felhasználása érdekében követi el, egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”³²

Az új tényállás súlyosítja a büntetési tételeket, és összefogja a korábbi széttartó szabályozást. Az első bekezdés a) pontja az immateriális adásvételi magatartásokat fedi le, a b) pont a *sui generis* bűnsegédi magatartásokra reflektál, a második bekezdésben a kényszermunkát rendeli büntetni, a harmadik bekezdésben a kapcsolódó részesi magatartásokat szankcionálja, a negyedik bekezdés a szervkereskedelmet foglalja egybe, az ötödik és a hatodik bekezdés a minősítő körülményeket építi fel, és sávosan rendeli büntetni, a hetedik bekezdésben az előkészületi magatartást, a nyolcadik bekezdésben foglalt ötödik alapeset pedig a felhasználót rendeli büntetni.³³

RIPSZÁM, DÓRA

Eine kurze Geschichte der Regulierung des Menschenhandels in Ungarn

(Zusammenfassung)

In meiner Studie befasse ich mich kurz mit der Geschichte der Regulierung des Menschenhandels in Ungarn, vom Csemegei-Kodex bis zum rechtswirkenden Strafgesetzbuch.

Menschenhandel als Begriff und als Phänomen ist nicht neu, seine historischen Wurzeln sind sehr tief und können mit der Sklaverei in Verbindung gebracht werden.

Das Erscheinen des Verbrechens des Menschenhandels im ungarischen Strafrecht ist nicht das Ergebnis seiner innerstaatlichen Entwicklung, sondern wurde aufgrund der Verpflichtung, die durch den Beitritt zu internationalen Konventionen geschaffen wurde, in das europäische und ungarische Rechtssystem eingeführt.

„Gyermek az ablaknál”

Obwohl der Menschenhandel erstmals mit der Novellierung von 1998 des Strafgesetzbuches von 1978 in das ungarische Strafgesetzbuch aufgenommen wurde, erfuhr er drei Mal bedeutende Änderungen, hauptsächlich im Hinblick auf internationale Rechtsakte. Da der internationale Charakter des Menschenhandels unbestreitbar ist, spielen verschiedene internationale Konventionen, Richtlinien, Protokolle, Berichte und Strategien eine wichtige Rolle.

Das Gesetz V. von 2020 hat die Rechtslage des Menschenhandels grundlegend verändert.

RIPSZÁM, DÓRA

A brief history of the regulation of human trafficking in Hungary

(Abstract)

In my study, I briefly examine the history of the regulation of human trafficking in Hungary, from the Csemegi Code to the legally effective Penal Code.

Human trafficking as a concept and as a phenomenon is not new, its historical roots are very deep and can be linked to slavery.

The appearance of the crime of human trafficking in Hungarian criminal law is not the result of its domestic development, but was introduced into the European and Hungarian legal system due to the obligation created by accession to international conventions.

Although trafficking in human beings was first introduced into the Hungarian Criminal Code with the 1998 amendment of the 1978 Criminal Code, it has undergone significant changes three times, mainly with regard to international legal acts. As the international nature of human trafficking is undeniable, various international conventions, guidelines, protocols, reports and strategies play an important role.

Act V of 2020 fundamentally changed the legal situation of human trafficking.

Jegyzetek

¹ VIRÁG György: Áttekintés. In GYURKÓ Szilvia – VIRÁG György (szerk.): *Emberpiac. A Magyarországot érintő nemzetközi emberkereskedelem társadalmi, kriminológiai jellemzői*. Budapest, 2009. ESZTER Alapítvány, 7–14. p.

² BELOKAPA, Ivana: *Trgovanje djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja*. (Egyetemi doktori disszertáció) Zágráb, 2016. Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

³ KUBISCH Károly: *Az emberkereskedelem büntetőjogi megítélésének morális és szabályozási vonatkozásai*. (Egyetemi doktori disszertáció) Budapest, 2021. Károli Gáspár Református Egyetem

⁴ BELOVICS Ervin – MOLNÁR Gábor Miklós – SINKU Pál: *Büntetőjog II. Különös rész. Nyolcadik, hatályosított kiadás*. Budapest, 2021. HVG–ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 1013. p.

⁵ 1933. évi III. törvény a rabszolgaság tárgyában Genfben, 1926. évi szeptember hó 25-én kelt nemzetközi egyezmény becikkelyezéséről.

⁶ 1958. évi 18. törvényerejű rendelet a rabszolgaságra vonatkozóan Genfben, 1926. évi szeptember hó 25. napján kelt Egyezmény módosítása tárgyában New Yorkban, 1953. évi december hó 7. napján kelt Jegyzőkönyv és Melléklete, továbbá a rabszolgaság, a rabszolga kereskedés, valamint a rabszolgasághoz hasonló intézmények és gyakorlatok eltörlése tárgyában Genfben, 1956. évi szeptember hó 7. napján kelt Kiegészítő Egyezmény kihirdetéséről.

⁷ 1993. évi XXXI. törvény az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről.

⁸ KISS Zsigmond: A személy elleni bűncselekmények. In BERKES György (szerk.): *Magyar büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára*. 2. kiadás. Budapest, 1999. HVG–ORAC, 475. p. Idézi GELLÉR Balázs József: Az emberi szabadság elleni bűncselekmények. In POLT Péter (szerk.): *Új Btk. kommentár. 3. kötet., különös rész*. Budapest, 2013. Nemzeti Közszerzői és Tankönyv Kiadó, 265–294. p.

⁹ GELLÉR 2013. 275–276. p.

¹⁰ „Emberkereskedelem
 175/B. § (1) Aki mást elad, megvásárol, ellenszolgáltatás fejében átad, átvesz, más személyért elcserél, illetve e célra másnak megszerez, büntetett követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.
 (2) A büntetés egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztés, ha a bűncselekményt
 a) a személyi szabadságától megfosztott személy sérelmére,
 b) a tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére,
 c) munkavégzés végett,
 d) fajtalanság vagy közösülés, illetve mással való fajtalanság vagy közösülés végett követik el.
 (3) A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha a bűncselekményt

a) a (2) bekezdésben meghatározott esetek közül kettő szerint minősül, illetve ha a bűncselekményt
 b) bűnszervezet tagjaként,
 c) az elkövető nevelése, felügyelete, gondozása vagy gyógykezelése alatt álló személy sérelmére követik el.
 (4) A büntetés öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés, ha a bűncselekményt
 a) a (2) bekezdésben meghatározott esetek közül három szerint minősül, illetve ha a bűncselekményt,
 b) a személyi szabadságától megfosztott személy sérelmére bűnszervezet tagjaként,
 c) az elkövető nevelése, felügyelete, gondozása vagy gyógykezelése alatt álló és a személyi szabadságától megfosztott személy sérelmére követik el.
 (5) A büntetés tíz évtől tizenöt évig terjedő vagy életfogytig tartó szabadságvesztés, ha a bűncselekményt munkavégzés és fajtalanság vagy közösülés, illetve mással való fajtalanság vagy közösülés végett
 a) a személyi szabadságától megfosztott személy sérelmére, bűnszervezet tagjaként,
 b) az elkövető nevelése, felügyelete, gondozása vagy gyógykezelése alatt álló és a személyi szabadságától megfosztott személy sérelmére követik el.
 (6) Aki emberkereskedelemre irányuló előkészületet követ el, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”
¹¹ 1998. évi LXXXVII. törvény a büntető jogszabályok módosításáról. 43. §.
¹² GELLÉR 2013. 276. p.
¹³ BLASKÓ Béla – HOLLÁN Miklós – MADAI Sándor – PALLAGI Anikó – POLT Péter: *Büntetőjog. Különös rész I*. Budapest–Debrecen, 2021. Rejtjel Kiadó, 563. p.
¹⁴ 2006. évi CI. törvény az Egyesült Nemzetek keretében, Palermóban, 2000. december 14-én létrejött, a nemzetközi szervezett bűnözés elleni Egyezmény kihirdetéséről.
¹⁵ 2006. évi CII. törvény az Egyesült Nemzetek keretében, Palermóban, 2000. december 14-én létrejött, a nemzetközi szervezett bűnözés elleni Egyezménynek az emberkereskedelem, különösen a nők és gyermekek kereskedelme megelőzéséről, visszaszorításáról és büntetéséről szóló Jegyzőkönyve kihirdetéséről szóló.
¹⁶ BELOVICS–MOLNÁR–SINKU 2021. 192. p.
¹⁷ „175/B. § (1) Aki mást elad, megvásárol, ellenszolgáltatásként átad, vagy átvesz, más személyért elcserél, úgyszintén, aki ennek érdekében toboroz, mást szállít, elszállásol, elrejt, másnak megszerez, büntetett követ el, és három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.
 (2) A büntetés egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztés, ha a bűncselekményt

- a) tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére,
 b) a személyi szabadságától megfosztott személy sérelmére,
 c) munkavégzés céljából,
 d) fajtalanlás vagy közösülés céljából,
 e) emberi test tiltott felhasználása céljából,
 f) bünszövetségben vagy
 g) üzletszerűen követik el.
- (3) A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha a bűncselekményt
 a) az elkövető nevelése, felügyelete, gondozása vagy gyógykezelése alatt álló személy sérelmére, vagy
 b) a (2) bekezdés c)-e) pontjában meghatározott célból
 1. erőszakkal vagy fenyegetéssel,
 2. megtévesztéssel,
 3. a sértett sanyargatásával követik el.
- (4) A büntetés öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés, ha a bűncselekményt
 a) a (2) bekezdés a)–b) pontjában, vagy a (3) bekezdés a) pontjában meghatározott személy sérelmére, a (2) bekezdés c)-e) pontjában meghatározott célból, illetve a (3) bekezdés b) pontja 1-3. alpontjában meghatározott módon, vagy
 b) tiltott pornográf felvétel készítése céljából követik el.
- (5) A büntetés öt évtől tizenöt évig terjedő, vagy életfogytig tartó szabadságvesztés, ha a bűncselekményt tizenkettedik életévét be nem töltött személy sérelmére
 a) a (2) bekezdés c)–e) pontjában meghatározott célból,
 b) a (3) bekezdés b) pontja 1-3. alpontjában meghatározott módon, vagy
 c) tiltott pornográf felvétel készítése céljából követik el.
- (6) Aki emberkereskedelemre irányuló előkészületet követ el, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”
- ¹⁸ 2001. évi CXXI. törvény a *Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról*. 21. §.
- ¹⁹ FEHÉR Lenke: Emberkereskedelem Magyarországon. In PÓCZIK Szilveszter – DUNAVÖLGYI Szilveszter (szerk.): *Nemzetközi migráció – Nemzetközi kockázatok*. Budapest, 2008. HVG–ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 425–445. p.
- ²⁰ BLASKÓ–HOLLÁN–MADAF–PALLAGI–POLT 2021. 161. p.
- ²¹ „192. § (1) Aki más
 a) elad, megvásárol, elcserél, ellenszolgáltatásként átad vagy átvesz, illetve
 b) az a) pontban meghatározott cselekmény megvalósítása érdekében szállít, elszállít, elrejt vagy másnak megszerez, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.
 (2) Aki más kizsákmányolás céljából elad, megvásárol, elcserél, átad, átvesz, toboroz, szállít, elszállít, elrejt vagy másnak megszerez, egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.
 (3) A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha az emberkereskedelmet
 a) személyi szabadságától megfosztott személy sérelmére,
 b) erőszakkal vagy fenyegetéssel,
 c) megtévesztéssel,
 d) a sértett sanyargatásával,
 e) az elkövető nevelése, felügyelete, gondozása vagy gyógykezelése alatt álló személy sérelmére, illetve a sértettel kapcsolatban fennálló egyéb hatalmi vagy befolyási viszonytal visszaélve,
 f) emberi test tiltott felhasználása céljából,
 g) hivatalos személyként, e minőséget felhasználva,
 h) bünszövetségben vagy
 i) üzletszerűen követik el.
 (4) A büntetés öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés, ha
 a) a (2) bekezdésben meghatározott bűncselekményt tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére követik el,
 b) a személyi szabadságától megfosztott személy sérelmére elkövetett, a (2) bekezdésben meghatározott bűncselekmény a (3) be-

- kezdés b)–i) pontjaiban foglaltak valamelyike szerint minősül, vagy
 c) a (2) bekezdésben meghatározott bűncselekmény különösen súlyos hátrányt vagy életveszélyt okoz.
 (5) A büntetés öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztés, ha
 a) a (2) bekezdésben meghatározott bűncselekményt tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére követik el,
 b) a tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére elkövetett, a (2) bekezdésben meghatározott bűncselekmény a (3) bekezdés valamely pontja szerint is minősül,
 c) a tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére elkövetett, a (2) bekezdésben meghatározott bűncselekmény különösen súlyos hátrányt vagy életveszélyt okoz, vagy
 d) a (2) bekezdésben meghatározott bűncselekményt tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére gyermekpornográfia céljából követik el.
 (6) A büntetés öt évtől húsz évig terjedő vagy életfogytig tartó szabadságvesztés, ha
 a) a tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére elkövetett, a (2) bekezdésben meghatározott bűncselekmény a (3) bekezdés valamely pontja szerint is minősül,
 b) a tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére elkövetett, a (2) bekezdésben meghatározott bűncselekmény különösen súlyos hátrányt vagy életveszélyt okoz, vagy
 c) a (2) bekezdésben meghatározott bűncselekményt tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére gyermekpornográfia céljából követik el.
 (7) Aki emberkereskedelemre irányuló előkészületet követ el, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.
 (8) E § alkalmazásában kizsákmányolás a kiszolgáltatott helyzetbe hozott vagy helyzetben tartott sértett e helyzetének kihasználásával előny szerzésére törekvés.”
- ²² WINDT Szandra: *A láthatatlan ember. Az emberkereskedelem jelensége Magyarországon*. Budapest, 2021. Országos Kriminológiai Intézet, 236. p.
- ²³ Uo. 18. p.
- ²⁴ 1046/2020. (II. 18.) Korm. határozat az emberkereskedelem elleni küzdelemről szóló 2020–2023 közötti nemzeti stratégiáról, valamint annak végrehajtását szolgáló, 2020–2021 közötti időszakban végrehajtandó intézkedési tervről.
- ²⁵ 1228/2022. (IV. 14.) Korm. határozat az emberkereskedelem elleni küzdelemről szóló 2020–2023 közötti nemzeti stratégia végrehajtását szolgáló, 2022–2023 közötti időszakban végrehajtandó intézkedési tervről szóló.
- ²⁶ WINDT Szandra: A gyerek: érték vagy értékes árucikk? *Belügyi Szemle*, 2022. 8. sz. 1687–1703. p. DOI: <https://doi.org/10.38146/BSZ.2022.8.7>
- ²⁷ Végső előterjesztői indokolás az emberkereskedelem áldozatainak kizsákmányolása elleni fellépés érdekében szükséges egyes törvények módosításáról szóló 2020. évi V. törvényhez – *Indokolások Tára*. 2020/34.
- ²⁸ *Magyarország Alaptörvénye* (2011. április 25.) III. cikk (1) bekezdés.
- ²⁹ *Nagykommentár Magyarország Alaptörvényéhez*. 2022. május 25. időállapotú, 2022-es Jogtár-formátumú kiadás, ISBN 978-963-594-038-7
- ³⁰ KARSAI Krisztina (szerk.): *Nagykommentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez*. 2022. március 1. időállapotú, 2022. évi Jogtár-formátumú kiadás
- ³¹ Uo.
- ³² 2012. évi C. törvény a *Büntető Törvénykönyvről*. 192. §.
- ³³ KUBISCH Károly: Az emberkereskedelem törvényi tényállásának új szabályozási aspektusai. In BARÁTH Noémi Emőke – MEZEI József (szerk.): *Rendészet–Tudomány–Aktualitások*. Budapest, 2020. Doktoranduszok Országos Szövetsége, 113–129. p.
- ³⁴ Alf-Marty képe (Pixabay) <https://pixabay.com/photos/child-child-at-the-window-window-2667485/>

Az 1723-as év a magyar jogtörténetben kiemelkedő jelentőségű, hiszen ebben az évben szentesítették a *Pragmatica Sanctiót*, ami a magyar alkotmánytörténet egyik legfontosabb, legnagyobb hatású dokumentuma. Szintén ekkor állították fel a Helytartótanácsot, illetve bírósági reformokat is bevezettek. Magyarország 2023-ban ünnepelte ennek 300. évfordulóját, így ebben az évben országszerte több, a felsoroltakat középpontjába helyező konferenciát szerveztek. Az emlékév eseményei-be bekapcsolódva 2023. október 4-én az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának tanácstermében gyűlt össze számos kiváló előadó és érdeklődő a kar Magyar Állam- és Jogtörténelmi Tanszéke, az MTA IX. Osztály Jogtörténelmi Albizottsága és a HUNREN-ELTE Jogtörténelmi Kutatócsoport együttműködésé által megszervezett konferencián. A megjelenteket Beliznai Kinga (PhD habilitált egyetemi docens) tanácskezelő asszony köszöntötte. Megnyitó beszédében felidézte az 1723-as év történéseit, azok jelentőségét, valamint ismertette, hogy a konferencia ezek közül a *Pragmatica Sanctióval* és a Helytartótanáccsal fog foglalkozni, ennek megfelelően a tudományos tanácskozás két szekcióra oszlik.¹

Az első szekció vezetését szintén ő látta el. A nyitó előadást Szijártó M. István (DSc, egyetemi tanár, ELTE BTK, Történelmi Intézet) tartotta meg, *A Pragmatica Sanctio és a magyar rendiség* címmel. Professzor úr kiemelte, hogy bizonyos értelemben vendégként, kívülállóként van a konferencián jelen, hiszen az ELTE BTK egyetemi tanára, történész. Ennek megfelelően előadásában elsősorban történelmi szempontból hallhattunk a *Pragmatica Sanctió*ról és háttéréről. A *Pragmatica Sanctio* elfogadásánál kulcsfogalomként jelent meg a béke és a nyugalom, mivel az védelmet biztosított az ország számára. Az előadó sorra vette az elfogadásig vezető folyamat főbb mozzanatait, nyomatékosítva, hogy az korántsem volt zökkenőmentes. Az udvarnak egy ilyen dokumentum elfogadtatása már régóta céljában állt, a rendek azonban erre hajlandóságot nem mutattak. Ezt szintén jelzi, hogy az elfogadásért cserébe a törvény elfogadtatásának folyamatában többeknek is címet, pénzt, birtokadományokat juttattak.

A magyar rendiség és az udvar kapcsolatát általában tartós konfliktusok jellemezték, egyezségek csupán rövid időtartamra jöttek létre a felek között. Egyre többen szorgalmazták azonban egy hosszú távú, tartós kompromisszum megkötését, hangsúlyozva a közjó érdekében cselekvést, a béke és nyugalom fontosságát. Megjegyzendő, hogy ekkor még az oszmánoktól való félelem is jogosan állt fenn, ezért a vármegyék is támogatták a *Pragmatica Sanctio* elfogadását. A Rákóczi-szabadságharc 1711-es lezárása is egy ilyen, az ímént említett kompromisszum volt, a *Pragmatica Sanctio* 1722-es elfogadása pedig ezt követően az első visszajelzésként értékelhető e kompromisszumos politika sikeréről. 1741 történései ugyancsak visszajelzést jelentettek, hiszen az ország kimaradt a Hurgwitz-féle reformokból. A 18. századi rendiség meghatározó eleme volt a *Pragmatica Sanctio*. Szijártó professzor úr előadása végén kiemelte annak jelentőségét, hogy közös európai örökségünk része az, hogy az abszolutizmus

Erdei Evelin – Mikus Dóra

„1723 – A magyar alkotmánytörténet nagy esztendeje” – konferenciabeszámoló

korában, Európa keleti régiójában a magyar diéta egy működőképes parlament volt, míg kortársakat idézve pedig azt, hogy a magyar egy szabadságszerető nép, amire a történelem oktatásában is kellő figyelmet kellene fordítani.²

A *Pragmatica Sanctio* elfogadása hazai háttérének felértékelése után nemzetközi kitekintést kaphattak a jelenlevők. A konferencián másodikként ugyanis Liktör Zoltán Attila (PhD, főtanácsadó [Kúria], megbízott előadó [PPKE JÁK]) tartotta meg előadását *„Indivisibiliter ac Inseparabiliter”, avagy a spanyol jog hatása a magyar trónbetöltés rendjére. Gondolatok az 1723. évi I–II. tc. háttéréhez* címmel. Az előadó először is felhívta rá a figyelmet, hogy a Habsburgok befolyása nem csupán Bécsre és vonzáskörzetére terjedt ki, hiszen létezett a dinasztíának egy spanyol ága is. Ennek hatása nemcsak az általuk megkötött házasságok lévén terjedt ki országunkra, hanem a spanyol jog is hatással volt a magyar jogra, kiváltképpen a trónbetöltés rendjére. A spanyol jogban már a 13. században szabályozták a trónöröklési rendet. Meghatározó volt a hitbizományi szemlélet, amelynek alapján az egész országot egy nagy családi birtokként, elidegeníthetetlen vagyonként kezelték. A birodalom felosztására nem kerülhetett sor, mindig csak egy örökös volt. Új területeket az öröklési rendbe való bekerüléssel igyekeztek szerezni, sőt a későbbiekben ez vált az országok egyben tartásának legfőbb eszközévé. Amennyiben egy spanyol uralkodónak nem született fiúörököse, az elsőszülött infánsnőket osztrákokhoz házásították, hogy így biztosítva legyen a dinasztia öröklése. A két ház, pontosabban a Habsburgok házának két ága között hét ilyen házasság kötött. Mindez természetesen a német és osztrák jogon is lenyomatot hagyott.

Szintén a spanyol szemlélet tükröződik a feloszthatatlanság és elválaszthatatlanság (*Indivisibiliter ac Inseparabiliter*) elvében, illetve a nőági öröklés kapcsán, amelyek később köztudottan a *Pragmatica Sanctió*ba is belekerültek. Az előadó a spanyol ág terjeszkedése, befolyása kapcsán kitért rá, hogy a történelem során arra is adódott példa, hogy a magyar trónra a Habsburg-dinasztia spanyol ágának uralkodója igény tartson. A későbbiekben azonban

arra törekedtek, hogy a spanyol és osztrák császári örökség lehetőleg ne kerüljön egy kézbe, ennek érdekében pedig megállapodásokat is kötöttek. Szijártó professzor úrhoz hasonlóan Liktör Zoltán Attila is kiemelte, hogy a *Pragmatica Sanctio* elfogadását megelőző időszakban az oszmánok az ország biztonságára nézve még mindig komoly fenyegetést jelentettek, ezért is bírt nagy jelentőséggel a trón öröklésének megnyugtató rendezése. Vagyis kijelenthető, hogy a nőági örökösödés elfogadása mögött komoly biztonságpolitikai megfontolások is álltak. Összegezve elmondható, hogy a spanyol jog behozatala hazánkba egészen a 16. századig nyúlik vissza, és meghatározó szerepe volt benne a családi, dinasztikus kapcsolatoknak – zárta előadását Liktör Zoltán Attila.³

A nemzetközi háttérre való kitékintést követően ismét hazai vizekre evezünk, a szekció következő előadása *A Pragmatica Sanctio mint lex fundamentalis a magyar alkotmánytörténetben* címet viselte. Alapvetően arra a kérdésre igyekezett választ nyújtani, hogy a magyar *Pragmatica Sanctio* valóban tekinthető-e egy önálló alkotmányerejű törvénycsomagnak. Az előadó, Képes György (PhD, habilitált egyetemi docens [ELTE ÁJK]) először a *leges fundamentales* koncepcióját fejtette ki. A *leges fundamentales* fogalma régi korokra vezethető vissza, a modern alkotmányok előfutáraként tekinthetünk rá. Olyan írott és íratlan szabályokat takart, amelyeket még az Isten kegyelméből uralkodó királyoknak is kötelessége volt betartani. Ilyen szabály például a vallás tiszteletben tartása, a feloszthatatlanság, vagy éppen a trónöröklés rendje. Ebbe a felfogásba, sorba illeszkedett a *Pragmatica Sanctio* is.

Képes György átfogó kitékintést nyújtott arról, hogy a *leges fundamentales* más európai országokban milyen módon jelent meg. Többek között kitért a francia, az angol, a svéd és a dán koncepciókra, berendezkedésekre is. Kiemelte, hogy főként az északi monarchiák voltak azok, amelyek erőteljesen hozzájárultak ennek az alkotmányjogi koncepciónak a továbbfejlesztéséhez. Ezt követően tért rá a magyar *Pragmatica Sanctióra*, ami az általánosan bevett szóhasználatban nem jelent mást, mint gyakorlati rendezést. Eredeti jelentésében azonban a közügyek jogilag kikényszeríthető szabályozását jelöli, amelynek megsejgése jogkövetkezményekkel járt.

Elfogadtatására már jóval korábban is voltak törekvések, a magyar rendek azonban elutasították ezeket. Az öröklés rendezéséről már 1703-ban titkos megállapodás született, ez volt a *pactum mutuae successionis*. A majdani magyar uralkodóként III. Károly és testvére, I. József által megkötött egyezségben azt rögzítették, hogy a birodalom országai oszthatatlan egységet alkotnak. Az trónöröklés kérdése viszont továbbra sem rendeződött megnyugtatóan, mivel félé volt a dinasztia férfiágának kihalása. 1715 után a magyar rendeknél egy szemléletváltozás következett be, a trónnak ugyanis ekkorra már nem maradt fiúörökös, csupán két leány. A *Pragmatica Sanctio*, azzal pedig a leányági örökösödés elfogadása azonban még mindig váratott magára. Az osztrák örökös tartományokban a *Pragmatica Sanctiót* 1720 tavaszán könnyűszerrel jóváhagyatták, a magyar rendek azonban továbbra is számos követeléssel éltek. Nem fogadták el, hogy ál-

talánosságban legyen szó leányágakról, annak konkrét megjelölését akarták. Emellett ragaszkodtak ahhoz, hogy a rendek fenntarthatassák a jogot a koronázás, a koronázási eskü letétele és Magyarország függetlenségének megerősítése kapcsán. A régóta várt kompromisszum a rendek és az uralkodó között végül 1722-ben született meg.

Miként az köztudott, a *Pragmatica Sanctio* szentesítésére az ezt követő évben került sor. S hogy mi képezte az alapvető különbséget egyszerű dinasztikus megállapodás és a *Pragmatica Sanctio* között? Miért tekinthetünk rá *lex fundamentalis*ként? Nos elmondható, hogy eltérő rendelkezéseket tartalmazott kizárólag a Magyar Királyságra, hatálya független volt másik államokkal fennálló szövetségtől, dinasztikus uniótól, illetve nem volt felmondható még forradalmi úton sem – válaszolta meg előadása gondolatmentének fő kérdését Képes György.⁴

A délelőtti szekció utolsó előadója Képesy Imre (PhD, tanársegéd [ELTE ÁJK], tudományos segédmunkatárs [HUN-REN-ELTE Jogtörténelmi Kutatócsoport]) volt. Előadása, amely *A Pragmatica Sanctio mint hivatkozási alap az 1860-as évek közjogi vitáiban* címet viselte, a konferencia témáját más perspektívából tárgyalta. Képesy Imre előadását azzal a két kérdés felvetésével kezdte meg, amelyek a *Pragmatica Sanctio* kapcsán az 1860-as évek közjogi vitái során merültek fel. E két kérdés nevezetesen: Mi is az a *Pragmatica Sanctio*? Kit és mire kötelez?

Azt, hogy a *Pragmatica Sanctio* még ekkor is milyen vehemens, nagy jelentőséggel bírt, remekül jelzi, hogy egyedül Deák Ferenc 21 alkalommal hivatkozott rá felirati javaslatában. Az 1848 és 1867 közötti időszakot „belpolitikai téren radikális fölforgatás” jellemezte – idézte a kortársakat az előadó. Az októberi diploma az eredeti elképzelés szerint föderatív államszervezetet hozott volna létre, kiszélesítve ezáltal a birodalmi ügyek körét. A törvényhozást birodalmi parlamentben, delegált tagokkal képzelték el. A javaslatok alapján a pénzügy nem kizárólagos ügy lett, a külügy és hadügy azonban uralkodói felségjog maradt (volna). A februári pátensben az uralkodó Schmerlingnek adott igazat, ebből fakadóan modernebb szervezés és centralizáció érvényesült. Néhányan felhívták a figyelmet arra, hogy a magyaroknak figyelembe kell venniük, hogy az osztrák meglátás szerint egy visszafoglalt ország pozíciójában vannak, s jogaikból annyit kapnak vissza, amennyit nekik engednek. Az 1861. évi ország(os)gyűlésen a *Pragmatica Sanctio* megítélése meglehetősen változatos volt. Egyesek vitatták, hogy valóban kötné az országot, az arra való hivatkozásokat pedig következtetlenné, illetve elhibázottnak tartották. Többen azt az álláspontot képviselték, hogy a *Pragmatica Sanctio* a magyar közjogban ismeretlen, azt a *Corpus Iuris* sem említi. Kiemelt kérdés volt annak megítélése, hogy a két ország közötti közjogi viszony perszonálunióknak vagy reálunióknak értékelhető-e. Miként számos más kérdésben, ebben sem alakult ki egységes álláspont. Az uralkodói leirat végül azt rögzítette, hogy reálunió és nem perszonálunió áll fenn, továbbá vitatta a magyarok hadügyi és pénzügyi önállóságát.

Az előadás során Képesy Imre számos személy véleményét, *Pragmatica Sanctióra* való hivatkozását, vé-

lekedését ismertette. Ezek remekül érzékeltették, hogy a törvénynek még ekkor is mekkora jelentősége volt. Az előadás végéhez érve hangsúlyozta, hogy az 1860-as évek közjogi vitáiban a *Pragmatica Sanctio*t és a rá való hivatkozást a különböző oldalon álló felek egyaránt felhasználták érveikben, amely során mindannyian saját érdeküket alátámasztó következtetéseket igyekeztek levonni belőle.⁵

A második szekciót Képes György nyitotta meg, és vezette fel a szekcióban szereplő előadások témáját. A szekció első előadását Szabó István (rektorhelyettes, tanszékvezető egyetemi tanár [PPKE JÁK]) tartotta *A Habsburg Birodalom kormányzata és a Magyar Királyság igazgatása* címmel. Az előadást azzal a kérdésfelvetéssel kezdte, hogy a magyar alkotmány jellegét tekintve inkább *Landesverfassung* típusú-e, ahol a tartományi szintek felett egy felsőbb közigazgatási szint áll, vagy inkább a *Reichsverfassung* típusba sorolható, amely azonban unitárius államokban szokatlan. Emellett Liktör Zoltán Attilához hasonlóan kitért az országok címerek által képviselt politikai üzenetének a jelentőségére is, tekintve, hogy ezek egymás melletti vagy egymásban történő elhelyezkedése az egyenrangúság vagy az alárendeltség szempontjából eltérő értelmezésre ad lehetőséget.

Az előadó ezt követően annak a kérdésnek a tárgyalására tért át, hogy amennyiben a közigazgatás minden szerve az uralkodónak alárendelve működik, van-e egyáltalán jelentősége annak, hogy egy közigazgatási szerv lokális (tehát csak a Magyar Királyság területére van joghatósága) vagy birodalmi jellegű-e, mivel mindkét szinten ugyanazon uralkodó akarata érvényesül. Tanszékvezető úr rámutatott arra, hogy Ausztria birodalmi államfővel rendelkezett, így minden örökös tartományban a császár töltötte be az államfői szerepet, és a helytartók az ő meghosszabbított kezéiként működtek. Az előadó az 1723-as *Pragmatica Sanctio* kapcsán elemezte, hogy az igazán vitatott közös védelem milyen közös igazgatási szervezet intézményesítését követelte meg, és az 1867-es kiegyezés kapcsán hangsúlyozta, hogy a közös minisztériumok a modern közigazgatás formáját képviselték, illetve az uralkodó által személyesen gyakorolt kormányzati jogok nem oszthatók meg. A kiegyezési törvény közös minisztériumokról szólt, de közös hadseregről már nem, és a főhadúri jogok kifejezett rögzítésével a magyar királyi jogokat megerősítette, de ez szervezeti elkülönülést már nem eredményezett. A király kormányzati jogait az áprilisi törvények nem korlátozták, csak ellenjegyzéshez kötötték, így a közigazgatás törvényhez kötöttsége 1867 után az ellenjegyzéssel érvényesült.

Előadása végén professzor úr kifejtette, hogy a király állandó távollétének következtében a magyar rendek a nádor pozíciójának megerősítésére törekedtek, sőt az 1848-as országgyűlés a nádor királyhoz hasonló felelőtlenségét követelte, aminek eredményeként azonban a feladatkörök elmosódtak volna, ez pedig aggodalmat keltett az udvarban. Kompromisszumos megoldásként az udvarban István nádor felelőtlenségét elismerték, de csak az övét, ami által kvázi államfővé vált. A nádorra vonatkozó rendelkezéseket azonban 1867-ben a kiegyezés során eltörölték, és

ezáltal a szabad nádorválasztást végtelen időre elhalasztották – zárta előadást Szabó István.⁶

A konferencia soron következő előadását Mezey Barna (DSz, professor emeritus [ELTE ÁJK], egyetemi tanár [SZE DF ÁJK]) tartotta meg *A Helytartótanács mint a magyar központi közigazgatás modern csúcsszerve* címmel. Az előadó kifejtette, hogy Nyugat-Európában az abszolút monarchia központosítási folyamatában két jellegzetes tendencia figyelhető meg, míg Franciaországban a rendek maguk monopolizálták a közigazgatási szerveket, addig Angliában parlamentbe szerveződtek, és ott próbálták érdekeiket érvényesíteni. Magyarországon a központosítás kérdése a 15–16. században éleződött ki, amikor a Habsburgok megjelenése az abszolutizmus igényét hozta magával. A bürokráciának ekkor még csak foltjai voltak, így a rendek személyes megbízottak általi igazgatást alkalmaztak, később ezt a réteget váltotta fel a modern hivatalnokosztály, de a magyar szervek megtartották a rendies igazgatás mentalitását, amely egyben volt familiáris és bizalmi jellegű.

Az előadó különös figyelmet szentelt a magyar rendi szervek kibontakozásának, amelyekhez ugyan külföldről érkezett egy félig kidolgozott minta, de ezt a politikai elit a rendi tradíciókkal ellentétes volta miatt ellenezte. Példaként említette a Magyar Tanácsot, amelynek felajánlott tagságát az országgyűlés arra hivatkozva utasította el, hogy a magyar tanácsosok az udvarban nem az országot képviselik, hanem pusztán magánemberként vannak jelen. A következőkben a Helytartóságról mint a helytartó melletti, első állandóan működő tanácsról esett szó. Ez a szerv a Helytartótanács elődjeként tartható számon, és állandó székhelyen végezte tevékenységét, ami lehetővé tette egy hivatalszerűen működő szerv későbbi kialakulását, azonban a róla szóló feljegyzések 1550 környékén megszűntek. Az előadó kifejtette, hogy a fejlődés szempontjából izgalmas lehetett volna, ha a Helytartóság állandósul, de annak okán, hogy az alkotmány felfüggesztésével hozzáták létre, erre nem volt lehetőség.

Ezt követően az előadó az 1712 és 1715 közötti magyar országgyűlés fontos felvetéseire tért át, különösen arra, hogy a magyar közigazgatási szervek ne más udvari kormányzóktól, hanem közvetlenül a királytól függjenek, és így egyenrangúak legyenek a többi szervvel. Mezey Barna azonban rámutatott, hogy nem sikerült elérni a Helytartótanács egyenrangú, közvetlenül a királynak alárendelt felső szervvé válását, sőt ehelyett az betagozódott az udvari szervek alá, *Land* szintű szervvé, a király végrehajtó szervévé vált. Ennek ellenére a szerv modern jellegűnek minősült, mivel a modern bürokrácia és a szakkerülő hivatalnokok rendszere tartozott hozzá, így állandó székhellyel, kötelezően ülésező tanácsokkal, fizetett tanácsosokkal, komoly adminisztratív munkateherrel és megfelelő végrehajtó apparátussal rendelkezett. A Helytartótanács illetékessége alapvetően Magyarországra terjedt ki, azaz Erdélyre, Horvátországra és a Délvidék jelentős területeire nem, ezáltal nem tekinthető klasszikus értelemben vett országos szervnek, mivel csonkán működő szervezettel rendelkezett. Előadásának összegzésében Mezey Barna kifejtette, hogy a Helytartótanácsra jellemző volt a

szakszerűség, mivel szakképzett és egyetemi végzettséggel is rendelkező személyek dolgoztak benne, ami egyben a modern bürokrácia jellemzője is.⁷

A konferencia hetedik előadását Gosztonyi Gergely (PhD, habilitált egyetemi docens [ELTE ÁJK]) tartotta *Miért nem kedveltük a Helytartótanácsot? Fejezetek a cenzúra hazai történetéből* címmel. Az előadó a kontextus megteremtése céljából részletezte a Helytartótanács és a cenzúra kapcsolatát, kifejtve, hogy jóllehet a Helytartótanács nem aratott osztatlan sikert, mégis inkább végrehajtója, mintsem kulcsszereplője volt a magyarországi cenzúrának az 1823–1848-as időszakban, tekintve, hogy a lényeges kérdések valójában az udvarban dőltek el. Jonathon Greennek a *Cenzúra enciklopédiája* című könyvére hivatkozva kifejtette, hogy a véleménynyilvánítás szabadsága és a cenzúra kezdetektől fogva kéz a kézben járt, így ahogy a kommunikáció terjedt, úgy nőtt a cenzúra, mivel ugyanolyan ősi az a vágy, hogy beszéljünk, mint az, hogy elnyomjuk. Az előadó felhívta a figyelmet továbbá az *Index Librorum Prohibitorum*ra, vagyis a tiltott könyvek jegyzékére, és megjegyezte, hogy az első cenzorok a római katolikus egyház tagjai voltak.

Az előadó a cenzúra hazai szabályozásának történetével folytatta. 1726-ban a kiadványok kéziratát már be kellett küldeni a Helytartótanácsnak, és csak a revizor engedélyével lehetett nyomtatni, de ez egy számtalan kivétellel működő, és a római katolikus egyház által ellenőrzött rendszer volt. Mária Terézia uralkodása alatt jött létre a pozsonyi cenzúra, majd 1751-ben a bécsi Cenzúrabizottság, ahol a revizorokat megbízható római katolikusoknak kellett kiválasztaniuk. Az előadó részletezte, hogy II. József uralkodása alatt a cenzúra jelentős átalakításon ment keresztül, amely során három fő célt tartottak szem előtt: az egységesítést, az átláthatóságot, vagyis a katolikus egyház visszaszorítását és a tartalmi enyhítést. Ennek keretében 1781-ben fogadták el a cenzúrarendeletet, amely enyhébbnek mutatkozott a tudományos művekkel, ugyanakkor szigorúan fellépett a trágársággal és az erkölcsellenességgel szemben. A helytartótanácsi cenzúra teljesen a bécsi cenzúra irányítása alá került, amelynek eredményeként az előzetes cenzúra decentralizálódott, míg az utólagos ellenőrzés centralizálódott. A sajtó célja ebben a korban a

felvilágosodás eszméinek terjesztésében állt, aminek eredményeként 1780 és 1790 között 23 új hírlap és folyóirat jelent meg, és közülük 10 volt magyar nyelvű. II. Lipót uralkodása alatt az előadó szerint visszaesés következett be, mivel az 1790-es cenzúrarendelet visszavonta a korábbi engedményeket, tiltva a kormány, az uralkodó és az egyház kritikáját.

Ezt követően az előadó kifejtette, hogy I. Ferenc – aki a cenzúra szervezetét II. Józseftől, de a szellemiségét II. Lipóttól vette át – uralkodása alatt a cenzurális intézkedések határozottabban váltak annak érdekében, hogy megelőzzék a trón, a társadalmi és állami rend fenyegetettségét. Így csökkentették a lapok számát, és egyre szigorúbb cenzurális tiltásokat vezettek be. A magyar cenzúra irányítása továbbra is a Helytartótanács feladata maradt, de külön Könyvvizsgálati Osztályt hoztak létre, amely a bécsi utasításokat követte. Az előadó zárásként rámutatott, hogy a Magyar Királyságban a cenzúra rendszertelen, tájékozatlan, önkényes és határozatlan volt.⁸

A konferencia utolsó előadása során Megyeri-Pálffi Zoltán (PhD, adjunktus [ELTE ÁJK], tudományos munkatárs [HUN-REN-ELTE Jegtörténeti Kutatócsoport]) rövid, képzeletbeli városlátogatásokra invitálta a jelenlévőket, a *Közjog és építészet: a Helytartótanács épülete* című izgalmas előadásában ugyanis azt mutatta be, hogy melyik időszakban melyik városban, illetve milyen épületben működött a Helytartótanács. Előadása első felében nagy részletességgel mutatta be a Helytartótanács 1723 és 1725 közötti működését. Az 1722–1723. évi országgyűlés egyik fő kérdése az volt, hogy a Helytartótanács mely városban kezdje meg tevékenységét, Pozsonyban vagy Pesten. 1723. május 27-én a király döntött a Helytartótanács átmenetileg Pozsonyba történő elhelyezéséről, azaz a kikötéssel, hogy amint lehet, a központba kell azt áthelyezni. Az előadó ekkor humorosan megjegyezte, hogy a magyar történelemben az átmenetiség mindig hosszan tartó, és újabb érvként szolgálva a tapasztalat mellett a Helytartótanács székhelye sokáig Pozsonyban is maradt. Egy 1725-ös forrás alapján arra következtethetünk, hogy a Helytartótanács kezdetben a pozsonyi várban működhetett. Ugyanis egy ebből az évből származó feljegyzés alapján a kamarai építész Pozsony városában keresett megfelelő házat a Helytartótanács számára, amelyet végül

A konferencia programfüzetének borítóoldala

a pozsonyi főtérre talált meg. Ennek az épületnek a mérete és felosztása már alkalmas volt arra, hogy helyet adjon a Helytartótanács 43 tisztviselője által végzett munkának.

Az előadó a továbbiakban II. József 1783–1784-es reformjait fejtette ki, amelyek eredményeként a Helytartótanács bizottsági munkájában az ügyosztályi tárgyalásra tért át, és a hatásköre is kibővült, illetve a szervet Budára, a mai Szentháromság téren található volt jezsuita iskolába költöztették, ahol működését 1784. november 1-jén kezdte meg, és itt is folytatta azt II. József haláláig. Ezt követően a rendek kérték, hogy költözzön Pestre, de ezt a kérést csak a Kúria esetében teljesítették. 1793-ban a Helytartótanács a volt Klarissza-kolostorba költözött, ahol a Kúria egykori termei és a volt ferences épület is rendelkezésre álltak. Egy 1822 és 1824 közötti bővítés során alakították

ki azt az épületet, amit ma a köztudomásúan a Helytartótanács épületeként ismerünk.

Az előadás zárásaként az előadó elemezte a Helytartótanács utóéletét is, részletezve többek között azt, hogy 1848-ban a magyar minisztériumok a Helytartótanács hivatali helyiségeit is átvették, majd 1849-ben megalakult a *Staahtalter für Ungarn* intézménye, tisztsége, majd ezt követően a Helytartótanácsot 1861-ben visszaállították, ami egészen 1867-ig működött a korábbi helyén. 1867 után ismét, ekkor már véglegesen visszatértek a minisztériumok, és a belügyminisztérium vette át a Helytartótanács helyiségeit, ami jelentős változást hozott az épület használatában. Napjainkban az egykori kolostor ismét kormányzati épületként funkcionál – zárta a város- és kormányzattörténeti sétát az előadó.⁹

Jegyzetek

- ¹ A témához lásd továbbá BÓDINÉ BELIZNAI Kinga: A Kúria szervezete és működése az 1723. évi bírósági reformtól az 1868. évi polgári törvénykezési rendtartásig. *Kúriai Döntések*, 2023. 71. sz. 1128–1145. p.
- ² A szerzőtől mind esemény-, mind intézménytörténeti oldalról szintézisként lásd SZUÁRTÓ M. István: *A diéta: A magyar rendek és az országgyűlés, 1708–1792*. Budapest, 2005. Osiris Kiadó.
- ³ A témához lásd továbbá LIKTOR Zoltán Attila: Mégiscsak egy család a kettő? A Habsburg-ház „két ágának” egysége a 16. század derekán a családi egyezségek és végrendeletek tükrében – és ennek jelentősége a magyar alkotmánytörténet szemszögéből. *Pázmány Law Working Papers*, 2020. 15. sz. 1–24. p.
- ⁴ Különös tekintettel a dán alkotmányfejlődésre és az alaptörvény jellegére lásd KÉPES György: Az alkotmányos monarchia létrejötte és a parlamentáris kormányforma kifejlődése Dániában. *Acta Humana. Hungarian Centre For Human Rights Publications*, 2023. 4. sz. 19–33. p.
- ⁵ A kiegészítés előzményeihez, politikai vitáihoz lásd különösen KÉPESSY Imre: Föderalizmus, centralizmus, dualizmus – avagy a kiegyezéshez vezető út. In MEGYERI-PÁLFFI Zoltán (szerk.): *Szuvereni-*

táskutatás. (Jogtörténeti Értekezések 43.) Budapest, 2020. Gondolat Kiadó, 93–112. p.

- ⁶ Az államforma kapcsán kifejtett gondolatokhoz lásd SZABÓ István: Decentralizált egységállam – szövetségi állam – államszövetség. Gondolatok a Monarchia államszerveződéséről Wilhelm Brauner tankönyve nyomán. In GOSZTONYI Gergely – RÉVÉSZ T. Mihály (szerk.): *Jogtörténeti parerga II. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 65. születésnapja tiszteletére*. Budapest, 2018. ELTE Eötvös Kiadó, 255–261. p.
- ⁷ A konferencia témájáról lásd továbbá MEZEY Barna: A Pragmatica Sanctio és a magyar történeti alkotmány. *Századok*, 2023. 157. sz. 495–514. p.
- ⁸ A cenzúra és a politika kapcsolatához lásd például GOSZTONYI Gergely: A cenzúra tipizálása a politikai cenzúra rövid történetének tükrében. *Médiakutató: Médiaelméleti Folyóirat*, 2022. 1. sz. 45–57. p.
- ⁹ A jog és építészet kapcsolatához lásd továbbá MEGYERI-PÁLFFI Zoltán: A közigazgatási szervek épületei Magyarországon és külföldön. In TAKÁCS Péter (szerk.): *A jog megjelenítése, épített környezete és szimbólumai. A jogi kultúra látható világa*. Budapest, 2020. Gondolat Kiadó, 560–603. p.

László Balázs

Korsósne Delacasse Krisztina monográfiája a *stellionatus*ról

Korsósne Delacasse Krisztina: „*Csalfa áméttások által többeket megkárosított*”: *A stellionatus a 18–19. századi magyar jogban*. (Jogtörténelmi Értekezések 59.) Budapest, 2022. Gondolat Kiadó, 254 p. ISBN 978 963 556 400 2

2022 végén a Gondolat Kiadó gondozásában, a *Jogtörténelmi Értekezések* sorozat 59. köteteként jelent meg Korsósne Delacasse Krisztina, a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Jogtörténelmi Tanszék habilitált egyetemi docensének monográfiája a csalárd jellegű bűncselekmények egyik speciális alakzatáról.¹ A tényállás lényegi elemeit, a különös fondorlattal történő károkozást jól szemléltető főcím – „*Csalfa áméttások által többeket megkárosított*” – mellett az alcím – *A stellionatus a 18–19. századi magyar jogban* – már közelebről megjelöli a szerző vizsgálódásainak főtárgyát és terjedelmét.

Hogy az alcímekben megjelöltek valóban „csak” a főtárgyat képezik, már a tartalomjegyzékből és az első fejezetekből nyilvánvaló. A több mint negyven oldal terjedelmű *Bevezetés* már szerkezetében felvonultat több aspektust, amelyek felől közelíthetünk a 18–19. századi magyar jog *stellionatus*a felé, de jól tükrözi azt az alapos és szisztematikus tudományos kutatói munkát is, amellyel a szerző az elmúlt évek során feltárta e bűncselekmény számos jogtörténelmi és jogi kultúrtörténelmi vonatkozását, előkészítve egyben az összefoglaló opust is. A csalárdság, csalás és más kapcsolódó fogalmak jelentéstartalmának – immár a szerző által végzett online kérdőíves kutatásra is alapozó² – vizsgálata, a *falsum* és a *stellionatus* értelmének összevetése, a csalárdságra vonatkozó kifejezések megjelenése a régi magyar jogban, a *stellionatus* kifejezés etimológiája, valamint a csalás és csalárdság allegóriái, amelyek ezúttal a főtárgy alaposabb megismerését készítik elő, önálló tudományos eredményekként is visszaköszöntek és visszaköszönnek Korsósne Delacasse Krisztina publikációiban és konferencia-előadásaiban.³

A *Kitekintés* című fejezetben a szerző újabb aspektusból, a hazai jog keretein kívülre nézve vizsgálja a *falsum* és a *stellionatus* jelentéstartalmát, fejlődéstörténetét. Előbb a római jog csalárd jellegű deliktumait mutatja be, a Kr. e. 81. évi *Lex Cornelia* alá vonható szűkebb és – a törvény alkalmazásának kiterjesztésével – tágabb értelemben vett *falsum*okat, valamint a jogtudományban és a bí-

rói gyakorlatban Kr. u. 200 körül megjelenő, a *crimina extraordinaria* körébe tartozó és lényegében szubszidiárius kereseti lehetőséget biztosító *stellionatus*t. Már előre hangsúlyozza azonban, hogy e kitekintés „semmi esetre sem jelenti annak állítását, hogy akár a *falsum*, akár a *stellionatus* magyar jogban való megjelentése mintegy direkt átvételként ide vezethető vissza”.⁴ A római jog megoldásai után következik az egyházi büntetőjogra, a germán népjogokra, a glossátorok és posztglossátorok működésére, valamint a 18–19. századig terjedő időszak – főleg német ajkú – jogtudósainak megközelítéseire vonatkozó európai kitekintés. E körben kiemeli a szerző Benedikt Carpzov jelentőségét, aki a *falsum* jelentéstartalmát olyan mértékben tágította ki, hogy az mintegy szükségszerűen magával hozta az eredeti értelmében e tágabb fogalomba beolvadó *stellionatus* újabb jelentéstartalmának és értelmezési tartományainak kimunkálására irányuló gondolkodás fennélülését is.⁵

A jogi kultúrtörténelmi és a nemzetközi összehasonlító jogtörténelmi keretek után a következő fejezetek már a szó szorosabb értelmében vett magyar jogtörténelmi vizsgálódásra összpontosítanak. Bár a jogforrásokat elemző fejezet első mondatában rögzíti a szerző, hogy „az 1848 előtti törvényeinkben és a *Tripertitumban* nem található meg sem a *falsum*, sem a *stellionatus* mint önálló bűncselekmény, sőt mint több cselekményt összefoglaló deliktumcsoport sem”,⁶ a továbbiakban módszeresen vizsgálja a hamisság, csalárdság hazai jogi megítélését, dogmatikai összefüggéseit, mind a jogelmélet által (utóbb) a *crimen falsi* körébe vont hamisítási deliktumok, mind a jogilag releváns egyéb hamisságok tekintetében. E vizsgálódás végigvezeti az olvasót az Árpád-kortól a 19. század közepéig terjedő időszak írott jogforrásainak, a korabeli törvényeknek, továbbá a *Hármaskönyv*nek – így lényegében az alkalmazott szokásjognak –, valamint a *Ferdinandeának* és annak hazai alkalmazását elősegítő *Praxis Criminalis*-nak vonatkozó anyagi jogi és részben eljárásjogi szabályain. Utóbbi különös jelentőségét pedig az adja, hogy ez a legkorábbi jelentős országos (jog)forrásunk, amelyben megjelent a *stellionatus* mint különösen ravasz elkövetéssel megvalósuló, egyébként képlekeny határu, szubszidiárius jellegű csalárd bűncselekmény.⁷

A kodifikálatlan büntetőjog korszakának forrásait követi a büntetőjogi kodifikáció megoldásainak bemutatása. E körben a szerző előrebocsátja a korábbi fejezetben vizsgáltak mintegy összegző megállapítását, miszerint „noha a fejlődés e vonatkozásban nem volt lineáris, mégis el lehet fogadni azt az álláspontot, amelyet a 19. századi kodifikátorok is követtek, tehát hogy a *stellionatus*t az ekkor kiforró csalásfogalom valamiféle korai előzményeként is tárgyalni lehet”.⁸ Az elsőként elemzett *Sanctio Criminalis Josephina* kapcsán kiemeli, hogy a német nyelvű eredeti szövegben a *Trug* kifejezés alatt kívánták összevonni a *falsum* és *stellionatus* esetköréit is, de sem a dogmatikai szempontból idekivánczó cselekmények maradéktalan beépítése, sem a bűncselekmény elvileg vagyoni jellegének kivétel nélkülsége nem valósult meg, a korabeli magyar fordítás pedig már a német szövegből kiemelt három fogalom viszonyát is torzítva adta vissza.⁹ Rámutat

továbbá a szerző, hogy az 1795. évi tervezet *stellionatus seu falsum* tényállása már tartalmaz egy általános csalás-meghatározást, de az még nem tisztán vagyon elleni deliktum, annak lényegi eleme a valóság elferdítése, és túlságosan széles teret enged az analógia alkalmazásának,¹⁰ az 1830. évi tervezet *crimen falsij*a is – a *stellionatus* kifejezést elhagyva – szélesebb jogtárgyat védő, de az általános fogalom mellett már kevesebb cselekményt felsoroló bűncselekmény.¹¹ A „pontosan csalásnak nevezett bűncselekményt” aztán a magyarországi kodifikációban legkorábban az 1843. évi tervezet határozta meg, immár tisztán vagyon elleni deliktumként, és lényegében ez köszönt vissza a Csemege-kódex megoldásában is, amely azonban még mindig – mintegy a 18. századi *stellionatus* fogalom maradványaként – magában foglalta a ravasz fondorlatot is.¹²

A kötet ötödik fejezete a 18–19. századi hazai büntetőjog-tudomány képviselőinek a csalárd jellegű bűncselekményekkel, a *falsum* és a *stellionatus* viszonyával kapcsolatos megállapításait mutatja be az eredetileg latin nyelven író Huszty Istvántól és Bodó Mátyástól kezdve Szlemenics Pálon és Vuchetich Mátyáson át az immár magyar nyelven megindult kodifikációs folyamatok korában, ennek megfelelően megváltozott terminológia mentén alkotó, de valamilyen formában a *stellionatus*ra is legalább utaló Szokolay Istvánnal és Pauler Tivadarral bezárólag.

A hatodik fejezet pedig a 18–19. századi Zala vármegyei praxis részletes (mondhatni tételes), valamint az országos gyakorlat szemlélő vizsgálata alapján igazolja, hogy a *stellionatus* miatti eljárás hazánkban élő gyakorlat volt, méghozzá valamilyen különös furfanggal elkövetett csalárd magatartás esetén jártak el e deliktum jogcímén. E fejezet utolsó alfejezetében pedig a szerző kimutatja azt is, hogy a boszorkányság büntetőjogi üldözésének visszaszorulásával, illetve megszűnésével hogyan kerültek át annak egyes magatartásai – immár racionálisabb elvi alapokon üldözve – a *stellionatus* tényállása alá, amely gyakorlatot például az erdélyi kodifikációs folyamatokban – igaz, si-

kertelenül – törvényi szintre is kívántak emelni a 18–19. század fordulóján.

A rövid záró fejezetben a szerző kiemeli, hogy a múltban létezett jogi jelenségek, jogintézmények pontos, saját történelmi és jogi környezetének megfelelő megértését szükségképpen nehezíti az, hogy jogi ismereteinket, fogalomhasználatunkat napjaink (jogi) fogalmi rendszere határozza meg, ekként a *stellionatus* jelenségével találkozva óhatatlanul napjaink csalásfogalmából próbálunk kiindulni. Éppen ez tette szükségessé a *stellionatus* alapos, több aspektusból történő vizsgálatát az etimológiai és jogi kultúrtörténeti megközelítésektől, a római jogi, valamint középkori és kora újkori mintákon át a *stellionatus* hazai jogszabályi, jogirodalmi és gyakorlati megjelenéseivel bezárólag. Mintegy összegezve a műben kifejtetteket, indokát adja annak is, hogy a *Praxis Criminalis* alapján indult eljárások jegyzőkönyveiben használt – és a kötet címében is megjelölt – csalfa ámtás

mellett miért éppen a szemfényvesztés kifejezés adhatja vissza leginkább a *stellionatus* helyes értelmét.¹³

Korsósne Delacasse Krisztina monográfiája igazi ritkaság abban a tekintetben, hogy – bár a szerző maga is többször utal az általa vizsgált korszakokban a jogágak jelenkori elkülönülésének hiányára – mai fogalmaink szerint büntetőjogi területen, lényegében egyetlen bűncselekmény megértésének szentel terjedelmes önálló kötetet, méghozzá olyan deliktumnak, amely napjaink jogában – legalábbis önálló tényállásként – nem létezik. A jogászjogtörténeti gondolkodás ez utóbbi körülményből adódó nehézsége ellenére elvégzett és bemutatott munka azonban – egyetértve a szerzővel – más jogtörténeti jelenségek megértése és idegen jogintézmények másik környezetbe történő beillesztése során is alkalmazható technikákat is bemutat. A monográfia a szűkebb értelemben vett magyar (büntető-)jogtörténeti, dogmatikatörténeti értéke mellett az összehasonlító jogtörténet és a jogi kultúrtörténet művelői számára is bizonyosan érdekes és hasznos olvasmány és segédanyag lesz

Jegyzetek

- ¹ KORSÓSNÉ DELACASSE Krisztina: „*Csalfa áméttások által többeket megkárosított*”: *A stellionatus a 18–19. századi magyar jogban.* (Jogtörténeli Értekezések 59.) Budapest, 2022. Gondolat Kiadó Uo. 12–15. p.
- ² Uo. 12–15. p.
- ³ Vö. például KORSÓSNÉ DELACASSE Krisztina: A család, családság értelmezése a hétköznapiakban. In BARCSI Tamás – DIÓSI Szabolcs – MÉSZÁROS Gábor – MONORI Gábor (szerk.): *Globális igazságosság, emberi jogok, jogászai etika: Szabó Gábor emlékkötet.* Pécs, 2023. PTE ÁJK, 285–295. p.; KORSÓSNÉ DELACASSE Krisztina: A stellionatus és a falsum jelentéséhez. In BIRÓ Zsófia – JUSZTINGER János – PÓKECZ KOVÁCS Attila (szerk.): *Antecessores Iuris Romani. Óriás Nándor és Benedek Ferenc emlékezete: Tanulmányok a római jog és a jogtörténet köréből.* Pécs, 2016. PTE ÁJK Római Jogi Tanszék, 185–199. p.; KORSÓSNÉ DELACASSE Krisztina: Családság a Hármaskönyvben. In BALOGH Elemér – HOMOKI-NAGY Mária (szerk.): *Tripartitum trium professorum. Három szegedi jogtörténész. Tudományos emlékülés Bónis György születésének 100., Both Ödön születésének 90. és Iványi Béla halálának 50. évfordulóján.* Szeged, 2017. Pólay Elemér Alapítvány, Iurisperitus Kiadó, 95–106. p.; KORSÓSNÉ DELACASSE Krisztina: A család a Ferdinandea szabályozásában, avagy miért éppen stellionatus. In BÉLI Gábor – KORSÓSNÉ DELACASSE Krisztina – HERGER Csabáné (szerk.): *Ut juris ordo exigit. Ünnepi tanulmányok Kajtár István 65. születésnapja tiszteletére.* Pécs, 2016. Publikon Kiadó, 147–155. p.; KORSÓSNÉ DELACASSE Krisztina: A stellionatus meghatározásához, különös tekintettel a 18. századi magyar büntetőjogi irodalomra. *Jogtörténeli Szemle*, 2014. 1. sz. 38–43. p.; KORSÓSNÉ DELACASSE Krisztina: Definitions and interpretations of Stellionatus in 18th century Hungarian Law. *Jogtörténeli Szemle*, 2021. Ksz. 37–41. p.; KORSÓSNÉ DELACASSE Krisztina „Szemfényvesztés a jogtörténetben – avagy mi köze Jókainak a gyíkokhoz?” című előadása a Kutatók Éjszakája 2017 rendezvényen, Pécsen, 2017. szeptember 29-én; valamint KORSÓSNÉ DELACASSE Krisztina: A család allegóriái a jogi kultúrtörténetben. In BÁNÁTI Diána – SZPISJÁK-GULYÁS Nikolett (szerk.): *XVI. Pro Scientia Aranyérmesek Konferenciája. Tanulmánykötet.* Pécs, 2023. Pro Scientia Aranyérmesek Társasága, 113–120. p.
- ⁴ KORSÓSNÉ DELACASSE 2022. 51. p.
- ⁵ Uo. 67–73. p.
- ⁶ Uo. 81. p.
- ⁷ Uo. 129., 136. p.
- ⁸ Uo. 140. p.
- ⁹ Uo. 144., 147–148. p.
- ¹⁰ Uo. 149–151., 153–154. p.
- ¹¹ Uo. 155–156. p.
- ¹² Uo. 158., 160–161. p.
- ¹³ Uo. 229–230. p.

A francia forradalom időszaka tudományos vizsgálódások visszatérő tárgya, egyfajta origó, amelyhez sokan a modern kor megszületését kapcsolják. Kiemelt eseménysor, a (jog)történet- és más társadalomtudományok művelői által is gyakran választott kutatási terület. Gondolhatnánk tehát, hogy nehéz a korszakról újat mondani, még nehezebb forráskutatásokon alapuló művel jelentkezni. Most mégis ez történt. Vincent Denis, az Université Panthéon-Sorbonne Modern- és Jelenkori Történelem Intézetének kutatója, a párizsi rendőrség működésében is alapvető változásokat hozó tíz év, az *ancien régime* és a direktórium utolsó évét magában foglaló, a francia történelem sodró, drámai konfliktusokkal és gyökeres változásokkal szolgáló 1789-től 1799-ig tartó szakaszába kalauzol minket. Szerencsére úgy, hogy nem szorítkozik a pusztá intézménytörténetre, hanem igyekszik az átalakulások különböző rétegeit is elemezni, azok segítségével bemutatni és magyarázni a rendőrség fejlődését.

Annak ellenére, hogy a forradalom időszakának köz-történeti eseményei széles körben ismertek, a rendőrséget érintő kérdésekről, az átalakulások soráról, mélységéről és lefolyásáról aránylag keveset tudunk. A témához kapcsolódó feldolgozások közül Raymonde Monnier 1985-ös, a II. év biztosairól írt tanulmányát érdemes megemlíteni, továbbá Clive Emsley és Jean Tulard munkáit, akik részletesen viszont inkább az azt követő, az 1800 és 1830 közötti periódust vizsgálták. Így, Vincent Denis, jó érzékkel választva meg munkája tárgyát, hiánypótló kötettel jelentkezhetett. Óriási feladat és merész vállalkozás, hiszen éppen ez az időszak, amelynek – köszönhetően az 1871-es, városházát elpusztító tűznek – levéltári forrásai csak töredékesen maradtak ránk, így nem csak szorgalmasnak, találékonynak is kellett lennie kutatásai során.

1789 nyara az *ancien régime* megannyi intézményével együtt elsodorta a *Lieutenance générale de police*-t. Ez volt az 1667-ben, XIV. Lajos által létrehozott, a *Châtelet* királyi bíróságához tartozó párizsi rendőrség, amelynek vezetője, a *Lieutenant général de police*, a királyi ház államtitkára alárendeltségében működött, neki vagy személyesen az uralkodónak volt felelős. Így ez a rendőrség párizsi volt ugyan, de mégsem volt a párizsiaké.

E sajátos szervezet bomlása és átalakulása 1789 nyarán szinte azonnal megkezdődött: a rendőrnymozók már július első napjaitól alig dolgoztak, a rendőrség vezetője pedig július 13-án beadta a lemondását az uralkodónak, a *Châtelet* rendőrbiztosainak, alapvetően polgári háttérű szereplőkből álló kara azonban – Párizs városa alá rendeltén – továbbra is működött. Átmeneti időszak ez: királyság volt még ugyan, de talapzata alól fokozatosan fogyott a talaj, nemcsak politikai, hanem intézményes téren is. A hosszú évtizedeken keresztül egyértelműen az uralkodó kinyújtott karjaként dolgozó párizsi rendőrség pozíciója megváltozott, s ez természetesen hatással volt személyzetére és működésére. Ebben a folyamatban is visszaköszönt a forradalmi időszak sajátos ellentmondásossága: míg az *ancien régime* 18. százada a professzionalizáció és bürokratizálódás trendjét hozta, az ezt lezáró forradalom bizonyos értelemben éppen az ellenkezőjét. Az önkormányzatiság térnyerésével a város és a polgárság

Pálvölgyi Balázs

A párizsi rendőrség átalakulásai

Vincent Denis: *Policiers de Paris. Les commissaires de police en Révolution (1789–1799)*

Vincent Denis: *Policiers de Paris. Les commissaires de police en Révolution (1789–1799)*. Ceyzérieu, 2022. Champ Vallon, 384 p. ISBN 979 10 267 1090 5

birtokba vehette, elfoglalhatta a rendőrséget: nemcsak hogy az önkormányzat irányítása alá került a rendőrség, hanem a kerületi rendőrbiztos tisztsége hasonlóképpen más közhivatalokhoz, az 1790. évi május 21–27-i törvény szerint választottá is vált.

1792 nyarán, a monarchia bukása után módosultak a választójogra vonatkozó szabályok, eltűnt a cenzus, és változott a szavazás módja is. A radikalizálódó közhangulat pontos lenyomatát adta a félelem léghőjét erősítő nyílt szavazás bevezetése, amely módon immár a rendőrség vezetőit is választották.

Mondható, hogy az 1789-től 1794-ig tartó időszak sajátos kísérlet arra, hogy létrehozható-e a „polgárok” rendőrsége, egy olyan rendszer, amelyben a rendőrbiztosok a lehető legközelebb állnak a (választó)polgárokhoz. Ennek a legteljesebb módon 1792–1793-ban működő modellnek köszönhetően a rendőrbiztosi tisztség és a politikusi-közéleti pálya közötti határ kezdett elmosódni, egyfajta laikus rendőrség jött létre, amelynek közvetlen eredménye az ekkor megválasztott, a „*sans-culotte*” felügyelők társadalmi háttérének tarkasága.

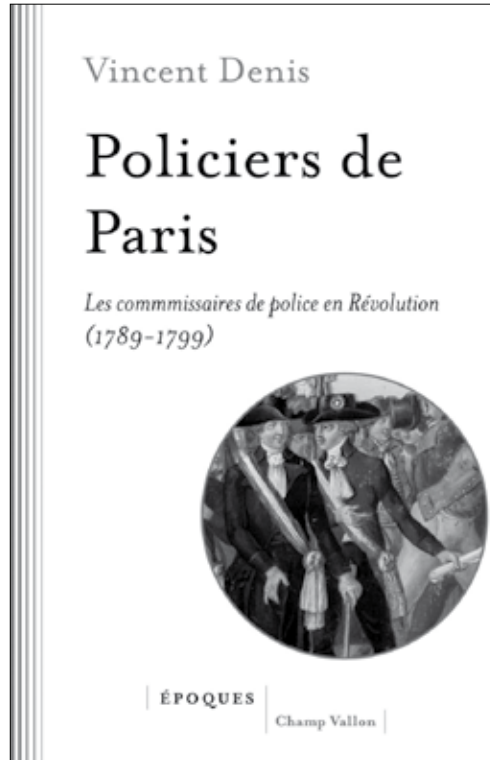
Aztán kiderült, hogy a forradalmi időszak zaklatott periódusában kialakított rendszer mégsem felelt meg a kormány igényeinek. 1795-ben, de még a Direktórium és a III. év alkotmánya előtt szorosabb kormányzati felügyelet alá kerültek a felügyelők. Nem volt ez véletlen, hiszen az 1789-től 1794-ig tartó periódus eredményei felemások maradtak, s az ekkor kialakított rendszer instabilitása is nyilvánvaló volt. Ettől kezdve már nem volt kérdés, hogy a rendőrbiztosokat s tágabban, a rendőrség működését a kormányzat a lehető legteljesebb mértékben ellenőrzése alá kívánta vonni. Az ekkor kialakított új rendszer szerint a Konvent Általános Biztonsági Bizottsága (*Comité de sûreté générale de la Convention*) nevezte ki a rendőrfelügyelőket, de már az egész ország területén, és ezzel véget is ért a választott rendőrfelügyelők kora Párizsban. Később a Direktórium időszaka alatt ismét módosított rendszerben, részben politikai megfontolásokból, avagy előzékenységéből, így már az önkormányzatok által jelöltek közül nevezték ki a rendőrfelügyelőket, ami tulajdonképpen a központi kormányzat és az önkormányzat közötti kompromisszumot, erőegyensúlyt jelenítette meg.

A szerző részletes tájékoztatást nyújt a párizsi rendőrség állományának változásáról, illetve az egyes kerületek jellegzetességeiről, helyi viszonyairól, a rendőrség napi feladatainak alakulásáról a kenyérellátás biztosításától a szerencsejátékokkal kapcsolatos munkán át a polgártársak védelméig.

A rendőrség személyi állománya 1789 és 1790 között nem változott érdemben, így továbbra is alapvetően jogászok, a *Châtelet* korábbi rendőrbiztosai alkották annak legnagyobb részét. Az igazi változások majd a rendőrbiztosok választásának 1790-es bevezetését, de leginkább majd a „második forradalomnak” is nevezett 1792. augusztus 10-i válságot követően kezdődtek, és egy, már az 1789 során kiemelkedett vezetés lépett elő. Ekkor már világosan látszott a korábbi elit háttérbe szorításának igénye. A választott rendőrbiztosok körének összetétele is ezt erősítette meg: helyi szinten befolyásos, de legalábbis ismert figurák léptek elő az események sodrában. Kézművesek, kereskedők éltek a történelmi események nyújtotta lehetőséggel, olyanok, akik ekkor ugyan még messze álltak attól, hogy hivatalnoknak lehessen őket nevezni, de akik kellő elszántsággal kívánták szolgálni az új rendet, az államot, és meggyőző erővel voltak képesek a polgártársak bizalmát elnyerni. Az elitváltás ezen a szinten is meglepően tartós személyi változásokat eredményezett. Az ekkor pozícióba kerül-

tek közül nem kevesen túlélték a Direktórium, a konzulátus, a császárság, majd a restauráció első szakaszát is, és posztjukat majd csak a Napóleon kérésére, 100 napos uralma után bekövetkező nagyszabású tisztogatás érintette. Ez a változás azonban, noha vitathatatlan volt politikai gyökere, legalább annyira tekinthető természetes folyamatok eredményének is. Generációváltás is következett be ekkor, ugyanis azok, akik ekkor kerültek ki tisztségükből, az 1810-es évek közepe felé már jócskán a hatvanas éveikben jártak.¹

Aki a francia történelem ismert időszakának eddig homályban maradt részleteit kívánja felfedezni, aki a rendőrség szervezetének, irányításának alakulását, mikroszinten történő vizsgálatát kívánja követni, és aki a központi irányítás alatt álló, majd az önkormányzatisághoz kapcsolt, végül ismét a központ alá osztott rendőrség modelljének történetét kívánja áttekinteni, haszonnal forgathatja Vincent Denis új munkáját.

Jegyzetek

- ¹ Olykor a magas kor sem képezett áthághatatlan akadályt, hiszen az érkezők között mesteri túlélőként ott találjuk Lucotte de Champenont, a *Châtelet* korábbi felügyelőjét, később a Louvre-kerület első megválasztott rendőrbiztosát, aki a varennes-i válság után volt kénytelen távozni a rendőrség kötelékéből.

• **2023. július 4–7-én** Eszék adott otthont az 50. német nyelven zajló Internationales Kulturhistorisches Symposium Morgersdorfnak. A konferencia szervezői Philosophische Fakultat der Josip Juraj Strossmayer Universität in Osijek, a Philosophische Fakultät der Universität Zagreb és a Verein für kroatische Geschichte voltak. A jubileumi tanácskozáson *Wahl- und Verwaltungssysteme im pannonischen Raum von 1918 bis 1990* témakörben tartottak előadást a Horvátországból, Szlovéniából, Ausztriából és Magyarországról érkezett résztvevők. A magyar jogtörténet-tudomány képviselőiben dr. habil. Beliznai Kinga tanszékvezető egyetemi docens (ELTE ÁJK) mutatta be az 1945 és 1990 közötti magyar országgyűlési képviselő-választásokat (*Die Parlamentswahlen in Ungarn zwischen 1945 und 1990*).

• **2023. július 13–16-án** 22. alkalommal került megrendezésre a német–magyar büntetőjog-történelmi szeminárium, a rendezvénynek az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara adott otthont. A nemzetközi szeminárium az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának Magyar Állam- és Jogtörténelmi Tanszéke, az MTA–ELTE Jogtörténelmi Kutatócsoport (ELKH) és az Augsburgi Egyetem Büntetőjogi Tanszékének közös szervezésében valósult meg. Témája *Berühmte Prozesse der Strafrechtsgeschichte* volt. A német és magyar joghallgatók, illetve PhD-hallgatók két napon keresztül mutathatták be kutatási eredményeiket, amit közös vita követett. Előadást tartott Fejér Ágoston *Prozess gegen die 13 Märtyrer von Arad*, Füzi Laura *Hochverratsprozesse nach der Wesselényi-Verschwörung*, Hégen-Szénás Henrietta *Der Szoboszlav-Prozess*, Kern Adrienn *Schauprozesse im Kommunismus. Prozess gegen László Rajk*, Kolonics Krisztina *Kriegsverbrecherprozesse nach dem Zweiten Weltkrieg. Prozess gegen Ferenc Szálasi*, Patai Lilla *Vergeltung nach der Revolution von 1956. Prozess gegen Imre Nagy*, valamint Székely Tekla *Der Ritualmordprozess von Tiszaeszlár* címmel. A szeminárium professzori előadását Balogh Elemér tanszékvezető egyetemi tanár (SZTE ÁJTK) tartotta *Betyárwelt in Ungarn. Eine besondere kriminelle Gruppe aus der Sicht des Rechtshistorikers und der Folklore* címmel.

A magyar hallgatókat Beke-Martos Judit, Beliznai Kinga, Frey Dóra és Képegy Imre készítették fel.

• **2023. július 17–19-én** került megrendezésre a 7. horvát–magyar jogtörténelmi nyári egyetem az ELTE ÁJK-n. A rendezvényen öt horvát és nyolc magyar joghallgató adott elő, ismertetve a legfrissebb kutatási eredményeiket. Előadást tartott: Baranyi Tibor Péter *Review of the Csemegi Code*, Czifra Botond *Rights of the Minister of Justice, related to the organization of the jury trial*, Gémes Zsófia Anna *Infidelity as a crime against the state in the Csemegi Code*, Keszi Kincső Johanna *Provisions of the First Amendment to the Csemegi Code*, Küzmös Imre Farkas *The phenomenon and the Hungarian law of Duels*, Lukács Máté *Priso-*

ner's rights in Hungary during the civil era, Martinez Bernadett *The punishment of stuprum violentum in the Csemegi Code*, Masason Antal Zoltán *A mysterious case or criminal procedural characteristics of the blood libel trial at Tiszaeszlár*. A legjobb magyar előadás díját Küzmös Imre Farkas nyerte el. A magyar hallgatókat Beliznai Kinga, Képegy Imre és Gosztorny Gergely készítették fel.

A 7. horvát–magyar jogtörténelmi nyári egyetem résztvevői

• **2023. augusztus 22-én** megjelent a *Diké* (a Márkus Dezső Összehasonlító Jogtörténelmi Kutatócsoport folyóirata) 2023. 1. száma a 65 éves Béli Gábor tiszteletére. A lapszámban Béli Gábor jogtörténet-tudományi munkásságát bemutató tanulmányok szerepelnek a köszöntők között.

• **2023. szeptember 8-án** Borhy László rektor a tanévnyitó ünnepi szenátusi ülésen köszöntötte az egyetem kiváló oktatóit és munkatársait. Ez alkalomból az Egyetem Szenátusa Eötvös-gyűrűt adományozott Mezey Barna, a Magyar Állam- és Jogtörténelmi Tanszék egyetemi tanára, az ELTE korábbi rektora, volt dékán részére. Az ELTE címerével díszített Eötvös-gyűrűvel azoknak a közalkalmazottnak a kiemelkedő szakmai, tudományos életútját ismerik el, akinek közalkalmazotti jogviszonya nyugdíjba vonulásukra tekintettel szűnt meg.

- **2023. szeptember 11-én** az ELTE ÁJK vezetése Dr. Karácsony András egyetemi tanár, a HUN-REN-ELTE Jogtörténelmi Kutatócsoport vezetője részére Lippay-díjat adományozott négy évtizedes oktatói és tudományos munkássága, valamint kari és egyetemi vezetői tevékenysége elismeréseként.
- **2023. szeptember 13-án** *Szuverenitás és közép-európai-ság* címmel munkaértekezletet tartott a HUN-REN-ELTE Jogtörténelmi Kutatócsoport az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Pázmány-termében. A munkaértekezlet alkalmával a kutatócsoport alkalmazott kutatói számoltak be legfrissebb kutatási eredményeikről. Az előadások a 19. századi Habsburg Birodalom és az Osztrák–Magyar Monarchia keretei között alkotmányos helyét kereső Magyarország jogalkotási, jogalkalmazási, jogtudományi önállóságának vizsgálatára összpontosítottak. Kiemelt szempontot képezett annak vizsgálata, hogy milyen hatást gyakoroltak a hazai jog fejlődésére (jogalkotásra, jogalkalmazásra, jogirodalomra) azok a kapcsolatok, melyek a magyar jogi praxis és a jogtudomány, valamint Európa centruma között kialakultak, fennállottak; illetve, hogy a modernizáció igényével nyugat felé forduló magyar jogászság megújulását mennyiben serkentette és mennyiben gátolta az a tendencia, mely a magyar fejlődést az Európa centrumában kialakított megoldásokhoz igazította. Előadást tartott Beke-Martos Judit *A magyar jog szuverenitása az amerikai és a belga alkotmányozás tükrében*, Heil Kristóf Mihály *Magyar reformerek a nemzetközi térben a 19. század első felében*, Mezey Barna *Szakmai érvelés az országgyűlésben a büntetőjogi tárgyaláson (A külhoni tudományos tájékozódás ismeretéhez)*, Képešy Imre *A magyar jogfejlődés lehetséges irányai az Országbírói Értekezletet követően*, Kovács-Szép-völgyi Enikő *Gyermekek a társadalom peremén és az állami gyermekvédelem rendszere a polgári államban*, Megyeri-Pálffy Zoltán *Német–osztrák minták a magyar hivatali építészetben* címmel.
- **2023. szeptember 15-én** a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára *Az Országos Levéltár évszázadai* címmel konferenciát tartott Kiállítótermében annak kapcsán, hogy 100 éve történt, hogy a Budai várban, a Bécsi kapu téren álló Országos Levéltárba évtizedekig tartó tervezgetés és évekig tartó építkezés után beköltöztek a levéltárosok. A kerek évforduló apropóján az Országos Levéltár vezetése felkérte intézményi partnereit, kutatókat, a levéltár használóit, hogy egy konferencia keretében osszák meg velük gondolataikat, emlékeiket, élményeiket az ország levéltáráról. Mezey Barna professor emeritus *Jogtörténészek, esetek, oklevelek* címmel tartott előadást.
- **2023. szeptember 15–16-án** *A Fiume a horvát–magyar kiegyezés idején* címet viselő, a Fiumei Egyetem Jogi Kara, a Horvát Tudományos és Művészeti Akadémia – Fiumei Regionális Bizottság (HAZU Rijeka), a SZTE
- **2023. szeptember 11-én** az ELTE ÁJK vezetése Dr. Karácsony András egyetemi tanár, a HUN-REN-ELTE Jogtörténelmi Kutatócsoport vezetője részére Lippay-díjat adományozott négy évtizedes oktatói és tudományos munkássága, valamint kari és egyetemi vezetői tevékenysége elismeréseként.
- **2023. szeptember 13-án** *Szuverenitás és közép-európai-ság* címmel munkaértekezletet tartott a HUN-REN-ELTE Jogtörténelmi Kutatócsoport az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Pázmány-termében. A munkaértekezlet alkalmával a kutatócsoport alkalmazott kutatói számoltak be legfrissebb kutatási eredményeikről. Az előadások a 19. századi Habsburg Birodalom és az Osztrák–Magyar Monarchia keretei között alkotmányos helyét kereső Magyarország jogalkotási, jogalkalmazási, jogtudományi önállóságának vizsgálatára összpontosítottak. Kiemelt szempontot képezett annak vizsgálata, hogy milyen hatást gyakoroltak a hazai jog fejlődésére (jogalkotásra, jogalkalmazásra, jogirodalomra) azok a kapcsolatok, melyek a magyar jogi praxis és a jogtudomány, valamint Európa centruma között kialakultak, fennállottak; illetve, hogy a modernizáció igényével nyugat felé forduló magyar jogászság megújulását mennyiben serkentette és mennyiben gátolta az a tendencia, mely a magyar fejlődést az Európa centrumában kialakított megoldásokhoz igazította. Előadást tartott Beke-Martos Judit *A magyar jog szuverenitása az amerikai és a belga alkotmányozás tükrében*, Heil Kristóf Mihály *Magyar reformerek a nemzetközi térben a 19. század első felében*, Mezey Barna *Szakmai érvelés az országgyűlésben a büntetőjogi tárgyaláson (A külhoni tudományos tájékozódás ismeretéhez)*, Képešy Imre *A magyar jogfejlődés lehetséges irányai az Országbírói Értekezletet követően*, Kovács-Szép-völgyi Enikő *Gyermekek a társadalom peremén és az állami gyermekvédelem rendszere a polgári államban*, Megyeri-Pálffy Zoltán *Német–osztrák minták a magyar hivatali építészetben* címmel.
- **2023. szeptember 15-én** a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára *Az Országos Levéltár évszázadai* címmel konferenciát tartott Kiállítótermében annak kapcsán, hogy 100 éve történt, hogy a Budai várban, a Bécsi kapu téren álló Országos Levéltárba évtizedekig tartó tervezgetés és évekig tartó építkezés után beköltöztek a levéltárosok. A kerek évforduló apropóján az Országos Levéltár vezetése felkérte intézményi partnereit, kutatókat, a levéltár használóit, hogy egy konferencia keretében osszák meg velük gondolataikat, emlékeiket, élményeiket az ország levéltáráról. Mezey Barna professor emeritus *Jogtörténészek, esetek, oklevelek* címmel tartott előadást.
- **2023. szeptember 15–16-án** *A Fiume a horvát–magyar kiegyezés idején* címet viselő, a Fiumei Egyetem Jogi Kara, a Horvát Tudományos és Művészeti Akadémia – Fiumei Regionális Bizottság (HAZU Rijeka), a SZTE
- **2023. szeptember 29-én** a Fővárosi Ítéltábla újraalakulásának 20. évfordulója alkalmából ünnepi megemlékezést tartottak a Markó utcai Igazságügyi Palotában. Az ünnepi eseményen az igazságügyi és bírósági vezetők beszédei mellett jogtörténészek is előadást tartottak. Dr. Stipta István jogtörténész professzor előadásában elmondta, hogy az ítéltáblák felállítására az 1723-as bírósági reform keretében került sor, de az ítéltábla elnevezéssel már Mátyás király 1486. évi dekrétumában is találkozunk. Dr. Beliznai Kinga, az ELTE ÁJK tanszékvezetője felhívta a figyelmet, hogy bár az ítéltáblák felállítását az 1723-ban bevezetett bírósági reformhoz kötjük, azok csak a következő évben kezdték meg működésüket. Így a száz-, majd a kétszáz éves évforduló megünneplése is az ítélkezési tevékenység kezdetéhez igazodott.
- **2023. szeptember 22-én** Kelemen Roland, a Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar Jogtörténelmi Tanszékének egyetemi adjunktusa a Bakonyi István Kiváló Oktató díjban részesült a kimagasló oktatási eredményesség elismerése jeléül.
- **2023. szeptember 22-én** *A providenciális államférfi* címmel rendezett nemzetközi tudományos konferenciát az Ifj. Gróf Andrassy Gyula Alapítvány és a Gödöllői Királyi Kastély Közhasznú Nonprofit Kft. id. gróf Andrassy Gyula születésének 200. évfordulója alkalmából a Gödöllői Királyi Kastélyban. A tanácskozást Berta Tibor dandártábornok, katolikus püspök fohásza és Szeiler Erika (az Ifj. Gróf Andrassy Gyula Alapítvány kuratóriumának elnöke), Gémesi György (Gödöllő város polgármestere), Székely Ernő (Csík-szentkirály polgármestere), Kún István (Krasznahorkaváralja polgármestere), Ujváry Tamás (a Gödöllői Királyi Kastély Közhasznú Nonprofit Kft. ügyvezető igazgatója) köszöntőbeszéde nyitotta meg. A levezetőelnökök Katona Csaba (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára) és Schwarczwölder Ádám (VERITAS) voltak. A konferencián előadást tartott: Melkovic Tamás (ELTE) *Andrassy Gyula a reformkorban*, Hermann Róbert (Hadtörténelmi Intézet és Múzeum–KRE–VERITAS) *Andrassy Gyula a forradalomban és a szabadságharcban*, Csorba László (ELTE) *Andrassy Gyula, a „szép akasztott” az emigrációban*, Papházi János (Gödöllő Királyi Kastély) *Andrassy Gyula hazatérése*, Schwarczwölder Ádám (VERITAS) *A kiegyezés és Andrassy Gyula miniszterelnöksége*, Pál Judit (Babeş-Bolyai Tudományegye-

tem) *Erdély és a kiegyezés*, Mezey Barna (ELTE) *Az Andrássy-kormány a jogrendszer modernizációjáért*, Balla Tibor (NKE) *Andrássy Gyula és a magyar királyi Honvédség*, Révész T. Mihály (SZE–ELTE) *A második „médiaháború” a kiegyezés utáni Magyarországon*, Jeszenszky Géza (volt külügyminiszter; Budapesti Corvinus Egyetem) *Andrássy Gyula közös külügyminiszter*; Dr. Franz Adlgasser (Osztrák Tudo-

mányos Akadémia) *Két imperialista? Aehrenthal külügyminiszter Andrássy Gyula gróf külpolitikájáról*, Basics Beatrix (OR-ZSE Művelődés és Kultúratörténeti Tanszék) *Iff. gróf Andrássy Gyula gyűjteménye*, Katona Csaba (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára) *A két gróf Andrássy Gyula Budapestért* és Kaján Marianna (Gödöllői Királyi Kastélymúzeum) *Andrássy Gyula a gödöllői kastélyban* címmel.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Erdei Evelin egyetemi hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar; **Heka László** PhD habilitált egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Összehasonlító Jogi és Jogelméleti Intézet, ORCID: 0000-0001-8561-2628; **Herke-Fábos Barbara Katalin** PhD adjunktus, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszék, Családjogi és Szociális Jogi Csoport, ORCID: 0000-0002-7334-0351; **Karasszon István** PhD tanszékvezető egyetemi tanár, Károli Gáspár Református Egyetem, Hittudományi Kar, Ószövetségi Tanszék ORCID: 0000-0002-1038-252X; **Kasuba Róbert István** PhD-hallgató, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, ORCID: 0000-0001-5660-9032; **Kui Gábor** bíró, Szolnoki Járásbíróság; **László Balázs** PhD óraadó, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Jogtörténelmi Tanszék; **Mikus Dóra** egyetemi hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar; **Nagy Gábor** PhD egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Történettudományi Intézet; **Pálvölgyi Balázs** PhD egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, Jogtörténelmi Tanszék, ORCID: 0000-0002-9292-0714; **Papp Csaba István** PhD-hallgató, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola; **Ripszám Dóra** PhD-hallgató, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Büntetőjogi Tanszék, ORCID: 0009-0002-9948-4852.

TISZTELT SZERZŐINK!

A Jogtörténelmi Szemle Szerkesztőbizottsága a szerkesztés és a nyomdai előállítás megkönnyítése érdekében kéri, hogy írásait e-mail-en a beliznai.kinga@ajk.elte.hu címre küldjék el.

Kérjük, hogy nevük mellett közöljék jelenlegi beosztásuk és munkahelyük pontos és teljes megnevezését is, annak érdekében, hogy hiteles adatokat tudjunk közölni!

A szerkesztőség legfeljebb 1 éves (= 40 000 n) tanulmányokat fogad el.

A tanulmányokhoz szükséges egy 1000–1500 karakter terjedelmű német és angol nyelvű összefoglaló csatolása.

A szerkesztőség kéri a következők szíves figyelembevételét:

- A szöveget Word programban, 12 pontos Times New Roman betűtípussal írva kérjük megküldeni.
- A szövegben – az egyedi szerzői kiemeléseken túl – kérjük a mű-, valamint a folyóiratcímek kurziválását, továbbá a nevek, intézmények teljes nevének kiírását. A szövegben ezen túlmenően minden más formázás mellőzését kérjük.
- A szövegben kérjük a kiskötőjelek (például büntetés-végrehajtás), a nagyköötőjelek (például 1990–2020, 24–29. p., Osztrák–Magyar Monarchia, HVG–ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft.) és a gondolatjel – mondaton belüli közbeékelés esetén – megkülönböztetését.
- A jegyzeteket végjegyzet formájában kérjük elhelyezni.
- Az irodalomban említett szerző(k) teljes nevét és a mű pontos, teljes címét kérjük feltüntetni az alábbi módon:
 - Szerző(k) (kiskapitális), cím (kurzíválva), alcím (ha van, kurzíválva), (ha van, fordító), kiadás helye, ideje, kiadó, az egész kötet vagy a hivatkozott idézet oldalszáma, sorozatcím. Például KRIPPENDORFF, James: *Az új-guineai shelmikedmuk élete*. Ford. BARTOS Tibor. Budapest, 2002. Gondolat, 340. p.
 - Folyóiratban megjelent tanulmány esetében: szerző (kiskapitális), cím, a folyóirat címe (kurzíválva), kiadási év, hányadik szám (napilapoknál dátum), oldalszám. Például FEJTŐ Ferenc: Négyszáz éve született Descartes. *Jelenkor*, 1993. 1. sz. 17–250. p.
 - Ha gyűjteményes kötetben megjelent írásra utal: szerző, cím, „In” szócska (kettőspont nélkül), a gyűjteményes kötet szerzője vagy szerkesztője (kiskapitális), a gyűjteményes kötet címe, illetve alcíme (kurzíválva), kiadás helye, ideje, kiadó neve, oldalszám, sorozatcím. Például KOMORÓCZY Géza: A babilóni fogság. In Kovács Géza (szerk.): *Hagyományok ütközése*. Budapest, 1998. Blanko, 56–99. p.
 - A végjegyzetekben már szereplő műre történő rövidített hivatkozás: szerző vezetékneve és a mű kiadásának évszáma, oldalszám. Például KOMORÓCZY 1998. 98. p.
 - Amennyiben a hivatkozott mű rendelkezik DOI-azonosítóval, kérjük annak feltüntetését is! Például OLECHOWSKI, Thomas: Die Diskussion um die Kompetenzverteilung bei der Entstehung des Bundes-Verfassungsgesetzes. *Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs (BRGÖ)*, 2021. 2. sz. 271–283. p. <https://doi.org/10.1553/BRGOE2021-2s271>.
- Az oldalszámot a magyar „o.” helyett „p.” (pagina) jelzéssel kérjük ellátni.

Kérjük a szerzőket, hogy a tanulmányokhoz szíveskedjenek illusztrációként képanyagot küldeni. Nyomdatechnikai okokból csak fekete-fehér fotók vagy vonalas ábrák közlésére van módunk. Az illusztrációkat digitalizált formában (min. 300 pixel/inch, 300 dpi felbontásban, TIFF vagy JPEG formátumban) kérjük megküldeni.

Kérjük a szerzőket, hogy a kézirat benyújtásakor tegyenek nyilatkozatot arról, hogy írásukat még nem ajánlották közlésre más kiadónak, és hogy az nem is jelent meg korábban (lényegileg hasonló formában).

Ha a megküldött tanulmányok a fenti követelményeknek nem felelnek meg, úgy azt a Szerzőhöz visszajuttatjuk.

INHALT/TABLE OF CONTENT

BEITRÄGE/STUDIES

HEKA, László – Der Große Sanhedrin/The Great Sanhedrin	1
HERKE-FÁBOS, Barbara Katalin – Eine historische Untersuchung der Kriminalisierung von Jugendlichen/A historical analysis of the criminalisation of juveniles	12
KARASSZON, István – Gesetzgebung im alten Israel/Legislation in ancient Israel	23
KUI, Gábor – Der Begriff der Neutralität im Völkerrecht und die rechtshistorische Betrachtung der außenpolitischen Bestrebungen Ungarns im Zweiten Weltkrieg im Lichte der Neutralität I. – Der Begriff der Neutralität im Völkerrecht/The concept of neutrality in international law and the legal-historical approach to Hungary's foreign policy aspirations in the Second World War in the light of neutrality I. – The concept of neutrality in international law	30
NAGY, Gábor – Über ein Gesetzbuch des mittelalterlichen Königreichs Schweden (Magnus Erikssons Landslag)/About a law book of the medieval Kingdom of Sweden (Magnus Erikssons Landslag)	40
ZSÍROSNE LÁSZLÓ, Livia – Ein Einblick in die typischen bürgerlichen Rechtsstreitigkeiten, die Kinder betreffen, in der Komitat Szabolcs zwischen 1806 und 1848/An insight into the most typical civil cases concerning children in Szabolcs County between 1806 and 1848	48
WERKSTATT/WORKSHOP	
KASUBA, Róbert István – Rechtsstatus eines unehelichen Kindes: Vorschriften am Anfang des 20. Jahrhunderts/ Legal status of an illegitimate child: regulations at the beginning of the 20 th century	56
PAPP, Csaba István – Praktische Erfahrungen der gesetzlicher Aufsicht über den Munizipien in den Jahren 1886–1887/Practical experiences of the legality supervision of the municipalities in the years 1886–1887	66
RIPSZÁM, Dóra – Eine kurze Geschichte der Regulierung des Menschenhandels in Ungarn/A brief history of the regulation of human trafficking in Hungary	75
RUNDSCHAU/REVIEW	
ERDEI, Evelin – MIKUS, Dóra – „1723 – Das große Jahr in der ungarischen Verfassungsgeschichte“ – Bericht über eine Konferenz/“1723 – A great year in Hungarian constitutional history“ – review of a conference	81
ÜBER BÜCHER/ABOUT BOOKS	
Monographie von Krisztina Korsósné Delacasse über Stellionatus/Monograph of Krisztina Korsósné Delacasse on stellionatus – LÁSZLÓ, Balázs	86
Der Wandel der Pariser Polizei/The transformation of the Paris police – Vincent Denis: Policiers de Paris. Les commissaires de police en Révolution (1789–1799) – PÁLVÖLGYI, Balázs	89
NACHRICHTEN/NEWS	91
AUTOREN DIESES HEFTES/AUTHORS OF THIS ISSUE	94

Auf der Titelseite/On the cover page:

Der Einband des 1939 erschienenen Bandes *Szabolcs vármegye (Szabolcs und Ung Komitate)*, herausgegeben von István Dienes. Der Einband stammt von Zsigmond Csasznik./The cover of the volume *Szabolcs vármegye (Szabolcs and Ung counties)* published in 1939, edited by István Dienes. The binding is by Zsigmond Csasznik.

Rechts

geschichtliche Rundschau

Internationales Redaktionskollegium/International editorial board:

Dr. Wilhelm Brauner (Wien), Dr. Izsák Lajos (Vorsitzender des Internationalen Redaktionskollegiums), Dr. Peeter Järveld (Tallinn), Dr. Günter Jerouschek (Jena), Dr. Srđan Šarkić (Novi Sad), Dr. Kurt Seelmann (Basel), Dr. Erik Štenpien (Košice), Dr. Martin Löhnig (Regensburg)

Redaktion/Editing: Dr. Barna Attila, Dr. Béli Gábor, Dr. Homoki-Nagy Mária, Dr. Koncz Ibolya, Dr. Máthé Gábor, Dr. Mezey Barna, Dr. Révész T. Mihály, Dr. Sipta István, Dr. Szabó Béla, Dr. Szabó István

Chefredakteur/Chief Editor: Dr. Mezey Barna
Redakteur/Editor: Dr. Megyeri-Pálffy Zoltán

Die Veröffentlichung dieser Ausgabe wurde von der Nationalen Medien- und Kommunikationsbehörde unterstützt.

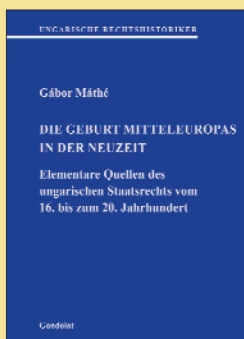
Anschrift der Redaktion/Editorial address: 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3, II. Stock, ZI/Room 211, Tel./Fax: + 36 1 411 6518
ISSN 3004-118X (Online)
ISSN 0237-7284 (Nyomtatott)

Herausgeber/Publisher: Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Universität Debrecen/Department of Legal History of University Debrecen, Lehrstuhl für Ungarische Staats- und Rechtsgeschichte der Eötvös-Loránd-Universität/ELTE Department of the History of Hungarian State and Law, Institut für Rechtsgeschichte und Rechtstheorie der Károli-Gáspár-Universität der Reformierten Kirche/Intitute of Legal History and Theory Károli Gáspár University of the Reformed Church, Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Universität zu Miskolc/Department of Legal History of University Miskolc, Lehrstuhl für Staats- und Rechtsgeschichte der Nationalen Universität der Öffentlichen Dienste/Department of Constitutional and Legal History of Ludovika University of Public Service, Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Katholischen Pázmány-Péter-Universität/Department of Legal History of Pázmány Péter Catholic University, Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Universität zu Pécs/Department of Legal History of University Pécs, Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Széchenyi-István-Universität/Department of Legal History of University Győr, Lehrstuhl für Ungarische Rechtsgeschichte der Universität zu Szeged/Department of Legal History of University Szeged

Verlag/Publishing works: Gondolat Kiadó

DIE GEBURT MITTELEUROPAS IN DER NEUZEIT

Gábor Máthé

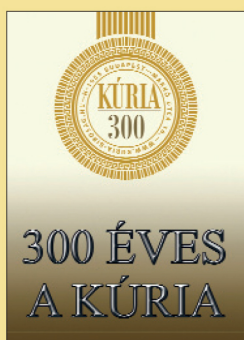
A reformáció meghirdetése, mint ismeretes, erőteljes hatással volt a nyugati fejlődésre, és ezt sajátos módon egészítette ki a Habsburgok különleges érdeklősége, amely a közép-európai térség újjászervezésének állandó igényével párosult. Ezt a folyamatot vizsgálják a magyar közjog elemi forrásainak eredetét és hatásait bemutató fejezetek. A kutatási eredmények alapján felmerül a jogos kérdés: hol tud Közép-Európa – mint alapeszme – az Osztrák–Magyar Monarchia megszűnése után a 20. században sikeresen berendezkedni?

A Máthé Gábor (professor emeritus, NKE Államtudományi és Közigazgatási Kar, Magyar Állam- és Jogi-történeti Intézet, ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogi-történeti Tanszék) tollából származó mű a HUN-REN–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport által gondozott *Ungarische Rechtshistoriker* sorozatban jelent meg.

ISBN 978 963 556 466 8, Gondolat Kiadó, 2023. 178 p.

300 ÉVES A KÚRIA

Bódiné Beliznai Kinga – Megyeri-Pálffi Zoltán (szerk.)

A kötet három érdemi fejezetben foglalkozik a 2023-ban háromszáz éves Kúria történetével. Az első a Kúria szervezet- és működéstörténetét mutatja be az 1723 és 2023 közötti időszak vonatkozásában *A Kúria szervezete és működése (1723–1868)* (Bódiné Beliznai Kinga); *A Magyar Királyi Kúria 1868 és 1945 között* (Antal Tamás); *A jogtöréstől az érdemi jogegység felé vezető útig 1944/1945–1990* (Zinner Tibor); *A Legfelsőbb Bíróságtól a Kúriáig (1990–2022)* (Horváth Attila); *A Kúria jogfejlesztő tevékenysége – A jogegységre irányuló törekvés megjelenése a Planum Tabularétól a jogegységi tanácsok 1912. évi felállításáig* (Balogh Judit) című tanulmányokon keresztül. A második fejezet a kúriai bírák jogállásával foglalkozik, ezt *A bírák jogállása 1869 előtt* (Bódiné Beliznai Kinga) és *A bírák jogállása az állami (királyi) bíróságokon* (Balogh Judit) című tanulmányok taglalják. Végül a harmadik fejezet a Kúria és társaszeire, azok szervezetére, helyszíneire és épületeire ad kitékintést *A Kúria helyszínei és épületei háromszáz év tükrében* (Megyeri-Pálffi Zoltán) és *Legfelsőbb bíróságokról röviden* (Bódiné Beliznai Kinga) című tanulmányok segítségével.

ISBN 978 615 6288 02 8, Kúria, 2023. 231 p.

EUROPÄISCHE IMPULSE IN DER ENTWICKLUNG DER RECHTSKULTUR

IM KARPATENBECKEN

Béla P. Szabó

A szerző eddigi kutatási törekvései – talán némileg ellentétben a magyar jogtörténetírás hagyományos elméleteivel – annak bizonyítására irányultak, hogy a magyar jog – számos sajátossága ellenére, amelyek sajátos jogintézményeiben, jogelveiben és a jogi kultúra egyes eltérő vonásaiban nyilvánultak meg – történelme során mindvégig egy hagyományos európai jogrendszer jellegzetességeivel rendelkezett. Más nemzetek jogalkalmazóihoz hasonlóan a magyar jogászok is szükség szerint merítettek az európai jogi hagyományok kimeríthetetlen kincsestárából, nemcsak a középkorban, hanem a későbbi időkben is. Lehet, hogy a merőkanál kisebb volt, mint másutt, de kétségtelen, hogy a történelmi Magyarország – sajátosságai ellenére – az európai *ius commune* nagy alkalmazási területéhez tartozott. A felmerülő jogi problémák jellegét tekintve ez másként nem is lett volna lehetséges.

A kötet – amelynek szerzője a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Jogtörténeti Tanszékének tanszékvezetője – egy válogatás közel harminc év tanulmányaiból, amelyek mindig arra törekedtek, hogy megmutassák, mennyire színes volt a Kárpát-medence kora újkori jogi kultúrája.

A mű a HUN-REN–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport által gondozott *Ungarische Rechtshistoriker* sorozatban jelent meg.

ISBN 978 963 556 499 6, Gondolat Kiadó, 2023. 416 p.

A Magyar Kutatási Hálózat (HUN-REN) keretében működő HUN-REN–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport – amely a kontinens regionális fejlődésének tükrében a 19. századi Habsburg Birodalom és az Osztrák–Magyar Monarchia keretei között alkotmányos helyét kereső Magyarország jogalkotási, jogalkalmazási, jogtudományi önállóságát vizsgálja – folyamatosan megújuló tartalommal várja a jogtörténeti kutatások legújabb eredményei iránt érdeklődőket honlapján.

mtajogtortenet.elte.hu